C. GANE

Trecute vieți de doamne și domnițe

★

TRECUTE VIEȚI
DE
DOAMNE ȘI DOMNIȚE

C. GANE

TRECUTE VIEŢI
DE
DOAMNE ŞI DOMNIŢE
vol. I

Ediţie îngrijită
de
VICTOR LEAHU

EDITURA JUNIMEA
1971

Coperta: M. RiCK

Vinietele: ANETA COVRIG

Capitolul I

PRIMELE DOAMNE ALE MUNTENIEI ŞI ALE MOLDOVEI

DOAMNA CLARA A LUI ALEXANDRU BASARAB

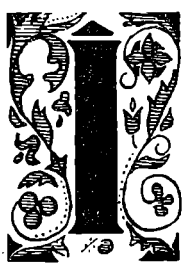

n pomelnicul de la Cîmpulung, aflăm numele cîtorva din primele doamne muntene. astfel, Basarab cel Mare ţinea pe Marghita. Fetele acestora erau Teodora şi Ruxanda, cea dintîi măritată cu ţarul Bulgariei, Alexandru (din Vidin, nepot şi co-regent al ţarului Mihail). Ea se călugări mai tîrziu sub numele de Teofana. A doua fată, Ruxanda, a fost soţia regelui Serbiei, Ştefan Uroş III, iar fiul lui Basarab cel Mare, Alexandru Nicolae Voievod, a avut două soţii, pe Maria şi pe Clara, despre care vom vorbi îndată.

Radu I (1374—85) cel Mare, zis apoi Radu-Negru, presupusul descălecător al legendei (confuzia datează din veacul al 17-lea) a avut, după pomelnicul din Cîmpulung, de soţie pe Ana iar după cel din Tismana, pe Colinichia. Pomelnicul fiind de dată recentă, primul din 1711 şi al doilea din 1798, nu putem pune multă bază pe ele. Rămîne

totuşi ipoteza că Radu Vodă a avut două neveste. În tot cazul pe Calinichia o cunoaştem, prin binevoitorul concurs al marelui nostru Haşdeu. Ea era de neam împărătesc din Bizanţ, sora sau vara împăratului Ion Paleologul. Ştim şi felul cum s-a făcut această căsătorie, prin mijlocirea lui Ioachim Critopol, mitropolitul Vicinei [1] ajuns mai tîrziu cel dintîi mitropolit al Ungro-Vlahilor şi al Plaiurilor (Munteniei şi ducatele de peste munţi) drept mulţumire pentru serviciul prestat lui Radu Vodă.

Dan I, fiul lui Radu, ţinea pe fata lui Vuc Brancovici, regele sîrbilor, iar Mircea cel Bătrîn pe Mara, o vară primară de-a lui, deci o basarabă şi ea. Pentru a putea face această căsătorie, oprită de canoane, Mircea Vodă ceru întîi învoirea arhiepiscopului de Ohrida, care i-o dete, şi apoi aceea a patriarhului de Constantinopol, care-i răspunse (1394) că nu aprobă o însoţire cu o femeie care-i este rudă atît de apropiată, însă că nu dezaprobă o căsătorie recunoscută de arhiepiscopul de Ohrida. Uite popa, nu e popa ! Şi Mircea se însură !

Cît despre Clara, a doua soţie a lui Alexandru-Nicolae Voievod, cel care a domnit între anii 1330 şi 1364, ea era din neamul banilor unguri de Severin, conţi de Doboka. Se ştie că pe vremea aceea ţinutul Mehedinţi şi partea de vest a Gorjului aparţineau coroanei ungare. La sfîrşitul veacului al XIII-lea aflăm acolo pe un puternic senior transilvan, Ştefan Mikud Kukenus, numit ban de Severin şi primind în apanaj de la rege un întins domeniu, compus din satele Dăbăceşti, Runcu, Bîlta, Brădiceni, Stroeşti, Stolojeni etc. care domeniu fu erijat în comitat ereditar. Ştefan Mikud avu patru fii, pe Ion (Ianoş), Dumitru, Nicolae şi Petru. Ei moşteniră de la tatăl lor domeniul Dăbăceştilor, în părţi egale, purtînd cu toţii titlul de conte iar Ion, cel mai mare din fii, moşteni şi bănia Severinului. Clara era fata acestuia, şi căsătoria ei cu voievodul Ţării Româneşti însemna nu numai o întărire a neamului ei în ţinuturile noastre, cît mai ales un nou mijloc de-al Papei de-a încerca răspîndirea catolicismului la noi.

Doamna Clara, fiind bigotă şi în strînse legături cu regele Ungariei şi cu Papa, şi-a petrecut viaţa de doamnă

în Curtea de Argeș, atît în timpul domniei soțului ei Alexandru Voievod, cît și într-a fiului ei vitreg, viteazul vodă Vladislav, căutînd să convertească pe soț, pe fiu, pe fratele ei, pe boieri și tot poporul la adevărata credință creștinească, după părerea ei, catolicismul. Cu toate aceste strădanii, cu toate că era înconjurată de preoți și de misionari papistași, cu toată corespondența ce întreținea cu scaunul papal din Roma, ea nu reuși să catolicească decît numai una din fetele ei, Ana, care ajunse nevastă de crai, a lui Strașimir, țarul Bulgariei. Biserica papistașă din Curtea de Argeș a fost făcută de ea, acea biserică ale cărei pitorești ruine se mai văd și astăzi, pe un deal, în mijlocul grădinei publice din acel orășel de provincie, fostă glorioasă capitală a Țării Românești. Această ruină, acum 120 de ani, a fost luată de un călugăr englez prin țările noastre, Mister Clarcke, drept un templu roman, ca dovadă că civilizația și cultura nu sunt numaidecît gemene surori.

Un alt succes trecător al doamnei Clara fu cel de a influența pe fiul ei vitreg, Vladislav I, după ce acesta, în anul 1369, încheiase definitiv pacea cu regele Ungariei, a-l influența sau poate a-l sili, să cheme pe un episcop catolic, din Transilvania, în Țara Românească, pentru a sfinți aici biserici și altare, pentru a ierta păcate și a judeca pricini. Ceea ce dovedește de altfel, că numărul catolicilor din țară era totuși destul de mare. Papa, la auzul acestei vești, fu cuprins iar de fiorii nădejdei, scrise lui Vladislav Voievod (1370) pentru a-i mulțumi de buna lui voință și pentru a-l îndemna și a-l ruga să treacă el însuși la catolicism, încredințîndu-l că astfel va deveni un atlet al lui Christ, care în orice timp și în orice împrejurare va avea sprijinul scaunului papal. Drept răspuns la această epistolă, și sfătuit fiind de sfîntul Nicodim al Tismanei, care pînă la moarte a luptat împotriva tendințelor eretice ale Clarei, Vladislav înființă la Severin, adică la chiar marginea țărilor catolice, o a doua mitropolie română ortodoxă. Papa o fi mușcat din buze, iar ce a făcut doamna Clara, istoria nu ne spune. De altfel, istoria nu ne spune despre doamna Clara aproape nimic altceva decît cele

înșirate mai sus. Tot restul e închipuire, iar Alexandru Davila, în celebra lui dramă „Vlaicu Vodă", s-a priceput a da acestei închipuiri o formă, care l-a așezat în fruntea listei bunilor noștri scriitori[2].

Doamna Clara pare a fi avut o singură fată, pe Ana, împărăteasa Bulgariei, nevasta lui Ion Strașimir, ultimul țar din Vidin. De altfel, Ana și Strașimir erau veri primari, mama țarului, Teodora, fiind sora voievodului Alexandru, fiica lui Basarab cel Mare. Sîngele românesc al basarabilor curgea deci în vinele multor crai vecini. Femeie deșteaptă și energică, ca și mama ei, Ana a protejat în Bulgaria arta și literatura. Se cunoaște, în limba slavonă, o culegere a Vieții Sfinților, scrisă sub al ei patronaj : „Mulțumită îngrijirii pioasei și vestitei țarine Ana, și din porunca ei a fost scrisă această carte numită Synaxarul Sfintelor Femei, la Vidin, 1360". Cu zece ani mai înainte, 1350, Papa Urban al V-lea scria doamnei Clara ce fericit se simte de a afla că „Prea iubita în Christos fiica noastră, slăvită împărătească a Bulgariei, a urmat pilda mamei sale, trecînd la catolicism", dar că Anca, regina slăvită a Serbiei, rămasă în legea răsăritului, va trebui convertită și ea.

Această Ancă, nevasta lui Uroș regele Serbiei[3], nu poate să fi fost decît fata vitregă a doamnei Clara, fiica lui Alexandru Vodă din prima căsătorie. Astfel s-ar înțelege de ce a rămas ea ortodoxă, și iarăși s-ar putea tălmăci cum de purtau două surori același nume, Ana și Anca.

O a treia soră, domnița Elisabeta, a fost măritată cu Ladislau, palatinul Ungariei. Moartă la 1370, ca a fost îngropată la Oradea Mare.

În timpul acesta, în Moldova, lucrurile se petreceau altfel. Acolo, de la început, aflăm nu numai doamne catolice, dar și pe un domn convertit, renegat, Lațcu, fiul lui Bogdan. Papa, neputîndu-se mîngîia de desființarea episcopiei Cumanilor, cum află că Moldova s-a organizat în stat independent, începe o politică de convertire, în care scop încercă în toate chipurile să reînființeze episco-

pia pierdută. Planurile lui nu izbutiră pe această cale, întrucît partea de sud a Moldovei, în care fusese episcopia Cumanilor, nu era încă pe vremea aceea în stăpînirea domnilor Moldovei. Dar, ce n-a putut face la sud, reuși să înfăptuiască, în bună parte, la nord, prin mijlocirea emisarilor săi. Sarcina lor fu, în Moldova, cu atît mai ușoară, cu cît voievozii descălecători aduseseră cu ei din Ardeal, o parte din populația catolică ungurească și sasă, care se stabili în inima țării, cu instituțiile și preoții lor, și ale căror urme se mai constată astăzi, atît prin existența ruinei bisericii catolice de la Baia (pe atunci centrul de căpetenie al sașilor), cît și prin populația ungurească așezată încă în zilele noastre, prin părțile Romanului și ale Bacăului și rămasă din punct de vedere etnic, intactă.

Despre doamnele primilor descălecători nu știm nimic. De altfel, Dragoș Vodă și fiul său Sas nu mai pot fi priviți astăzi, după datele istoriografiei moderne, ca voievozi moldoveni. Ei erau nu numai vasalii regelui Ungariei; erau procuratorii lui, un fel de guvernatori de provincie. Abia cînd, după moartea lui Sas, Bogdan din Cuhnea, fost voievod al Maramureșului și conte de Ugoci răzvrătindu-se contra craiului Ungariei, năvăli cu oamenii lui în Moldova, atacă pe Drag, fiul și moștenitorul lui Sas, îl învinse la Siret, reședința lui, și-l alungă dincolo de munți, împreună cu toți cei rămași credincioși coroanei lui Arpad, abia de atunci putem vorbi de o țară independentă și de un prim domn al Moldovei.

Acest domn a venit în Moldova, bătrîn, cu o nevastă bătrînă, Maria, o polonă catolică.

După cîțiva ani de domnie (date controversate), Bogdan Vodă moare, lăsînd în 1365, moștenitor țării înființată de el, pe fiul său Latco. Numele nevestei lui n-a ajuns pînă la noi, însă era ortodoxă. Iar despre aceasta a doua doamnă a Moldovei, avem de povestit ceva frumos.

Latco Vodă, prin presiunile și făgăduielile venite de la Roma, prin influența mamei lui desigur, a trecut la catolicism, înființînd chiar în Siret o episcopie catolică. Papa triumfă, și odată ce voievodul Moldovei îmbrățișase această credință, această formă a credinței creștine, era

și firesc să caute înainte de toate a-și converti soția. Dar această femeie ortodoxă, din Ardeal se împotrivi. Se împotrivi soțului ei, misionarilor care mișunau prin țară și îndeosebi în Siret, capitala; se împotrivi însuși Papei, care cu mîna lui îi scrise o scrisoare, căreia doamna, al cărui nume nu îl știm, răspunse că ea de legea strămoșilor nu se leapădă. Energia acestei femei a făcut ca, împotriva voinței soțului ei, care era doar domn, singurul lor copil, domnița Anastasia, să rămînă și ea ortodoxă. Prin această îndărătnicie a ei, ea a scăpat de legea romană care, după moartea lui Lațco, s-ar fi lățit pretutindeni de ar fi fost și Anastasia catolică. Căci, în adevăr, cînd în 1373, voievodul Lațco își dădu obștescul sfîrșit în cetatea lui din Siret, nu lăsă în urmă-i alt moștenitor decît pe fiica lui, Anastasia. Obiceiurile de atunci nu îngăduiau ca o femeie să se urce pe tron, dar nici ca moștenirea acestuia să treacă în mîini străine, atîta timp cît mai curge în vinele cuiva sîngele foștilor stăpînitori.

Așadar, la moartea tatălui ei, Anastasia trebuia măritată pe dată, spre a da Moldovei un domn. De ar fi fost această domniță catolică, catolic i-ar fi fost probabil bărbatul. Dar mama ei, doamna văduvă, îndărătnica ortodoxă, era încă în viață și veghea. Ea își alese ginerele, care, după credința ei, trebuia să fie de viță domnească și creștin pravoslavnic. Își îndreptă deci privirile asupra Lituaniei, și peți, ca să zicem așa, pentru fata ei, pe Iuga Coriatovici, fiul ducelui Lituaniei.

Istoria românilor, cea de la 1850 încoace, știe să ne povestească multe lucruri frumoase despre acest voievod, care ar fi domnit în Moldova între anii 1373—75, precum și despre doamna Anastasia. Însă, precum nici vechile cronici moldovenești nu pomenesc o vorbă despre domnia lui, astfel și istoricii cei mai noi îi neagă existența [4]. Să nu fi fost Anastasia nici măcar măritată cu el? În tot cazul Anastasia a avut o fată, pe care o chema tot Anastasia și care fu nevasta lui Roman Mușat. Copiii lor au purtat numele de Alexandru (cel Bun), Bogdan și Iuga (cel care a domnit cîteva luni în 1400) [5]. E deci de presupus că acest Iuga, care a existat ca domn al Moldovei, purta

numele bunicului său. Concluzia ce trebuie trasă este că, chiar dacă ducele lituanian, Iuga Coriatovici, nu a domnit la noi după cum ar fi dorit soacră-sa, el a fost în tot cazul bărbatul Anastasiei Mușat, fata lui Lațco Voievod.

Rămîne acum de văzut în ce chip și pe ce temei de drept au ocupat, după moartea lui Lațco — dacă nu a lui Iuga I — Mușatinii scaunul Moldovei.

Capitolul II

MUȘATA ȘI NEVESTELE LUI ALEXANDRU CEL BUN

n anul 1375, Petru, fiul Mușatei, s-a urcat în scaunul Moldovei.

Cine însă era această Mușată, care a dat numele ei întreg șirului de domni ce s-a perindat în Moldova timp de aproape 250 de ani ?

Unii istorici — îndeosebi Xenopol — au crezut că era munteancă, din viţa basarabilor, alţii au luat-o drept o poloneză, pe cînd ea, vestita Mușată, ar fi de fapt moldoveancă, nici mai mult nici mai puţin decît fata lui Bogdan descălecătorul, sora lui Laţco, și prin urmare mătușa Anastasiei.

Această presupunere, de dată recentă și nu încă dovedită documentar, pare cea mai verosimilă, și pînă la proba contrarie trebuie adoptată. Ea aruncă o lumină vie asupra felului, foarte precis, de bună și deja stabilă organizare a începuturilor statului moldovenesc. Nu o întîmplare a adus prin meleagurile noastre o ceată de vînători, cărora le-a trecut deodată prin minte să înfiinţeze și să organizeze un stat. Ci, dimpotrivă, întemeietorii Moldovei au venit din Ardeal cu gîndul bine preconceput

de a crea aici un stat neatîrnat și care nu s-ar deosebi de acel pe care-l aveau din vechi în Maramureș. Și de aceea, după moartea lui Bogdan și a fiului său Laţco, domnia, pentru a nu încăpea pe mîini străine, a fost dată lui Petru, fiul Mușatei, care era fata lui Bogdan.

Petru era și el fiu de domn. Îl putem chiar privi ca adevăratul întemeietor al Moldovei. Căci tatăl său, Ștefan, bărbatul Mușatei,[6], era voievodul Sepeniţei.

Bogdan care-și întinsese teritoriul voievodatului său de la cotul Prutului în jos, își măritase fata înainte sau după descălecare, cu acest voievod vecin, Ștefan al Sepeniţului, probabil urmașul bolohovenilor. La moartea lui Ștefan i-a urmat în scaun fiul său, Petru, iar la stingerea dinastiei Bogdăneștilor, moldovenii l-au rugat să le fie și lor domn, ca fiind nepot de fată al lui Bogdan, nepot de soră al lui Laţco și văr primar cu Anastasia. Astfei dinastia Bogdăneștilor va putea continua prin femei, astfel s-a înfiinţat domnia Mușatinilor în Moldova, astfel, prin această alegere, unindu-se voievodatul lui Bogdan cu acel al lui Petru, s-a creat adevărata Moldovă, care, de bine de rău, a știut să-și păstreze o relativă neatîrnare.

Mușata, fiind fata catolicei Maria, a fost catolică și ea. Purta chiar, prin străini, numele de Margareta. Totuși fiii ei au rămas în credinţa tatălui lor, voievodul Ștefan, ortodocși. Acești fii au domnit tus-trei : Petru, șaisprezece ani, frate-său Roman, trei ani, și cel mai mic, Ștefan șase ani (de la 1357 pînă la 1400). Alexandru cel Bun, care, după scurta domnie a unui al doilea Iuga, neidentificat pînă azi, a urmat lui Ștefan în scaunul Moldovei, era fiul lui Roman și al Anastasiei. Așadar, într-o vreme cînd viaţa patriarhală avea altă însemnătate decît azi, Mușata noastră era fată de domn, a lui Bogdan, soră de domn, a lui Laţco, nevastă de domn, a lui Ștefan din Sepeniţ, mamă a trei domni, Petru, Roman și Ștefan, bunica lui Alexandru cel Bun, răzbunica lui Ștefan cel Mare și strămoașa tuturor celorlalţi domni, Ștefăniţă, Petru Rareș, Lăpușneanu, etc. Iată pentru ce numele ei de botez a rămas în istoria noastră un nume patrimonial cunoscut de toată românimea timp de aproape 600 de ani.

Amănuntele vieții ei nu se cunosc. Dar puținul cît știm ajunge pentru a-i da o faimă care merită să fie reamintită. Ca mamă de domni, ea a locuit în Siret, unde catolicii o numeau doamna Marghita, și unde a clădit o biserică, Sf. Ion Botezătorul, pe care a încredințat-o călugărilor dominicani. Atît această biserică, cît și aceea a călugărilor franciscani s-au năruit și nu rămîne astăzi din ele nimic.

Și sub Alexandru cel Bun, deși intrăm în secolul al XV-lea, lupta pentru catolicism a urmat a se da cu înverșunare. Acest domn, una din cele mai deosebite figuri ale istoriei noastre, a fost însurat de patru ori. Cea dintîi soție, pe care o avea încă înainte de a urca treptele tronului, se chema Margareta și era catolică, fiica palatinului Ștefan din Losontz, din Transilvania [7]. Ea făcu biserica papistașă de la Baia, unde și fu îngropată. Celebrul călător Bandini, trimisul Papei, a văzut, în anul 1646, mormîntul ei acolo, astăzi dispărut, atunci însă întreg și în bună stare. Strădaniile Margaretei de a-și converti soțul la catolicism rămaseră ca și ale Clarei în Muntenia, zadarnice.

După moartea ei, Alexandru Vodă se însură din nou, cu o româncă de data aceasta, Neacșa, sau, cum îi zic autorii străini, nu se știe de ce, Ana. Iorga ne spune că această doamnă pare a fi fost fata lui Mircea cel Bătrîn. Ceea ce este sigur, e că ea muri, scurtă vreme după cununie [8], și că Alexandru cel Bun, căruia nu-i plăcea văduvia, se însură a treia oară, luînd de soție iar pe o catolică, însă de neam mare de tot. Anume pe Ringala, vara regelui Vladislav al Poloniei (sora lui Vitold). Ringala era de altfel vară de al treilea cu Alexandru. Rudenia aceasta ar fi venit după bunica lui Alexandru cel Bun, Mușata, a cărei mamă, Maria, era polonă, după cum știm.

Măritată întîia oară cu ducele de Mazovia, Ringala era văduvă cînd o luă Alexandru.

Căsătoria ei, făcută cu mare alai în anul 1411, se desfăcu fără multe forme, zece ani mai tîrziu, în 1421. De ce și-a trimis Alexandru soția acasă, după o convietuire cuviincioasă, zice-se, nu se știe. Istoricii tac, din lipsă de documentare. Însă, bănuiala trebuie să cadă tot asupra chestiunei catolicismului. Propaganda acestei doamne ajunsese

atît de întinsă, încît pînă și mitropolitul țării fu convertit la credința catolică. Un document din 1435, adică doi ani după moartea lui Alexandru, ni-l arată pe acest înalt prelat, fost mitropolit ortodox al Moldovei, cutreierînd Europa spre a face propagandă credinței papistașe. De altfel, cronicile polone arată lămurit, că „Ringala s-a despărțit de soțul ei Alexandru din pricină că acesta nu voia în ruptul capului să devie catolic". Așadar, a plecat ea de bună voie; n-a fost alungată. E deci învederat că sistemul de convertire pe cale piezișă, adoptat de Papa pentru propagandă în țările noastre, a urmat încă multă vreme după înființarea voievodatelor, timp aproape de o sută de ani.

Alexandru cel Bun, fie că-i era sufletul larg, fie din diplomație, pentru a nu se strica cu puternicul său vecin, regele Poloniei, dete fostei lui soții, după despărțire, venitul a două orașe din Moldova, Siretul și Volohăvățul, precum și 600 de zloți pe an. Ba mai mult decît atît, — și aceasta arată că în adevăr ținea foarte mult să nu se certe cu regele Vladislav, — în 1422, adică un an după despărțire îi trimise 400 de călăreți sub conducerea spătarului Coman pentru a-i veni în ajutor în războiul ce purtau polonii cu cavalerii teutoni. Coman al nostru, cu moldovenii lui, repurtă la Marienburg strălucita izbîndă, prea cunoscută de istorie pentru a mai vorbi de ea.

Patru ani mai tîrziu, în 1426, Alexandru arătă încă o dată dorința ce avea de a rămîne prietenul Poloniei, cerînd, pentru fiul său Ilie, ce avusese cu doamna Ana, mîna Marincăi, cumnata regelui Vladislav Iagellon. Și aceasta este încă o dovadă că nu Alexandru, însurat cu vara regelui Poloniei și care cerea acum în căsătorie pentru fiul său pe cumnata acestuia, că nu el alungase pe Ringala, ci că, dimpotrivă, ea, unealta Papei, plecase de bună voie și mîhnită dintr-o țară pe care, cu toate străduaniile ei, nu o putuse îndruma pe calea „adevăratei credințe".

De altfel, după despărțirea lui de Ringala, orientîndu-și politica mai mult spre Bizanț, mai ales după trecerea împăratului Ioan al VIII-lea prin Moldova (1424), Ale-

xandru cel Bun se însură a patra oară, cu o ortodoxă de data aceasta, Marina, despre care se știe numai că era fata lui Marin și că se intitula, după pilda soțului ei, „doamnă de sine stătătoare a toată Moldova și a malului mării". Din această titulatură, ce-și dădeau voievodul și doamna lui, se vede lămurit că Moldova se considera, către sfîrșitul domniei lui Alexandru, neatrînată de poloni. Legăturile cu această țară rămăseseră cordiale, dar vasalitatea dispăruse.

Marina e întîia doamnă româncă de la care ne-a rămas chipul „autentic". Un epitrafir, țesut de meșteri bizantini contemporani și care se afla înainte de război într-unul din muzeele Petrogradului, ne-o arată pe Marina în bogatul ei costum de doamnă, subțire și mlădioasă, cu ochii galeși, sprîncenele încondeiate și foarte ridicate deasupra ochilor, nasul subțire, gura mică, părul împletit. Această din urmă doamnă a lui Alexandru a fost mama lui Petru Aron, despre care vom vorbi în capitolul următor [9].

Capitolul III

DOAMNA MARINCA A LUI ILIE VODĂ

aria, sau Marinca, sau . Manca, era sora reginei Poloniei, Sofia, ambele fete ale ducelui lituanian, Andrei Oligmandovici.

Nunta ei cu Ilie, fiul mai mare al lui Alexandru cel Bun, s-a făcut la Suceava, în ziua de 23 octombrie 1425, nuntă cu alai mare, cu slujbă oficiată de cel dintîi mitropolit al Moldovei, Iosif, vărul domnului.

Tînăra domniță nu bănuia atunci viața de durere care o aștepta. În fața altarului, toate mirosele, în toate vremurile, sunt la fel. Îndrăgostite sau nu, ele cred, cînd li se pune cununa pe cap și preotul le binecuvîntează, că de acum viața va însemna pentru ele o necurmată fericire. Abia atunci însă încep grijile și necazurile. Cît despre domnița Maria a lui Vodă Ilie Mușat, viața ei a fost un blestem.

Șapte ani după cununie, în 1433, Alexandru cel Bun moare. Ilie și Maria urcă treptele tronului. Însă, nu apucară bine a gusta din plăcerile domniei, că iată, un frate de al lui, numit Ștefan, al doilea fiu al lui Alexandru, sosește din Muntenia cu ajutor de la Vlad Dracul și-l

alungă, împreună cu doamna lui, peste hotarele Moldovei [10]. Ilie și Marinca, izgoniți de Ștefan, părăsiți de boieri, fug în Polonia, la cumnatul lor, regele Vladislav. Marinca avea doi prunci, pe Roman și pe Alexandru, de 6 și de 5 ani. Credea biata femeie, că cumnatul ei îi va ajuta să recapete scaunul. Însă Vladislav își primi rudele, le găzdui, le mîngîie, le purtă cu vorba și mai mult nimic.

Ștefan, noul domn al Moldovei, i se închinase, primind suzeranitatea Poloniei, așa încît regele Vladislav chibzui că este mult mai cuminte să-și găzduiască cumnații, decît să facă, de ochii lor, război moldovenilor.

Însă, nu trece bine anul și, în 1434, Vladislav Iagello își dă duhul în capitala țării lui, plîns — zic cronicele polone — de întreg poporul, iar eu zic că de cumnații lui nu cred să fi fost plîns. Îi urmează în scaun Vladislav al III-lea, de care bieții noștri prizonieri — căci de fapt asta erau Ilie și Maria, niște prizonieri — n-avură cu ce se făli.

Acest rege, ca și predecesorul său, își ținu rudele închise în palat, nevrînd a le da ajutorul cerut de ei pentru redobîndirea domniei pierdute. Ilie însă nu era om să stea cu mîinile în sîn. Văzînd că de la rege nu putea căpăta sprijinul dorit, el își făcu prietenii în nobilimea polonă, știind că nobilii erau adeseori mai puternici decît regele însuși. Astfel, într-o zi, prietenii lui îl făcură scăpat și, cu o armată strînsă de ei, îl duseră pînă la hotarele Moldovei.

Aflînd regele despre aceasta și fiindu-i teamă că dacă Ilie și-ar redobîndi scaunul, fără ajutorul său, s-ar lepăda se suzeranitatea polonă, îi trimise în ajutor o armată destul de puternică pentru a putea ataca, cu sorți de izbîndă, pe rivalul său frate. Ilie, pentru a se feri de luptele interne, se împăcă în curînd cu fratele său, hotărînd împreună să domnească amîndoi, unul asupra Moldovei dintre Carpați și Siret, iar celalt asupra părții de jos a țării, spre mare. Ilie simțindu-se sprijinit de poloni, păstra totuși un fel de supremație. Pe el îl vedem locuind în Suceava, și tot pe el figurînd în fruntea documentelor oficiale.

Au domnit astfel nouă ani, de la 1435 la 1444. Doamna Marinca, întoarsă la căminul ei, putu crede în răstimpul

acesta că s-a isprăvit cu zilele amare. Neştiutoare de viitor, îşi creştea în linişte odraslele, pregătindu-le pentru o viitoare domnie. În 1444, Roman, cel mai mare dintre fiii ei, împlini 18 ani, cu care prilej se făcură la curtea din Suceava mari serbări, petreceri populare în oraş, împărţire de daruri boierilor, popilor, prostimei. Însă abia cîteva luni mai tîrziu, nenorocirea, care pîndeşte pe om şi vine cînd nu crezi şi dincotro nu ştii, se năpusti asupra casei lui Ilie Vodă şi a doamnei Marincăi.

Vladislav al III-lea, regele Poloniei, murind în bătălia de la Varna împotriva turcilor, Ilie rămîne fără sprijinul care ţinea pe frate-său în ascultare. Ştefan, domnul Ţării de Jos, aflînd momentul prielnic, îşi strînge prietenii şi oamenii, şi sosind în Suceava fără veste, prinde pe frate-său Ilie, îi scoate ochii şi-l aruncă în închisoare. Doamna, nu se ştie prin ce întîmplare, scăpă de urgia cumnatului ei, şi luîndu-şi copii, fugi din nou în Polonia, la sora ei, regina văduvă, Sofia.

Pentru a înţelege ce urmează, trebuie amintit că în timpul domniei lui, Ilie restituise Poloniei cetăţile Hotinului şi a Hmielnovului, pe care Vladislav Iagello le amanetase lui Alexandru cel Bun. Ştefan, după ce uzurpă scaunul fratelui său, nevoind să recunoască această restituire făcută de Ilie, se pregăti să atace cetăţile pentru a pune din nou stăpînire pe ele.

În timpul acesta, Ilie, orb, murise în închisoare. Doamna Marinca, rămasă văduvă, exilată şi îndurerată, în loc de a se lăsa covîrşită de nenorocire, se arată deodată fată de duce şi soţie de domn.

Chemă împrejurul ei pe foştii prieteni ai lui Ilie, nobilii poloni, care îl sprijiniseră cu 9 ani înainte de redobîndirea scaunului Moldovei, adună cu ajutorul lor o armată de lefegii şi, înainte ca Ştefan să se dezmeticească, puse ca stăpînire pe întăritele cetăţi ale Hotinului şi ale Hmielnovului. Încredinţînd apoi paza unor prieteni, poate chiar rude, lui Ion de Cicior, căpitanul Cracoviei şi lui Petru de Sprowa, palatinul Liowului (Lemberg), ea se întoarce în Cracovia şi prin farmecele ei, prin voinţă, prin bani, prin rugăminţi, prin ameninţări, prin făgădu-

ieli, nu știm prin ce mijloace, dar știm că și-l impuse pe fiul ei Roman, băiețandru de 18 ani, domn al Moldovei, cu dreptul de stăpînire asupra cetăților amintite. Ciopîrțită Moldova, dar strașnică femeie.

În 1445, Roman făcu jurămîntul de credință lui Cazimir al IV-lea, noul rege al Poloniei. El însă domnește din mila acestui rege și prin voința mamei lui, domnește cu numele, de la Hotin, de la Hmielnov, de la Cracovia, însă în Moldova nu se poate întoarce. Acolo era stăpîn unchiul său Ștefan, uzurpatorul, care își coasociase la domnie pe alt frate, Petru, al treilea fiu al lui Alexandru cel Bun. Acest Petru, numit și Aron, pare a fi ajutat de Ștefan la detronarea, orbirea și omorîrea fratelui lor Ilie, iar drept răsplată, Ștefan l-ar fi îngăduit a domni în Moldova împreună cu el, păstrîndu-și însă întîietatea pentru sine.

Din Cracovia, doamna Maria veghea. Îi trebuia pe de-o parte domnia efectivă pentru fiul ei, iar pe de altă parte îi trebuia răzbunare pentru omorul soțului ei. Și astfel, după vreo trei ani de neobosite sforțări, ea izbutește, prin rudele și prietenii ei, a înduplecа pe regele Cazimir să-i dea o armată pentru a alunga pe cumnatul ei din scaunul Moldovei. Comanda trupelor e încredințată fiului ei, Roman, care trece hotarul, ajunge pe neașteptate la Suceava, prinde pe unchiul său Ștefan și-l omoară, răzbunînd astfel în sfîrșit rătăcitoarea umbră fără odihnă a tatălui său.

Iată-l pe Roman, la vîrsta de 21 de ani, războinic ostaș, răzbunător asasin, domn! Iat-o pe doamna văduvă Marinca întoarsă la căminul ei, răzbunată în sfîrșit de schingiuirea și de omorul bietului ei soț. Și de acum vor curge zile de lapte și de miere, dacă... dacă n-ar fi „dacă și poate".

Petru-Aron, la auzul omorului lui Ștefan, se refugiase în Ardeal de frica nepotului său Roman, la curtea lui Ion Corvin de Hunyade, cu gîndul de a-i cere ajutor pentru recăpătarea domniei Moldovei. Acolo, pentru a-și ajunge mai lesne scopul, ceru în căsătorie pe sora lui Ion Corvin. Mîna ei fu acordată, căci domnișoara Corvin de Hunyade avea 50 de ani bătuți, ceea ce a făcut pe unii gravi istorici, unguri și români, să zîmbească și cu oarecare dreptate.

Petru-Aron, fiul lui Alexandru cel Bun cu Marina, trebuie să fi avut prin 1448, cel mult 23 de ani, cam de vreo vîrstă deci cu nepotul său. Aşa încît această căsătorie, care ne aduse pe tronul Moldovei o doamnă ardeleancă, n-avea alt scop decît de a îndupleca pe Hunyade să-i dea ajutorul de care Petru avea nevoie pentru a-şi alunga nepotul din scaun. Veni deci cu armată ungurească şi lovindu-se cu Roman Vodă lîngă Suceava, îl bătu şi-l alungă din ţară, aşezîndu-se în scaun în locul lui.

Roman, care domnise abia cîteva luni de zile, luîndu-şi mama şi frăţiorul, fugi din nou la Cracovia aceea, scăparea atîtor domni moldoveni pribegi.

Un an mai tîrziu, la vîrsta de abia 22 de ani, fugarul domn îşi dă duhul în capitala Poloniei, de boală zic unii, iar alţii zic că de otravă. Ce s-o fi petrecut în sufletul doamnei Marinca, a ştiut ea şi dumnezeu. Dar ce a ştiut lumea şi ne-a repetat-o istoria, e că această curajoasă şi neobosită femeie, nelăsîndu-se abătută nici de această lovitură a soartei, începu din nou lupta pentru căpătuirea singurului fiu ce-i mai rămînea, Alexandru. A găsit, de data aceasta un sprijin mai grabnic decît înainte, întrucît polonii, neputînd îngădui amestecul ungurilor în treburile Moldovei, se hotărîră pe dată să scoată din scaun pe Petru-Aron, creatura şi cumnatul lui Hunyade. Tînărul Alexandru căpătă deci o puternică oaste leşească şi intrînd în Moldova, alungă pe unchiul său din Suceava. Cum însă între timp, Cazimir şi Hunyade se împăcară între dînşii, Alexandru fu nevoit să se împace la rîndul său cu Petru-Aron. Domniră deci, ca şi predecesorii lor, amîndoi împreună, nepotul şi unchiul, unul în Ţara de Sus, cellalt în Ţara de Jos, precum, după cum se vede, se făcuse obicei acum de a împărţi Moldova.

Domnia aceasta împreună ţinu un an, în care timp, doamna Marinca, îmbătrînită şi sătulă de atîtea hărţuieli, rămase în Polonia.

Ion Corvin — nu se ştie din ce cauză — supărîndu-se pe cumnatul său Petru-Aron, îl dete afară din Moldova, nici mai mult nici mai puţin. Avea şi putere destulă pentru aceasta. În locul lui, trimise ca domn al Moldovei de Jos, pe un general de-al său, Ciopor. Pe acesta, care îm-

preună cu Alexandru, a domnit cîteva luni în Moldova, l-a botezat poporul mai tîrziu : Ciubăr-Vodă, despre care povestea ne spune că l-ar fi mîncat guzganii !

În timpul acesta, un pretendent domnesc, Bogdan, fiu din flori al lui Alexandru cel Bun, (și tatăl lui Ștefan cel Mare), sosi în Moldova, cu oaste adunată nu se știe de unde, învinse pe Alexandru și pe Ciopor, îi alungă din țară și urcă treptele bîntuitului scaun moldovenesc.

Ca și tatăl său, ca și frate-său, Alexandru se refugiază în Polonia, la rudele și prietenii lui. Găsește în Cracovia, pe doamna Marinca, obosita văduvă care nădăjduia să-și isprăvească zilele acolo, în liniște. Însă, cum află bătrîna că fiul ei și-a pierdut iar domnia, energia de altă dată reînvie, și iarăși, prin alergături, prin rugăminți, prin făgăduințl, pune la cale întoarcerea lui în Moldova. Acolo, în Polonia, se retrăsese și fugarul Petru-Aron, cumnatul lui Corvin. Foștii codomnitori, unchi și nepot de aproape aceeași vîrstă, se înțeleg ușor și, cu sprijinul lui Cazimir, pornesc la Suceava să-l scoată pe Bogdan din pîine. Vom arăta în capitolul următor cum l-au prins pe neașteptate, la Reuseni lîngă Suceava, și cum l-au omorît, împărțindu-și apoi din nou Moldova, Alexandru domn al Țării de Sus și Petru-Aron domn al Țării de Jos. În răstimp de mai puțin de zece ani s-au făcut trei omoruri, măceluri de frați, de unchi și de nepoți între ei. Cruzimea acelor vremuri e înspăimîntătoare, și cam la fel, dealtmintrelea, era pretutindeni. Omenirii, ieșită cu greu din epoca tulbure a invaziunilor barbare, i-a trebuit multă vreme pînă să pășească pe căile civilizației, pînă să se așeze pe principiile umanității.

Unchiul și nepotul, ba cu certuri, ba cu împăcări, de bine de rău, domnesc împreună încă patru ani. Aron Vodă ambițios, cu veleități de întîietate, de a domni singur dacă se poate, izbutește, după scurgerea acestor patru ani, să-și formeze un partid destul de puternic pentru a pune mîna pe Alexandru, a-l scoate din scaun și a-l trimite prizonier la Cetatea-Albă, unde după scurtă vreme, tînărul voievod Alexandru moare otrăvit !

Iat-o pe doamna Marinca, despre care nici nu mai știm unde se afla, în Polonia, în Moldova, la Cetatea Albă,

iat-o trăind zile destule pentru a vedea și moartea acestui din urmă copil al ei. Bătrînul orbit și sugrumat, fiul mai mare mort de boală la vîrsta de 22 de ani, fiul mai mic mort otrăvit la 27 ani. Cîtă deosebire între mireasa de la Suceava, fata ducelui Lituaniei și mama îndurerată de la Cetatea Albă, văduva Domnului Moldovei! Ce imensă tragedie omenească în scurtul răstimp de 30 de ani!... Pe urmă, nimic. Istoria nu mai pomenește de numele doamnei Marinca.

Capitolul IV

FAMILIA LUI ŞTEFAN CEL MARE

tefan cel Mare, care alături de Mihai Viteazul a fost podoaba şi mîndria ţării noastre, s-a urcat pe scaunul Moldovei în anul 1457, trei ani după cucerirea Bizanţului de către turci.

Nici azi nu ne dăm îndeajuns de bine seama ce noroc am avut de-a avea tocmai atunci, tocmai pe Ştefan.

Viaţa lui fiind închinată luptei pentru păstrarea neatîrnării neamului său în vremea cînd turcii cotropeau popoarele, e firesc să fi avut el drept simbol de luptă crucea împotriva semilunei. Atletul lui Christ, cum îl numea Papa, a fost fără voia lui. O urmare a ce-l împingea nevoia să facă. Însă, apărătorul credinţei strămoşeşti a fost cu voia lui, din îndemnul unui neam care voia să trăiască.

Domn la Suceava a venit cu ajutorul lui Vlad Ţepeş, scoţînd din scaun pe Petru-Aron, ucigaşul tatălui său.

Acest Petru-Aron era fiul lui Alexandru cel Bun şi al Marinei, şi deci frate vitreg cu Bogdan Vodă, tatăl lui Ştefan. Intrat în Moldova în fruntea unei armate polone, el înaintă pînă la Suceava, unde se află că frate-său Bog-

dan, neştiutor de ce-l aşteaptă, petrecea fără grijă la nunta unui boier de-al lui, în sat la Reuseni, în apropierea Sucevei. Îşi îndreptă o parte din oaste într-acolo, şi sosind noaptea, în toiul chefului acelei nunţi, cînd vodă însuşi trebuie să fi fost ameţit de vin, înconjură conacul şi intră pe neaşteptate în camera în care benchetuiau nuntaşii şi vodă. Scoţînd de acolo pe frate-său în curte, puse să i se reteze capul în faţa lui şi a oaspeţilor înceremeniţi de spaimă. Era în noaptea de vineri spre sîmbătă, la 15 octombrie 1451.

Se spune că Ştefan, încă foarte tînăr pe atunci, ar fi fost şi el la nunta aceea din Reuseni, c-ar fi fost de faţă la omorul tatălui său şi c-ar fi fugit, în toiul nopţii, întîi în Polonia şi de-acolo prin Ardeal, în Muntenia. Odihnă n-ar fi avut pînă n-a văzut pe ucigaşul tatălui său scos din domnie şi omorît la rîndul său. Fapt e, că-l vedem, şase ani mai tîrziu, sosind cu o oaste adunată în Muntenia cu ajutorul lui Vlad Ţepeş, învingînd, la Joldea, în ziua de 12 april 1457, pe unchiul său Petru Aron, şi aruncîndu-l dincolo de hotare la prietenii săi poloni. „Şi astfel bulucitu-s-au a doua oară Petru Vodă" spune Ureche, în Letopiseţi. Cîţiva ani mai tîrziu, Ştefan urmări pe acest ucigaş pînă în inima Ardealului şi punînd mîna pe el, îl străpunse cu sabia lui.

La acea dată, Ştefan era neînsurat. Însă, cum avea un fiu numit Alexandru, care a trăit pînă tîrziu (1496), e de presupus că noul voievod era văduv. Se cunoaşte şi numele mamei acestui Alexandru, Maruşca. Şi ca să fi fost ea numai ţiitoarea lui Ştefan, nu e de crezut, fiindcă, pe de o parte, o aflăm trecută într-un pomelnic alături de celelalte doamne ale lui Ştefan cel Mare, iar pe de altă parte, fiindcă domnii, deşi aveau obiceiul să-şi crească copiii naturali pe lîngă ei, totuşi nu-i pomeneau în genere în documente şi nici nu-i luau cu ei la război, cum făcea Ştefan cu fiul său Alexandru.

Acuma, c-o fi una, c-o fi alta, fapt e că întîia căsătorie sigură pe care o cunoaştem, e cea făcută de Ştefan şase ani după urcarea lui în scaun, la 1463. Mireasa era o ru-

teancă, Evdochia, și venea din Kiew, fata principelui Olelco și sora lui Simion. Aceștia erau vasali regelui Poloniei vasali atît de credincioși, încît Simion din Kiew lăsă, la moartea lui, regelui Poloniei, spre a-i dovedi dragostea și supunerea ce avusese pentru el, îi lăsă în dar cele mai sfinte lucruri ale lui : calul și arcul ! — Nunta lui Ștefan cu Evdochia se făcu la Suceava, binecuvîntată fiind de mitropolitul Moldovei, Teoctist și de Tarasie, episcopul de Roman. Binecuvîntarea acestor înalți prelați nu le fu de folos. Evdochia, după ce dărui soțului ei doi băieți care au murit copii (1479) și o fată, a cărei nenorocită viață o vom povesti mai jos, se stinse, de boală, după abia patru ani de căsnicie (1467).

Cinci ani mai tîrziu, în 1472, Ștefan se însoară din nou. De data aceasta, marele nostru voievod „a dat lovitura", cum s-ar zice în zilele noastre. Sau mai curînd a încercat s-o dea, căci nu i-a mers în plin.

În ultimele timpuri ale imperiului bizantin, împărații Comneni, hărțuiți mereu de turci, deveniseră atît de slabi, atît de neputincioși față de pericolul turanic care-i amenința, încît ei, în loc de-a ține piept dușmanului, se certau numai între ei, ba de la moștenirea tronului, ba de la împărțirea ultimelor petice de pămînt ce le mai rămăseseră din întinsa lor împărăție de altădată. Astfel se întîmplă ca Comnenii să-și împartă, la un moment dat, stăpînirea imperiului, unul din ei rămînînd la Bizanț, stăpîn în Europa, celalt la Trapezunt, pe Marea Neagră, stăpîn în Asia. Imperiul Trapezuntului mai dăinui cîțiva ani, iar cînd, la 1461, căzu și el la rîndul lui, Comnenii de acolo, alungați de turci, se refugiară în Crimeea, hanul Crîmului le dădu în stăpînire Mangopul, un domeniu cu un castel pe-o stîncă, la malul mării. Pe fata acestui Comnen o peți Ștefan cel Mare, pe Maria de Mangop.

Nunta lui Ștefan cu Maria Comnen se făcu la Suceava, în ziua de 24 septembrie 1472.

Această căsătorie nu fu mult mai norocoasă decît precedentele. Conviețuirea Mariei cu Ștefan fu scurtă și fără noroc. Trei ani după sosirea acestei odrasle împărătești în meleagurile noastre, turcii atacară Crimeea, supuseră

pe han, puseră stăpînire asupra Caffei și Mangopului și omorîră pe ultimii Comneni de acolo, pe Isac, fratele Mariei, și pe Alexandru, un văr de-al ei [11]. Această nenorocire familiară se lega în curînd de alta, mai grozavă pentru Maria, nenorocirea casnică. Trebuie să fi petrecut în cetatea din Suceava, pe vremea aceea, o grozavă dramă, și multe lacrimi trebuie să fi curs în cămara doamnei.

Ștefan cel Mare ținea mai de mult acuma, la curtea lui din Suceava, două femei prizoniere, pe doamna Maria, nevasta lui Radu cel Frumos al Munteniei, și pe fiica lor Maria Voichița.

Le avea la curte la dînsul dinainte chiar să se fi însurat cu Maria din Mangop, cu un an înainte, din 1471, cînd înfrînsese el pe înverșunatul său dușman, Radu, voievodul Munteniei. Îl bătuse lîngă București, la Soci, în martie 1471, și-i nimicise oștirea, încît acesta, în graba lui de a trece mai repede Dunărea, își părăsise în capitală soția, fata și întreaga lui avere. Ștefan puse stăpînire pe bogățiile lui Radu, iar pe femei le luă cu el la Suceava, prizoniere.

Maria Voichița pare a fi moștenit frumusețea tatălui ei Radu, supranumit cel Frumos. Cu timpul, crescînd fată sub ochii lui vodă, acolo în cetatea Sucevei, s-a îndrăgostit Ștefan de ea. Cînd turcii cuceriră Mangopul, omorînd pe Isac Comnen, Ștefan, pierzînd nădejdea ce întreținea de-a fi cîndva stăpînul acelui ținut din Crimeea, se înstrăină de soția lui Maria, la dragostea căreia se vedea că ținea mai puțin decît la zestrea ei, răpită de turci. Că s-ar fi despărțit Ștefan de Maria Comnen, după cum spune Xenopol, și că s-ar fi reînsurat chiar în acel an, 1475, cu Maria Basarab, fata lui Radu cel Frumos, nu poate fi adevărat. De nicăieri nu rezultă lucrul acesta. Dimpotrivă, N. Iorga ne spune că în anul următor, 1476, după bătălia de la Războieni, Ștefan Vodă fiind biruit de turci și umblînd o vreme fugar prin țară, doamna lui, Maria de Mangop, rămasă în Suceava, se îngrijea că de săptămîni de zile era fără vești de la bărbatul ei. Dacă însă Ștefan nu se despărțise de ea, în tot cazul se înstrăinase. Ochii frumoși ai celeilalte Maria, farmecele ei, îl subjugaseră. Și rivalitatea între două femei, între doamna și viitoarea

doamnă, durerea de a-şi vedea dragostea stingherită, de-a se vedea părăsită cînd tocmai avea mai mare nevoie de sprijin, de-o vorbă bună, din pricina doliului ei recent — aceste toate au dus desigur în mormînt pe tînăra domniţă de neam împărătesc. Ea moare în anul 1477, în luna decembrie, în postul Crăciunului, după abia cinci ani de căsnicie. A îngropat-o Vodă Ştefan, cu alai şi cinste multă, la mînăstirea Putnei, noua lui ctitorie. Stofa cusută cu fir, care-i acoperă mormîntul, o arată moartă, îmbrăcată în scumpe haine domneşti, cu coroana bizantină în cap şi cu armele Bizanţului cusute în colţurile stofei [12]

Ştefan, fie că a vrut să ţie un doliu cuviincios, fie că fata lui Radu cel Frumos era încă prea tînără, s-a însurat cu ea abia trei ani mai tîrziu, în 1480 [13]. Această din urmă căsnicie ţinu 24 de ani, pînă la moartea lui Ştefan, întîmplată la 1504. Doamna Maria-Voichiţa i-a supravieţuit 7 ani. A fost îngropată la Putna, alături de cealaltă soţie, în anul 1511, în timpul domniei fiului ei Bogdan.

*

Deşi în timpul căsătoriei lui cu Maria Basarab, Ştefan era trecut de mult de vîrsta maturităţii, totuşi vioi la suflet şi la trup, el mai avea ibovnice. Cea mai cunoscută din toate era întreţinuta lui din Hîrlău, Maria, nevasta unui negustor de peşte, numit Rareş. Deseori se abătea vodă de la Suceava la Hîrlău să-şi vadă iubita, dacă nu cumva o fi luat-o, în vremea din urmă, la curte la el. În tot cazul, fructul nelegitim al acestei împreunări a fost un fiu, Petre, căruia i s-a zis Rareş, după numele mamei sale şi care va ajunge mai tîrziu şi el domn al Moldovei.

Despre mama lui Ştefan, acea pe care Bolintineanu ne-o arată, ca-n medievalurile timpuri ale lui Malbrough, stînd în turnul Cetăţii Neamţului şi refuzînd să deschidă fiului ei, învins şi rănit, poarta castelului prin vorbele : „De eşti tu acela, nu-ţi sunt mamă eu", despre această strașnică femeie legendară nu se ştie aproape nimic.

Subiectul poeziei lui Bolintineanu e scos din „O samă de cuvinte" a cronicarului Ion Neculce, al cărui text este

Portretul brodat al Mariei de Mongop. Mînăstirea Putna, jud. Suceava.

următorul : „Ștefan Vodă cel Bun, bătîndu-l turcii la Războieni, a mers să intre în Cetatea Neamțului, și fiind mamă-sa în cetate nu l-a lăsat să intre și i-a zis că pasărea în cuibul ei piere, ce să se ducă în sus să strîngă oaste, că izbînda va fi a lui. Și așa, pe cuvîntul mîne-sa s-a dus și a strîns oaste".

Neculce trăind cam la două-trei sute de ani mai tîrziu, a raportat și el numai ce-a auzit din bătrîni. Dar legendele avînd întotdeauna un fond de adevăr, concluzia pe care o putem trage este că doamna Oltea trebuie să fi fost neapărat o femeie energică, o femeie care știa să impuie chiar strașnicului ei fiu.

De asemenea nu se poate ști cu siguranță dacă doamna Oltea era soția legitimă a lui Bogdan Vodă, cel omorît de frate-său la nunata din Reuseni, sau poate numai o ibovnică de-a lui. O chema și Maria și Oltea, căci ambele numiri se găsesc, alternate, în documente.

La moartea ei, a fost îngropată întîi la Poiana, de unde o mută apoi nepotul Petru Rareș în apropiata mînăstire a Probotei, ctitoria lui.

În schimb avem vești îndeajuns despre copiii lui Ștefan. Din căsătoria lui cea dintîi cu Marușca, care muri înainte de a apuca să fie doamnă, el a avut numai doi fii. Pe unul din ei, Ilie, îl cunoaștem numai din pomelnice. O fi murit tînăr. Despre cel mai mare, Alexandru, am vorbit mai sus. Acesta, favoritul lui Ștefan, cel în care-și pusese el nădejdea pentru apărarea mai departe a Moldovei, a murit totuși înainte de-a ajunge domn, la vîrsta de vreo 45 de ani. În ziua de 28 iulie 1495 a fost îngropat de către amărîtul său tată, care-i adusese trupul tocmai din Stambul, unde coconul Săndrel fusese ostatec.

Din căsătoria cu Evdochia de la Kiew, Ștefan a avut trei copii : pe Bogdan și pe Petru, morți amîndoi în același an, (1479) îngropați la Putna și pe Elena, măritată cu Ion, fiul țarului Ioan Ioan al III-lea al Moscovei, a cărei viață zbuciumată o vom povesti-o mai jos.

Cu Maria din Mangop, Ștefan nu a avut copii și poate o fi fost și aceasta una din cauzele pentru care i se înstrăinase inima de ea.

În sfîrșit, cea din urmă soție, Maria Voichița Basarab, a mai dăruit și ea soțului ei doi copii. O fiică, Maria, zisă Chiajna, rămasă nemăritată, fiindcă nu găsise un soț de rangul ei, muri fată bătrînă, la 18 martie 1518 — și un fiu Bogdan, zis orbul sau chiorul, sau încrucișatul, care a urmat în scaunul Moldovei după moartea tatălui său, în 1504.

Ștefan a mai avut o fată cu una din aceste trei soții, măritată cu principele polonez Wisnowiecki. Nu i se cunoaște pînă acuma nici numele, nici mama deși nu ar fi greu de aflat aceasta în atît de bine păstratele arhive nobiliare polone. Se știe numai că fiul lor a rîvnit la tronul Moldovei pe vremea lui Despot Vodă, ca fiind nepot de fată al lui Ștefan [14] și după cum vom vedea mai departe, nepotul sau strănepotul acestuia a luat și el pe-o domniță moldoveancă, pe Chiajna, fata lui Eremia Vodă Movilă. Aceștia din urmă au fost bunicii regelui Mihai Corybut Wisnowiecki (1669-73), care avea deci de două ori sînge românesc în vine, sîngele mușatin al lui Ștefan cel Mare și cel movilesc al lui Vodă Eremia.

În afară de căsnicie nu i se cunosc lui Ștefan, pînă acum, decît trei copii : pe Petru Rareș despre care am vorbit și vom mai vorbi, pe unul Ion sau Iani, care se spunea în 1521 fiu al marelui voievod și pe-o fată, măritată cu nobilul polonez Sambuszko. Poate încă pe Ștefan Vodă Lăcustă, despre care nu se știe de era feciorul lui Ștefan, sau al fiului său Săndrel.

Din toate aceste figuri dispărute, unele fără a lăsa aproape nici o urmă, interesante sînt numai acele despre care vom vorbi fiecare la rîndul lui, anume ale voievozilor Bogdan Orbul și Petru Rareș, a domniței Maria Chiajna, nemăritată din mîndrie, și a Elenei, cea care era să fie țarină dar a fost numai o foarte nenorocită femeie.

Prin anii 1480 sau 81 se pomeni voievodul Ștefan, al cărui nume era cunoscut în toată Europa, cu o delegație a țarului Moscovei Ivan Vasilievici al III-lea care venea să-i ceară mîna domniței lui, Elena, pentru fiul său, Ion cel tînăr.

Mihai Pleștev, trimisul țarului, sosi la Suceava cu o numeroasă și strălucită întovărășire de boieri moscoviți

și cu împuternicirea de-a săvîrși logodna, ca procurator al tînărului Ion.

Urmară ospețe și serbări și domnița Elena porni, prin Polonia, înspre destinul ei. Ștefan-Vodă îi dărui trei boieri s-o întovărășească, pe Lascu, pe Sînger și pe Gherasim, cu jupînesele lor. Regele Cazimir al Poloniei primi pe tînăra domniță moldoveancă și pe însoțitorii ei cum se și cuvenea viitoarei țarine moscovite, dîndu-i bogate daruri, și alaiul domnesc porni mai departe, ajungînd la Moscova de postul sfîntului Filip. Acolo, tînăra domniță fu dusă întîi într-o mînăstire, unde, prin mijlocirea mamei țarului, făcu cunoștință cu logodnicul ei, iar de boboteează avu loc nunta. Din această căsătorie se născu, doi ani mai tîrziu, un fiu, Dumitru.

Fericirea Elenei părea asigurată. Soție și mamă iubitoare, ea mai avea și bucuria de a fi favorita țarului Ivan, socrul ei, care, la nașterea nepotului Dumitru, văzîndu-și dinastia asigurată, de multă voie bună își încărcă fiul și nora cu cele mai bogate daruri.

De după ușă, nenorocirea o pîndea. Ivan, la bătrînețe, se însură a doua oară, cu o greacă ambițioasă, de neam împărătesc, Sofia Paleologa, fiica celui din urmă despot al Peloponezului. Din această căsătorie se născu un fiu, Vasile. Din clipa aceea inima bătrînului începu să se înstrăineze de a nepoțelului Dumitru și de a mamei sale Elena.

Pe ascuns, greaca lucra, deși fără sorți de izbîndă, deoarece n-ar fi fost nici un chip de-a putea înlătura pe Ion, soțul Elenei, de la drepturile sale de moștenitor legitim al tronului. Soarta favorizează pe Sofia. În 1490, de boală, sau poate din altă pricină, țareviciul Ion muri. Din clipa aceea, țarina Sofia nu mai avu odihnă pînă nu-și împlini scopul, de-a vedea pe fiul ei proclamat moștenitor al tronului. Curtea, boierii, țara, se împărțiră în două tabere, una pentru Dumitru, fiul Elenei, moștenitor prin drept de primogenitură, alta pentru Vasile, fiul Sofiei, ca fiind fecior, nu nepot al țarului Ivan. Partida Elenei era mai tare întîi fiindcă memoria lui Ion cel tînăr era dragă moscoviților și al doilea, fiindcă Sofia bizantina,

înconjurată numai de greci, era mai puțin simpatizată în țară decît moldoveanca noastră. Simțindu-se în inferioritate, Sofia recurse la complot. Ea puse la cale omorîrea copilului rivalei ei, precum și, se pare, înlăturarea, printr-o lovitură de stat, a însuși soțului ei, ca fiind prea bătrîn și incapabil de-a domni. Complotul fu descoperit înainte de-a fi înfăptuit. Țarul Ivan condamnă pe conjurați la mînăstire și proclamă pe fiul nurorei sale moștenitor al tronului. În 1498, Dumitru, băiețaș de 5 ani, fu dus cu un strălucit alai la catedrala din Moscova și încoronat, în văzul și auzul întregului popor, drept viitor țar al Moscovei, al Vladimirului și al Novgorodului. Mamă-sa, stîndu-i de-a stînga, plîngea de bucurie.

Iar dincolo în mînăstire, plîngea greaca de necaz. Dar, nu era doar în zadar vlăstarul împărăților bizantini, trăiți de veacuri în viclenii, în intrigi, în comploturi. Schimbîndu-și cu totul felul de-a fi, ea se arătă pocăită și smerită, pînă căpătă iertarea soțului ei. Odată întoarsă la curte, începu, dulceagă din mîndră ce fusese, să puie întîi stăpînire pe inima bărbatului ei, și apoi, cu încetul, să-și cîștige dragostea boierilor și a poporului. Cînd după patru ani de trudă, se simți destul de tare pentru a lovi, ea învinui la rîndul ei pe Elena de complot, asigurînd pe Ivan că nora lui vrea să-l omoare, pentru a-și vedea fiul ajuns mai curînd stăpînitorul ținutului moscovit. Țarul Ivan, bătrîn acum de tot, ajuns în mintea copiilor, crezu această înscenare, dezmoșteni pe Dumitru, îl trimise cu mamă-sa la închisoare și proclamă pe fiul său Vasile, moștenitor al tronului.

Acestea se întîmplă în 1502. Ștefan cel Mare, la auzul acestei nedreptăți făcute fiicei lui și în neputință de a se răzbuna împotriva acestui cuscru a cărui țară era despărțită de a lui prin Polonia și Lituania, își răcori necazul oprind și băgînd la închisoare pe niște soli de-ai lui Ivan al III-lea ce treceau prin Moldova în drumul lor din Italia în Rusia. Platonică răzbunare, care nu folosi nici bietei domniță Elena, nici fiului ei Dumitru. Ei rămaseră în închisoarea Moscovei, unde, doi ani mai tîrziu, Elena află de moartea tatălui ei Ștefan, ultimul sprijin în care

mai nădăjduia. Această lovitură o fi dus-o în mormînt, căci un an după aceea, în 1505, muri și ea, acolo în beciurile închisorii. Fiul ei Dimitri a fost otrăvit din porunca țarinei Sofia, morala lumii a fost satisfăcută și veșnica dreptate, ca întotdeauna, și-a mai pus o dată pecetea pe-o pagină a istoriei.

Capitolul V

DOAMNELE MUNTENE DIN VEACUL AL XV-lea

DOAMNA RUXANDA A LUI BOGDAN VODĂ

Până a ajunge la Bogdan, fiul lui Ştefan cel Mare, vom fi nevoiţi a face întîi o mică incursiune în istoria Munteniei, pe care de la moartea lui Mircea o părăsisem cu totul. Trebuie însă mărturisit, spre părerea noastră de rău, că epoca aceasta a istoriei Ţării Româneşti de la Mircea cel Bătrîn pînă la Neagoe Basarab, adică întreg veacul al XV-lea este încă atît de săracă, sau mai bine zis istoriografia ei atît de neîntregită cu privire la domniţele muntene, încît va trebui să ne mărginim la o seacă şi necompletă nomenclatură, în loc de-a face o plăcută descriere a unor vieţi de mult trăite, cu care doresc a atrage luarea aminte a cititorului îngăduitor.

Vom trece uşor peste această epocă — încîlcită şi nici azi încă bine lămurită vreme a luptelor interne dintre Drăculeşti şi Dăneşti, pretendenţi la scaunul Ţării Româneşti, pe care, timp de 100 de ani, l-au apucat cu rîndul, unul şi altul, slăbindu-i şi pregătindu-i astfel drumul spre desăvîrşita supuşenie turcească.

Şi mai întîi, pentru a nu părăsi firul ideii conducătoare de pîn'acum a acestei scrieri, trebuie spus că, dacă în

Moldova încercările papistaşilor de-a converti ţara la catolicism prin mijlocul căsătoriilor domneşti s-au menţinut, după cum am văzut, în tot cursul veacului al XV-lea, apoi în Ţara Românească nu mai dăm de urmele unei atare îndărătnice propagande. Pricina poate fi aceea că Dăneştii şi Drăculeştii, prea efemeri în scaunul domniei lor, nu inspirau puternicilor noştri vecini destulă încredere pentru a se încuscri cu ei. Singur Vlad Ţepeş a ţinut în căsătorie pe-o catolică, pe Elena Corvin, vara regelui Matei Corvin de Hunyadi. Ba chiar despre Vlad Ţepeş el însuşi se spune c-ar fi trecut la catolicism, lucru nedovedit de altfel. În tot cazul, căsătoria aceasta a cam zăpăcit pe coborîtorii lui Ţepeş, cari, basarabi fiind, nu aveau nevoie de înrudirea corvinilor pentru a se făli cu neamul lor. Totuşi, toţi drăculeştii au adăugat în urmă, în titulatura lor, vorbele : „Din familia regească a corvinilor". Nu trebuie însă uitat că, încă acum 80 de ani, era o ruşine de-a se zice român. „Eu sunt boier moldovean", zicea Todiriţă Balş, „român e ţăranul" !

Celelalte doamne, ale căror nume ne sunt cunoscute, erau ortodoxe, fete de boieri, sau fete de domni munteni sau moldoveni. Astfel Vlad Dracul, fiul lui Mircea cel Bătrîn şi tatăl lui Vlad Ţepeş (Draculea), ţinea probabil pe Maria Muşat, sora lui Roman, domnul Moldovei. Vlad Călugărul, fratele lui Vlad Ţepeş, ţinea pe Maria, din călugărie Epraxia. Aceasta pare a fi păşit în viaţa monahală o dată cu soţul ei, pe vremea cînd erau numai boieri ; iar cînd Vlad, lepădîndu-se de călugărie, a ajuns domn, şi-a lăsat nevasta la mînăstire şi după moartea ei (de zile amare poate), s-a însurat a doua oară cu o fată de boier, despre care nu ştim nimic decît că o cheama Rada, călugăriţă şi ea la bătrîneţe sub numele de Samonida [15].

Radu cel Frumos, un alt frate al lui Vlad Ţepeş, era însurat cu Maria, sau Maria-Despina, despre care am vorbit în capitolul precedent, cînd am arătat că Ştefan cel Mare, învingînd pe soţul ei la Soci, în martie 1471, l-a împins peste Dunăre, luînd cu el în Moldova bogăţiile fostului domn muntean, precum şi pe nevasta lui Maria-Despina, şi pe fata lor Maria-Voichiţa. Mai tîrziu Ştefan

s-a însurat cu Voichița, astfel încît prizoniera de la Suceava, doamna Maria Despina a lui Radu Basarab cel Frumos, ajunse soacra marelui voievod moldovean. Cînd, după aproape 30 de ani de exil, muri această doamnă în cetatea Sucevei, la 11 mai 1500, ea fu îngropată cu alai domnesc în gropnița domnilor moldoveni, la mînăstirea Putnei.

O descoperire recentă, publicată în „Arhivele Olteniei", ne arată pe Țepeluș Vodă sau Basarab cel Tînăr, însurat cu Ana Bengescu, iar despre Radu, zis cel Mare, știm că ținea pe Cătălina, curat și frumos nume românesc, care înseamnă Ecaterina. Astăzi se mai zice și Catinca, dar ce deosebire între asonanțele acestor două nume : Catinca și Cătălina ! Chipul acestei doamne, cu coroană pe cap, benzi de fier pe piept și la urechi cercei cu pietre scumpe, ne-a fost păstrat la mînăstirea Govorei, alături de-al soțului ei Radu, ctitorii mînăstirii.

Deși nu e vorba de-o doamnă, ci numai de mama unui domn, voi arăta totuși două sugestive și frumoase scrisori din anul 1481, din care se va vedea că sîngele românului iute a fost întotdeauna și că poate mulțumită acestui fapt ne-am păstrat noi, în veacuri, cu toate greutățile prin care am trecut, integritatea acestui teritoriu ce locuim.

Ștefan cel Mare, care nu se putea lăsa de obiceiul de-a se tot amesteca în trebile Munteniei, după ce alungase din domnie pe Radu cel Frumos și pe Basarab cel Bătrîn, voia acum să scoată din scaun pe Basarab cel Tînăr. El ținea la curtea lui din Suceava pe un pretendent domnesc, Mircea, care se zicea fiul natural al lui Vlad Dracul și a cărui mamă Călțuna, o brăileancă, fusese — se spune — batjocura pescarilor de acolo. Ștefan, cu gîndul de a da domnia Țării Românești protejatului său Mircea, scria brăilenilor, la 15 martie 1481, următoarea scrisoare :

„Io Ștefan voievod, cu mila lui Dumnezeu domn a toată țara Moldovei, scriem domnia mea la toți boierii, și mari și mici, și la toți județii, și la toți sărmanii, de la mic la mare, din tot ținutul așa să vă fie în știre că am luat domnia mea lîngă mine pe feciorul domniei mele Mircea

voievod și nu-l voi lăsa de la mine, și voi stărui pentru binele lui ca și pentru al meu, însumi cu capul meu și cu boierii mei și cu toată țara, pînă ce va fi în baștina sa, Țara Românească, care-i este dreaptă baștină, cum și dumnezeu știe și cunoașteți și voi. Drept aceea vă zic: în ce ceas veți vedea această scrisoare a mea, voi să vă întoarceți la locurile voastre cu tot avutul vostru cît veți fi avînd, fără vreo frică, ori grijă și teamă. Căci așa să știți, că nu mă gîndesc a vă face vreun rău sau vreo pagubă, ci să trăiți în pace. Și iarăși cine va voi să vie la domnia mea și la Mircea voievod, îl vom milui și hrăni și cinsti. Scris în Tîrgul de Jos (Roman), martie, 15".

Iar peste puțin răspunsul brăilenilor fu acesta:

„De la toți boierii brăileni, și de la toți cnejii, și de la toți românii, îți scriem ție, Ștefan Voievod, domn moldovenesc. Este în tine omenie, ai tu minte, ai tu creieri, de-ți strici cerneala și hîrtia pentru un copil de femeie stricată, fiul Călțunei, și zici că-ți este fecior? De-ți este fecior și vrei să-i faci bine, orînduiește deci să fie după moartea ta domn în locul tău, și pe mă-sa ia-o și o ține să-ți fie doamnă, că au ținut-o în țara noastră toți pescarii Brăilei, ci tu ține-o să-ți fie doamnă. Si învață în țara ta cum să te slujească, iar pe noi să ne lași în pace, că de-ți cauți dușman, îl vei găsi. Si așa să știi că avem domn mare și bun și avem pace în toate părțile. Să știi, de nu ne lași, că toți pe capete vom veni asupra ta și vom sta pe lîngă domnul nostru Basarab Voievod, pînă ce vom pierde capetele!"

Bravo lor, boieri, cneji și români brăileni!

*

Cu aceasta încheiem istoria veacului al XV-lea. Iar în pragul celui de-al XVI-lea, aflăm în scaunul Moldovei pe Bogdan, fiul lui Ștefan cel Mare, și într-al Țării Românești pe Mihnea cel Rău, fiul lui Vlad Țepeș. Pe soțiile lui Mihnea le-au chemat Smaranda și Voica. Voica, alt frumos nume românesc — iar fata lui, Ruxandra. Cum aceasta se mărită în 1513 cu Bogdan, domnul Moldovei,

istoria amînduror ţări, pentru această epocă, se confundă în această privinţă şi o vom trata-o deci paralel.

Bogdan, fiul lui Ştefan, se urcase în scaunul Moldovei înainte de moartea tatălui său, care-l asociase la domnie încă din anul 1502. Cînd, în 1504, se stinse marele nostru voievod, şi, trecînd prin sabie pe cîţiva boieri răzvrătiţi, asigură cîteva clipe înainte de moarte paşnica domnie viitoare a fiului său, acesta era holtei, băiat tînăr de altfel, de vreo 23 de ani. Ambiţios, avînd firea tatălui său, după cum mărturiseşte un contemporan, el dorea să facă o căsătorie strălucită, după cum făcuse, de mai multe ori părintele său. Peţi deci pe Elisabeta, sora regelui Alexandru al Poloniei. Acesta care după ultimele înfrîngeri suferite de la Ştefan prinsese frica moldovenilor, nu îndrăzni să refuze. Însă mama lui, care era deci şi mama Elisabetei, se împotrivi din răsputeri la această însoţire, sub cuvînt că Bogdan era ortodox. Iar ca să treacă domnul Moldovei la catolicism, nu putea fi vorba. Între vremea trecutelor sforţări de propagandă catolică şi timpurile de acum, trecuseră nu numai anii zadarnicelor strădanii ale Ringalei, trecuse mai ales chipul luminos al voievodului Ştefan, de la care învăţaseră papistaşii noştri vechi că Moldova e ortodoxă, autonomă şi destul de puternică pentru a-şi păstra bunurile sale. Aşadar, chestiunea căsătoriei lui Bogdan rămase în suspensie pînă la moartea reginei văduve a Poloniei, catolică îndărătnică. Cînd află domnul Moldovei că aceasta murise, trimise din nou crainicii săi regelui Alexandru pentru a-i cere, a doua oară, mîna Elisabetei. Se pare însă, că între timp domnul Moldovei şi sora regelui Poloniei se întîlniseră undeva, deoarece acum Elisabeta se opune ea însăşi la căsătorie, sub cuvînt că Bogdan e „încrucişat" (şaşiu, şpanchi).

În această privinţă trebuie să ne dăm de partea părerii lui Xenopol, care afirmă (ca şi cum l-ar fi văzut) că Bogdan era într-adevăr încrucişat, că adică se uita, cum spune românul, cu un ochi la făină şi cu altul la slănină. Orb, cum îi zice Ureche, sau chior, cum spun mai toţi istoricii, nu putea fi Bogdan, căci atunci ar fi fost însemnat, şi oamenii însemnaţi nu puteau domni [16].

Voievodul Bogdan, simțindu-se jignit și în vanitatea lui de domn și în mîndria lui de om, își adună oștirea și trecînd hotarele țării, intră în Polonia, pustiind-o. Leșii îl resping, îl alungă peste graniță, și intrînd în țară, pradă la rîndul lor Moldova. După aceste hărțuieli, domnii se împacă și căsătoria se hotărăște definitiv, cu condiția ca Bogdan să clădească o biserică catolică și să primească în Moldova un episcop papistaș. Mulțumit de puținul ce i se cerea, Bogdan se pregătea de nuntă, cînd află deodată, în luna august 1509, că regele Alexandru murise. Noi tratative cu Sigismund, urmașul lui Alexandru. Umblau forfota stafetele între Suceava și Cracovia, scrisori, răspunsuri, nimic : noul rege al Poloniei refuză să-i dea lui Bogdan pe Elisabeta în căsătorie. Între moldoveni și poloni iarăși începu războiul, un război care ținu aproape doi ani.

După cum se vede, pe acele vremuri murcau încă oamenii de hatîrul ambiției voievodului lor și pentru ochii unei domnițe care nu-l voia. Bogdan devastează Pocuția și ajunge pînă la Lwow (Lemberg). Sigismund îl respinge și intrînd în țară arde Hotinul, Cernăuții, Dorohoii, Botoșanii, Ștefăneștii. Abia prin ianuarie 1510, prin mijlocirea ungurilor, pacea se încheie între : „Noi Sigismund, regele Poloniei, și prietenul nostru magnificul domn Ion Bogdan, voievodul Țării Moldovei !"

Între timp, Bogdan, nemaiputînd răbda de-a tot rămîne holtei și de-a avea copii nelegitimi, cum a fost bunăoară Ștefăniță cu Stana și Alexandru cu nevasta lui Cernea, se hotărî să se însoare cu cine o fi, numai să-și aibă și el muierea. Se căsători deci cu Nastasia (probabil în chiar anul 1519), o fată de boier din Lăpușna. Aceasta fu mama cunoscutului domn Alexandru Lăpușneanu. Ea însă muri peste doi ani, la 14 octombrie 1512, și fu îngropată la Dobrovăț, unde se mai află și azi piatra ei de mormînt, alături de mormintele mai noi ale familiei domnitoare Racoviță.

Deși se zice că pietrele nu mint, iar mormîntul din Dobrovăț ne-o arată pe Nastasia „doamnă", totuși căsătoria aceasta dintîi a lui Bogdan nu pare foarte sigură. Căci n-am înțelege de ce, după moartea lui, i-ar fi urmat

în scaun fiul său din flori, Ştefăniţă, pe cînd el ar fi avut un fiu legitim, pe Alexandru al Nastasiei. Noi credem mai curînd că, din cei trei copii din flori şi nevrîstnici ce lăsase Bogdan la moartea sa, a arătat însuşi ca urmaş al său pe cel mai mare din ei, Ştefăniţă. Iar vorba „doamna" de pe mormîntul Nastasiei o fi pus fiul ei, Alexandru, s-o sape, aşa încît piatra e cea care rămîne de minciună.

Zece luni după moartea Nastasiei, nevastă sau ibovnică, ce-o fi fost ea, Bogdan îşi ia o femeie de viţă domnească, o basarabă, pe Ruxanda, fiica lui Mihnea cel Rău şi a Smarandei (august 1513).

Cu această Smarandă, Mihnea mai avusese şi un fiu, Mircea. La moartea Smarandei, Mihnea se însură a doua oară cu o fată încă tînără şi frumoasă, Voica, mamă vitregă a lui Mircea şi a Ruxandei, şi, lucru rar, o bună mamă vitregă.

Acest domn al Munteniei, Mihnea cel Rău, fiul lui Vlad Ţepeş, crud şi ieşit din minţi, ca şi tată-său, fusese alungat din ţară de boieri şi, retras la Sibiu cu nevesta şi cu copiii lui, fu omorît acolo de către un sîrb, Iaxici (unchiul lui Neagoe Basarab), unelta boierilor munteni care-şi urmăreau răzbunarea dincolo de hotare. A fost pumnalat în piaţa din faţa bisericii în care se închinase şi în gropniţa căreia se mai vede şi azi bogatul lui sicriu. Voica, rămasă văduvă, se aşează cu copiii lui Mihnea la Sibiu, îngrijind de ei, ca o adevărată mamă. Pe Mircea, (care a fost tatăl lui Alexandru şi al lui Petre Şchiopul) l-a sprijinit întotdeauna, cu vorba şi cu fapta, în toate încercările lui de-a recăpăta tronul tatălui său, la care de altfel fusese coasociat. Iar pe Ruxanda o mărită ea însăşi, de două ori.

Primul bărbat al acestei domniţe a fost un boier muntean, logofătul Dragomir, cu care fu măritată, scurtă vreme după moartea tatălui ei, în 1511. Cu prilejul acestei nunţi, doamna Voica avu de înfruntat o întreagă epopee din pricina unor cești de argint. Mihnea Vodă le comandase la Braşov pentru a face parte din zestrea fiicei sale Ruxanda. După moartea voievodului, văduva lui le

ceru braşovenilor, care găsindu-le pasămite prea frumoase, nu se învoiră a i le da.

Doamna trebui să se roage de însuşi regele Ungariei, care porunci să i se restituie pe dată ceştile comandate de Mihnea. Nici în urma acestei porunci magistraţii Braşovului nu dădură obiectele, scriind doamnei Voicăi cum că ordinul regal spunea că ceştile trebuiesc date „mamei lui Mircea", iar ea, Voica, nu-i era mamă. Recunoscînd faptul, doamna răspunse totuşi că „deşi Mircea nu este născut din trupul meu, dar îl iubesc ca pe un fiu şi el mă iubeşte ca pe o mamă". În urma acestei demonstraţii, orăşenii trimiseră în sfîrşit la Sibiu 23 de cești din cele 24 comandate de Mircea şi ele întregiră zestrea domniţei Ruxanda.

Logofătul Dragomir, mereu de-a dreapta cumnatului său Mircea în încercările acestuia de a-şi redobîndi scaunul, muri probabil într-una din aceste lupte, poate nici un an după cununie. Doamna Voica începe atunci tratativele unei noi căsătorii a Ruxandei cu Bogdan, domnul Moldovei, tratative ajunse în scurtă vreme la bun sfîrşit. La 15 august 1513 nunta se făcu la Suceava, cu mare alai, mireasa aducînd cu ea în Moldova bogata ei zestre, în care erau şi ceştile de argint atît de iscusit lucrate de meşterii braşoveni, încît multă vreme s-a vorbit la noi de ceştile Ruxandei.

La această nuntă, Bogdan pofti şi pe vecinul său Sigismund, regele Poloniei, cel cu care se războise doi ani de zile din pricina Elisabetei. Regele, firește, nu veni. Trimise însă ca locţiitor al său pe căpitanul Liowului, Stanislas de Chodez, care, avînd darul să nu placă lui Bogdan, fu trimis peste graniţă înapoi în Polonia. Sigismund se scuză, şi-l înlocui cu Krupsky, castelanul din Bels. De unde se vede că domnul Moldovei se simţea pe atunci stînd pe picior de egalitate cu regele Poloniei, căci altfel nu i-ar fi fost îngăduit să-i arunce solul peste graniţă, fiindcă nu-i plăceau ochii lui. Dar să nu uităm că Bogdan era fiul lui Ştefan cel Mare, cel temut de toţi, iar de atunci încoace, cum au curs lucrurile, vom vedea mai cu durere în paginile ce urmează.

Şi această căsătorie a Ruxandei, din care nu s-au născut copii, a fost scurtă. Ea a ţinut patru ani, întreruptă fiind de moartea prematură a domnului Moldovei, în anul 1517. Văduvă pentru a doua oară, doamna Ruxanda dispare din istorie.

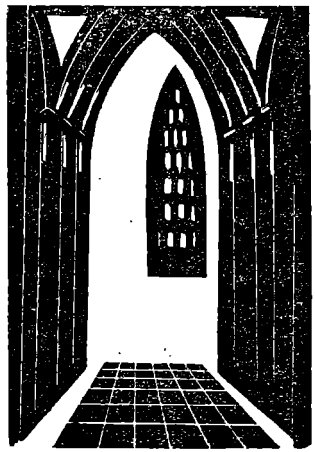

Capitolul VI

DOAMNA ŞI DOMNIŢELE LUI NEAGOE BASARAB

orbesc Letopiseţii Bistriţei şi ale lui Ureche Vornicul despre un mitropolit ce-ar fi avut în vremuri Ţara Românească, şi care ar fi săvîrşit o prea frumoasă faptă. Cică în anul 1507 s-ar fi pornit Bogdan Orbul, domnul Moldovei, cu război împotriva duşmanului său Radu cel Mare, domnul Munteniei. Şi cînd ajunse la Retezeni, lîngă Rîmnic, a făcut tabără pe un mal al rîului, iar Radu Vodă era pe celălalt mal. Şi s-a sculat din tabăra Radului Vodă un călugăr şi a venit la voievodul Bogdan cu lacrimi şi rugăminţi să-şi facă întoarsă calea, căci e păcat să omoare moldoveni şi munteni „fiind ei creştini de acelaş neam". Şi mult s-a rugat de el, pînă domnul Bogdan s-a înduplecat şi-a făcut pace cu Radu Vodă, jurînd pe evanghelie, chiar acolo pe malul rîului, ca să-şi păstreze fiecare hotarele şi ceartă între ei pe viitor să nu mai fie.

Acest călugăr, care ştia acum patru veacuri că moldovenii şi muntenii sînt de-un neam şi că e păcat să se omoare unii pe alţii, era un sîrb, care a ajuns mai tîrziu mitropolit în Ţara Românească, cu numele de Maxim. Numele lui de mirean fusese Gheorghe Brancovici, nepot de fiu al sinonimului său, acel Gheoghe Brancovici, ul-

timul despot al sîrbilor, alungat de turci din scaunul şi din ţara lui.

Familia domnitoare a Brancovicilor rătăcise, timp de mai multe generaţii, prin Ungaria şi prin Albania, luptînd împotriva turcilor, fie cu scopul de a-şi recăpăta domnia pierdută şi neatîrnarea ţării lor, fie din simţăminte de răzbunare. Gheorghe Brancovici, el însuşi — Maxim al nostru — purtase armele în Ardeal, călugărindu-se abia pe la sfîrşitul veacului al XV-lea, cînd trecu în Ţara Românească în timpul domniei lui Radu cel Mare, care, pentru a-l răsplăti de împăcarea ce prilejuise între el şi Bogdan al Moldovei, îl făcu mitropolit.

Maxim rămase în ţară pînă la moartea acestui domn, iar sub urmaşul acestuia, Mihnea, poreclit cel Rău, el se întoarse în Ardeal, neputîndu-se împăca cu apucăturile acestui om crud şi nebisericos.

În Transilvania trăia pe atunci un rîvnitor al scaunului Munteniei, duşman înverşunat al lui Mihnea cel Rău, un boier craiovean, Neagoe Basarab. El era fiul din păcate domneşti al lui Vodă Ţepeluş şi al Neagăi Craioveasca, soţia Pîrvului vornic. Numele său de Neagoe venea deci atît de la mamă-sa Neaga, cît şi de la bunicul Neagoi Craiovescu. Din neamul acesta de bani craioveni, puternici aproape cît voievozii din Tîrgovişte, se vor trage mai tîrziu, prin femei de altfel, Radu Vodă Şerban, Matei Basarab şi Constantin Brîncoveanu.

Mitropolitul Maxim, plecat din Muntenia de răul lui Mihnea, se împrieteni cu Neagoe. Şi pentru ca această prietenie să aibă şi consfinţirea rudeniei, el se gîndi să-l însoare cu o nepoată de-a lui, Miliţa-Despina, fata fratelui său, Ion Brancovici. Căsătoria proiectată se şi efectuă, şi în anii primului deceniu al veacului al XV-lea, Neagoe Basarab din strălucită viţă de domni români se cunună cu Miliţa-Despina, prin prea strălucita viţă de despoţi sîrbeşti.

Cîţiva ani mai tîrziu, Mihnea cel Rău, alungat din scaunul lui de către boierii craioveşti, se refugia la Sibiu. Acolo, într-o zi, fu omorît la ieşirea din biserică, de către Dumitru Iaxici, unchiul lui Neagoe (1510). Să fi avut acesta vreun amestec în omorul rivalului său, nu se ştie. Însă,

doi ani după săvîrșirea crimei, în 1512, scaunul Țării Românești fu ocupat în sfîrșit, cu ajutorul turcilor de altfel, de către Neagoe Basarab, care, însoțit de doamna Despina, intră, învingător, în Tîrgoviște.

Viața împreună a acestor doi soți, care s-au înțeles și s-au iubit, a fost închinată bisericii și artei. Față de omorul din Sibiu, cucernicia acestui domn derutează. Episodul acela, care este unul din cel mai pasionant din istoria noastră, nu-și are loc aici.

Protectori ai artei, Neagoe și Despina au strîns, în timpul domniei lor, o întreagă comoară : evanghelii de aur, cățui de argint, sfeșnice, cruci, inele, paftale, cești, toate podoabele ce se puteau culege sau face la noi sau aiurea. Dar din cîte au strîns și din cîte au făcut, podoaba cea mai măreață a rămas biserica Curtea de Argeș. Legenda spune că doamna Despina, pentru a săvîrși această costisitoare biserică, și-ar fi vîndut toate juvaierele pe care le avea moștenire din casa domnitoare a Serbiei. Cu prilejul sfințirii mănăstirii Argeșului a văzut țara o serbare cum nu-i fusese dat să vadă nici pînă atunci, nici de atunci încoace.

Au venit în vechea capitală a țării egumenii din muntele Athos, de la Lavra, Zograf, Pantocrator ș.c.l. ; au venit episcopii greci din Seres, din Sardia, din Midia și din Melenic ; ba pînă și Theolept, patriarhul Constantinopolului, păși pe pămîntul nostru românesc. Veni apoi tot clerul țării, toți boierii și toți negustorii, veni prostimea. Dar ce-a fost în adevăr frumos în zilele acele de la 14 la 17 august 1517, e că, după ce Neagoe atîrnă cu mîna lui icoanele la locul lor în biserică, după ce soborul în frunte cu patriarhul făcu slujba și sfinți lăcașul, după ce se făcură deniile și toate clopotele, deodată, începură să sune, atunci începu ospățul cel mare, nemaipomenitul ospăț, cînd se întinseră mesele pe pajiștea mînăstirii, și toată lumea mînca și bea laolaltă, Vodă cu doamna, curtea, toți prelații de prin străini, împreună cu popii noștri, și cu boierii, mari și mici și cu prostimea toată „săraci, văduve și cei neputincioși", spune cronica țării.

Cu toate aceste serbări, măriri și frumusețe, doamna Despina a lui Neagoe n-a fost fericită. Doi fii și-o fată,

Ion, Petre și Anghelina, i-au murit în fragedă vîrstă. Iar după nouă ani de domnie, la 1521, moare și Vodă Neagoe, lăsînd în urmă-i o văduvă cu un fiu și două fete în viață.

Neagoe murind în scaun, fiul său Theodosie îi urmează la domnie. Însă acesta, încă copil, pus sub epitropia lui Pîrvu Craiovescu, e alungat din țară de către altă rudă de-a lui, Radu de la Afumați, și fugind peste Dunăre la Constantinopol, își află acolo moartea, pusă probabil la cale de către partizanii lui Radu.

Doamna Despina, cu fetele ei, Stana și Ruxanda, se refugiază în Ardeal, la Sibiu. Unchiul ei, mitropolitul Maxim, fiind acum mort, iar celelalte rude sîrbești răzlețite prin lume, doamna Despina alungată din Serbia și alungată din Țara Românească, se puse sub ocrotirea regelui Ungariei, vărul ei, — căci așa își spun suveranii între ei, veri, — iar Despina era doar fată de rege și văduvă de domn. Trăindu-și văduvia liniștită în Sibiu, ea, care nu mai putea face biserici, nici cumpăra podoabe, nemaiavînd bani, se îndeletnici cu creșterea celor două fete ce-i rămăseseră din șase copii cîți avusese.

Și acum începe o poveste unică în analele istorici noastre: un război între doi voievozi pentru una din fetele Despinei.

Pe cînd trăia, Neagoe Basarab s-apucase să facă o înțelegere cu vecinul său domnul Moldovei, Bogdan Voievod, ca să-și dea pe una din fete lui Ștefăniță, fiul acestuia. Cum atît fiul lui Bogdan, cît și fetele lui Neagoe, erau încă niște copii mici, rămăsese ca atunci cînd s-o face Ștefăniță mare să aibă el a alege pe care din fete o vrea. Dar soarta a vrut ca domnii amîndoi, viitori cuscri, să moară încă tineri, Bogdan al Moldovei în 1517 și Neagoe al Munteniei în 1521. După moartea lor, copiii de altădată, tot încă copii erau. Doamna Despina își luă fetele să le crească la Sibiu, pe cînd Ștefăniță, ajuns în Moldova voievod nevîrstnic, domnea sub epitropia vestitului boier Luca Arbore.

Pe atunci rege al Ungariei era Ludovic al II-lea, cel din urmă rege al maghiarilor, căci în chiar anul întîmplării ce urmează, turcii bătînd pe unguri la Mohaci,

supuseră această țară, desființînd-o, de nu mai putu ea să se ridice timp de trei secole. Ludovic al II-lea avea, în 1525, nouăsprezece ani. Că la frageda lui vîrstă îi plăceau intrigile amoroase, sau c-a fost îndemnat de sfetnicii lui, sau poate chiar rugat de doamna Despina, nu putem ști, dar fapt e că în acel an, 1525, el porunci voievodului Ardealului, Ion Zapolya, să scrie lui Ștefăniță, ajuns acum și el în vîrstă de douăzeci de ani, pentru a-i aminti de făgăduiala dată de Bogdan lui Neagoe că-i va lua pe una din fete în căsătorie. Cum aceste fete, împreună cu mama lor Despina, se aflau acum în Ardeal, regele îl pofti să vină la Sibiu, să-și aleagă mireasa. Iar fata care va rămîne va fi măritată cu domnul Munteniei, Radu de la Afumați. Ludovic al II-lea și Ion Zapolya hotărăsc chiar și ziua cînd domnul Moldovei și al Munteniei urmează să vină la Sibiu.

Din nefericire însă, Ștefăniță Vodă se afla în vremea aceea în luptă cu turcii. Neputînd veni la Sibiu, în ziua hotărîtă, el trimise pe-un boier de-al lui acolo, rugînd pe Despina și pe fetele ei, să fie iertat și să i se îngăduie o amînare. În schimb însă, Radu, domnul Munteniei, se grăbi să răspundă la chemare, sosi în ziua arătată la fața locului și, odată acolo, nu stătu mult pe gînduri : îi plăcu Ruxanda și o peți.

Zapolya, pentru a nu supăra acum pe domnul Munteniei și pentru a scăpa de încurcătură, se înțelese cu doamna Despina și-i dădu pe Ruxanda, rămînînd ca Ștefăniță să ia pe fata mai mare Stana. Qui va à la chasse perd sa place.

Nunta se făcu două luni mai tîrziu și Radu de la Afumați își luă soția la Tîrgoviște [17].

Se vede treaba însă, că Ruxanda era de o frumusețe cu totul deosebită, și apoi Ștefăniță era iute la fire și mînios, ca și bunicul lui, Ștefan cel Mare. Cînd auzi el despre cele întîmplate, se burzului. O voia pe Ruxanda, despre farmecele căreia auzise vorbindu-se. Întors din expediția lui peste Nistru, își îndreptă oștile împotriva lui Radu, pătrunse în Muntenia și războiul începu. Se băteau acum voievodul Moldovei cu acel al Munteniei, pentru ochii unei frumoase domnițe.

Mitropolitul Maxim, care știa să împace pe cei de-un neam și de-o credință, nemaitrăind, Ștefăniță și Radu, după multe lupte fără rezultat se împăcară singuri. Ruxanda rămase lui Radu, iar Ștefăniță căpătă în schimb o seamă de boieri moldoveni refugiați în Muntenia, cărora domnul se grăbi, pentru a-și potoli necazul, să le taie capetele.

Farmecele Ruxandei fură scump plătite! Cu atît mai scump și cu atît mai în zadar a curs sîngele acesta, cu cît, curînd după această întîmplare, Ștefăniță trimise la Sibiu să-i aducă pe Stana, devenind astfel cumnatul celui cu care în ajun se războise.

Doamna Despina, măritîndu-și fetele amîndouă cu doi domni români, un Basarab și un Mușat, nu se întoarse totuși în țara în care, cîndva, domnise și ea. Rămase la Sibiu, un oraș în care-i plăcea să petreacă. La Suceava și la Tîrgoviște trimitea numai ștafete cu scrisori pentru gineri și pentru doamnele lor, iar în Sibiu făcea pomeni și rugăciuni pentru sufletele morților ei.

Această viață tihnită n-o duse mult — abia un an. În 1527 Ștefăniță moare la Hotin, și gurile rele ziceau că însăși doamna Stana l-ar fi otrăvit. „Zău, de treabă jupînească moldoveancă să-și omoare bărbatul", zice cronicarul [18], uitînd numai că Stana nu era moldoveancă, ci după tatăl ei, munteancă, iar după mamă sîrboaică.

De altfel, dacă ea l-ar fi otrăvit, Delavrancea a știut în „Viforul" s-o apere destul de bine, cruzimile lui Ștefăniță putînd să scoată din fire pe oamenii cei mai blînzi. Lui Luca Arbore, care-l crescuse și-l iubea ca pe-un fiu al său, a pus să i se taie capul; la fel lui Toader și lui Nichita, copii nevinovați ai lui Arbore, la fel lui Costea Gane, pîrcălabul de Neamț, și lui Ivașcu logofătul, și lui Sima vistierul și cîtor alți boieri.

Doamna Stana, vinovată sau nu, părăsi Moldova, retrăgîndu-se în Sibiu, lîngă mamă-sa.

Doi ani mai tîrziu, în 1529, moare și celălalt ginere al Despinei, Radu de la Afumați, zis cel Viteaz, moare omorît de boierii lui, care-l fugăriseră din București pe drumul Craiovei, și prinzîndu-l lîngă Rîmnicul Vîlcii, îi tăiară capul.

Iat-o din nou pe doamna Despina cu amîndouă fetele pe capul ei, în Sibiu, ambele văduve, sau mai bine zis toate trei văduve acum, şi Despina, şi Stana, şi Ruxanda.

Stana, călugăriţă sub numele de Sofronia, moare peste foarte scurtă vreme, în 1530, iar Ruxanda, fiind încă tînără şi frumoasă, se mărită a doua oară, tot cu un domn muntean şi tot cu un Basarab, Radu Paisie.

De data aceasta, bătrîna doamnă Despina se hotărăşte să părăsească Sibiul şi se întoarce, cu fata şi ginerele ei cel nou, după douăzeci de ani de pribegie, în Ţara Românească. Printre anii 1541 şi 1545 o aflăm în Bucureşti, unde nu mai găseşte din splendorile-i de altădată, decît un locşor în curtea domnească, o cameră a ei anume, în care, singură şi amărîtă, urmează a-şi plînge morţii.

Şi astfel doamna Miliţa-Despina, văduvă de tînără şi mamă a cinci copii morţi, se hotărăşte, după ce şi al treilea ginere al ei e mazilit din domnie, să se călugărească.

Din 1545 şi pînă pe la 1554, cînd îşi află în fine obştescul sfîrşit, o găsim din nou în Sibiu, oraşul în care de fapt a trăit aproape toată viaţa ei [19] o maică Platonida rătăcind de-alungul zidurilor unei vechi mînăstiri, rememorînd poate în bătrîna ei minte puţina fericire şi multele lacrimi de care a avut parte în viaţă, rememorînd faptele războinice ale despoţilor sîrbi, cele bisericeşti ale lui Neagoe Basarab şi cele lumeşti ale frumoaselor domniţe [20].

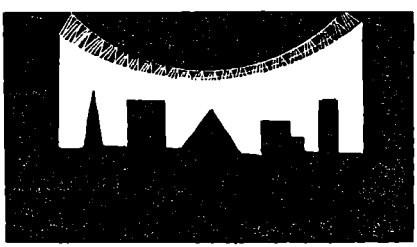

Capitolul VII

DOAMNA ELENA A LUI PETRU RAREŞ

e cît sînt legendele de frumoase, pe atît sînt ele, îndeobște, îndepărtate de adevărul istoric. Despre Petru Rareș, domnul Moldovei, se istorisește cum că era pescar și venind într-o zi de la Prut cu care încărcate cu pește să le vîndă în Hîrlău, iată că se pomeni cu boierii în cale care i se închinară, zicîndu-i că el este fiul lui Ştefan cel Mare și de-acum înainte o să le fie domn. Ca-n „De-aș fi rege". Frumos, dar neadevărat.

Domnii noștri moldoveni nu-și lepădau copiii din flori. Îi creșteau lîngă ei, și nu arare se întîmpla ca ei înșiși să-i arate ca moștenitori de-ai lor, fie că nu aveau pe alții, fie că li se păreau mai destoinici.

Petre, fiul lui Ştefan Vodă și al Mariei, frumoasa tîrgoveață din Hîrlău, fu și el, ca atîția alții, crescut probabil la curtea din Suceava.

Tatăl său îl trimise mai tîrziu la Stambul, ca ostatec, unde se deprinsese cu limba și cu viața turcească, pe care ajunsese a o cunoaște foarte bine.

În tot timpul domniei fratelui său Bogdan (1504—1517), precum și a fiului acestuia Ştefăniță (1517—1527), Petru

Rareș sălășlui în Polonia, pentru a fi cît mai aproape de granițele Moldovei, al cărei scaun îl rîvnea. Abia la moartea nepotului Ștefăniță, capătă Petru Rareș sprijinul polonilor, cu care ocupă scaunul strămoșilor săi.

Petru intră în țară cu nevasta lui, doamna Maria, o fată de boier, care nu ne este cunoscută.

Această doamnă însă moare după doi ani, fără a fi lăsat în amintirea posterității altă urmă decît numele ei, săpat pe o piatră de mormînt în mînăstirea Putnei. Voievodul, văduv și ambițios, își alese o a doua nevastă, din neam crăiesc, din despoții Serbiei, Elena, zisă și Cătălina — sora doamnei Milița-Despina a lui Neagoe Basarab, despre care am vorbit în capitolul precedent [21] și care la acea dată de 1530, văduvea acum de nouă ani, în Sibiu. Viața acestei domnițe a fost, ca a celor mai multe de pe vremurile acele, o însăilare de puține zile fericite și de mulți ani de griji, de necazuri, de amar.

De la 1530 la 1538, cît a fost Elena întîia oară doamnă în Moldova, soțul ei mai mult prin lagăre ostășești și-a dus traiul. În Ardeal, întărirea stăpînirii cetăților moldovene Ciceiul și Cetatea de Baltă devenise constanta lui preocupare. El își întinse puterea lui suverană pînă și asupra Bistriței și a Brașovului, de era cît pe ce s-o întindă asupra întregii Transilvanii, devenind precursorul lui Mihai Viteazul. În Polonia, revendicarea Pocuției, care fusese amanetată Moldovei pe vremea lui Roman Mușat, îl îndemna să nu mai lase odihnă craiului leșesc. Ba într-o parte, ba într-alta, el se afla aproape întotdeauna pe cîmpul de luptă, demnul fiu, în această privință, al marelui Ștefan Vodă.

În timpul acesta, doamna Elena zidea biserici și-și creștea, în cetatea de la Suceava, copiii ce-i dăruise soțului ei. Aceștia erau trei fii : Ilie, Ștefan și Constantin [22], precum și o fată Ruxanda, care a fost mai tîrziu doamna lui Alexandru Lăpușneanu. Cît despre doamna Chiajna a lui Mircea Ciobanu, domnul Munteniei, imortalizată prin pana lui Alexandru Odobescu, ea pare a fi fost fata lui Petru Rareș cu prima lui soție, Maria. Tot astfel, fata lui Petru Vodă măritată cu Vlad Voievod bețivul, cel înecat în Dîmbovița, a fost sau aceeași doamnă Chiajna, măritată deci de două ori cu doi domni munteni, sau în tot

cazul, de era diferită de Chiajna, o odraslă de-a lui Petru, din prima lui căsătorie.

După cum se vede, în secolul al XVI-lea, rămăsese obiceiul ca domnii să se însoare cu odrasle domneşti, iar fetele lor tot numai cu domni să se mărite. Cît despre creşterea pe care se pricepu doamna Elena să dea copiilor ei, vom vorbi mai departe.

În 1538, Petru Vodă, după o domnie de unsprezece ani, în timpul căreia a încercat să lăţească hotarele ţării şi să ridice prestigiul Moldovei în faţa străinătăţii, neştiind însă bine cu cine să se dea, aşa încît ajunsese a-şi înstrăina simpatiile tuturor vecinilor, se pomeni deodată duşmănit de toţi, şi din toate părţile atacat. Ba pînă şi boierii lui, cu care de altfel se purtase aspru, trimiseră o delegaţie la Stambul, cerînd scoaterea sa din domnie. În toamna acelui an, 1538, domnul se văzu prins într-un cleşte de foc. Pe atunci, de la sud venea marele Soliman, cu o armată de o şută douăzeci de mii oameni, o enormitate pe vremea aceea, de la nord armatele polone, şi de la est cetele hanului tătarilor. Se înţeleseră cu toţii să tabere laolaltă asupra voievodului Moldovei, spre a-l alunga dintr-o domnie supărătoare pentru vecinii lui. Dacă Petru Rareş ar fi avut sprijinul boierilor, poate ar fi încercat, cu mica dar viteaza lui oaste, să se împotrivească acestui puhoi năvălitor. Însă, după cum am văzut, boierii ţării, duşmănindu-l şi ei, îl părăsiră.

Mai înainte ca pericolul să devină iminent, vodă îşi trimisese soţia şi copiii în Transilvania, singura frontieră încă liberă, şi-i instală în cetatea Ciceiului, stăpînirea lui dreaptă, proprietate moldovenească în inima Ardealului.

Cînd îşi dete seama că a mai rămîne în Suceava, ar însemna a fi predat de boieri turcilor sau polonilor, o luă şi el la goană, singur, călare, fugar prin ţara pe care o stăpînise.

Sfatul ţării alese domn pe Ştefan, supranumit Lăcustă (fiindcă în timpul domniei lui s-au năpustit lăcustele de-au sărăcit Moldova), un nepot al lui Petru Rareş, fiul lui Alexandru, acel Săndrel al lui Ştefan cel Mare, despre care am vorbit mai sus [23].

Noul domn, care voia cu orice preț să predea pe unchiul său Petru războinării turcilor, puse cete de ostași să-l fugărească prin țară, să-l prindă și, mort sau viu, să i-l aducă. Nu izbuti. Pe cît a fost de viteaz Petru Rareș la război, pe atît de iute la picior a fost în fuga aceasta. O fugă plină de peripeții pitorești. Fără o slugă domnească să-l întovărășească, el o luase singur prin țară, prin vîlcele și cîmpii, prin viroade și coclauri.

La Piatra, pe cînd trecea prin mahalaua Valea-Viei, un glonte rătăcit sau țintit, îi șuieră la ureche. Venea dinspre biserica locului. Petru, care numai fricos nu era, dădu pinteni calului și se opri în dreptul lăcașului, să vadă, oare împotriva lui a fost îndreptat acel glonte și de către cine. La geamul bisericii zări atunci un popă, îmbrăcat în odăjdiile slujbei, cu-n pistol în mînă, pe care-l îndreptă asupra-i. Avu numai vremea să sară de pe cal și să se adăpostească în spatele lui. Glontele îi șuieră hăt deasupra capului. Ca fulgerul Petru încălecă din nou și blestemînd pe popă — cică i-ar fi spus : „Du-te popo, la slujbă, că m-oi întoarce eu în țară“ — o luă la goană mai departe.

Zice-se că pe acel popă l-ar fi chemat Ghiță, și că nevastă-sa, preoteasa Rada, fiind ibovnica lui Ștefăniță Vodă Lăcustă, ar fi îndemnat pe bărbatul său să omoare pe Petru Rareș. Și iar se mai zice că atunci cînd s-a sfîrșit liturghia și s-a întors popa Ghiță acasă, preoteasa l-a dat pe ușă afară, pentru că nu fusese vrednic să nimerească la țintă pe voievodul Petru. Iar popa, îndrăgostit se vede de muierea lui, se spînzură pe culmea Borsoghianului, urmărindu-l astfel blestemul celui pe care ar fi vrut să-l omoare.

Ajuns la mînăstirea Bistrița, ctitoria lui Alexandru cel Bun, la cîțiva kilometri numai de Piatra, Petru Vodă descălecă și intrînd în biserică, se închină la icoane, aducînd mulțumire domnului că-l scăpase de primejdie și rugîndu-se de el, să-i îngăduie să-și poată învinge dușmanii. „Intrînd în sfînta biserică“, spune el într-un hrisov de-al său din 1546, „am căzut la pămînt înaintea sfintelor icoane, și mult am plîns, așijderea și egumenii și tot soborul plîngeau împreună cu mine, și am dat făgă-

duință lui dumnezeu, că de mă voi întoarce la scaunul meu cu bine și biruitor, atunci din temelie voi reînnoi sfînta mînăstire".

Pe cînd se închina astfel Petru în biserică, veni un om să-i spună că e înconjurată mînăstirea de pîlcuri ca să-l prindă, încît abia dacă a mai avut timp să încalece și în goana calului s-a ascuns într-adînc de codru. Aceste se întîmplau la 18 septembrie 1538.

„Fără drum, fără poveață, zice Ureche, au dat de strîmtori ca acele ce nu erau nici de cal, nici de picior, ci au căutat a lăsare calul. Și așa în șase zile, învăduindu-se prin munte, flămînd și trudit, au nimerit la un pîrîu și au dat de niște pescari care dacă i-au luat seama (adică l-au recunoscut) cu dragoste l-au primit. Acești pescari, după ce i-au dat de mîncare și de băut, l-au îmbrăcat în haine proaste de-ale lor, și pe înserate, l-au scos în Ardeal printre santinelele ungurești, care întrebîndu-i cine sînt, ei au răspuns „Sîntem pescari!" Astfel a trecut Petru Vodă granița, fără ca nimeni să-l cunoască. Acolo, a poposit la conacul unui ungur, prieten cu el, care nefiind acasă, l-a primit jupîneasa lui, l-a ospătat și l-a găzduit peste noapte, iar a doua zi în zori i-a dat un rădvan cu șase cai și doisprezece voinici să-l întovărășească. Ungurii, prinzînd de veste că a trecut domnul Moldovei travestit peste granită, au trimis o parte din oștire în urmărirea lui, însă n-a putut fi prins, căci sîmbătă la 21 septembrie, în răsăritul soarelui, a ajuns Petru Vodă la Cicei, și intrînd în cetate, a închis porțile!"

Era și vremea să le închidă. În cetate putu el în adevăr să-și îmbrățișeze nevasta și copiii, care de cîteva săptămîni acum îl așteptau acolo cu înfrigurare — însă în afară de ziduri, nu bine închise Petru porțile, că sosi armata lui Zapolya, noul crai al Ungariei, și asediul începu. Pîrcălabul cetății, boierul Simion (poate Stroici) și episcopul Anastasie, care se aflau înăuntrul zidurilor, se dădură de partea dușmanilor lui Petru, și era cît pe ce să-l dea pe mîna lui Zapolya, dacă nu prindea domnul de veste și nu i-ar fi alungat, cu hulă și ocară, dincolo de ziduri.

Asediul ținu patru luni. Petru Rareș era hotărît să moară acolo, cu nevasta, cu copiii și cu toată garnizoana

lui, dacă soldaţii nu l-ar fi silit, din lipsă de hrană, să capituleze. S-a închinat deci viteazul Petru voievod lui Ion Zapolya, cu condiţie însă, ca el să restituie cetatea ungurilor, iar aceştia să-i îngăduie dreptul de-a locui mai departe în castel, pînă i se va alege soarta.

Astfel rămase el, cu doamna Elena, cu copiii şi cu cîţiva credincioşi boieri în cetatea Ciceiului, timp de şaisprezece luni. Petru Rareş îşi puse de gînd să meargă la Stambul să ceară sultanului iertare, milă şi redobîndirea domniei. Cum însă corespondenţa în afară era deosebit de anevoioasă, nefiind Petru de fapt altceva decît prizonierul lui Zapolya, el puse pe doamna Elena să ticluiască pe sîrbeşte o frumoasă scrisoare către sultan, pe care o coborî noaptea, cu o sfoară, de pe o fereastră a castelului, unui om credincios de-al lor, care, prin mii de peripeţii, o duse la Constantinopol.

Sultanul învoi cererea mazilului domn, şi în ianuarie 1540, îl aflăm pe Vodă Petru, întovărăşit de secretarul său Grigore Rosenberg din Hîrlău, părăsindu-şi din nou familia, şi alergînd plin de avînt şi de noi nădejdi, către malurile Bosforului. La 26 ianuarie era la Alba Iulia. Veranciu, un istoric ungur, l-a văzut acolo şi l-a găsit : „foarte vesel, plin de nădejde căci va redobîndi scaunul şi neavînd înfăţişarea unui om lovit de-o soartă potrivnică". Totuşi, cînd a venit vorba de soţie şi de copii, „faţa lui pe dată se schimbă şi ochii i se umplură de lacrimi". De asemenea din Caransebeş, unde ajunse la 2 februarie, scrie el cu mîna lui bunului său prieten, Toma Boldorffer, din oraşul Bistriţa : „Să te sîrguieşti d-ta pe lîngă copiii şi soţia noastră, ce le va fi nevoia, ca să li se dea lor ceva bani... şi de cai să ai dumneata grijă".

La 23 iunie Petru e în Constantinopol. Ce face, ce învîrteşte, cîte pungi de galbeni a cheltuit şi ce lux de elocvenţă a desfăşurat, nu este locul să arătăm aici. Atît doar că sultanul Soliman îl primi, îl ascultă, şi-i făgădui domnia din nou. Pînă a veni momentul oportun, Petru fu găzduit în mahalaua genovevă, Pera, dincolo de Cornul de Aur, unde întreţinu o mică curte domnească, compusă din unguri, din greci, din italieni, ba chiar şi din turci,

Petru Rareș, doamna Elena și doi fii.
Fresca mănăstirii Moldovița.

care, în dispreţul prescripţiilor Coranului, îşi luau libertatea de-a se îmbăta.

Pe doamnă şi pe copii nu-i uită ; gîndul îi era mereu le ei ; şi cu orice prilej le trimetea, tot prin Boldorffer, veşti de la el. „Aici nu ne lipseşte nimic", scrie el „şi te rog pe D-ta să te sîrguieşti cu ce poţi, să faci bine nevestei şi copiilor cu hrană şi cu alte cele, pentru care veî fi plătit, căci — adaugă el — voi fi acela ce-am fost şi încă mai mult" !

Totuşi, pe vremurile acele nesigure, stafetele nu soseau toate la vreme, poate uneori chiar de loc, deoarece vedem pe doamna Elena cerînd, în ianuarie 1541, veşti de la bărbatul ei, prin castelanul Ciceiului, care scrie la Constantinopol că „Măria-sa doamna măriei-sale mă roagă să întreb de dînsul, fiindcă mult se întristează".

Doamna Elena încredinţase unui grec, Toader, un inel scump să i-l aducă lui Petru la Stambul. Grecul, şiret, se opri la Bistriţa şi-şi însuşise inelul, precum şi banii de drum pe care i-o dăduse doamna. Amărîta femeie se plînse bistriţenilor împotriva lui Toader, cerîndu-i înapoi juvaerul şi banii, care nu mai zic documentele de i-au fost sau nu restituite.

În sfîrşit, în primăvara anului 1541, Petru îşi recăpătă domnia.

În timpul acesta, în Moldova, boierii Arbureşti şi Găneşti omorîseră pe Ştefan Vodă Lăcustă, sus într-un foişor, în cetatea Sucevei, „cît şi astăzi" spune Nicolae Costin, după vreo două sute de ani „se cunoaşte sîngele pe zidul pereţilor casei aceia, pistrulat din Ştefan Vodă". Aceşti boieri aleseseră domn pe Alexandru Cornea [24], omul lor, care, aflînd că se întoarce Petru Rareş cu ajutor turcesc pentru a-şi lua din nou domnia, îi ieşi înainte la Galaţi, cu oastea lui cît o avea, „ce nimică n-au folosit, că părăsindu-l ai săi, au căzut în mîinile lui Petru Vodă şi de îndată au poruncit de i-au tăiat capul". Iar pe boierii lui i-a tăiat pe toţi, pe Mihul Hatmanul, pe Trotuşan Logofătul, pe Crasneş şi pe Cozma Gane postelnicul [25]. Curăţind astfel cîmpul de cei ce-l duşmăneau, Petru Vodă putu domni în linişte în ultimii ani ai bătrîneţilor sale. El trimise pe dată la Cicei să i se aducă familia, care so-

sind la Suceava în ziua de 25 mai „ieșitu-le-au Petru Vodă înainte trei mile de loc și multă bucurie era la adunarea lor; că pe cîtă jale fusese cînd se despărțise la Cicei de se duse la Țarigrad, mai multă bucurie și veselie era acum la împreunarea lor". (Miron Costin).

După cinci ani de domnie destul de liniștită de data aceasta, în care găsește totuși cu cale ba să se dea de partea germanilor care întreprinseseră o cruciadă împotriva sultanului Soliman, ba să se întoarcă din nou de partea turcilor, prinzînd pe Mailat, voievodul Ardealului, și trimițîndu-l legat la Constantinopol, — Petru Rareș, bătrîn în 1546, moare de boală în capitala lui, Suceava. El fu îngropat la mînăstirea Probota, pe malul Siretului, ctitoria lui.

De-acum înainte, viața văduvei lui, Elena, este un adevărat canon. Ea rămîne în Moldova, căci la moartea lui Petru, se urcă în scaun fiul lor, Ilie, nevîrstnic, și doamna e silită, după obiceiul poporului, să ia trebile țării în mînă.

Ilie fusese timp de doi ani (1544—1546) ostatec la Constantinopol, cum fusese și tatăl său în tinerețe. De unde i-a putut veni, în scurtul timp de doi ani, dragostea ce prinsese de turci, nu putem ști. El se întoarse la Iași cu o ceată de mahomedani după el, bărbați și femei, cu care, după vorbele cronicii, „ziua se desmierda, iar noaptea cu turcoaicele petrecînd (cronica zice mai urît), din obiceiurile creștinești s-au depărtat". Și mai zic Letopiseții că altfel părea blînd și milostiv, însă „denafară se vedea pom înflorit, eară denlăuntru, lac împuțit!". După patru ani de destrăbălată viață și nedemnă domnie, abdică de bună voie, și trecînd coroana fratelui său, Ștefan, pleacă la Stambul, pentru a se turci. Numele lui cel nou a fost Mehemed, iar în istorie, a rămas legată de făptura lui, porecla de „Turcitul", Iliaș Turcitul. De altfel a murit curînd, exilat fiind la Brusa, în Asia Mică.

Fată de despot și văduvă de domn moldovean, doamna Elena nu mai știa cum o mai răbda dumnezeu pe pămînt, să trăiască atare rușine și atare durere.

Ajuns domn în locul lui frate-său, Ștefan începe a milostivi bisericile, pentru a șterge în ochii poporului amin-

tirea proastă lăsată de Ilie. Însă moldovenii se săturaseră de odraslele acestea ale lui Petru Vodă. Li se păru că Ştefan, cu toate că bisericos, calcă pe urmele lui frate-său, în fiece clipă li se părea c-o să-şi lepede şi el legea pentru a se face turc. O mînă de boieri, conjuraţi, hotărîră să-l omoare. Noaptea, pe malul Prutului, unde mersese el să facă chef, tot cu turcoaice de altfel, înconjurară boierii cortul în care se odihnea după beţie, şi tăind sforile se nărui cortul asupra lui. În învălmăşeala aceea, se repeziră asupră-i şi-l înjunghiară. Apoi, pe loc, acolo, aleseră domn pe unul de-al lor, boierul Joldea, căruia pentru a-i da şi lui înfăţişare domnească, îl logodiră cu domniţa Ruxanda, sora omorîtului Ştefan Vodă. Căsătoria aceasta nu a avut loc, căci Joldea Vodă, curînd după aceea, fu prins şi călugărit de către vornicul Moţoc, care aducea din Polonia un nou voievod Moldovei, pe stolnicul Petre, fiul lui Bogdan Orbul, nepotul lui Ştefan cel Mare. Hotărît, moldovenii erau destoinici. Le trebuia musai, domn din osul lui Ştefan.

Petru, fiul din flori al lui Bogdan cu Nastasia din Lăpuşna, se urcă pe tronul înaintaşilor săi, luînd numele de Alexandru Voievod şi poreclit fiind de popor, după numele de baştină al mamei sale, Lăpuşneanul. Urcat în scaunul destinat lui Joldea, el îi luă şi mireasa, pe domniţa Ruxanda, a cărei poveste face obiectul capitolului ce urmează.

Doamna Elena, care în ultimii şase ani se obişnuise cu toate nenorocirile, o văzu şi pe aceasta, pe fiică-sa Ruxanda, logodită, văduvă şi măritată apoi cu-n văr primar de-al ei.

Nu se ştie cum s-a sfîrşit doamna Elena. S-a spus c-a fost sugrumată din porunca ginerelui ei, Lăpuşneanul. Dacă aşa s-o fi întîmplat, înseamnă că în spaima unui asasinat s-a stins blînda doamnă Elena, fiica regelui Ion al Serbiei, văduva unuia din marii noştri voievozi, care şi-a petrecut o parte din viaţă aşteptînd în cetatea Sucevei întoarcerea soţului ei din războaie, petrecînd trei ani prizonieră în castelul de la Cicei, îngrijorată de soarta domnului fugar, ajunsă pe la patruzeci de ani văduvă, avînd nemărginita durere să vadă pe unul din fiii ei tur-

cindu-se, pe celălalt omorît de boieri și pe fata ei măritată cu cel care trebuia să-i răpună zilele.

Viețele aceste de doamne românce nu erau tocmai de invidiat. Vom vedea mai jos ce soartă au avut fetele lui Petru Rareș, doamna Ruxanda și doamna Chiajna, două cunoscute figuri ale istoriei noastre.

Capitolul VIII

DOAMNA RUXANDA A LUI LĂPUȘNEANU

omniţa Ruxanda se trăgea din neam strălucit. Prin tatăl ei, Petru Vodă Rareș, era nepoata lui Ştefan cel Mare, iar prin maică-sa, doamna Elena, nepoata lui Ion, despotul sîrbilor. Dar a fi fată şi nepoată de domn, nu însemna, pe vremile acele, o ideală fericire pămînteasc㠹.

Născută la Sucèava prin anul 1535, în timpul domniei tatălui ei, această domniţă avu o trudită copilărie. Fraţii ei Bogdan şi Chiajna, din întîia căsătorie a lui Petru, şi fraţii ei drepţi, Constantin, Ilie şi Ştefan, or fi răsfăţat-o poate cum răsfaţă fraţii mai mari pe cel mai mic copil al casei. Însă această copilă avea abia 3 sau 4 ani cînd tatăl ei, împresurat de duşmani, fu nevoit să-şi trimită familia în Transilvania, la cetatea Ciceului, pe atunci proprietatea domnilor moldoveni. Sosind şi el după cîteva săptămîni, fugarul domn avu de susţinut acolo un asediu de patru luni împotriva armatei lui Zapolya, craiul Ungariei ; iar cînd, silit de garnizoana lui, deschise

porțile cetății și se predă, i se impuse să rămînă în cetate prizonier al regelui.

Prin urmare, primele amintiri, care se vor fi deșteptat în sufletul copilului, trebuie să fi fost o fugă prin munți, o bejănie de la Suceava la Cicei, o zarvă de arme, de împușcături, de vaiete, poate foametea chiar, ororile unui asediu și pe urmă închisoarea. Cum Petru Rareș plecă mai în urmă la Stambul ca să-și recapete domnia, iar familia rămase mai departe prizonieră în Cicei, copilăria Ruxandei îi mai fu otrăvită și de plînsetele mamei sale, care, zice o scrisoare a prietenului casei, Boldorffer, „mult se întrista" că nu avea știri de la soțul ei.

În sfîrșit, în iarna anului 1541, se întoarseră cu toții din nou la Suceava, căci Petru Voievod recăpătase domnia. De aici încolo, timp de vreo 4—5 ani, o fi fost un trai mai mult sau mai puțin tihnit și o fi văzut și copila aceasta ceva liniște împrejurul ei. Însă, după abia patru ani și jumătate, Petru Rareș, bătrîn în 1546, își dădu duhul în cetatea Sucevei, Ruxanda avea pe atunci 11—12 ani. Rămase la Suceava, căci fratele ei mai mare, Ilie, fusese ales domn, și neavînd el însuși mai mult de 15 ani, mama lor Elena luase, împreună cu sfatul țării, trebile Moldovei în mînă. Urmară iar zile necăjite, căci fratele acesta, după cinci ani de netrebnică domnie, părăsi scaunul Moldovei de bună voie și plecă la Stambul să se turcească. În locul lui, boierii aleseră domn pe celălalt frate de-al doilea, Ștefan, care, cu toată fățărnicia lui umbla și el înconjurat de turcoaice, ceea ce neliniștea țara, făcînd-o să bănuiască faptul că va călca și el într-o bună zi pe urmele fratelui său, Ilie. O conjurație se formă, cu hotărîrea de-al omorî.

Domnița Ruxanda avea acum, în 1552, cam la 17—18 ani și zic mărturiile timpului, că era frumoasă. Trebuie să se fi aflat cu maică-sa la curțile din Iași, nu din Suceava, în zilele de septembrie, cînd s-a desfășurat drama ce urmează.

Ștefan Vodă cu turcoaicele lui merse pe malul Prutului să se scalde. După baie urmă cheful și după chef odihna. Într-un cort, pe malul rîului, păzit numai de 17 ostași, voievodul Moldovei adormi. Boierii conspiratori, flămînzi de sîngele viitorului renegat, se aruncară asupra gărzii,

o străpunseră cu lăncile şi apoi, tăind sforile cortului care se nărui peste Ştefan, se năpustiră asupră-i şi-l înjunghiară. Acolo, pe loc, l-au şi îngropat. Şi cum îl băgară în pămînt, se şi puseră la sfat pe cine să aleagă domn. Dacă persoana acestuia era sau nu hotărîtă de mai înainte, nu ne spune istoria. Atît ştim, că l-au ales pe Joldea, un boier încă tînăr, din capii conspiraţiei. Cum obiceiul ţării nu îngăduia însă ca vodă să nu fie, dacă nu „os de domn", cel puţin înrudit cu vreun domn, sfatul hotărî ca Joldea să ia de nevastă pe domniţa Ruxanda.

Cam aceasta rezultă din cronică şi din spusele istoricilor. Iar adevărul poate fi că tînăra domniţă şi noul voievod se iubeau mai de mult şi erau înţeleşi între ei ca să se cunune împreună. Altfel nu s-ar înţelege cum de-au pornit îndată cu toţii de pe malul Prutului înspre Iaşi, unde domniţa îi aştepta, deşi iarăşi trebuie mărturisit că e ciudată această nuntă ce urma să aibă loc între Ruxanda şi ucigaşul fratelui ei.

Oricum vor fi stat lucrurile, sigur e numai că Joldea porni la Iaşi să-şi ia mireasa, şi de acolo urma să meargă amîndoi la Suceava, să facă nunta şi să se aşeze în scaun. La Şipote, în judeţul Botoşani, alaiul domnesc e întîmpinat de-o armată polonă, avînd în fruntea ei pe vornicul Moţoc, care atacă mica oaste a lui Joldea, o bătu şi prinzînd pe noul voievod, alesul boierilor, îl însemnă la nas — fiindcă, după obiceiul ţării, oamenii însemnaţi nu mai puteau domni. Îl trimise apoi la mînăstire, călugărindu-l cu sila. Visul de domnie al lui Joldea ţinuse trei zile.

Ce voia însă acest Moţoc, cu oastea lui leşească ? El aducea cu sine pe un alt domn, stolnicul Petru, fiul lui Bogdan Vodă Orbul cu Anastasia, tîrgoveaţă din Lăpuşna. Acest Petru trăise în Polonia [20], se înţelesese cu o parte din boieri pentru a înlătura pe Ştefan Rareş, şi acum, cu ajutorul regelui polon, venise în ţară să-şi ocupe scaunul, moştenirea lui dreaptă, zicea el, după tatăl său Bogdan şi bunicul său Ştefan cel Mare. Înainte chiar de-a intra în Moldova, el fusese încoronat domn, în oraşul Trebovla în Polonia de către armatele regale leşeşti. Auzind că boierii aleseră în locul asasinatului Ştefan pe Joldea, îşi trimisese vornicul să prindă pe acest nepoftit voievod, să-l călugărească şi punînd mîna şi pe domniţa Ruxanda,

Doamna Ruxanda, soția lui Alexandru Lăpușneanu — frescă din mănăstirea Dochiariu de la Muntele Athos.

cu boierii asasini ai fratelui ei, fu deci dusă din Iași la Suceava. Acolo, ea găsi pe noul domn urcat în scaunul tatălui și fraților ei, acel domn care-și schimbase numele din Petru în Alexandru, iar de popor fu poreclit Lăpușneanul, după locul de baștină al mamei sale. Mai cu voie, mai cu sila, ea primi să-i fie nevastă, deși erau veri primari. Însă mitropolitul găsi cu cale să afirme că, după canoane, ei nu se înrudeau, întrucît și Rareș și Lăpușneanul erau numai copii naturali.

Deși atît pana poetică a lui Costache Negruzzi, cît și judecata istorică a lui Xenopol au făcut din Alexandru Lăpușneanu o fiară cu înfățișare de om, domnul acesta nu pare să fi fost atît de sălbatic și de crud, precum ne-a fost înfățișat pînă acum. Nici afirmarea că el și-ar fi sugrumat soacra, pe blînda doamnă Elena, nu poate fi acceptată fără o mai temeinică cercetare. Și s-ar părea chiar ciudat că doamna Ruxanda, care a trăit bine cu soțul ei, să fi putut ține la asasinul mamei sale. În tot cazul îl vedem pe Vodă Alexandru avînd mereu grijă de nevasta lui. La Sibiu, la Brașov, s-au descoperit scrisori, prin care Lăpușneanul cere în repetate rînduri, lucruri bune de mîncare : prune, cireși, altele de-ale gurii „pentru soția mea". De asemeni îl vedem primind la curtea lui, cu o uimitoare bunăvoință, pe acel vîntură-țară ce-a fost Iacob Eraclide Despotul, pentru simplul motiv că se zicea văr cu doamna Ruxanda, nepoată de despot și ea, după mamă-sa, Elena. Și în sfîrșit, cînd în 1561, același inteligent și cultivat aventurier, Iacob Eraclide Despotul, alungă, cu ajutorul unei armate de mercenari, pe vărul său din scaun și din țară, Alexandru Lăpușneanu, fugar, avu grijă în primul rînd de soția și de copiii lui, pe care-i trimisese în siguranță la vecinul lor, domnul Munteniei, nepotul Ruxandei.

Din aceste fapte trebuie trasă concluzia că Lăpușneanu nu era neom, că și-a iubit soția și că aceasta, la rîndul ei, o fi ținut la bărbatul ei.

După detronarea lui, Lăpușneanu se refugie la Constantinopol pentru a cere turcilor recăpătarea domniei. O și obținu, după doi ani, în 1563. Și iarăși, prima lui grijă cînd ajunse în Iași, unde-și mută el de data aceasta scaunul, fu să-și aducă din București pe Ruxanda și pe

copii. Că în timpul acestei domnii de-a doua (1563—63) Alexandru Vodă făcu acel grozav măcel de boieri, despre care ne vorbesc cronicile (a omorît 47 din ei într-o singură zi), iarăşi nu trebuie să ne ducă la concluzia că el era o fiară. Lăpuşneanu fusese trădat de boierii lui, care dăduseră domnia lui Despot. Se impunea, nu numai o răzbunare, ci un exemplu. Şi Ştefan cel Mare îşi tăiase boierii, pe patul de moarte fiind, şi Petru Rareş a omorît o sumedenie de căftăniţi, fără ca istoria să facă din ei nişte monştri; dimpotrivă. Însă istoria are ciudăţeniile ei. A vrut să facă din Lăpuşneanu pata de sînge pe filele imaculate ale cronicilor. Şi nu s-a băgat de seamă că a fost scrisă după mărturiile contemporane ale unor pătimaşi boieri, ei înşişi poate atinşi de răzbunarea lui vodă. Şi nu s-a băgat iarăşi de seamă că Moldova avea o veche, puternică, ambiţioasă, gălăgioasă şi turburătoare boierime, care de mai bine de 50 de ani începuse să-şi facă de cap, care voia să facă şi să desfacă domniile, şi împotriva căreia s-a ridicat întîi Ştefăniţă, apoi Petru Rareş şi la urmă Lăpuşneanu. Cei dintîi au distrus numai cîteva din aceste neamuri boiereşti, (Tăutuleştii, Arbureştii şi Găneştii), el le-a exterminat pe aproape toate, înlocuindu-le cu altele noi. (Balş, Sturza, Stroici, Movilă, Septilici etc.). A primenit boierimea. A distrus puterea boierilor descălecători, pentru a se servi de bunăvoinţa unor noi veniţi. A fost un om politic. Istoria acelei epoci trebuie refăcută.

Cred că cel mai bun apărător al lui Lăpuşneanu este doamna lui, Ruxanda, care i-a stat alături neclintită, care, cînd în 1567 s-a îmbolnăvit, trimitea la Sibiu după doctori, care, cînd pe patul lui de moarte a cerut să fie călugărit, i-a stat de-a dreapta pînă l-a văzut cu scufia în cap pe noul călugăr Pahomie.

Iar dacă o fi adevărat — ceea ce nu e dovedit — că trezindu-se din letargie, cînd se văzu Lăpuşneanu chiar călugăr de-a binelea, ar fi răcnit boierilor că „dacă se va scula din pat, pe mulţi va popi şi el", şi că boierii înspăimîntaţi i-ar fi dat atunci otravă ca să-i curme zilele — chiar dacă aceste ar fi adevărate, apoi sigur este că nu doamna Ruxanda şi-a otrăvit soţul. Pînă şi severul Xenopol apără pe această doamnă de învinuirea ce i-o aduce legenda. Cît despre Letopiseţi, zice Ureche că Ruxanda

era „o femeie creştină, înţeleaptă, destoinică şi dumnezeiască, şi la toate bunătăţile plecată şi milostivă".

Iar Ureche vornicul trebuie să fi ştiut ce fel de femeie fusese Ruxanda, deoarece a trăit numai cu puţine generaţii mai tîrziu.

Aşadar, la 1568 iat-o pe Ruxanda văduvă, la vîrsta de abia 33 de ani. Boierii, mai mult de hatîrul ei, decît în amintirea răposatului Lăpuşneanu, aleseră domn pe Bogdan, fiul lor, un copilandru de cincisprezece ani. Iar cum doamna era, după cum am văzut, femeie „înţeleaptă, destoinică şi dumnezeiască", sfatul ţării a numit-o „regentă", sau, cum se spunea pe atunci mai pe înţeles şi mai frumos, „au pus-o pe ea să poarte trebile ţării". Şi le-o fi purtat bine, deşi plodul domn era cam zburdalnic. Ureche spune despre el că „era blînd şi cucernic şi tuturor arăta dreptate, cît se cunoştea că nimic nu s-au arătat în el din obiceiul tătîne-său. Nici la carte nu era prost, la călărie sprinten, cu sulița la halcă nu prea lesne avea potrivnic, la săgetare din arc tare nu putea fi mai bine. Numai ce era mai de treabă domniei îi lipsea : că nu cerca bătrînii la sfat, ci de la cei tineri din casă lua învăţătură".

Vodă Bogdan Lăpuşneanul, fiul lui Vodă Alexandru, mai avea, pe lîngă cusurul de-a fi mai mult un „sportsman" decît un bărbat de stat, (ceea ce, la vîrsta lui, era de altfel destul de firesc), mai avea cusurul, zic, să fie prea îndrăgit de poloni. Las'că pe regele leşesc din „prea milostivul meu stăpîn" nu-l scotea, dar apoi se mai şi apucă să-şi logodească două din surori cu nobili polonezi, Gaspar Panievski şi Christofor Sborovski, iar la urmă, el însuşi peţi pe fiica lui Ion Tarlon, unul din marii boieri ai Liowului (Lemberg).

Mamă-sa, domniţa Ruxanda, care purta doar trebile ţării, înţelese că această înclinare a fiului ei pentru vecinii de la nord nu era pe placul boierilor, cărora, după ce de curînd văzuse pe-un domn de-al lor turcindu-se, pe un altul pe cale de-a se turci, nu le-ar fi plăcut să vadă pe acesta închinînd ţara papistaşilor. Boierii moldoveni erau ortodocşi, şi din legea lor nimeni nu i-ar fi putut scoate. Înţeleapta doamnă Ruxanda, fiică şi nepoată de pravoslavnici, încercă să tempereze apucăturile fiului ei. Logodna

uneia din fete, cea promisă lui Sborovski, se și rupse, ceea ce, de altfel va face ca Bogdan să-și piardă tronul.

Însă soarta nu vru ca doamna Ruxanda s-o mai vadă și p-asta. În noiembrie 1569 ea se îmbolnăvi, și după o scurtă suferință, la 12 ale aceleiași luni, își dete duhul, la Iași, în palatul domnesc. Avea treizeci și cinci de ani și domnise, ca regentă, nici doi ani împliniți. O îngropă fiul ei, în jalea boierilor și a poporului care o iubise, la mînăstirea Sla'inci, alături de soțul ei, voievodul Alexandru Lăpușneanu.

Bogdan (născut în 1553) a domnit puțină vreme după moartea mamei lui. În 1572, o neprevedere de copil amorezat l-a costat domnia. Întovărășit numai de doi călăreți, iarna, cu sania, el trecu Nistrul în Polonia pentru a-și vedea logodnica. Christofor Sborovski, care nu-i ierta stricarea logodnei lui, îl pîndea de mult. Știa că obiceiul domnului era să treacă deseori Nistrul, pe ascuns, în apropierea Hotinului probabil, unde își mutase domnul reședința pentru a fi mai aproape de iubita lui. Într-o zi, oamenii lui Sborovski, puși anume ca să-l pîndească, îl prinseră și-l duseră la stăpînul lor, care-l închise în casa lui. Bogdan a trebuit să plătească șase mii de galbeni răscumpărarea sa, peșin, iar pentru alte sume a garantat cumnatul Panieski. Cînd scăpă însă din casa acestui dușman și voi să se întoarcă în țară, găsi scaunul Moldovei ocupat de Ion Vodă cel Cumplit. După zadarnice încercări armate de a-și recăpăta domnia, dînd astfel polonilor prilejul de-a mai fi odată învinși de moldoveni, nenorocitul copil își luă lumea în cap, și, după mai multe pribegii, muri nebun la Moscova.

Capitolul IX

DOAMNA CHIAJNA A LUI MIRCEA CIOBANUL

n orientul acesta, în care, timp de patru veacuri, atotputernic a fost numai padișahul din Stambul, printre craii, domnii și domnișorii ale căror țări fuseseră definitiv înglobate în sfera acestei atotputernicii, voievozii români aveau însemnătatea lor. Martori, toți cronicarii și istoricii timpului, unguri și poloni. Încît a fi fost pe atunci nepoată, fată, nevastă, cumnată și mamă de domni români, nu era puțin lucru. Iar doamna Chiajna avea, pe lîngă strălucirea neamului din care se trăgea, și o marcată personalitate a ei, care explica îndeajuns vaza de care s-a bucurat în ochii contemporanilor. Din nefericire, însă, istoria ne-a falsificat-o. Începînd cu cronicarii cei mai vechi, Stoica Ludescu și Radu Popescu, urmînd cu Gheorghe Șincai, cu Engel, cu Laurian, cu Xenopol, cu poetul — căci a fost un poet — Alexandru Odobescu, s-a format în jurul acestei figuri o legendă care, ca orice legendă, este o fantezie. S-a spus de doamna Chiajna că a fost personificarea ambiției, a răutății și a cruzimii. Un monstru. Nu e adevărat. Nici nu rezultă de nicăieri c-ar fi putut fi rea. Ambițioasă și

crudă, poate. Dar nu într-atît încît să facă din ea un tip, o personificare. A fost omul, femeia vremii, a unor vremi cînd viaţa omenească, nu numai în orient, în lumea întreagă (să ne gîndim la noaptea Sfîntului Bartholomeu), era desconsiderată ; cînd curgea, prin şanţurile străzilor, sîngele omenesc fără ca nimeni aproape să-l bage în seamă. Aşa încît această doamnă română n-a fost în afară de mentalitatea normală a epocii în care a trăit, şi în tot cazul a fost sub ceea ce legenda a făcut din ea.

Mai întîi, ambiţia ei mereu triumfătoare de a-şi vedea fiii şi nepoţii, prin mijlocirea ei, domnind cînd în Muntenia şi cînd în Moldova, este o fantezie, o eroare provenită dintr-o lipsă de identitate. Pînă la descoperirile critice moderne, doamna Chiajna a fost luată drept mama lui Petre Şchiopul şi a lui Alexandru Voievod şi drept bunica lui Mihnea Turcitul, toţi domni ai ambelor principate, pe cînd de fapt Chiajna nu numai că nu a fost mama şi bunica lor, nici rudă măcar cu ei, dar le-a fost chiar duşmană.

Drept dovadă de felul cum se scrie istoria. Clădeşte pe baze false o întreagă epopee, pe care istoriografia o dovedeşte azi greşită de la un capăt la altul [27].

Dezbrăcată de legendă şi redusă la proporţiile adevărate ale ciudatei ei firi, doamna Chiajna ni se înfăţişează ca o femeie inteligentă, ambiţioasă şi energică. Atît.

Născută din Petru Rareş şi din cea dintîi soţie a lui, Maria, cam pe la anul 1525, probabil în Polonia, în timpul pribegiei acestuia înainte de domnie, ea avea abia fragedă vîrstă de doi sau trei ani, cînd tatăl ei cuceri scaunul Moldovei. Mutaţi la Suceava, capitala ţării, copila aceasta îşi pierdu mama la vîrsta cînd nu putea încă să aibă o limpede noţiune despre ea. Un an mai tîrziu, tatăl ei se reînsură cu acea odraslă de neam regesc din Serbia, doamna Elena, despre care am vorbit mai sus. Mama ei vitregă fiind o femeie, după cît se pare, deosebit de evlavioasă şi de bună, s-ar fi purtat cu ea cum se purta cu propriii copii, şi o fi căutat să-i dea o creştere potrivit preceptelor evanghelice, astfel cum s-a înţeles a o da şi fetei ei, Ruxanda. Însă, precum această creştere n-a prins la fiii ei, Ilie şi Ştefan, astfel n-a dat rod nici la fata ei vitregă. Sîngele războinicilor strămoşi clocotea în vinele

Chiajnei și, în această privință a energiei, nu era s-o dea de rușine.

Împreună cu doamna Elena, cu frații și surorile ei, fuge și ea, în 1539, de la Suceava la Cicei, în Transilvania, cînd Petru Rareș e nevoit să-și lepede domnia. Dacă cunoaștem cu destule amănunte viața ce-a dus la Cicei această familie domnească de exilați, de prizonieri, apoi, dimpotrivă, știrile despre domnița Chiajna se întunecă pentru perioada aceasta.

Îi pierdem urmele pînă într-atît că nici nu știm dacă fata lui Petru Rareș, care, cam pe vremea aceea, se mărită cu un anume Vlad, voievod al Munteniei, era cumva Chiajna noastră, sau poate o soră de-a ei, pe care ar fi chemat-o Ancuța și despre care n-avem nici o știre. Ceea ce știm, e că acest Vlad Vodă era bețiv și că abia după cîteva luni de domnie, se îmbătă într-o zi atît de zdravăn, încît pierzîndu-și centrul de gravitate, căzu în Dîmbovița și se înecă. Dacă pe văduva lui a chemat-o Anca sau Chiajna, sau dacă Anca și Chiajna erau aceeași persoană, nu știm. Sigur e numai că abia în timpul domniei de-a doua a lui Petru Rareș și anume în chiar anul morții lui, 1546, Chiajna se mărită cu Mircea, fiul, probabil natural, al lui Radu Vodă cel Mare al Munteniei.

Nunta se făcu la Iași, în luna lui iunie 1546, iar printre solii domnilor vecini, sosi din Ardeal, ca oaspe al lui Rareș, căpitanul Nicolae Cherepovici, a cărui fată avea să ajungă, 17 ani mai tîrziu, nora miresei. El aducea dar de nuntă o cupă de aur și bogate postavuri.

În amintirea tinerilor lui ani, cînd creștea prin munții noștri turmele de oi care l-au făcut om chiabur, românii, deși știau că Mircea Voievod este „os de domn" și purtat prin Stambul, l-au supranumit totuși „Ciobanul". Iar pe Chiajna, ajunsă doamna lui Mircea Ciobanul, au numit-o „Mircioaia".

Dacă Chiajna Mircioaia o fi fost în adevăr o femeie crudă, apoi, de cum a apucat bărbatul ei scaunul țării, o fi avut de ce se bucura. Căci prima grijă a noului domn fu să-și taie boierii. De altfel, întreaga lui domnie a fost un lung șir de omoruri, tălmăcite de istorici în deosebite feluri. Astăzi însă, cînd știm că Mircea era fiul lui Radu

cel Mare, și deci ruda detronatului Radu Paisie, înțelegem mai bine că omorurile acestea însemnau distrugerea partidului care, ținînd cu acesta, îi era lui potrivnic. Și-ntr-adevăr, deși Radu Paisie fu exilat tocmai la Alexandria Egiptului, unde pare a fi murit, nici doi ani nu trecură de cînd se urcase Mircea în scaunul Munteniei, că boierii, care-l dușmăneau și care scăpaseră de la măcel, se sculară din Ardealul unde se refugiaseră și veniră asupră-i cu oaste, să-l alunge din țară. La Periș, lîngă București, le ieși Mircea întru întîmpinare, îi învinse, și mai prinzînd cîțiva boieri îi tăie și pe ei.

Dușmanii lui nu se lăsară, veniră de peste Olt acum, avînd în capul lor pe-un nou competitor, Radu Ilieș, care birui la Moinești și alungă pe Mircea dincolo de Dunăre. La Rusciuc, sau la Giurgiu, Mircea Ciobanul căpătă ajutor de la turci, bătu pe Radu Ilieș și se așeză din nou în scaun.

În timpul acesta nu știm ce făcea Chiajna, copii desigur, căci a avut destui, după cum vom vedea. Încolo, a fost probabil o înfrigurată spectatoare. Căci rolul ei, să-i zicem istoric, a început abia după 1554, adică după mazilirea soțului ei, scos din domnie de turci, fiindcă îl bănuiră că într-o luptă ce purtase sultanul cu împăratul Germaniei, Mircea i-ar fi trădat.

Mutați de pe malul Dîmboviței pe acel al Bosforului, Mircea și Chiajna începură obișnuitele procedee de dezvinovățire și uneltiri de recăpătare a domniei. Și aici a arătat Chiajna ce fel de stofă era în ea, ce fel de cap avea. Pe cînd, pînă acum, toate aceste uneltiri se rezumau de fapt într-una singură, sunătoare de pungi, Chiajna, ce-a dintîi din doamnele noastre, găsi mijlocul cel mai dibaci de a-și ajuta bărbatul, anume acel de-a intra în legături de prietenie cu cadînele sultanului, o respectuoasă și lingușitoare prietenie, o insinuație în harem. Nu e vorbă, ploaia în galbeni urma să curgă. Însă mijlocul acesta de-a izbuti prin farmecul a doi ochi de femeie și a unui zîmbet ispititor era nou, în istoria noastră cel puțin. Chiajna triumfă.

Pe scaunul Munteniei, în locul bărbatului ei, se urcase o rudă de-a lui, Pătrașcu, fiul lui Radu Voievod (și tatăl

lui Mihai Viteazul), Pătrașcu zis cel Bun, fiindcă a domnit patru ani fără a măcelări pe boieri. În schimb, firește, l-au măcelărit boierii pe el. Sau mai bine zis, l-ar fi otrăvit vornicul Socol, favoritul lui, care luă, cu de la sine putere, scaunul țării în primire. N. Iorga (în Hurmuzachi XI) afirmă însă că Pătrașcu n-ar fi fost otrăvit, ci, că, dimpotrivă, într-o campanie purtată în Ungaria, ar fi răcit, s-ar fi îmbolnăvit, și mutîndu-și reședința la Rîmnicul-Vîlcei, la aer, a chemat un doctor din Sibiu să-l îngrijească. Totuși boala pare a fi fost mai tare decît știința doctorului ardelean, căci în ajunul Crăciunului 1558, el își dădu duhul.

C-o fi una, c-o fi alta, Pătrașcu cel Bun moare la sfîrșitul anului 1558, vornicul Socol îi ia locul în scaun, iar Mircea Ciobanul alungă, după cîteva săptămîni, pe uzurpator din țară. Sosit în ianuarie 1559 din Constantinopol cu o armată turcească, el se urcă din nou în scaun, după patru ani de lipsă, în care timp dorit nu fusese.

Ba chiar aceștia, cum aud că le vine iar Ciobanul domn, fug din nou aproape toți în Ardeal. Acolo, prostește, se lasă ademeniți de jurămintele lui Mircea, cum că dacă s-or întoarce în țară nu se va atinge nimeni de-un fir de păr din capul lor. Și iată-i ca turma de oi, întorcîndu-se la București, unde n-apucară bine să intre pe poarta orașului, că și fură măcelăriți. Cei ce putură scăpa luară din nou calea pribegiei, pregătindu-se a se răzbuna încă o dată împotriva crudului, nemilosului voievod. Soarta însă îi ajută în alt chip. În septembrie a aceluiași an, 1559, Mircea Vodă Ciobonul moare, de moarte bună se crede, și e îngropat în biserica domnească, ctitoria lui, cea de pe piața Sfîntului Anton din București, unde nu i se mai vede astăzi mormîntul.

Boierii pribegi respiră. Strîng, acolo în Ardeal, o mică oaste, trec munții și se îndreaptă asupra Bucureștilor.

Aici îi așteptă însă Chiajna, văduva lui Mircea, fata lui Petru Rareș. Ea avea un fiu, Petre un minor care trebuia ocrotit, al cărui tron trebuia apărat. Se puse în fruntea oastei domnești, o mînă de oameni — și e singurul exemplu din trecutul nostru al unei femei conducînd o oștire în război. Întîmpinînd pe răzvrătiți la Romănești,

deschise bătălia. Fu însă învinsă de o armată mult mai numeroasă, așa încît, întorcîndu-se în grabă la București, își luă băieții și fetele, și împreună cu ei și cîțiva boieri credincioși, trecu Dunărea. Căpătînd la Rusciuc ajutor de la turci, se întoarse în țară, bătu pe dușmani la Șerpănești și-i alungă peste munți.

Izbînda aceasta nu fu de lungă durată. Boierii răzvrătiți se întoarseră din Ardeal cu noi ajutoare de la unguri și alungară pentru a doua oară din scaun, pe tînărul domn și vrednica lui mamă.

De data aceasta ei trebuiră să facă drumul Stambulului, căci pașa din Rusciuc nu voi să-i mai dea ajutor. Cît despre sultan, se auzea că, supărat de toate turburările aceste, era pe cale să scoată copilului Petru domnia.

Cam în timpul cînd lupta Chiajna pentru izbînda soțului ei, începură la Constantinopol și de data aceasta alergături, intrigi, momeli, făgăduieli și realizările lor pentru izbînda fiului. Patruzeci de mii de galbeni odată, peste alți 40.000 pentru tribut, și din nou 130.000 galbeni trecură din patrimoniul Basarabilor — sau mai bine zis din sudoarea românului — în visteria padișahului și în comornicele cadînelor. Nurbani, evreica, și Safigi, venețiana, cadîne imperiale, se înfruptară din dărnicia Chiajnei, și în noptile fermecate ale Bosforului șoptiră la urechea bătrînului Suleiman, că Petru, fiul Chiajnei, este un copil deștept și mamă-sa o femeie destoinică. Iar marele Suleiman convins și prin farmecele cadînelor și prin argumentul galbenilor trimise pe Chiajna și pe fiul ei din nou în București, cu o armată destul de numeroasă de data aceasta, pentru a ști să impună respect răzvrătiților boieri vlahi.

Domnia aceasta a lui Petru ținu șapte ani, în care timp copilul abia se făcea flăcăuandru, domnind numai cu numele într-o țară în care Chiajna era acum necontestată stăpînă. Ambiția ei se mărgini însă la viitorul strălucit pe care voia să-l pregătească copiilor. În politică, stăpînirea Munteniei îi ajungea. Scaunul lui Petru părea asigurat, încît grija ei era acum căpătuirea fetelor. Și nu era ușor, căci erau multe, iar înlăuntrul țării partide strălucite nu prea se aflau.

Anca fu dată după banul Neagoi, iar Alexandra după cămărașul Gheorghe Hrisoverghi. Rămîneau Mariana și

Dobra, cele mai mici, care par a fi fost favoritele Chiajnei și cărora mama lor voia să le pregătească un strălucit viitor.

Iacob Eraclide Despotul, domnul Moldovei, deși era uzurpatorul scaunului lui Lăpușneanu, cumnatul Chiajnei, i se păru totuși acestei femei ambițioase, un ginere demn de fata ei Dobra. Își ticluise doar inteligentul aventurier o genealogie din care reieșea că era nu numai coborîtor din despoții sîrbi, și ca atare ar veni văr cu sora vitregă a Chiajnei, doamna Ruxanda a lui Lăpușneanu, dar din bunic în răzbunic genealogia lui Despot Vodă se urca la Hercule, zeul grecilor și al romanilor. Pentru fata Chiajnei de pe malul Dîmboviței era tocmai nimerit, o partidă bună. De altfel, Despot Vodă rîvnise tronul Munteniei. Se înțelese cu ambițiosul polon prințul Wisnowiecki, nepot de fiică al lui Ștefan cel Mare, să-i dea lui coroana Moldovei, iar el, Despot, să treacă domn al Munteniei. În vederea reușitei acestui plan se și războise cu fiul Chiajnei, Petru Voievod. Însă luptele ce avuseseră loc fiind fără rezultat, își întinseră mîna și, ca semn de împăcare, hotărîră să se încuscrească.

Despot trimise la București pe boierii Moțoc și Avram să ceară mîna Dobrei și, în iulie 1562, aceștia se întoarseră la Iași cu darurile Chiajnei : un inel cu briliante și portretul miresei. Despot Vodă se și grăbi să fixeze ziua nunții la 15 august și să trimită crainici pentru a pofti la marea nuntă domnească din Iași nu numai pe regii vecini, dar chiar pe suveranii Europei occidentale.

Ce s-a întîmplat mai în urmă, nu se știe exact. Nunta a fost amînată, apoi logodna s-a stricat. Cauza pare a fi nesinceritatea lui Despot. Se zice că doamna Chiajna ar fi aflat cum că acesta nu renunțase definitiv la domnia Munteniei, pe care ar fi vrut s-o dea acum fratelui său adoptiv Dumitru, păstrînd Moldova pentru el. În tot cazul, între Chiajna și Despot se naște deodată o dușmănie de moarte, care nu se isprăvește nici prin tragedia bruscă a detronării acestuia, asediul în cetatea Sucevei și trădarea lui de către Martin Farcaș în mîinile lui Tomșa, care-l omorî. Scaunul Moldovei, scurtă vreme după această întîmplare, fu ocupat din nou de Lăpușneanu, care alungă pe Tomșa dincolo de hotare. Un boier curtean, pentru a

începe în mila noului domn, urmări pe Dumitru, fratele adoptiv al lui Despot, îl prinse, și-l duse, legat în fiare, dinaintea Lăpușneanului. Acesta la rîndul lui îl trimise la București Chiajnei, cumnata lui, să facă cu el ce-o vrea. Cînd află doamna că i se trimite în dar pe dușmanul care rîvnise scaunul fiului ei, nu mai putu de bucurie. Ea îl aruncă pe dată în beciurile palatului, sub strașnică pază, și, în aceeași seară, puse să i se taie capul. Pe cînd se afla la masă cu boierii ei, ceru, ca o a doua Salomea, să i se aducă pe-o tavă de argint capul celui ce poftise domnia țării. Cînd îi fu înfățișat, grozava femeie luă capul de pe tavă, sîngerînd cum era, și rostogolindu-l pe masă printre talgere și cupe, îl scuipă în obraz.

Acum da, recunoaștem pe Chiajna legendei, energica și cruda. Însă nu trebuie uitat că ea își apăra drepturile la domnie, și că la urma urmei astfel erau moravurile vremii. Încă o dată, să ne gîndim la Franța și la Anglia acelei vremi, la nenumăratele crime și asasinate comise sub Henric III-a bunăoară, sau sub Maria Tudor.

Tot în vremea aceasta, adică în decursul anului 1563, se urmau între București și Sibiu, tratative de căsătorie între tînărul Petru Voievod și Elena, fata căpitanului Nicolae Cherepovici, cel ce cu mulți ani înainte venise în Iași, ca sol al voievodului Ardealului, la nunta Chiajnei cu Mircea Ciobanul.

La 5 mai, subit, Cherepovici moare. Tratativele se urmează între mamele văduve, doamna Chiajna și soția căpitanului Nicolae, tratative cam tărăgănate, pe care însă Mircioaia, după ruperea logodnei fetei ei Dobra, le accelerează într-atît, încît la 22 august nunta se și face la Sibiu. A fost o foarte ciudată nuntă, făcută fără mire, care fu reprezentat printr-un procurator (principiul reprezentării directe în chestie de statut personal fiind o inovație, bună, sau rea, a timpurilor moderne), tînărul voievod avînd pe atunci cel mult 16 ani, un mire aproape copil. Dar ce nu se poate în familiile domnitoare ! Afară de un lucru, care nu se poate nici acolo, anume, să se nască dintr-un copil de 16 ani un altul, după numai cinci luni de căsătorie. Ceea ce se întîmplă. În ianuarie 1564, doamna Elena a lui Petru cel Tînăr născu o fată, căreia i s-a

zis Theodora, sau Tudorița. Iar doamna Chiajna, ce s-o fi gîndit ca, își bagă nora cu zestre cu tot în rădvan și-o trimise înapoi la mamă-sa, la Sibiu. Scandal, scandal, dar cu Chiajna nu era de glumit. Doar știa învățata Mircioaia că copii în 5 luni nu se pot naște. C-o fi plîns Petre Voievod că i s-a luat jucăria, nu știm. Alta venise acum la ordinea zilei.

Rămăseseră în sarcina Chiajnei doi fii nevîrstnici, Mircea și Radu, Dobra cea rămasă fără logodnic, și o fată tocmai copticică, Marina. De data aceasta, doamna își îndreptă privirile spre acel Bizanț, de unde ne mai veniseră în vremuri odrasle domnești pe scaunele țărilor noastre. Ea scrise patriarhului de Constantinopol cu rugămintea să-i găsească un ginere de neam și cu stare pentru frumoasa ei domniță. Patriarhul Iosif (Paleologul) se și puse pe lucru și, după scută vreme, îi răspunse că cea mai strălucită partidă pentru domnița Mariana ar fi numai și numai Ion Cantacuzino, fratele Șaitanoglului.

După căderea Constantinopolei, marile familii bizantine se răzlețiseră prin lume de răul stăpînirii păgînilor. Cu încetul însă, chiar încă pe vremea lui Mahomed, unii membri ai acestor familii se întoarseră în Bizanțul devenit Stambul, sultanul el însuși căutînd a-i atrage pentru a se folosi de cunoștințele grecilor în atîtea ramuri străine războinicilor asiatici. Printre acești reîntorși în fosta lor capitală se aflau și unii membri ai familiei Cantacuzino, coborîtori din împărații Bizanțului.

Prin anii 1 500 trăia acolo un Dumitru Cantacuzino, fiu, sau mai curînd nepot al acelui Cantacuzino care luase parte la asediul din 1453 alături de Constantin Paleologul, ultimul împărat bizantin. Acest Dumitru avea doi fii, pe Mihai și pe Ion. Mihai, minte ageră și fire isteață, ajunse întîi cămărașul ocnelor imperiale și mai la urmă furnizorul curții, al seraiului, o poziție socială care-i aduse, pe lîngă bogății multe, mai ales onoruri, vază și influență.

Reședința lui era la Anchial în Tracia, pe malul Mării Negre, de unde se îndeletnicea, nu numai cu furniturile curții imperiale, ci foarte în deosebi cu trebile grecilor, care-l priveau ca pe un fel de căpetenie de-a lor. A avea grijă de greci pe vremurile acelea însemna firește și

implicit a avea întotdeauna privirea îndreptată asupra țărilor noastre, care încă nu încăpuseră în mîinile lor, dar care erau pe cale de-a încăpea. Vremurile de care vorbim reprezintă pentru ei epoca de tranziție între dezastrul trecut din Bizanț și triumful viitor din țările dunărene.

Mihai Cantacuzino, supranumit de turci Șaitanoglu — fiul dracului — din pricina istețimei lui, a fost străbunul tuturor Cantacuzinilor.

Avînd în vedere vaza de care se bucura această familie printre creștinii Bosforului, atît prin strălucirea neamului de viță împărătească, cît și prin influența Șaitanoglului, era firesc ca patriarhul Iosif să fi găsit că singura partidă demnă de fata Chiajnei nu putea fi decît Ion Cantacuzino, fratele lui Mihai [28]. După ce, de mai multe ori, alergară stafetele de la București la Fanar, la Anchial și-napoi, căsătoria fu hotărîtă și mirele, cu alai mare și daruri scumpe, porni la drum să-și ia mireasa. Cînd sosi în țară și se înfățișă logodnicei lui, tînăra domniță fu cuprinsă de groază. Viitorul ei soț avea 50 de ani bătuți și era, așa găsea copila, urît cum numai pe dracul și-l închipuia, adevărat Șaitanoglu. Merse plîngînd la mamă-sa și-i spuse : nu, și iarăși nu și nu ! Mai bine moartă, decît soția lui Ion, cît de odraslă de împărat o fi.

Chiajna intră în mare încurcătură. Să strice căsătoria, însemna a periclita situația ei și a tînărului domn ; să-și mărite fata cu sila însemna a o nenoroci. Drept dovadă că această doamnă Chiajna nu era chiar chipul răutății întrupate și al ambiției aievea, e faptul că ea, pentru a salva fericirea fetei, își sacrifică liniștea. În cumpăna grea în care se afla, învinse dragostea de mamă, nu ambiția. Căută, nu e vorbă, printr-o născocire de-a ei, un fel de scăpare prin tangentă, însă trebuie să și-l fi închipuit pe moș Ion prea simplu pentru ca astfel de tertipuri să poată prinde. După matură chibzuință, iată ce mintea ei născoci : sfătui pe Marina să se lase măritată, și în schimb îi făgădui că va împiedica consumarea acestei căsătorii.

Fie că fata a știut sau n-a știut ce era să urmeze, nunta avu loc, și pe dată, după cununie, soții Cantacuzino, cu zestrea încărcată în care, luară drumul Stambulului.

Ajunşi noaptea la Rusciuc, oamenii Chiajnei intrară în cortul mirelui, răpiră fata şi zestrea şi, trecînd din nou Dunărea, îi întoarse la Bucureşti, spre ruşinea şi supărarea soţului înşelat. Dibacii curteni avură grijă nu numai să înapoieze Chiajnei pe Marina cu întreaga ei zestre, dar să mai şi aducă cu ei o parte din bogatele daruri ale mirelui.

Pe această Marina a măritat-o Chiajna, după foarte scurtă vreme, cu un băiat după gustul fetei, tînăr, frumos şi de neam tot atît de strălucit ca al Cantacuzinilor, Stamate Paleologul, nepotul patriarhului Iosif.

Se înţelege că atît Ion, cît şi frate-său Mihai Şaitanoglu au ştiut, prin influenţa de care se bucurau în Stambul, să se răzbune de afrontul ce li se făcuse. Prima lor grijă fu să sufle din scaunul patriarhal pe Iosif Paleologul, şi a doua pe Petre Voievod din scaunul domnesc.

De la 1564 încolo, familia domnească din Muntenia era compusă din Petru cel Tînăr, văduv, din doamna Chiajna, care tot încă ţinea frînele statului în mînă, şi din cei trei copii mai tineri ai ei, Dobra cea rămasă nemăritată, Mircea şi Radu, doi nevrîstnici. Peste toţi aceştia căzu, în primăvara anului 1568, trăsnetul răzbunării Şaitanoglului.

În dimineaţa zilei de 7 mai capugiul sultanului sosi la curte cu firmanul de mazilire. Petru Vodă, doamna Chiajna şi întreaga lor casă fură ridicaţi pe dată din odăile lor şi porniţi fără întîrziere, pe drumul exilului.

Cantacuzinii, în mînia lor în fine potolită, nu îngăduiră acestei familii de exilaţi să se oprească decît în apele Bosforului. Ea fu trimisă de-a dreptul în Asia, tocmai la Alep, în Nord de Siria. Aici, după scurtă vreme, tînărul voievod Petre moare în vîrstă de 23 ani (1569), de boală, de inimă rea, nu se ştie — moare lăsînd în urma-i o mamă înnebunită de durere.

Un grec învăţat, care trăia pe vremurile acele, Gheorghe Etolianul, a scris o poemă în versuri cu privire la această tragedie, din care însă, din punct de vedere istoric, nu aflăm aproape nimic nou. Doar atît, că Mircioaia blestema pe fostul patriarh Iosif, cuscrul ei, învinuindu-l de toate nenorocirile ce se năpustiseră pe capul lor.

Umbra lui Petru apare mereu, ca a tatălui lui Hamlet, și mustră cu asprime cînd pe Iosif Paleologul, cînd pe doamna Chiajna. Autorul poemei, fiind omul Cantacuzinilor, îi ridica pe aceștia în slava cerului, numind pe Ion, moșul de 50 de ani „un frumos palicar batjocorit de Chiajna". Pitorească în această poemă e numai scena cînd doamna văduvă a lui Mircea Ciobanul se trezește într-o dimineață din somn, neliniștită de un vis ce avuse, în care din nou i se arătase fiul ei Petru, blestemînd-o și învinuind-o de moartea lui. Ea plînge, își rupe părul, cheamă fetele din casă ca să-i dea apă și doftorii, iar pe cînd ele caută s-o ajute la îmbrăcat, doamna Chiajna, văitîndu-se mereu, își amintește de trecutul și de toate omorurile săvîrșite de bărbatul ei, întrebînd cu îngrijorare pe cei ce-o înconjoară, dacă nu cumva nenorocirea ei e răsplata ce i-o da d-zeu pentru crimele mortului ei soț. Trăim în această scenă cu zbuciumata doamnă în intimitatea iatacului ei. Și cum poema a fost scrisă în chiar anul morții lui Petru cel Tînăr, povestea acestui contemporan pune peste amănunte o notă de actualitate care pasionează.

Exilul Chiajnei a ținut mai mulți ani. Lipsa de mijloace a dus-o la sărăcie și sărăcia aproape la cerșetorie. Un călător din occidentul Europei, trecînd prin Alep în 1570, a văzut-o făcînd comerț ambulant de mărunțișuri pe străzile orașului...

Dar povestea nu se isprăvește aici. În vinele Chiajnei cerșetoarei curgea doar sîngele lui Petru Rareș și al lui Ștefan cel Mare. Chinuită și zbuciumată, mîndra doamnă de altădată înțelesese că exilul acesta nesfîrșit avea o cauză determinată și că nu ea era cauza aceea, ci fiii ei, care, cît or trăi, le stau dușmanilor în cale ca o veșnică amenințare. Se hotărî deci, mai mult silită de altfel, să-și înduplece fiii a se face turci, nemaiputînd ei în cazul acesta rîvni la scaunele țării noastre. I se trimisese de două ori răspuns că băieții trebuie să aleagă trecerea la mahomedanism și închisoarea pe viață (de unde se vede că doamna Chiajna era despărțită de copiii ei, care zăceau în închisoare). Mircea și Radu își puseră deci turbanul în cap, îmbrățișînd islamismul.

O dată pornită pe această cale, Mircioaia nu știu să se mai oprească. Rămăsese pe lîngă ea numai domnița Dobra, cea care fusese logodită cu Despot Vodă. Deși ambasadorul Franței, domnul de Grandchamp, o ceru de două ori în căsătorie — se vede treaba că trebuie să fi fost fată drăguță — totuși acest diplomat nefiind destul de bogat, Chiajna refuză onoarea de a-și vedea fata ambasadoriță. Ea avea alte planuri acum pentru Dobra ei.

Sandgeac de Magnesia, în Asia Mică, era pe atunci Murad, fiul sultanului și moștenitorul tronului. A-și mărita fata cu el, însemna a scăpa deocamdată de mizerie și a-și pregăti pentru mai tîrziu zile mai fericite. Prin ce mijloace nu se știe, poate numai prin cel mai ușor din toate, frumusețea fetei, căsătoria avu loc și domnița Dobra intră în haremul lui Murad.

Cînd la moartea tatălui său (1574) acesta ajunse sultan, soarta Chiajnei, care avea acum cincizeci de ani, împreună cu cei trei copii ai săi, turciți, iau drumul Stambulului și al libertății.

Mamă a doi musulmani, mutefuriagi ai sultanului, și a unei cadîne din haremul Seraiului, Chiajna avea acum intrările ei libere pretutindeni și zilele de mărire îi zîmbiră din nou. Drept dovadă de vaza de care se bucura ea în Stambul, avem scrisoarea lui Gabriel Carazza, ambasadorul Veneției, către doge, prin care-i comunica, la 1[0] februarie 1580, că dorind doamna Chiajna să vadă pe sultana Validè (mama lui Murad), aceasta-i trimise careta ei, cu un chihaia și mai mulți eunuci, ca s-o aducă la harem.

Bucurîndu-se de atîta vază, știind totuși că în țară nu se mai poate întoarce, ea își petrecea vremea, uneltind faceri și desfaceri de domni în țările noastre. Astfel, în timpul exilului din Alep, ea cunoscu pe un alt exilat de prin părțile noastre, pe Iancu din Brașov, care își zicea fiul lui Petru Rareș și deci fratele ei. Ea îl adoptă pe dată și, prezentîndu-l lui Murad, smulse acestuia făgăduiala că, dacă va ajunge sultan, va trimite pe fratele ei domn în Muntenia. O compensație pentru neputința la care ajunseseră fiii ei de-a domni. Această promisiune o ținu sultanul, deși abia cîțiva ani după suirea lui pe tron.

Cînd Petru Schiopul fu scos din scaunul Moldovei, Iancu, supranumit Sasul, fu trimis în locul lui la Iași, unde domni de la 1579 la 1582. Pe urmă, Petre Șchiopul luă din nou domnia, în timpul căreia fiul fratelui său Miloș, tînărul Vlad, se însură cu fata Alexandrei, fiica Mircioaiei, cea măritată cu Gheorghe Cămărașul — o căsătorie la care Chiajna, din fundul Stambulului ei, a lucrat cu activitate, punînd astfel capăt lungii dușmănii ce fusese între familiile lui Mircea Ciobanul și a lui Petre Șchiopul. Uneltind din nou în iatacurile haremului, ea reușește să capete pentru acest Vlad, bărbatul nepoatei ei de față, o efemeră domnie a Munteniei. Efemeră, fiindcă n-a ținut decît puține luni.

O mai aflăm apoi, tocmai în 1587, intervenind pe lîngă Poartă pentru un concurent la coroana Poloniei. Iar un an mai tîrziu, 1588, ea moare la Stambul, în vîrstă de șaizeci și trei de ani. Mormîntul nu i s-a descoperit pînă azi.

Poate — la urma urmei cine știe — e una din pietrele din pitorește cimitire ale Constantinopolului, căci exclus nu este ca fata lui Petru Rareș să se fi lepădat pînă la urmă de legea ei strămoșească, pentru a putea fi, îmbrățișînd islamismul, mai aproape de copiii ei, pe care e vădit că i-a iubit mai mult decît pe oricine pe lume, mai mult decît a iubit măririle, mai mult decît și-a urît dușmanii.

Capitolul X

DOAMNA ECATERINA A LUI ALEXANDRU VOIEVOD

Gerlach, prin care cunoaștem atîtea interesante amănunte despre viața din Constantinopol pe la mijlocul veacului al XVI-lea, ne spune într-al său „Tagebuch", că în Pera se găseau pe atunci tot felul de „petreceri și distracții împotriva melancoliei și a tristeții".

Pe vremea aceea trăia în Constantinopol un român amărît, Alexandru, fiul lui Mircea Voievod, nepotul lui Mihnea cel Rău, strănepot al lui Vlad Țepeș și al Elenei Corvin de Hunyadi.

După moartea lui Mihnea cel Rău, fiul său Mircea, care trăia la Sibiu, se sculase de două ori cu armată ungurească pentru a recuceri tronul tatălui său (1511 și 1521). De amîndouă ori fu însă respins de Neagoe Basarab, așa încît, descurajat, el se retrase la Constantinopol cu familia lui, doamna Maria și fiii lor, unde-și petrecu bătrînețea și unde muri.

Miloș Alexandru și Petru, fiii lui, fură deci aduși de mici pe malurile Bosforului. Ei copilăriră, crescură și trăiră acolo, fără a-și cunoaște măcar țara lor de baștină. Ajunseseră la o vîrstă matură tustrei, patruzeci de ani trecuți,

cînd „pentru a afla distracție împotriva melancoliei", cum spune Gerlach, se hotărîră a căuta petreceri în casele creștine din Pera. Și pe dată aflară leac împotriva tristeții. Petre, care era șchiop, îl găsi în casa lui Amirali, în persoana fetei acestuia, Maria ; Alexandru îl află în casa italianului grecizat Salvarezi, luînd în căsătorie pe fata lui mai mică, Ecaterina ; iar Miloș într-o a treia casă de preoți, rămasă necunoscută pînă azi.

Amirali și Salvarezi făceau parte din colonia internațională de „frînci levantini", cu influență pe lîngă cei dimprejurul sultanului. Avînd acum ambii gineri de viță domnească, se puseră pe lucru pentru a-i face domni.

Data nunții lui Alexandru cu Ecaterina este nesigură. Trebuie să fi avut loc, după toate probabilitățile, prin anul 1565 (deoarece fiul lor, Mihnea, care pare a fi fost copilul lor cel mai mare, se născu în 1566).

Ecaterina avea un frate Zanetto, o soră Lucreția și o soră vitregă Mărioara Vallarga, căci mama lor, o catolică, înainte de a se mărita cu Salvarezi mai fusese căsătorită cu grecul Nicola Vallarga.

Mărioara a fost măritată cu un italian, Fabrizio Adorno, din familia dogilor genovezi, însă pe cît se vede, sărac, căci amîndoi soții au trăit mai mult din ajutoarele date de Ecaterina ajunsă doamnă a Munteniei. Ei au trăit mai mult în Veneția. În 1573 Adorno muri, iar văduva lui, cu totul lipsită de mijloace, se retrase la mînăstirea San — Maffio din insula Murano, unde trăi încă peste douăzeci de ani, ca mireană, avînd casa ei proprie.

Lucreția, fata mai mare din a doua căsătorie cu Salvarezi, a fost măritată, ca și mamă-sa, de două ori. Întîia oară a fost nevasta unui grec Xenos, cu care a avut trei fete : pe Estera, pe Benette și pe Păuna, iar a doua oară se mărită, în 1577, tot cu un grec, Constantin Frangopoulo, care a fost mare vistier în Muntenia. Această Lucreția a trăit aproape întotdeauna în apropierea surorii ei Ecaterina și pentru aceasta își mărită și fetele cu români, pe Benetta cu Pîrvul clucerul și pe Păuna cu spătarul Petre. A treia fată, Estera, a avut un soț italian din Raguza, Giovani de Marino Poli.

Această schițare a familiei doamnei Ecaterina este trebuincioasă, pe de o parte pentru a-i cunoaște rudele, cu care ea mereu va fi în strînse legături în tot timpul vieții ei, iar pe de altă parte pentru a se vădi acest adevăr, că neamul Salvarezilor, ca și al Amiralilor, trebuie să fi fost cu vază în Stambul și să fi avut bune legături cu paznicii zilei, pentru ca ginerii lor, care trăiau de copii în Constantinopol, să ajungă domni abia la o vîrstă bine coaptă, numai după ce amîndoi se încuscrisră cu aceste neamuri de italieni levantinizați.

De altfel, o fericită împrejurare grăbi urcarea pe tronul Munteniei a lui Alexandru, anume dizgrația și exilul lui Petru Voievod și a mamei sale Chiajna.

Salvarezii erau probabil în bune legături cu puternica familie a Cantacuzinilor și grație lor, care aveau nevoie în scaunele țărilor noastre de oameni devotați, fu trimis Alexandru, la vîrsta de aproape cincizeci de ani, să ocupe scaunul din București. În iunie 1568, el intră în capitală cu soția lui Ecaterina și cu micuțul Mihnea, copil de doi ani și pînă atunci unica lor odraslă de neam bărbătesc.

Deși trăit o viață întreagă printre grecii Bosforului, care erau șireți, dar nu cruzi, Alexandru, cum călcă pe pămîntul țării, se făcu român, și, imitînd pe toți predecesorii lui, își începu domnia secerînd în dreapta și în stînga capete de boieri. Toată floarea boierimii încăpu pe mîna călăului, și numai după ce se isprăvi aceste măceluri, prin mijlocul cărora credea noul voievod că va scăpa de partida ce-l dușmănea și care era îndatorată Chiajnei, numai atunci începu Alexandru să domnească.

Nevastă-sa Ecaterina nu s-a amestecat, în timpul domniei lui, în trebile țării. Grija ei, ca a oricărei mame, fu creșterea copiilor, și încolo ducea o viață mohorîtă și lipsită de plăceri. Doamnele, pe acele vremuri, trăiau retrase în odăile lor, iar în lume nu se arătau decît cînd mergeau la biserică, unde le întovărășeau și domnițele, cînd și unde, pe la vreo plimbare, pe uliță, la feredeu, la vii, la mînăstiri. Atunci ieșeau ele numai în caretă închisă, cu un întreg alai de seimeni, de vornicei, de vornici și de comiși. Numai la petrecerile mari, la anul nou, la logodne și nunți se arătau pretutindeni și se ames-

tecau cu bărbaţii, pentru a sta alături de ei să asculte necuviinţele harapilor şi caraghioşilor. Acest trai, care de fapt nu era din obiceiul pămîntului, ci importat din Stambul, nu plăcea doamnei Ecaterina, care, crescută în Pera într-o familie grecizată, dar de origine italienească şi cu multe legături printre străini, era obişnuită cu mai multă libertate şi mai multă variaţie în viaţă.

Deşi avea doamna pe lîngă ea, în afară de bărbat şi de copii, pe soră-sa Lucreţia cu cele trei fete ale ei, totuşi Bucureştii o plictiseau de moarte. Din corespondenţa ei cu sora mai mare Mărioara Adorno, care era la Veneţia, se desprindea plictiseala aceasta de a trăi pe malul Dîmboviţei „într-o ţară nenorocită" — zicea ea — „unde suntem acasă. Azi suntem, mîine nu după voia lui dumnezeu şi ne aflăm în mîna turcului şi noi nu ştim unde ne vom afla pînă la capăt".

Nici boierii şi boieroaicele noastre nu-i plăceau acestei străine, obişnuită cu altă viaţă. „Oamenii sunt închişi şi stăpîniţi de prejudecăţi", scrie ea Mărioarei. Singura ei bucurie e sosirea negustorilor din Stambul, sau cu atît mai vîrtos a celor din Italia, cînd stătea, zile întregi, să tîrguiască de-ale gătelii.

Marea ei grijă însă, ocupaţia de căpetenie, erau pomenile, ajutoarele băneşti date celor lipsiţi de mijloacele materiale. Deşi se tînguiau mereu că „ţara aceasta e săracă", de răul acestei sărăcii rîvneau toţi scaunul ei. Din Constantinopol adusese cu ea o fată cipriotă, fostă roabă răscumpărată cu mulţi bani de la turci, şi se lăuda către sora ei că va face întotdeauna aşa, căci „cine are pîine să mănînce, trebuie să dea acelui ce moare de foame". De asemenea pe surorile ei, ea le întreţinea. Lucreţia cu întreaga ei familie locuia în Bucureşti de pe urma ei şi a acestei ţări „nenorocită şi săracă". Iar Mărioara, deşi locuia în Italia, cît a trăit soţul ei, dar mai ales după ce fu văduvă, numai din banii trimişi de Ecaterina se întreţinu.

Că boierii noştri nu vedeau cu ochi buni banii visteriei lor trecînd mările pentru a îmbogăţi pe sora veneţiană a doamnei, o dovedeşte însă corespondenţa Ecaterinei, care scria într-un rînd Mărioarei să nu tot îi trimită evrei şi

turci să-i ceară bani, căci dacă ar fi descoperiți, mari neajunsuri ar avea.

După 6 ani de o astfel de domnie, un mare eveniment veni să pună puțină mișcare în monotonia traiului ce ducea la curțile din Tîrgoviște și din București familia lui Vodă Alexandru. Fratele său, Petru Șchiopul, căpătă domnia Moldovei.

Sultanul, sătul de neastîmpărul lui Ion Vodă cel Cumplit, îi trimisese firman de mazilire, și, pentru că știa că Ion nu era din aceia ce ascultă ca mielul de poruncile lui, o dată cu firmanul trimise și o armată să-l scoată din scaun și să pună în locul său pe fratele lui Alexandru, Petre bicisnicul.

Alexandru se duse întru întîmpinarea fratelui său pînă la Săpățeni. Acolo, după ce ambii fii ai lui Mircea se îmbrățișară călduros, ei se așezară, împreună cu toți boierii lor, la o masă întinsă afară pe pajiște și începură un ospăț de-i merse vestea pînă azi.

Ion Vodă stătea la pîndă. Avea o armată viteză, compusă din țărani moldoveni care-l adorau, cîțiva boieri care mai tîrziu l-au trădat, și mai avea pe lîngă el pe vornicul Dumbravă, boier muntean refugiat în Moldova, un mare viteaz.

Aceștia toți, pe neașteptate, tăbărîră asupra cheflîilor de la Săpățeni, și-i puseră pe goană. Alexandru Vodă fugi pînă la Floci, iar Petru Schiopul tocmai la Brăila. După care, Ion Vodă, cu apucăturile sale despotice, așeză în scaunul Munteniei pe Vintilă Vodă, a cărui domnie a ținut 4 zile, căci Alexandru, reculegîndu-se, se îndreptă asupra Bucureștilor, îl prinse și-i tăie capul.

Întors cu ajutoare din Brăila, Petru Șchiopul, dădu lîngă Cahul vestita bătălie, în care Ion Vodă, trădat de boierii lui, în frunte cu Ieremia Golia, fu învins și, predîndu-se turcilor, omorît în crudul fel pe care-l știe toată lumea. Capul lui, tăiat de pe trunchi, fu dus la București și pironit în poarta curții domnești.

Petru se urcă în scaunul Moldovei, iar vornicul Dumbravă fugi în Ardeal, la Ion Batory, de unde „ cu multă bătaie de cap și cheltuială" îl răscumpără Vodă Alexandru, de-l aduse în București să-l taie „ca pe un trdător al

domniei mele", zice domnul el însuși într-un hrisov al său din 1575.

Dar boierii țării sînt sătui de Alexandru. O ceată întreagă, 40 la număr, merg la Constantinopol pentru a cere sultanului înlocuirea lui.

Cîteva luni mai tîrziu, în iarna anului 1577, se ridică în Constantinopol un medic italian, Rossi, un lombard, făgăduind sultanului sporirea tributului de l-o numi pe el domn în Muntenia. El pretindea că e cerut de boierii țării, arătînd chiar 7 din ei pe nume. Alexandru și Ecaterina prinzînd de veste despre cele ce se urzeau la Stambul, atît prin legăturile lor acolo, cît și prin bogate daruri și obișnuitele făgăduieli, reușiră să înconjoare pericolul și să facă ca ambițiosul medic italian să fie condamnat la galere. Iar în țară, cei șapte boieri trădători fură tăiați pe simpla arătare a doctorului Rossi.

Două luni mai tîrziu, la 28 iulie 1577, Alexandru moare, deodată, pe neașteptate. Nu e deci greu de bănuit, deși dovezile lipsesc, că n-a murit nici de boală, nici de adînci bătrînețe (avea doar cel mult 60 de ani), ci de otrava celor ce se săturaseră de crimele lui.

Cu trei luni înainte se stinsese la Stambul și fratele lui mai mic, Miloș, (20 februarie 1577).

Ales de boieri și confirmat de poartă, Mihnea, fiul lui Alexandru și al Ecaterinei, luă locul tatălui său în scaunul Munteniei. Noul domn era un copil de unsprezece ani. Potrivit obiceiului, mămă-sa, alături de doi alți epitropi, luă trebile țării în mînă. Iată deci pe Ecaterina perota regentă în București.

Această doamnă, care era acum de nouă ani în țară, nu se putea obișnui cu ea. În scrisorile ei se repetau mereu aceleași plîngeri, că e țară săracă și boierii sălbatici, că e greu de domnit, căci „focul îmi arde în cap de răutatea celor ce ne stăpînesc la Stambul", și că e prea din cale afară multă treabă căci doamna judeca singură pricinile la divan. Și apoi, oricum, era străină, și cînd mergea la biserică cu soră-sa Lucreția împreună, la cea grecească se ducea, și poporul nu-i ierta lucrul acesta.

Mărioara, văduvă acum la Murano (una din insulele Veneției), o ruga mereu prin scrisori s-o aducă și pe ea la București. Iar doamna Ecaterina răspundea că nu este

îngăduit ca o frîncă de altă lege să vină să tulbure datinile răsăritene ale curții și ale poporului. „Ești în adevăr sora mea", scria ea Mărioarei, „ești sîngele meu și te iubesc și te doresc, dar țara aceasta nu suferă ca eu, după atîta vreme, să mă port după ritul grecesc și sora noastră Lucreția așijderea, și acum să vii tu și să mergi la biserică catolică, și noi pe de altă parte la altă biserică grecească, e o rușine și ne-ar rîde lumea".

Iată ce însemna pe atunci greutățile unei stăpîniri într-o țară străină. Și nu numai atît. Doamna, fiind suspectată, era spionată. Nu i se îngăduia să-și poartă corespondența într-o limbă pe care curtenii n-ar fi cunoscut-o, căci, se vede treaba, fiecare scrisoare era citită și controlată înainte de a fi trimisă la Veneția, prin caleaStambulului de altfel. De aceea doamna rugă pe soră-sa să-i scrie pe viitor grecește, nu italienește, „deoarece aici nu sînt frînci care s-o citească". Mărturisește singură că atît soțul ei cît a trăit, cît și epitropii fiului ei Mihnea, nu îngăduiau să intre sau să iasă din țară scrisori pe care ei nu le puteau citi.

De altfel, deși corespondența Ecaterinei are un caracter strict familiar, doamna e doamnă, și ca atare mîndră. Adresîndu-se surorii ei, începea scrisorile astfel : „Cu mila lui Dumnezeu doamna Ecaterina a toată Ungro-Vlahia, și de la fiul nostru, domnul Mihnea a toată Ungro-Vlahia, sănătate și bucurie surorii mele Mărioara", și isprăvea : „Scriu eu, doamna Ecaterina a toată Ungro-Vlahia sora seniorei tale. Către prea onorata și prea nobila doamnă Mărioară, în Veneția, cu cinste să se dea".

Conținutul acestor scrisori erau de obicei, sau vreo veste c-a trimis bani (2 000 de aspri în mai 1579 ca să-și facă casă la mînăstirea din Murano), daruri scumpe, năstrape de argint, linguriță de aur, pahare, cești, blănuri și cîte altele — sau cereri de lucruri de pe acolo, pe care le plătea firește. Cărți. Cerea cărți de citit, și mulțumea foarte în deosebi cînd i se trimeteau. Ceea ce dovedește că doamna Ecaterina era nu numai o femeie deșteaptă, energică și harnică, dar și o femeie învățată, așa încît înțelegem pentru ce se plictisea ea atît de grozav în tovărășia boieroaicelor noastre, din care unele nu știau măcar să se iscălească.

Altă dată, doamna scria Mărioarei pentru nevoile fiului ei, domn al Țării Românești, care avea doisprezece ani. „Te roagă domnul Mihnea Vodă, nepotul tău, să-i trimiți doi căței frumoși-frumoși, micușori, de parte bărbătească și femeiască". Și altă dată încă îi scria din partea Lucreției, că-i mulțumește pentru darurile ce i-a trimis : „portretul tău și două canafuri ce-a primt printr-un negustor și la mulți ani. Și i-am dat negustorului o blană să ți-o aducă și să petreci frumos și domnește și să ne heretisești cu călugărițele toate la mînăstirea unde stai, și nu altfel. Și dumnezeu cu senioria ta ! Să se dea la Veneția doamnei Mărioara Vallarga-Adorno, în cinstitele mîini".

În timpul acesta micul domn se făcea mare, și cum se întîmplă în case domnitoare, mamă-sa îl însură de tînăr. De ce alese ea tocmai pe Neaga, fata clucerului Vlaicu Tătăranu din Buzău, nu putem ști. Dar trebuie să fi fost ceva la mijloc, poate vreo năzbîtie de-a lui Mihnea, căci altfel căsătoria aceasta a unui domn în scaun cu o simplă fată de boier n-ar fi avut loc, și mîndra Ecaterina n-ar fi scris surorei sale că : „bărbatul dă preț femeii, și oricine ar fi fost ea înainte, Neaga va fi de-acum doamna țării". [29]

Cu Neaga, dezmierdată Nag, Mihnea Vodă avu un fiu Radu, despre care bunică-sa Ecaterina scria surorii Mărioara, cum se juca prin încăperile întunecoase ale curților domnești, de mai punea puțină mișcare în mohorîta lor viață.

De altfel, doamna Neaga mai creștea, căci astfel a fost întotdeauna obiceiul la curțile noastre, pe un copil din flori al lui Mihnea, care purta și el tot numele de Radu, și era fiul unei femei Vișa sau (Voica).

Doamna Ecaterina mai avusese cu soțul ei Alexandru Vodă mai multe fete, moarte tinere, un băiat Alexandru, mort și el copil, și două fete, Elena și Maria.

Ultimii ani ai domniei lui Mihnea și a regenței mamei sale Ecaterina fură tulburați de grija ce le-o pricinuia un nou competitor la scaunul domnesc, Petre, care a fost supranumit Cercel, fiul lui Vodă Pătrașcu cel Bun și fratele lui Mihai, viitorul viteaz.

Peregrinările acestuia pe la Paris, împrietenirea cu Ieneric al II-lea, regele Franței și cu mamă-sa, celebra Caterina de Medicis, primirea regească ce i se făcu la

Veneția, și multiplele legături ce avea la Stambul, făceau pe biata doamnă Ecaterina să nu-i mai tihnească nici mîncare, nici somn. Și cu drept cuvînt, căci cu toate sforțările, intrigile, darurile și făgăduielile ei, ambasadorul Franței la Poartă fu mai tare decît Sinan Pașa, prietenul Basarabilor noștri. Petru Cercel izbuti să scoată pe Mihnea din scaun. În toamna anului 1583, sosi temutul firman de mazilire, și întreaga curte din București, (Mihnea, Ecaterina, Neaga și Radu) fu strămutată la Stambul, iar de acolo, peste puțin, cedînd stăruințelor lui Cercel, fu dusă în exil, în insula Rodos.

Maria Adorno, din fundul mînăstirii ei de lîngă Veneția, înnebuni aproape de spaima acestei catastrofe. Obișnuită cum era cu moravurile occidentale, i se păru că dacă s-ar fi prăpădit pămîntul, mai rău nu putea fi. Doamna Ecaterina, roasă de nevoi și atotștiutoare în trebile Stambulului, era dimpotrivă liniștită și încrezătoare în viitor.

La 14 ianuarie 1584 ea scrie Mărioarei : „eu, iubita ta soră, doamna Ecaterina, mult te salut, și nepotul tău, fiul meu Mihnea Voievod, și femeia lui, doamna Neaga, mult te salută. Și dacă întrebi despre noi, sîntem bine pînă acum, slavă domnului. Dar de loc să nu te mîhnești pentru nenorocirea care ne-a găsit, pentru că așa este obiceiul acestui loc, cînd voiesc să puie pe un om îl scot pe cel dintîi și-l trimit în alt loc. Și dacă întrebi despre sora noastră, este bine și se află cu fratele ei în Constantinopol, dar bărbatul și ginerii ei se găsesc în Moldova cu cumnatul meu (Petre Șchiopul). Și eu mă aflu în Rodos cu fiul meu Mihnea Voievod, și sîntem bine și nu te întrista, pentru că această lume are astfel de obicei, cînd scot pe un om nu-l lasă să stea la Constantinopol. Iar acuma eu n-am putința de a-ți trimite de cheltuială ca înainte, deoarece ne-a scos din domnie. Și roagă iar pe dumnezeu, și să ne înveredem în numele lui. Vom lua înapoi domnia, dacă o vrea dumnezeu. Și ți-am trimis un lighean și un ibric și plapomă, împrejur cu atlas roș și la mijloc aurie și plapoma de care-mi scrii, nu am chip acuma. Și-ți trimit și o față de masă albă și nimic alta. Și dumnezeu cu tine. Eu, doamna Ecaterina, scriu din Rodos".

Această liniște a Ecaterinei era datorită faptului că ea cunoștea obiceiul ce luaseră turcii de a pune și scoate

domnii în țările noastre, după capricii, după prietenii și îndatoriri, sau după suma ce era fiecare în stare să verse în visteriile padișahului sau ale pașalelor. Iar exilul devenise și el un obicei, un ce obligator aproape pentru domnii mazili. Cumnatul ei, Petre Șchiopul, fusese și el scos din domnia Moldovei, exilat tot la Rodos, și întors apoi din nou în scaun. Cum pe de altă parte, Ecaterina domnise în totul pînă acum, în timpul lui Alexandru și al fiului ei Mihnea, cincisprezece ani în șir, era pe acele vremuri un record de care se declara ea mulțumită... cu nădejdea în dumnezeu, firește, că va veni vremea să capete din nou domnia.

Un eveniment neașteptat întoarse însă toată familia pe dos și scoase pînă și senina liniște a Ecaterinei. După abia cîteva luni de exil în Rodos, Ecaterina, cu fiul, nora și nepotul, fură strămutați de pe coastele Asiei, tocmai la Tripolis în Africa. Fuseseră unii la Alexandria Egiptului, dar în Tripolis nu mai călcase picior de român. Și aceasta era opera lui Petru Cercel, care, de frica rivalilor săi, nu știa cum să-i trimită mai departe în capăt de pămînt.

Totuși, chiar de acolo, Mihnea, un tînăr inimos după cum se pare, întreținea legăturile lui cu capitala imperiului și nu deznădăjduia că se va întoarce în țară. Scrisorile ce s-au găsit de curînd în arhivele Veneției, adresate marelui vizir, chehaii lui și fostului vizir Sinan Pașă, prietenul familiei, arată lămurit atît întristarea de-a se afla așa de departe de toți ai lor, cît și nădejdea că vor fi ajutați a se reîntoarce, nu numai în Europa, dar chiar în București.

Astfel, la 18 septembrie 1584 și la 1 octombrie al aceluiași an, el scrie celor de mai sus fiecăruia cîte o scrisoare.

Stilul umil al acestor scrisori e jignitor pentru mîndria noastră națională de azi. Însă astfel erau vremurile, nici o sută de ani după moartea lui Ștefan cel Mare, care poruncea în Polonia, nici 50 de ani după Petre Rareș, care făcea lege în Ardeal.

Scrisorile lui Mihnea începeau astfel : „Subsemnatul rob smerit mă închin cinstitelor d-tale picioare" sau „la pămîntul cinstitelor voastre picioare".

Iar cuprinsul e următorul : Întîi, un mic rezumat al domniilor tatălui său Alexandru şi a sa, pe urmă descrierea neaşteptatei maziliri ce-l lovi. „A sosit la noi un ceauş de la curte", scrie el vizirului, „căruia nu i-am făcut nici o împotrivire, şi care m-a ridicat împreună cu ai mei. Eram vesel şi zîmbitor, fiindcă ştiam că mă voi închina la picioarele prea fericitului Padişah. Dar deodată m-am pomenit cu firmanul surghiunirii mele la Rodos. Iar peste puţin m-am pomenit iarăşi cu un ceauş de la curte şi m-a adus aici, la Tripolis din Africa. Nedreptatea făcută subsemnatului rob al vostru nu s-a întîmplat nimănui în lumea aceasta. Starea noastră a devenit foarte rea, fiindcă n-am avut pe nimeni să poarte grijă de această nedreptate ce ni s-a făcut şi să vorbească padişahului. Acum, stăpîne, aţi ajuns, slavă domnului, cu fericire, mare vizir şi sînteţi acela care..." şi urmează rugăciuni şi făgăduieli de bani şi de frumoase daruri, dacă-i va înapoia domnia, sau cel puţin dacă-l va scoate din Tripolis. „Iar dacă nu se va putea avea scăpare în felul acesta", scrie el, „atunci să ne treceţi în Turcia europeană, unde să ni se arate o locuinţă. Ce mai soartă şi aceasta a noastră ! Vrem să fim şi noi cu locuinţa în Europa, aşa cum au fost atîţia voievozi ai Valahiei pîn-acum".

Cu atari scrisori către vizir, chehaia şi Sinan Paşa, el însărcinează pe omul lui, credinciosul Nicola, un grec care vedea de toate trebile lui şi ale Ecaterinei. Avea mare grijă de el, să fie bine ascuns cînd o sosi în Stambul, pentru că dacă l-ar afla duşmanii, apoi s-ar zădărnici toate planurile. Pe un alt prieten foarte sus pus, Capidan Paşa, amiralul flotei otomane, îl roagă să ascundă pe acest Nicola în chiar casa lui, spre a nu fi descoperit.

Aceste rugăminţi, darurile trimise, şi în deosebi banii făgăduiţi, îşi făcură efectul.

La începutul primăverii (april) 1585, Mihnea îşi recăpătă domnia. Petre Cercel, învins, fuge în Ardeal, iar doamna Ecaterina, cu fiul, nora şi nepotul, se reîntoarce în Bucureşti.

De acolo scrie ea, după o lungă tăcere, surorii Mărioara, la Murano : „Dacă întrebi de noi, am suferit mult. Ne-a surghiunit la Tripoli şi am petrecut acolo un timp înde-

lungat, iar acum iarăşi ne-a dat domnia şi sîntem bine, cu ajutorul lui dumnezeu şi cu rugăciunile către prea sfînta, care dă puteri în nenorociri. Măcar pînă în fundul pămîntului să fie omul, şi dumnezeu, dacă-l iubeşte, îl scoate de acolo".

Că doamna Ecaterina a fost o femeie inteligentă şi energică, se vede de acolo că în a doua domnie a lui Mihnea, tot ea ducea trebile ţării, deşi fiul ei, major, avea nevastă, metresă şi şase copii. Nepotul raguzan Giovani de Marino Poli, cel care ţinea pe Estera, fata Lucreţiei, scria într-un rînd mătuşei Mărioara că „doamna Ecaterina e fără tihnă, fiindcă ţara e mare şi alte judecăţi nu sînt, decît ori ea, ori vodă judecă toate, vezi d-ta, dacă are de lucru ori nu". După credinţa lui N. Iorga, Mihnea judeca la Tîrgovişte şi Ecaterina la Bucureşti, un fel de împărţire a domniei între mamă şi fiu.

Dar se pare că a domni e mai greu chiar decît a sta în surghiun. Lăcomia turcilor nu cunoştea margini. A te menţine în scaun însemna a despuia ţara pentru a îmbogăţi pe oamenii Stambulului întîi, şi pe urmă, firește, pe sine. Mihnea şi Ecaterina, pentru a răsturna pe Petre Cercel, făgăduiseră turcilor sume atît de mari, încît fură nevoiţi, cînd se întoarseră la Bucureşti, să pună noi dări pe ţară. În scrisorile doamnei către sora ei, mereu numai jăluiri întîmpinăm, că turcul e lacom, ţara săracă, şi că Petru Vodă a despuiat-o şi a nenorocit-o. Pe de altă parte, acest isteţ Petre Cercel nu lăsa pe Mihnea şi pe mamă-sa să-şi vadă în pace de treabă. Cînd fu alungat el din ţară, fugise peste munţi, unde voievodul Ardealului îl băgase la închisoare. Dar el găsi chipul să evadeze, lăsîndu-se cu o frînghie, noaptea, pe fereastră. Scurt timp după aceea, îl aflăm iar, ba la curtea împăratului Germaniei, ba la Roma la sfîntul scaun, uneltind din nou cu regele Franţei reîntoarcerea lui în Bucureşti. Şi la fiecare veste mai alarmantă, Mihnea Vodă şi doamna Ecaterina deschideau sacii cu aur şi mai trimiteau peşchele la Stambul.

În luna iunie 1587 se făcu în Moldova, la Tecuci, nunta lui Vlad, nepotul lui Petru Şchiopul şi vărul primar al lui Mihnea. Acest Vlad, (fiul lui Miloş, mort la Stambul în 1577), luă în căsătorie pe fata Alexandrei, fiică ea însăşi

a celebrei Chiajna, care, pe vremea aceea, mai trăia încă la Constantinopol. Prin această însoțire se punea capăt lungilor dușmănii ce fuseseră între familiile domnitoare acum la noi și familia Chiajnei. Se făcu deci o nuntă cu mare alai, adevărată nuntă domnească, la care fură de față Petru Șchiopul al Moldovei, cu soția și copiii, și Mihnea al Munteniei, cu mamă-sa Ecaterina și cu fiii săi, Radu și Vlad. Trei mii de boieri, de jupînese și de slugi domnești și boicrești însoțiră pe domnul lor la Tecuci.

Pe drum, la întors, doamna Ecaterina, îmbătrînită și slăbită, se îmbolnăvi. Un doctor fu chemat în grabă din Ardeal, care, prin meșteșugurile lui, o lecui. Mai tîrziu însă, doamna se îmbolnăvi din nou, subit și atît de grav, încît Mihnea Vodă, cu familia și întreaga lui curte, veni din Tîrgoviște la București, să-și vadă mama înainte de a-și da duhul. Se îndreptă și de data aceasta, și, cum se simți mai în puteri, merse la o mînăstire din împrejurimi să se închine la o icoană a maicii domnului, făcătoare de minuni. De acolo, se pregătea să plece la Constantinopol pentru a duce ea însăși tributul sultanului și a mai învîrti trebile împotriva nesuferitului de Petre Cercel, care, din zi în zi, cîștiga teren asupra lor. Nu apucă să facă drumul acesta, căci moartea, ce o pîndea, îi curmă șirul zilelor (1590). O jăliră Bucureștii, care par a o fi iubit; se cerni domnul și întreaga țară, și o petrecură la ultimul lăcaș, în mînăstirea Sfînta Troiță, ctitoria soțului ei (Biserica Radu Vodă).

În fața istoriei, doamna Ecaterina stă alături de doamna Chiajna, cu care a fost mereu confundată. La fel de ambițioasă și de energică, mai puțin crudă, însă mai pricepută în trebile politice, ea a fost mai mult decît o regentă. În galeria voievozilor noștri, ea poate figura alături de ei, nu ca soție de domn, ci ca doamnă a țării.

În lupta lui Mihnea cu Petru Cercel, acesta dintîi învinse. Petru, deși favoritul sultanei Hazaki, totuși fu întemnițat, apoi cusut într-un sac și aruncat, noaptea, în Bosfor. Însă această izbîndă a lui Mihnea costă atîta aur, încît sultanul, care știa că de acum înainte nu mai poate aștepta nimic de la el, îi luă domnia în 1591, un an după moartea mamei sale Ecaterina.

Mazilul domn fu ridicat din Tîrgoviște, urcat într-un car și trimis la Stambul. Acolo, pentru a nu sfîrși ca rivalul său Petru hrană a peștilor mării, el îmbrățișă credința lui Mahomed, rămînîndu-i numele în istorie de Mihnea Turcitul.

Din căsătoria lui cu doamna Neaga, se născuseră trei fii și două fete : Radu, Alexandru, Vlad, Irina și Ruxanda. Una din fete fu măritată după un boier de țară și rămase, după turcirea tatălui ei, în Muntenia. Ceilalți copii au murit nevîrstnici, cel din urmă Vlad, la 22 iulie 1587, o lună de zile după nunta de la Tecuci, așa încît doctorul venind din Ardeal o fi fost chemat și pentru el, nu numai pentru bunică-sa Ecaterina.

Mihnea întreținea însă de multă vreme legături de dragoste cu o femeie ce purta frumosul nume românesc de Vișa.

Cu ea avu el un fiu, botezat Radu, ca și fiul său mai mare. Cînd îl prinse mazilirea, în 1591, el pare a fi fost despărțit de Neaga, dacă nu prin biserică, în tot cazul de fapt.

Și e foarte probabil că atîta vreme cît a trăit maică-sa, Mihnea n-a îndrăznit să-și alunge tovarășa care împărtise cu el surghiunul și mizeria de la Rodos și de la Tripolis. Însă doamna Ecaterina, fiind moartă, fii lui fiind de asemenea morți și fata măritată, rămase pe lîngă el, pe de o parte, o doamnă îndurerată, cernită și plînsă, pe de altă parte o țiitoare cu-n fiu încă copil. Și atunci se hotărî să trimită pe Neaga să-și plîngă singură nenorocul la moșia ei din munții Buzăului, iar el opri la curte pe Vișa și pe fiul ei, Radu. Astfel s-ar tălmăci cum, mult după plecarea renegatului domn, Neaga mai era în țară, de unde ne-a mai rămas și o scrisoare de la ea ; și-o mai găsim și în Polonia, dăruind unei mînăstiri din Kiew (Obitel Breskaia) o cruce, pe care stau săpate în limba leșească, aceste vorbe uimitoare : „De dumnezeu îngrijitoare regină a Țării Românești !“. De asemenea o mai aflăm în viață prin 1599—1600 dăruind o cruce mitropolitul Teofan al Moldovei, trăitor pe atunci la muntele Athos.

Cît despre Mihnea, silit de-a se turci pentru a-și scăpa viața, el luă în Stambul numele de Mehmet Bey și, însurîndu-se după legea lor cu o sumedenie de neveste, avu și o sumedenie de copii turci — turci basarabi — din care cunoaștem numele numai a două fete, Ihumè Catum și Caisè Catum, și a doi fii, Ibrahim și Mustafa bei, pe care-i vom mai întîlni la domnia fratelui lor Radu-Mihnea.

DOAMNELE MARIA ŞI IRINA ALE LUI PETRE ŞCHIOPUL

Am arătat, în capitolele precedente, cum s-a crezut multă vreme că Petre Şchiopul era fiul lui Mircea Ciobanul şi al doamnei Chiajna, pe cînd el era de fapt fiul unui alt Mircea care era feciorul lui Mihnea cel Rău, nepotul lui Vlad Ţepeş.

Crescuţi în Constantinopol din frageda lor copilărie, fiii acestui Mircea Vodă şi doamnei lui Maria, Alexandru, Petru şi Miloş, s-au însurat acolo, în Pera, cu fete de levantini influenţi. Petru a luat pe Maria Amirali, dintr-o bună familie de italieni grecizaţi, originară din insula Rodos. În tinereţe, nici el, nici fraţii lui nu par a fi rîvnit domnia. Însă, atît ambiţia familiilor Amirali şi Salvaresi, cît mai ales interesele puternicului Mihail Cantacuzino, făcură ca două din aceste odrasle domneşti să ajungă la rîndul lor pe scaunele voievodatelor noastre. Alexandru înlocui în Muntenia pe Petru cel Tînăr, fiul Chiajnei, iar Petru, şase ani mai tîrziu, ajunse domnul Moldovei (1574).

Greutăţile ce întîmpină pentru a-şi cuceri scaunul, luptele lui cu Ion Vodă cel Cumplit şi mai în urmă neajunsurile ce-i făcură fraţii acestui Ion Vodă, numiţii Ion, Alexandru şi Constantin Potcoavă, nu încap în cadrul acestor evocaţiuni de domniţe, doamna Maria neavînd în luptele acestea nici un fel de amestec.

De astfel, Petru Şchiopul, care era, cînd se urcă în scaun, de vreo patruzeci şi cinci de ani, avea o fire atît de blîndă, de bună, de dreaptă şi de miloasă, încît trece azi în ochii noştri drept un om „slab", un domn deci fără însemnătate. Nu acelaşi lucru gîndeau contemporanii despre el. Ureche spune că „boierilor le era ca un părinte, şi la mare cinste îl ţineau, şi din sfaturile lui nu ieşeau. Ţării era apărare, pe săraci milostivea, mînăstiri miluia, cu vecinii bine vieţuia, judecata cu blîndeţe o făcea, şi nu era a zicere că nu e harnic de domnie". Iar Azarie, cronicarul lui, scria că este „cu ochii galeşi şi înfăţişarea frumoasă, arătîndu-se destoinic de domnie".

Toate aceste calităţi făceau din el, firește, un om bun, însă nu un domn mare.

Necontenitele tulburări lăuntrice pricinuite de fraţii Potcoavă, care-l scoseseră de două ori din scaun, silindu-l să fugă, cu întreaga lui familie, la curtea fratelui său Alexandru din Muntenia, făcură pe sultan ca, pierzîndu-şi răbdarea, să-l mazilească după cinci ani de domnie, care de fapt fu pe placul boierilor, nu însă şi al ţăranilor, care nu puteau uita pe iubitul şi viteazul lor Ion Vodă.

În tot timpul acestor cinci ani, nu putem afla de nicăieri vreo veste despre doamna Maria. Ştim numai despre ea că-şi creştea, cu o deosebită îngrijire, odrasla domnească născută din această însoţire, pe domniţa Maria. A mai avut apoi încă o fată Despina şi un fiu, Vlad, dar ei au murit copii şi nu le întîmpinăm urmele în documentele timpului, decît numai mormintele lor se află şi azi la mînăstirea Galata de lîngă Iaşi.

În schimb, în 1579, data mazilirii lui Petru, aflăm o veste surprinzătoare. Pornită cu bărbatul ei şi cu fata la Constantinopol, doamna Maria rămîne acolo, pe cînd

soțul ei ia drumul exilului la Alep, în Asia Mică. Aceasta ne dovedește un lucru, pe care lipsa de documentare ne dădea fără aceasta de bănuit, anume că doamna lui Petru Șchiopul a fost o femeie stearsă, fără nimic deosebit care s-o facă să rămînă în amintirea posterității. Pe cînd doamna Chiajna putrezise în mizeria Alepului, pe cînd cumnata ei, doamna Ecaterina a lui Alexandru Voievod fu silită să împărtășească mai tîrziu exilul fiului ei Mihnea tocmai pe coastele Africii, doamnei Maria îi este îngăduit să rămînă la Constantinopol, în sînul familiei ei, în tot timpul exilului soțului. Altă explicație nu este, decît aceea că această doamnă nu părea turcilor destul de periculoasă pentru a fi îndepărtată din capitala lor, centrul tuturor intrigilor.

Cînd, trei ani mai tîrziu, Petru Șchiopul își recăpătă domnia grație unor sume fabuloase făgăduite Porții, doamna Maria se întoarse liniștită în Iași, alături de soțul ei, tot atît de stearsă ca mai înainte, fără a face pe nimeni să vorbească de ea, nici pe cronicarii care o ignorează complet, nici pe ambasadorii străini din Stambul, care luaseră obiceiul să raporteze suveranilor lor atîtea lucruri interesante despre doamnele noastre române.

În această a doua domnie a lui Petru Șchiopul, două evenimente familiare făcură, bănuim, ca doamna să iasă puțin din apatia ei. Două nunți domnești întîmplate în același an, 1587. Despre una din ele am vorbit în capitolul precedent. E marea nuntă de la Tecuci, nunta de împăcare a familiei lui Mircea Ciobanul cu familia lui Matei Corvin.

Se știe că Vlad Dracul, fiul lui Mircea cel Bătrîn, a avut printre numeroșii lui copii, un fiu, Vlad Țepeș, și un fiu, Vlad Călugărul. Coborîtorii lui Vlad Țepeș, a cărui nevastă, Elena Corvin, era vară cu regele Ungariei Matei Corvin, și-au spus, nu Basarabi cum erau după tată, ci după mama lor Corvini. Petru Șchiopul s-a intitulat întotdeauna: „Din familia regească a Corvinilor", iar descendenții fratelui său Alexandru, anume Mihnea, Radu-

Mihnea și Alexandru Cuconul, la fel făcură pînă prin anii 1630.

Așadar, în iunie 1587, nunta lui Vlad, fiul lui Miloș Basarab-Corvin, cu nepoata Chiajnei, adunase la Tecuci toate fețele luminate ale țărilor noastre, printre care firește și pe doamna Maria, care pare chiar a fi fost nună mare.

A doua nuntă fu a însăși fiicei lui vodă, domnița Maria. Mirele ei era un grec, originar din Ianina, Zotu Tzigara, despre familia căruia se cunosc multe amănunte. El fusese om sărac, îmbogățit prin muncă, boierit în Moldova și ridicat prin strălucita căsătorie ce făcea acum.

Zestrea domniței era de-o bogăție uimitoare : o pădure mare în împrejurimile Stambulului, o casă la Constantinopol în valoare de 10 000 de aspri, bani mulți, covoare turcești și persane, o haină de brocart, o rochie „rară" de modă polonează, un cal domnesc, o sabie de argint, cruci cu pietre scumpe, lanțuri de mărgăritare, salbe de galbeni, inele, mînecare, cești, vase, năstrape, rufărie nesfîrșită și : Una scuffia din Valachia de perle con cento", „Un bocal d'arzento de lavar le man", „Bottoni d'oro", „Una corona zoillada" și cîte și mai cîte.

Nunta avu loc în decembrie 1587, la Iași. Domnița Maria cu soțul ei Tzigara rămaseră în țară pe lîngă părinți, însă curtă vreme după aceea doamna Maria, mama ei, să săvîrși din viață, fără a se ști exact ziua morții, nici pricina ei. A fost îngropată la mînăstirea Galata, de pe dealul estic al Iașilor, o ctitorie de-a lui Petru Șchiopul, iar mormîntul ei se mai vede și azi, alături de-al copiilor săi Despina și Vlad.

Petru Vodă, omul cu ochii galeși, se mîngîia repede, căci el avea, de cîțiva ani acum, o tînără țiitoare pe lîngă el, la care ținea cu atît mai mult cu cît ea îi născuse un fiu, care înlocuia în inima lui pe cel ce-i murise de mic. Această țiitoare, Irina, pare a fi fost o femeie de rînd, nu ca suflet, ci ca naștere, poate chiar doica domneștilor copii. Așa încît văduvitul domn nu o putea lua de nevastă, căci obiceiul țării nu îngăduia voievozilor să se căsătorească cu o femeie în vinele căreia nu curge sînge al-

bastru. Un om însurat ajuns domn, își ducea doamna cu el, de orice neam ar fi fost ea. Însă, în timpul domniei, nu putea contracta decît o căsătorie care să fie pe placul țării, cu o fiică de domn, cu o rudă domnească, sau cel puțin cu o fată de boier.

Pentru acest cuvînt ținu Petru Vodă mai departe pe Irina pe lîngă el, fără a o lua de nevastă. Însă, în 1591, acest om bun, drept și slab, hotărî să se lepede de domnie, căci nu mai putea ține piept necontenitelor cereri de bani ce avea din Stambul. Nu puteam spune de el că n-a știut ce înseamnă ambiția, el, despre care știam c-a rîvnit tronul Poloniei. Însă nu avea firea destul de tare pentru a ține piept cuceritorilor lumii. Decît să aștepte mazilirea, surghiunul sau moartea, îi plăcu mai bine să plece de bună voie, luînd calea nordului, care ducea la o viață tihnită, decît calea sudului, în capătul căreia îl aștepta urgia turcului.

Ureche, în pitoreasca sa limbă arhaică, ne povestește întîmplarea în felul următor: „Deci s-au sfătuit Petru Vodă cu boierii țării ce vor face, cum vor putea ridica și alte dări care n-au mai fost. Că nu li-era că n-ar putea birui să dea această dare țara, ci pentru că se făcea obicei, carele nu-l vor părăsi turcii. Și s-au gătit să izvodească de la altul, iar nu de la el. Și s-au gătit să se ducă din țară. Iar boierii îl sfătuiau să nu-și lase scaunul și țara, ci să dea acea dare. Și Petru Vodă nici într-un chip n-au vrut să ia blestemul țării asupra sa. Și au tocmai lucrurile înainte, lăsînd boierii să păzească scaunul țării. Iar el s-a ridicat cu fruntea boierilor (frații Movilă, frații Stroici, Andrei Hatmanul și alții) și au trecut prin țara leșească în țara nemțească".

Însă înainte de a pleca, ceea ce nu spune Ureche, de unde poate nici nu știa, Vodă Petru găsi cu cale să-și reguleze întîi situația față de Irina, mama iubitului său fiu Ștefan.

Noaptea, pe ascuns, făcu înaintea lui dumnezeu pe Irina doamnă, căsătoria fiind oficiată de către mitropolitul țării Gheorghe Movilă, Ghedeon episcopul de Rădăuți și Atanasie egumenul de la Galata, iar de față fiind boierii

Andrei Hatmanul, paharnicul Vasile Stroici, cămărașul Hrisoverghi, precum și alții mai mărunți.

Ameţitor de pitoresc în splendida-i naivitate e actul de mărturie al acestei tainice cununii : „7099 (adică 1591) Ghenar 17 zile, duminică seara, trei ceasuri, ne-am cununat cu mama lui Ştefan Vodă, anume Irina Botezata. Adevăr am zis, pînă sînt în ţară să nu se spuie cuiva, să fie ascuns, să nu ştie nimeni. Iar cînd voi fi ieşit în altă ţară, atunci să ştie toţi cum că cununaţi sîntem. Să ştie toţi !".

Iată ultimul gînd al lui Vodă Petru înainte de a-și părăsi scaunul : legitimarea fiului său Ştefan. Acuma, cu nevasta, doamnă postumă, și cu fiul, poate viitor domn, Petru Şchiopul putea pleca luînd cu sine o seamă de boieri care în astfel de împrejurări își urmau credincios stăpînul, cîteva rude, printre care pe Vlad și pe soția sa, nepoata Chiajnei, pe Alexandra, poate mama acestuia sau poate o soră de-a lui. Petru, fost voievod, părăsi scaunul Moldovei pentru a merge, nu ca înaintașii lui să-și întindă gîtul gîzilor din Stambul, ci pentru a petrece în tihnă puținele zile ce-o vrea dumnezeu să i le mai îngăduiască.

Prin Polonia, unde fu la Cracovia oaspetele regelui, el merse la Viena, la împăratul Rudolf al II-a, care-l primi „în chip prietenos și demn de o personalitate nobilă". De acolo fu îndreptat prin Innsbruck la Bozen în Tirol, unde i se fixase reședința. Ferdinand von Kuehlbach, Viertelhauptmann (adică administratorul de plasă al Adigelui inferior), fu însărcinat cu supravegherea domnului pribeag și a micii lui curți. Li se puse la dispoziție un palat în Bozen, în care la început locuiră cu toții ducînd acolo o viață de curte domnească, de la care nu lipsea nici duhovnicul domnului, Theodosie Barbovski, nici nebunul, „le fou"," cocoșatul Petre Bolea. Cu încetul însă, sătui de pribegie, începură a pleca unul cîte unul, părăsind pe fostul lor voievod.

Porniră întîi, la Veneția, fata sa Maria și ginerele Zotu Tzigara cu copiii lor, apoi în Polonia, Luca Stroici și Ieremia Movilă. Simon Movilă și Andrei Hatmanul par a nu fi urmat pe domnul lor la Bozen.

Printre tovarășii rămași pe lîngă Petru Șchiopul era o femeie cu numele de Maria, o circaziană, care juca față de noua doamnă Irina rolul ce jucase aceasta față de prima lui doamnă, rolul de țiitoare, obligator, se vede, la curțile domnești. Pe Irina, după cum am arătat, o luase Petru Vodă numai pentru a regula o situație, pentru a-și legitima fiul. Și acum că datoria era făcută, nu mai încăpea menajare. Tînăra circaziană, stăpînă pe inima bătrînului, era stăpînă și în palatul din Bozen. Simțitoare din fire — poate ducea și dorul țării — doamna Irina a Moldovei se stinse de durere. Ea muri încă foarte tînără, la 3 noiembrie 1592, cam un an după sosirea lor în frumosul oraș tirolez. A fost îngropată acolo, la Bozen, în cimitirul de lîngă biserica franciscanilor. Piatra de mormînt, așezată de soțul ei, cuprins poate de tîrzii remușcări, are următoarea inscripție: „Doamna Irina, care și-a urmat bărbatul pribeag tocmai din Moldova pentru legea sa, răposată în al 25-lea an al vieții sale. Io Petru Voievod i-am pus această piatră, ca uneia ce i-a fost femeia prea cinstită și prea iubită. A murit în Hristos și cu credința că va și învia cu dînsul!"

Dar, că i-o fi părut într-adevăr sau numai de ochii lumii, bătrînul pribeag nu mai avu zile destule pentru a se bucura de dragostea interesată a circaziencei Maria. În vara anului 1594, el se îmbolnăvi: „Nici aerul, nici marile călduri de vară nu-i priau". Ferdinand von Kuehlbach, îngrijorat de sănătatea lui, îl trimise la o moșie de-a sa, Zimmerlehen, pe muntele Voels. Acolo, după cîteva zile, se stinse bătrînul Petru Vodă, primind sfînta cuminecătură de la mitropolitul Gheorghe Movilă, dar nemaiputîndu-se mărturisi din cauza slăbiciunii. Kuehlbach era și el față și ducîndu-i întîi trupul la bisericuța din Zimmerlehen, îl transportă a doua zi la Bozen, unde-l înmormîntă lîngă doamnă-sa Irina. Pe piatra lui de mormînt stau săpate următoarele cuvinte: „Io Petru Voievod din familie regală Corvin a Valahiei, pentru a păstra în fiul său Ștefan credința, și-a părăsit de bună voie întinsul principat, și învrednicit de ocrotirea casei din Austria, a murit în vîrstă de peste 60 de ani, la 1 iulie 1594".

Acest epitaf, alcătuit fără îndoială de el însuși, arată lămurit că cea mai mare grijă a anilor din urmă a fost viitorul fiului său Ştefan. Pentru a nu-i pregăti lui un nume rău într-o țară asuprită de silnice dări, părăsise șchiopul voievod scaunul Moldovei.

De altfel, testamentul său, scris cîteva zile înainte de-a muri, nu cuprinde decît numai dispoziţiuni privitoare la fiul său. Sînt calde rugăminți adresate boierilor Luca Stroici şi Ieremia Movilă să nu-i lase copilul pe drumuri, să-l scoată din Austria pentru a-l urca în scaunul domnesc al strămoşilor săi.

Boierii, credincioşi, au încercat în tot chipul să ia pe Ştefan Vodă pe lîngă ei. Au pus chiar pe Sigismund, regele Poloniei, şi pe soţia sa, regina Ana, vară primară a împăratului Rudolf al II-a, să ceară ei restituirea tînărului pribeag. Însă, împăratul refuză, căci iezuiţii din Tirol sechestraseră pe Ştefan, mai puţin pentru a-i scăpa sufletul de „erezia ortodoxă", cît pentru a pune mîna pe averile lui, care erau încă considerabile. El fu băgat în şcoala iezuiţilor din Innsbruck, unde se făcea mare haz de el ca de un fiu de domn ce era, unde căpăta numai laude pentru ştiinţa lui la învăţătură, pentru buna lui purtare şi pentru înclinarea ce avea (!) de-a trece la catolicism, unde, vîrît într-o congregaţiune religioasă, (Congr. Mariani a tinerimii studioase) fu numit după abia un an „Prefect al Congregaţiei", unde însă, opt ani după moartea tatălui său, îşi dădu şi el duhul, murind acolo, printre străini, de oftică, se pare. Firește, că toată averea lui fu sechestrată de popii catolici, care-şi ajunseră astfel scopul. Printre comorile lui s-au găsit şi tablouri, reprezentîndu-l pe el copil, pe el şi pe tatăl său, precum şi pe Vlad Ţepeş, străbunicul lor. Aceste toate se află azi la muzeul Castelului Ambros în Tirol.

Fata lui Petru Vodă, Maria Tzigara, retrasă la Veneţia, pierdu în curînd pe soţul ei, şi se remărită în urmă cu patricianul veneţian Polo Minio. Ea avu copii din amîndouă căsătorii, fete din prima, şi băieţi din a doua. Viaţa acestei domniţe, destul de bine cunoscută prin publicaţiile lui N. Iorga, petrecîndu-se aproape în întregime în

străinătate, e mai puțin interesantă pentru noi. Interesant e numai că la moartea ei, în 1620, ea lăsă întreaga ei avere fiilor ce avusese cu Polo Minio, iar fetelor din prima căsătorie, măritate bine de altfel, le lăsă uneia un pat și celeilalte o cămașă.

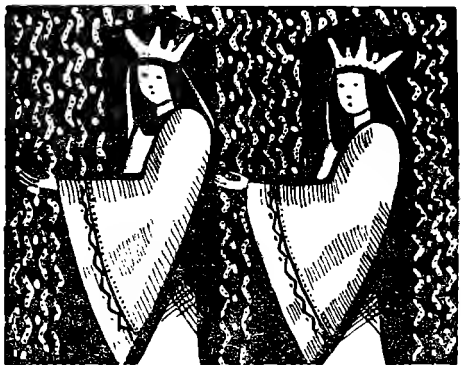

Capitolul XII

ULTIMELE DOAMNE DIN VEACUL AL XVI-LEA

DOAMNA MARIA LUI IANCU SASU ŞI IDILA DIN VENEŢIA

espre Iacob Eraclide zis Despotul, zis senior de Samos şi marchiz de Paros, conte palatin (făcut de Carol Quintul) şi strănepot de zeu (al lui Herculue), am arătat mai sus că se logodise cu domniţa lui Mircea Vodă Ciobanul şi a doamnei Chiajna. Apoi, stricîndu-se această logodnă, el peţi pe principesa Elisabeta, fiica puternicului senior răsăritean Constantin de Ostrog (septembrie 1562), care-i fu refuzată fiindcă avea numai 7 ani. Domnul Moldovei avea vreo 38 şi era grăbit să se însoare. Îşi aminti atunci de frumuseţea fetei lui Martin Sborovski, Christiana, pe care o cunoscuse cu 5 ani în urmă în Polonia, şi scrise tatălui ei pentru a cere mîna fetei, care-i fu acordată. Pregătirile nunţii erau destul de înaintate, cînd Despot Vodă fu nevoit să fugă din Iaşi la Suceava, să se închidă în cetate şi să suporte acolo acel memorabil asediu, la care,

prin trădare, îşi pierdu şi viaţa (1 noiembrie 1563). Logodnica lui se mărită un an mai tîrziu cu Ion Chodkievicz, căpitanul Samogiţei, iar fratele ei, Christofor Sborowski, fu logodit mai apoi şi el cu o româncă, domniţa lui Alexandru Vodă Lăpuşneanu. Nici această căsătorie nu avu loc, după cum am arătat mai sus (cap. IX).

Ion Vodă cel Cumplit (1572—74) îşi zicea fiul lui Ştefăniţă cel Tînăr, nepotul lui Bogdan Orbul, strănepotul lui Ştefan cel Mare. Contemporanii lui spuneau despre el că este armean, alţii spuneau că e polon, şi alţii că e rus. Istoriografia modernă admite în genere că era moldovean, fiul lui Ştefăniţă Vodă cu o armeancă, soţia lui Şerbega, armean şi el. Neavînd de nicăieri dovada adevăratei lui origini noi înregistrăm părerile emise şi ne mulţumim a spune despre el că în scurta lui domnie de doi ani s-a arătat vrednic de-a fi aşezat de noi în galeria domnilor glorioşi, ba mai mult, îl putem chiar înălţa pe un piedestal deosebit, alături de singurul domn român cu care-l putem compara, domnul Tudor.

Ion Vodă cel Cumplit şi Tudor Vladimirescu au înfăţişat, în trecutul nostru de urîcios despotism şi de apărare a poporului, au reprezentat, zic, ideea democratismului şi a dragostei de cei mici şi slabi.

Voievodul haiduc, astfel ar trebui numit Ion în Istoria Românilor.

Acest prim democrat român cutreierase Europa înainte de a se urca în scaunul Moldovei : Polonia lui Sigismund, Moscova lui Ivan cel Groaznic, Crimeea hanului tătar, Germania lui Maximilian, în a cărui armată slujise, Turcia lui Soliman cel Mare, iar ca pretendent domnesc, fusese în insula Rodos, exil protocolar pentru viitorii domni. În timpul acestor peregrinări, el se însurase la Moscova cu Maria Rostowska, fata cneazului Rostovului, unul din boierii ţarului Ivan Groaznicul. Avu cu ea şi un fiu, numit Petru. Însă viaţa lui aventuroasă şi dorinţa de-a domni, mînîndu-l mai departe pe căile destinului său, el fu nevoit să-şi lase soţia şi fiul în Rusia. Ajuns voievod al Moldovei, în 1572, trimise la Moscova pe Isaia, episcopul de Rădăuţi, să-i aducă familia la Iaşi. Află însă prin acesta că Maria şi Petru muriseră amîndoi, de ciumă cam de mai mulţi ani.

El se reînsură atunci, luînd pe-o moldoveancă, Maria, fata unuia din boierii săi Lupea Huru, pîrcălabul Hotinului și a jupînesei sale Armanca. Această nuntă avu loc în postul cel mare al anului 1573. Țarul Ivan Groaznicul, care aflase de văduvia lui, fără a ști că se reînsurase acum în Moldova, îi trimise în mai 1574, o scrisoare, prin care-i propunea de soție pe-o rudă de-a sa, fata cneazului Teodor Mstislawski. Însă această solie moscovită, află, la sosirea ei în Iași, că Ion Vodă nu mai era în viață. La Cahul, trădat de Ieremia Golia, viteazul voievod murise în cele mai groaznice chinuri, rupt în bucăți de cozile a patru cămile.

În timpul acesta, familia lui, adăpostită în cetatea Hotinului, aștepta, înfrigurată, rezultatul bătăliei. Cînd aflară moartea voievodului, luară cu toții drumul Cameniței, în Polonia. Erau, în convoiul acesta de pribegi, doamna Maria, tatăl ei, pîrcălabul Huru, copiii Lazăr și Ștefan (probabil fii naturali de-ai domnului) și șapte boieri moldoveni, cu jupînesele lor [30]. Lupea Huru și fata lui luaseră cu dînșii 27 de care încărcate cu bogățiile lor. Două sute de călărași, trimiși de nobilul Iaslowiecki, veniră întru întîmpinarea convoiului, chipurile spre a-l escorta pînă la cetatea Iaslowiecki. Însă, cum făcură, cum dreseră, întreaga avere din cele 27 de care încăpu pe mîinile magnaților poloni. În zadar cerură păgubiții banii și sculele înapoi, în zadar interveni marele vizir din Stambul, ba pînă chiar și sultanul, care, firește, nu de dragul doamnei lui Ion Vodă cereau aurul acela. Polonii răspunseră că regele Henric al III-lea, plecînd în Franța, îl luase cu el. Iar familia lui Ion cel Cumplit, în cumplită mizerie rămase să-și ducă zilele printre străini.

Doamna Maria, întoarsă mai tîrziu în Moldova, se călugări, luînd numele de Teofana, iar fii ei, Lazăr și Ștefan, cînd se făcură mari, cercară să capete scaunul Moldovei, cerșind ajutoare pe la curțile apusului. Dar soarta nu le-a fost prielnică. Au rămas amîndoi, pînă la moarte, pretendenți domnești.

Din punct de vedere cronologic, ar urma rîndul lui Iancu Sasu; îl lăsăm totuși mai la urmă, avînd despre doamna lui știri mai multe și mai interesante, care trebuiesc arătate.

Despre Aron Vodă spuneau contemporanii că era evreu — Solomon Tedeschi, — ceea ce, poate, înseamnă că era fiu natural al vreunuia din voievozii noștri cu o evreică. Ca pretendent domnesc se însură la Constantinopol cu una din fetele lui Andronic Cantacuzino. Pe cealaltă fată a lui Andronic o ținea tot un domn român, Ștefan Surdu.

După un domn armean, după un domn sas, după un domn evreu, urmează în scaunul Moldovei un domn țigan. Răzvan Vodă. Și el probabil, ca și ceilalți, era fiu natural al vreunui domn moldovean, a cărui mamă numai o fi fost țigancă. De altfel, asupra originei nu mai există controversă. N. Iorga a descoperit o scrisoare de-a lui Mihai Viteazul, în care eroul nostru, vorbind de Ștefan Răzvan, îl arată ca pe un fost slujitor de-al său, fiul unei roabe țigănci, căruia, dîndu-i 6000 de galbeni pentru a-i duce la Stambul el și i-a însușit, fugind cu banii în Ugaria.Devenind omul lui Sigismund Bathory, a intrat în Iași ca șef al gărzii ungurești și, în 1595, detronînd pe Aron Vodă cu sprijinul acestei gărzi, îi luă locul în scaunul Moldovei.

Domnia lui a fost scurtă, iar în analele noastre n-a rămas urma numelui vreunei doamne. Vidra, celebra Vidră, e o poetică și frumoasă plăsmuire a lui Bogdan Petriceicu Hasdeu.

II

Printre numeroasele aventuri ale lui Petru Rareș, una din cele mai cunoscute e legătura pe care o întreținea domnul în Ardeal, unde soarta armelor îl făcu să petreacă o bună parte din anii domniei lui.

Weiss Iörg, curelar în Brașov, avea o nevastă frumoasă, o săsoaică ca și el, Ecaterina. Petru Vodă, care se pricepea să dibuiască nevestele nostime, puse ochii pe Ecaterina și cum era domn și învingător — de! — i-a făcut și un copil, Iancu, care fu însemnat pe corp, după cum se însemnau toți feciorii de voievozi pentru a fi cunoscuți mai tîrziu, că sînt fii de domn.[31]

Cînd, făcîndu-se mare, descoperi tînărul sas, care se credea fecior de cizmar, că e os din osul domnului Moldovei, își luă rămas bun de la ai săi și porni la Stambul să-și încerce norocul, ca atîția alții. De acolo fu trimis în exil la Rodos, dovadă că turcii îi recunoscură calitatea de „pretendent legitim", căci numai acei ce aveau sorți de-a izbuti erau exilați în frumoasa insulă mediteraneană. A pune întrebarea ce legătură era între Rodos și scaunele din București și din Iași e o zădărnicie. Trebuie acceptat faptul așa cum este.

Norocul lui Iancu a fost că altă exilată, vestita doamnă Chiajna, își ducea pe atunci amăritele zile la Alep, oraș din Asia Mică, nu departe de Rodos. Chiajna era, după cum știm, fata lui Petru Rareș. Cu toate necazurile ei, cînd află ea că un frate, pe care nu-l cunoștea, se afla pribeag în apropiere, se puse pe lucru pentru a-l cunoaște, pentru a-l proteja, pentru a-l însura. În Rodos trăia pe atunci o ramură a Paleologilor, coborîtori din împărații Bizanțului. Cum Iancu era fiu de domn, și desigur că acolo nu putea ști nimeni că era odraslă nelegitimă, cum de la o zi la alta, putea ajunge el însuși domn, unul din Paleologii aceia îi dete în căsătorie pe fata lui, Maria. După acest prim succes al Chiajnei, urmă al doilea. Cîțiva ani mai tîrziu, după cum știm, soarta Mircioaiei se schimbase prin căsătoria ce făcu fata ei cu fiul sultanului, Murad, sandgeacul Magneziei. Feciorii ei se turciseră, nemaiavînd astfel putința de-a rîvni la scaunele țărilor dunărene, așa încît neastîmpărata Chiajna nu avu odihnă pînă nu smulse de la ginerele ei promisiunea că de va ajunge sultan, va trimite pe fratele ei Iancu, domn în Muntenia sau în Moldova. Și în adevăr, în 1574, Murad ajunse a fi padișahul otomanilor, iar în 1579 Iancu zis Sasul, fu trimis domn în Moldova. La sfîrșitul lui decembrie a acelui an intra în Iași noua familie domnească : Iancu Vodă, doamna Maria Paleologa, coconul Bogdan, și patru domnițe. Un fiu mai mare rămase zălog la Constantinopol.

După o neînsemnată domnie de trei ani, Iancu Sasu fu mazilit în urma cererii regelui Poloniei, Ștefan Bathori, al cărui sol fusese oprit de domnul Moldovei și scrisorile ce ducea la Poartă, confiscate. Pentru a nu

începea în mîna turcilor, care prea prinseseră obiceiul să turcească pe mazili sau să le taie capetele, Iancu Vodă încercă să fugă, prin Polonia, în Germania. Averea pe care o adunase era frumușică pentru fiul Caterinei Weiss, curelăreasa din Brașov. Convoiul care ducea domnească familie pribeagă — Iancu, Maria, Bogdan și fetele — era compus din o sută de care, din care 40 încărcate cu aur. Față de cele 27 numai ale văduvei lui Ion cel Cumplit, averea acestui domn însemna ceva.

Dar a ieși din țară cu atari bogății, era, pe vremurile acelea, un lucru periculos, și în deosebi a străbate cu ele Polonia, unde Iancu era privit ca un trădător. Ajuns la Sniatyn (5 septembrie 1582), autoritățile prind de veste și-i dau ordin să rămînă acolo, pînă va fi înștiințat regele despre trecerea lui. Presimțind ce înseamnă o astfel de poruncă, el caută să scape prin fugă. Urmărit, după multe peripeții, e prins în creierii munților și dus cu de-a sila la Lemberg. Sosește acolo — prizonier — străbătînd străzile cu alai domnesc și, în aparență cel puțin, nepăsător sau inconștient. Două sute de călăreți moldoveni înțovărășeau careta, în care, împreună cu doamna și copiii, foarte scump și domnește îmbrăcat, zăcea vodă bolnav de podagră, zîmbind mereu unei lumi de pe stradă, care-l găsea „om blînd și cu fața cinstită".

În seara însă a aceleiași zile, Vodă Iancu Sasu nu mai zîmbea. Despărțit de nevastă și de copii, cu averile confiscate, el fu aruncat la închisoare, în citadela de jos a orașului. Cîteva zile mai tîrziu, un preot franciscan intră în carcera lui, încercînd să-l convertească la catolicism. Convins luteran de cînd își deschisese ochii la Brașov, Iancu Sasu refuză să se lepede de credința lui. Mîhnit de-a nu fi putut scăpa un suflet de chinurile iadului, popa se retrase, lăsînd să intre în locu-i la Iancu Vodă oamenii regelui, care-i fac citirea înaltului act de acuzație: corespondență polonă interceptată, atițarea turcilor împotriva leșilor și cîte și mai multe, în capătul cărora venea sentința — moartea!

Sîngele Ecaterinei Weiss fu mai tare decît al lui Ștefan cel Mare. Iancu se apără, se văita, căuta a se dezvinovăți Nimic nu ajută. Fără nici o zăbavă, el fu ridicat din închisoare. Bolnav cum era, plecă spre locul supliciului,

sprijinindu-se de doi călugări franciscani. Îl duseră în piața publică a Lwowului, și-l aruncară pe un eșafod ce se făcuse în fața catedralei, unde, înnebunit de spaimă, bietul olog dădu cu ochii de un gîde care ținea în mînă o spadă ridicată. Căzu în genunchi, rugîndu-se să fie iertat ; pînă și de gîde se ruga. Poporul, adunat acolo, plîngea. Și deodată, pe neașteptate, pe cînd el încă se ruga, zvup, sabia îi reteză capul (28 septembrie 1582). Corpul, ridicat de popi, fu dat doamnei lui, „care-l plînse trei zile" și-n semn de doliu își tăie părul. În ziua a 4-a, ridicat de ciocli și însoțit de bocete „pe românește", fu adus în catedrala Lwowului, unde fu astrucat. Astăzi oasele lui nu se mai află acolo, căci în 1817 au fost scoase toate ciolanele morților din biserică și aruncate într-o groapă comună, în afară de oraș !

În timpul acesta, la Constantinopol, fiul mai mare, care rămase zălog la turci, fu închis la Edi Culè, și apoi omorît și el [32].

Înainte de a lua pe Ianeu Sasu, doamna Maria mai fusese măritată în Rodos cu un grec, de la care avusese doi copii, un fiu Filip și o fată Chrysafina. Era deci acum nevoită să îngrijească în străinătatea aceea de toți copiii ei, doi din prima căsnicie și cinci din a doua : Bogdan, Elena, Chiajna, Despina și Voica. Magnații poloni, după ce o despuiară de averile soțului, cereau acum regelui să fie trimisă cu toți copiii ei la Stambul, adică la o moarte sigură. I s-a făcut regelui, nu știu cum, milă de ea și a ținut-o în Polonia, dîndu-i acolo cîteva moșii, să aibă cu ce se hrăni, precum și o pensie frumușică, 12.000 zloți pe an. Dar cu șapte copii în spinare nu era lucru ușor, și apoi, pentru moșiile ce i se dăruiseră, intră în nesfîrșite procese. Doamna Maria, înconjurată de altfel de mulți greci de-ai ei, rude și prieteni, (avea o curte compusă din treizeci persoane) se apucă, împreună cu aceștia, să facă comerț. Așa își duse ea zilele pînă își văzu copiii mari. În 1593, după ce isprăvi în sfîrșit toate procesele și după ce-și măritase trei fete și încă bine (Poniatowski și Catacalo) își luă cei trei copii ce-i rămîneau și porni în apus, să ceară, ca toți pribegii înaintea ei, sprijinul vreunui rege sau vreunui împărat pentru căpătarea „drepturilor legitime la domnia Moldovei" ale fiului ei Bogdan [33].

La 21 martie o aflăm în Austria, la Neustadt, la arhiducele Maximilian, care cu o scrisoare de caldă recomandaţie o trimite la dogele Veneţiei. Acolo, doamna îşi măritä pe una din fete cu un patrician de-al republicii, Giovanni Zane. Cu ajutorul lui, capătă de la o bancă un împrumut; făgăduieli multe avea din toate părţile, însă un ajutor efectiv de nicăieri nu venea. Se hotărăşte atunci să apuce calea cea mai sănătoasă, periculoasă uneori, însă singura care putea duce la domnia Moldovei, calea Stambulului. Plecă cu fata ei acolo, cea nemăritată, lăsînd pe Bogdan la Veneţia, pînă o netezi ea greutăţile la Poartă. Prin legăturile ce avea cu grecii din Constantinopol, ea reuşi să capete sprijinul vizirului Ferhat, aşa încît, după scurtă vreme, trimise la Veneţia după fiul ei.

Ajuns la Constantinopol, Bogdan fu numit domn al Munteniei, sprijinit de Ferhat, pe cînd Radu Mihnea, venit şi el tot din Veneţia, şi sprijinit de Sinan Paşa, fu trimis în Moldova. Domnişorii noştri crescuţi prin străinătăţi, habar n-aveau că dincolo de Dunăre domnea un om care nu ştia de frica nimănui: Mihai Viteazul. Armata de turci, pornită să-i puie în scaun, fu zdrobită şi risipită de ostaşii voievodului Ţării Româneşti, care-i fugări dincolo de Rusciuc.

Întors la Stambul, Bogdan trăi zile de amară decepţie şi în fiece clipă mama lui tremura din pricina nesiguranţei ce avea de a-l mai putea păstra în viaţă. Ba unii, ba alţii, duşmanii lui căutau să-l omoare, sau cel puţin să-l însemne şi să-l exileze. În sfîrşit, marele vizir Ibrahim, sedus de frumuseţea lui, îl luă sub aripa-i ocrotitoare, ţinîndu-l în palatul său de pe Bosfor, ca paj sau nu se ştie de ce. După destituirea acestui vizir, tînărul Bogdan, pentru a-şi salva zilele, se ascunse în casa baiului Veneţiei. Ura duşmanilor săi urmărindu-l însă şi aici, doamna Maria, care nu mai avea odihnă de grija fiu-său, închipui o păcăleală demnă de urmaşa Paleologilor. Răspîndi vestea că sultanul îl condamnase la moarte şi luînd trupul unui criminal spînzurat pe care-l trecu drept Bogdan Muşat, îl îngropă cu cinste şi cu bocete în curtea unei biserici greceşti din Constantinopol. Iar pe fiul ei îl trimise, în cea mai mare taină, din nou la Veneţia, la cumnatul său, Giovani Zane, pînă s-or mai

liniști lucrurile și l-o putea duce din nou la Stambul pentru a-l face domn.

Sosit la Veneția, tînărul și frumosul Bogdan avu una din acele aventuri, care pun o rază de soare peste mohorîtele pagini ale istoriei.

Patricienii republicii erau obișnuiți, de mulți ani acum, cu pribegi de pe la noi. De la strălucita recepție ce se făcuse lui Petru Cercel, pînă la îngăduitoarea primire ce i se făcuse lui Bogdan, mulți Basarabi și Mușatini se rătăciseră pe malul Adriaticei, plimbîndu-și urîtul în gondolele Veneției, sau urcînd scara de marmoră a Palatului Dogilor spre a cere ajutoare. De altfel, de mai multe decenii, veneții cunoșteau bine pe romîni, prin căsătoriile ce avuseseră loc între patricienii lor și fete din casele noastre domnitoare.

Sora doamnei Ecaterina a lui Alexandru Vodă Mircea, Mărioara Vallarga, fusese măritată cu Fabrizio Adorno, din familia dogilor genovezi, Stabiliți la Veneția, ei au trăit acolo conform rangului lor, iar cînd rămase văduvă, Mărioara Adorno se retrase la Murano și trăi acolo foarte bătrînă, cunoscută de toată lumea. Fata lui Petru Șchiopul, Maria (văduva lui Zotu Tzigara), se mărită și ea în Veneția cu Paulo Minio, iar copiii ei tot acolo s-au căsătorit.

Acum de curînd, fiica lui Iancu Sasu luase pe Giovani Zane, unul din marii patricieni ai republicii. Sîngele veneților amestecîndu-se cu cel românesc al Basarabilor și al Mușatinilor, pribegii noștri domni sau domnișori nu se mai simțeau străini printre patricienii republicii.

Bogdan, cumnatul lui Zane, sosit pentru a doua oară la Veneția, în anul 1599, trăi acolo viața de lux și de petreceri a acestui oraș care era încă pe atunci cel mai strălucit din Europa. Serbări, baluri, mascarade, se urmau zilnic în timpul carnavalului, iar din tinerețea de aur a societății veneține făcea parte și frumosul principe moldovean. Mergînd într-o dimineață la slujba din San Marco sau din altă biserică, el găsi acolo pe călugărițele mînăstirii Corpus Domini. Una din ele, foarte tînără și foc de frumoasă, atrase în deosebi luarea lui aminte.

Secolul al XVI-lea era romantic prin excelență. A merge zăngănindu-și spada pe urmele unei iubite și a

cînta mascat din mandolină seara sub balcoane, era un lucru pe care un tînăr la modă dacă nu-l făcea, n-avea ce căuta în Veneţia. Cu atît mai romanţios dacă iubita e călugăriţă. Însă ferestrele mînăstirii rămîneau închise cînd făcea Bogdan serenade. Tînărul fu nevoit să-şi schimbe tactica. Prin spioni plătiţi, o puse în urmărire, aflînd în curînd că fetiţa pe care o chema Elena, era orfană, crescută de maici, şi încă necălugăriţă. Bun şi atît, ba chiar minunat. Pentru a face fratelui ei pe plac, signora Despina Zane, intrînd şi ea în complot, trimise la stareţa mînăstirii cu rugămintea să se ostenească pînă la dînsa, şi să-i aducă şi pe sora Elena, căci are să le comunice ceva. În palatul lui Giovanni Zane se întîlniră peste cîteva zile, Bogdan, sora şi cumnatul lui, maica Honorina şi Elena. Tînăra Elena îşi spuse povestea fără fraze, fără păreri de rău. Cînd era copilă trăia la părinţii ei, într-o casă mare pe malul unei ape. Multe îi rămăsese în minte din vremurile acele, dar nu-şi mai amintea nici numele oraşului, nici al părinţilor. Apoi, dusă o dată cu barca la plimbare pe o mare, care i-ar fi zis Marmara, nişte oameni răi, corsari, au răpit-o şi au dus-o, aşa, în multe locuri, pînă au ajuns la Veneţia. Aici a fost răscumpărată din fondul de binefaceri al republicii, botezată, şi dată în îngrijirea călugăriţei Honorina, buna ei mamă pe care o iubeşte, după dumnezeu, cel mai mult din toate fiinţele din lume.

Romanţa se transformă în roman, cu atît mai pasionant, cu cît Bogdan identifică îndată pe tînăra soră Elena. Era Fatmé, fiica lui Iusuf Bey din Constantinopol, răpită de corsari cu cîţiva ani în urmă. O recunoştea de altfel acum şi după un portret ce văzuse el în casa lui Iusuf, un medalion pictat de-un meşter italian. Şi atunci, din vorbă în vorbă, din amintire în amintire, restabiliră tot trecutul fetei, iar cînd plecară maica şi sora din casa patriciului Zane, nu mai era, se zice, numai inima lui Bogdan robită.

Bogdan scrise pe dată maicii sale, doamna Maria, că a găsit în Veneţia pe fata lui Iusuf Bey, că e frumoasă, că o iubeşte, şi c-o vrea de nevastă. Doamna Maria înnebuni de bucurie, că i se arătau, prin această alianţă, noi nădejdi de a-şi împlini scopul, dorita domnie a Munte-

nici pentru fiul ei. Alergă la Iusuf să-i dea vestea cea bună. Acesta, un renegat italian, pe care-l chemase Ciavatelli, se sfătui cu cumnatul său Omer Aga, șeful seraiului, și hotărîră amîndoi că este bine și cu cale să se facă această căsătorie. Scrise deci Iusuf lui Bogdan că-i dă binecuvîntarea lui, însă mai are nevoie și de încuviințarea dogelui pentru a scoate fata din mînăstire.

Lucrul acesta părea lui Bogdan cel mai ușor din lume. Avea doar pe cumnatul său și avea prieteni destui pentru a pune pentru el o vorbă bună pe lîngă dogele Veneției. Însă iată, nu a fost ușor. Se vede treaba că frumusețea Elenei mai încîntase și pe alți tineri cu sîngele clocotindu-le în vine. În tot cazul, unul din ei își puse în gînd să nu o lase, în ruptul capului, pradă în mîinile lui Bogdan. Și cum pe tînărul acesta îl chema Giovanelli Sforza, din familia ducală milaneză, rivalitatea era periculoasă. În adevăr, nu numai prin influența lui, ci prin intrigi, prin pîri mincinoase, el periclită cauza moldoveanului nostru. Se apucă să răspîndească zvonul în Veneția că Bogdan e turc, și că vrea s-o ia pe Elena numai pentru a răpi un suflet creștinătății. În catolica Veneție afacerea făcu senzație. Mai rău decît atît, știrea pătrunse înlăuntrul zidurilor mînăstirii. Maicile, scandalizate, opriră pe sora Elena de a mai ieși din chilia ei, și bieții copii nu se mai putură vedea.

În zadar fu toată corespondența care urmă între Stambul și Veneția. În zadar mărturisea Capello, fostul bail al republicii la Constantinopol, că Bogdan e „chiristianissimo", că-l ținuse doar doi ani ascuns în casa lui pentru a-l apăra împotriva turcilor. În zadar scria Gradenigo, actualul bail, că de n-ar fi Bogdan creștin n-ar putea pretinde la tronul Moldovei. În zadar Omer Aga scria el însuși dogelui, și în zadar se ruga Bogdan să fie lăsată Elena în casa lui Zane, căci nu o va lua de nevastă decît după ce-și va redobîndi tronul Moldovei, dovedind prin aceasta că e creștin adevărat, el „clironomis tis Bogdanias".

Dogele nu voi să audă și nu voi să creadă. Drept răspuns la toate aceste cereri, senatul venețian, în decembrie 1599, constata oficial că nu mai are mînăstirea Corpus Domini nici o fată cu numele de Elena, ci numai

o poeăită Deodata (dată lui dumnezeu). La 15 ale aceleiași luni, sora Deodata scria tatălui ei Iusuf Bey, pentru a-i arăta hotărîrea ce luase de a se călugări, blestemîndu-l că-și renegase credința. Iar lui Bogdan i-ar fi dus o călugăriță pe ascuns, — afirmă V. A. Ureche — o scrisoare cu următorul conținut: „Uită-mă. Acest păr este din acel adus jertfă la altar de Elena ta".

Se vede că doamna Maria, căreia îi mergeau toate anapoda, nu voi să se lase bătută, stăruind încă prin bail, prin Iusuf, prin Omer Aga, să fie scoasă fata din mînăstire, căci la 7 aprilie 1600 consilierii republicii (printre care aflăm pe un Thiepolo, pe un Danado, pe un Memmo și pe Mattio Zane) scriau din nou baiului din Constantinopol că, „drept răspuns la intervenția ce-ai făcut după stăruința lui Omer Aga în favoarea căsătoriei nepoatei lui cu voievodul Bogdaniei, vă spunem că ne displace a nu-i putea satisface dorința, fiindcă fetița s-a călugărit în mînăstirea Corpus Domini „e non e piu possible che lei esca di là".

Bogdan se întoarse la mama lui, în Stambul. Ani de-a rîndul, pentru a uita poate pe Fatma-Elena-Deodata, urmărește cu îndărătnicie o domnie pe care n-o poate căpăta. În Constantinopol, doamna Maria îl ascunde cum poate, pe la ambasadorii puterilor europene, pe la prieteni creștini și turci. Apoi își ia odrasla și pornește din nou în lume, cutreierînd Europa în căutarea unui sprijin. O găsim, împreună cu Bogdan, de două ori la Londra, la regina Elisabeta (1601) și la regele Iacob (1608), la Berlin la electorul de Brandenburg (1607), la Viena, în Flandra, în Saxonia, apoi din nou la Veneția. În timpul acestor peregrinări, doamna Maria moare — poate la Lemberg unde pare a se fi întors. Surorile lui Bogdan, afară de Voica, muriseră și ele. Rămas singur în viață, el se întoarse din nou la Constantinopol, însă, după trei ani de zbucium zadarnic — văzînd în 1611 prăbușindu-se dinastia Movileștilor, fără ca el să poată căpăta scaunul Moldovei, — se hotărî, în disperarea lui, să facă ceea ce Sforza la Veneția spusese că făcuse de mult.

Pe cînd, în fruntea alaiului său, sultanul Ahmed I trecea pe străzile Stambulului pentru a merge la Eski-Serai,

Bogdan se aruncă la picioarele padișahului, cerînd să fie turcit.

Numit pașă de Pristina și apoi de Brussa, în Asia Mică, el mai visa încă unirea Moldovei cu a Munteniei, transformate în pașalîc turcesc, sub ocîrmuirea lui, firește.

Musulmanul Ahmed, cu sînge mușatin și paleolog, muri acolo, în legea lui cea nouă, cu toate visele lui de dragoste și de mărire înăbușite sub greutatea turbanului și sub al soartei nenoroc.

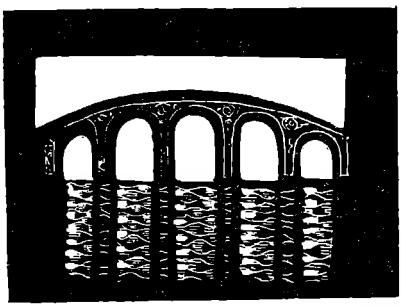

Capitolul XIII

FAMILIA LUI MIHAI VITEAZUL

recum orice francez cunoaște pe de rost începutul lui Télémaque al lui Fénelon fiindcă trece drept un model de stil : „Calypso ne pouvait se consoler du départ d'Ulysse. Dans sa douleur elle se trouvait malheureuse d'être immortelle, etc.", astfel orice român ar trebui să știe pe dinafară începutul istoriei lui Mihai. Viteazul, de Bălcescu, fiindcă e un model și de limbă și de frumoase simțăminte românești : „Deschid sfînta carte, unde stă scris gloria României, ca să pun dinaintea ochilor fiilor ei cîteva pagini din viața eroică a părinților lor. Voi arăta, acele lupte uriașe pentru libertate și unitatea națională, cu care românii, sub povața celui mai vestit și mai mare din voievozii lor, încheiară veacul al XVI-lea ș.c.l.".

Din nefericire, doamnele și domnițele române din acea epocă n-au lăsat în amintirea posterității decît șterse icoane de femei, care nu s-au învrednicit să fie la înălțimea glorioasei epopei trăită atunci pe neamul nostru. Sufletul femeii române a fost înfățișat pe acele vremuri de jupînesele războinicilor boieri, nu de domnițele pe care soarta le așezase pe o treaptă, de pe care ar fi

avut putința, de s-ar fi priceput, să strălucească alături de marele voievod.

Vom desprinde totuși din trecut chipurile lor, căci ele au alcătuit elementul feminin, care a avut, în măsura puterilor lui, înrîurirea asupra celui mai mare erou al istoriei noastre. Oricum ar fi fost ele, au fost totuși femeile din viața eroului : mama, nevasta, fiica, ibovnicele lui Mihai !

S-a spus despre mama lui Mihai Viteazul c-a fost Cantacuzinească, sora lui Ion și a lui Mihai Saitanoglu. E o eroare, provenită din faptul că fratele ei, Iane — sau Ion — fusese ban al Craiovei, cam în același timp, și Ion Cantacuzino. Istoriografia modernă a dovedit azi că banul Iane e altul decît banul Ion, după cum vom arăta mai jos.

Deocamdată să ne întoarcem la tatăl lui Mihai, Pătrașcu Vodă cel Bun, fiu el însuși al lui Radu Paisie (mort în exil la Alexandria, în Egipt) și al doamnei Stana [34].

Soția lui Pătrașcu — singura lui soție — doamna Voica era probabil fata lui Balea, paharnicul din Ruși, din neamul boierilor de la Slătioara, înrudită cu boierii Băleni. Singura fată a lui Pătrașcu și a doamnei Voica a fost domnița Maria, pe care, în 1557, o măritară cu logofătul Radu din Drăgoești, de viță basarabă și el. Radu Bidiviul, unul din eroii cronicilor noastre, a fost pare-se, fiul lor.

Ceilalți copii ai lui Pătrașcu, Petru și Mihai — Petru zis Cercel, și Mihai, supranumit Viteazul — erau nelegitimi și anume, cel dintîi avea de mamă pe Stana (care pare, aproape cu siguranță, a nu fi fost măritată cu Pătrașcu), iar cel de al doilea, o știm cu toții, pe Tudora [35].

Blîndul domn Pătrașcu, supranumit cel Bun, care în viața lui n-a făcut să curgă o picătură de sînge omenesc, a știut în schimb să facă pe nevastă-sa să verse amare lacrimi din pricina nenumăratelor sale abateri de la datoria conjugală. Pe Tudora, frumoasa crișmăriță, o descoperi abia tîrziu, nu se știe prin ce întîmplare. Însă cum se apropie de ea, o luă, pare-se, cu sine la curte, sub ochii amărîtei doamne Voica.

Și așadar, am spus-o, Tudora fusese crișmăriță, ceea ce, departe de a-l scădea, îl înalță parcă pe Mihai și mai mult în ochii noștri.

Filitti a dovedit logic și documentar că Tudora era sora unuia Iane, grec din Pera, care n-avea nimic de împărțit cu Ion Cantacuzino, fratele Șaitanoglului (fostul mire păcălit al fetei doamnei Chiajna), cu care n-a fost confundat decît fiindcă amîndoi Iani fuseseră, scurtă vreme, bani ai Craiovei.

Acest Iani, originar din Epir, din orașul Zagori, era un biet negustor sărac, care-și făcea comerțul cînd prin țările noastre, cînd prin Stambul sau Adrianopol, ducînd poate pe frumoasa lui soră după el, pînă într-o zi, norocul său și al țării vru ca Pătrașcu să întîlnească pe Tudora, poate chiar în cîrciuma ei, să se îndrăgostească de farmecele fetei și s-o ia țiitoare. Deși documentele nu ne-o spun, e de bănuit că de atunci începură și pentru jupînul Iane din Zagori zile mai liniștite, începutul carierei lui de boier.

Însă scurtă vreme după aceea, o dramă neașteptată răsturnă toate planurile grecului și ale surorii lui, potolindu-le ambițiile, pe-o vreme cel puțin.

În seara a doua de Crăciun a anului 1557, cînd de sfintele sărbători se gătea curtea să meargă la biserică, deodată răsună vestea în palatul Tîrgoviștei că vodă își dă duhul. Toate îngrijirile fură zadarnice ; voievodul Pătrașcu Basarab muri. Muri otrăvit de vornicul Socol, în care își pusese el toată încrederea, dar care, ticălos, de mult pîndea momentul de a-și omorî binefăcătorul pentru a-i lua locul în scaunul țării.

A treia zi, Pătrașcu cel Bun fu îngropat, cu alaiul domnesc cuvenit, la mînăstirea Dealului, ctitoria tatălui său. (El domnise numai patru ani). Vornicul Socol, de la sine putere, ajutat de cîțiva oameni de-ai lui, luă coroana care nu i se cuvenea, și pe care, de altfel, nici o lună n-a putut-o păstra, căci Mircea Ciobanul veni din Stambul cu o oaste turcească și-l alungă din scaun.

Doamna Voica se retrase la o moșie în munți, poate la Drăgoești, la fata ei Maria. Mulți ani mai tîrziu o întîlnim încă în viață, ducîndu-și cu greu amărîtele zile de văduvie. Iar Tudora, c-o fi fost sau n-o fi fost de față la moartea iubitului ei, își luă lumea în cap și sărăcia de coadă și porni iar prin țară... Ceea ce nu putem încă ști, e dacă în seara aceea, Mihai era sau nu născut. În tot

cazul el putea avea abia cîteva luni, sau se născu cîteva săptămîni mai tîrziu, fiind astfel nu numai copil natural, ci și copil postum al otrăvitului voievod.

Multă vreme nu se mai știu nimic de această familie de rătăcitori, jupînul Iane, sora lui, Tudora, și micuțul Mihai, crescut de mamă și de unchi în perfectă cunoștință a obîrșiei lui și nădejdea de a face din el cîndva domnul Țării Românești. Că va fi și al Moldovei și al Ardealului, atît de departe n-or fi mers visurile bietei Tudora.

Ziceau contemporanii lui Mihai Viteazul că în tinerețe ar fi făcut și el negoț, împreună cu unchiul său, prin țară pe la noi, prin Moldova și prin Stambul. S-o fi îmbogățit Iane pe acolo, căci îl vedem peste vreo douăzeci și cinci de ani — în 1582 — cu destulă vază pe lîngă cei mari, pentru a veni din Constantinopol la Iași, împreună cu Petru Șchiopul, în a doua domnie a acestuia. Ba chiar îndată e și făcut vel vistier și o dată cu această înălțare la marile boierii, îl aflăm și pe Mihai ajungînd, în Oltenia, prin mijlocirea unchiului său, ban de Severin (1583).

În același an, Mihai, care avea atunci douăzeci și șapte de ani, se însură cu Stanca, nepoata lui Dobromir, marele ban al Craiovei. Pe urmă îi vedem mereu înălțîndu-se în rang, pe Mihai stolnic, postelnic, și chiar mare ban al Craiovei (1592), iar pe Iane, mare ban și el, și mai tîrziu capuchihae la Constantinopol. În această din urmă calitate, om foarte influent acuma, bătrînul Iane făcu ce făcu și parveni, prin stăruințele lui, să-și trimită nepotul domn în scaunul strămoșilor săi.

Iat-o deci acum pe fosta crîșmăriță nu numai mamă de domn, dar intitulîndu-se chiar „doamnă", doamna Tudora. Însă în timpul acestei vijelioase domnii, inima ei de mamă accelerat trebuie să fi bătut de frica pericolelor la care zilnic se expunea eroul nostru național, care pentru ea nu era decît un copil, fiul ei, pe care poate uneori i-ar fi plăcut mai bine să-l vadă încă mic, strîns în sărăcie la sîn, decît viteaz ostaș, mereu în gura tunului.

Că aceste trebuie să-i fi fost simțămintele, că doamna Tudora nu era frămîntată din aluatul acelor femei cu suflete tari care au caracterizat pe jupînesele veacului al XVI-a, că n-avea firea crudă a Chiajnei, firea ambițioasă a Ecaterinei, sau firea Simei stolnicesei Buzescu o dove-

Doamna Stanca, soția lui Mihai Viteazul, cu fiul Nicolae.
Frescă din biserica mănăstirii Căluiu jud. Olt.

deşte faptul că ea, scurtă vreme după urcarea în scaun a fiului ei, se retrase la mînăstire, călugărîndu-se. Îşi schimbă numele din doamna Tudora în monaha Teofana, smerită călugăriţă în mînăstirea Coziei, frumoasa ctitorie de pe malul Oltului a lui Mircea Basarab cel Bătrîn. Ea a fost înainte de toate femeie şi mamă. Femeia care a păcătuit, mama care a iubit şi călugăriţa care s-a pocăit. Aici, la Cozia, va afla ea, în tihna retrasei mînăstiri, moartea prematură a fiului ei... Dar n-am ajuns încă acolo.

Să ne întoarcem la Mihai, urcat pe scaunul Ţării Româneşti în 1593, făcînd, prin acest fapt, din jupîneasa Stanca o doamnă. Prin mama ei Neacşa, Stanca era nepoata marelui ban Dobromir al Craiovei şi a logofătului Gheorghe din Corbi. Înrudit era de altfel, cu cei mai mari boieri ai ţării, însă cu toată osteneala biografilor nu s-a putut stabili cu siguranţă pînă azi cine anume a fost tatăl ei. C-o fi fost Radu, logofătul din Drăgoeşti, cum spune Ionescu Gion şi Alexandru Stefulescu, sau c-o fi fost ea, cum s-a mai spus, Creţulească sau Corbeancă, nu putem desluşi [36]. Şi de altfel, cît de interesantă ar fi pentru specialişti, chestiunea în sîne nu are o prea mare însemnătate. Important pentru noi, care vrem să culegem nota sufletească a domniţelor de odinioară, e că doamna Stanca a lui Mihai Viteazu nu poate să fi fost o femeie fericită. Căci, oricît am vrea să ne transportăm în mentalitatea acelor vremi, oricît am dori ca femeile acele să fi avut suflete de oţel şi inimi împietrite de dureri, şi caractere modulate după obiceiul pămîntului, nu putem crede că jupînesele şi doamnele române vedeau cu inimă bună pe bărbaţii lor stînd mai mult în lagăre decît în iatacuri, şi cînd se întorceau acasă, mai mult în iatacurile ţiitoarelor decît în ale lor. Iar Mihai Viteazul a fost în această privinţă un soţ crud, om care nu şi-a cruţat nevasta, care o punea faţă în faţă cu ibovnicele lui, cărora uneori le dădea pasul înaintea doamnei, despot în viaţa privată cum era în cea publică, în felul regilor de mai tîrziu ai Franţei cu multe Lavallière şi multe Pompadoure.

Una din cele mai cunoscute ibovnice de-ale lui a fost Tudora din Tîrşor, cu care el avu o fată, Marula, măritată mai apoi cu unul din cei mai mari boieri ai ţării, clucerul Socol Cornăţeanu.

Mai puțin cunoscută astăzi, cea mai mare favorită a domnului și pe care a iubit-o cel mai mult, a fost Velica, doamna Velica, cum își spunea ea, vom vedea de ce. Această femeie era măritată cu un italian, Fabio Genga, favorit de-al lui Bathory, și era fata logofătului Ion din Pitești și a domniței Stana, fiica lui Mircea Ciobanul și a doamnei Chiajna[37]. Velica era deci prin mamă-sa din sîngele domnilor Munteniei și al Moldovei, basarabă și mușatină, os din osul lui Vlad Țepeș și al lui Ștefan cel Mare. Tatăl ei, logofătul Ion, după moartea socrului său Mircea Vodă Ciobanul (1559), se retrăsese în Ardeal, cu nevasta și cu copiii lui Petre, Zamfira și Velica; își cumpărase acolo moșii și nu se mai întoarse în țară. În 1580 erau morți, și el, și domnița Stana, nevasta lui, și fiul lor Petre. Fetele, încă tinere, erau măritate. Zamfira luase pe un ungur Petru Racz, iar Velica, după cum am văzut, pe italianul Fabio Genga.

Ei au trăit mereu în Ardeal și e probabil că la Alba Iulia a cunoscut Mihai Viteazul pe frumoasa Velica, atunci cînd, după bătălia de la Călugăreni, merse el întîia dată acolo în 1595. Sigismund Bathory, principele Ardealului, îl primi ca pe un rege. Cum la curtea lui Bathory se afla marele lui favorit Genga, e firesc că și soția lui să fi fost pe lîngă el și să fi cucerit atunci inima lui Mihai. Totuși, legăturile dintre ei nu fură încă date în vileag, întrucît Mihai adusese atunci cu el, la Alba Iulia, toată familia lui, pe doamna Stanca și pe copiii Nicolae și Florica. Mai tîrziu însă, cînd plecă să cucerească Ardealul, lăsă în Tîrgoviște pe minorul său fiu, domn în locul lui și pe doamna Stanca regentă. Fiind acum în Alba Iulia, singur, cuceritor, glorios, atotputernic, nu se mai sfii a-și ascunde dragostea; dimpotrivă, voi ca toată lumea să știe că Velica era a lui — un omagiu adus frumuseții ei. O afișa, o impunea, cerea să i se închine lumea ca unei fețe de domniță ce era și ca unei doamne ce ar fi putut fi. Iată pentru ce aflăm pe fetele lui Ion logofătul zicîndu-și în 1599, acolo în Alba Iulia, „jupînița Zamfira și gospodja Velica". Gospodja înseamnă doamnă. Iar pe pecetea lor purtau cu mîndrie vulturul Valahiei. Întors în țară, Mihai, care nu se mai putea despărți de iubita lui, o luă cu sine la Tîrgoviște, împreună cu soțul ei.

Însă acest amar ce-i turnă el în sufletul doamnei Stanca, şi de care ea urma să se răzbune, nu era nimic faţă de înjosirea ce aduse soţului înşelat, curtezanul Fabio italianul. La 15 martie 1 600 o veste pornită din Muntenia în Germania, a unui agent neamţ către împărat suna astfel : „Toate trebile ţării le are în mînă o jupîneasă româncă, măritată cu Fabio Genga, cu care se ţine vodă în ştiinţa tuturor, pînă într-atît încît a poruncit soţului, sub pedeapsă de moarte, să n-aibă afface cu dînsa".

Taman ca regii Franţei !

Se poate că Mihai ar fi avut intenţia să se despartă de Stanca şi s-o ia pe Velica, dacă i-ar fi dăruit soarta o viaţă mai lungă. Dar soarta a vrut altfel.

De la o vreme începură să se întoarcă toate spre rău. După înfrîngerea de la Mirăslău, el fu nevoit să apuce calea Vienei, de unde porni la Praga, pentru a se înfăţişa împăratului Rudolf al II-lea spre a-i cere ajutor. În această călătorie fu întovărăşit de Florica, fata lui, care, adorîndu-şi tatăl, nu voise să-l părăsească. Se spune că împăratul Rudolf al II-lea, încîntat de frumuseţea fetei, ar fi vrut s-o ia de nevastă. Intrigi ungureşti l-ar fi determinat să renunţe la acest proiect [38].

Pe doamna şi pe fiul său fu nevoit să-i trimită zălogi în Ardeal, la generalul Basta.

Doamna Stanca, de fapt un fel de prizonieră, sosi acolo ca o regină. Optsprezece cai de-o frumuseţe rară trăgeau trei carete poleite şi împodobite. Şi odată în faţa duşmanului bărbatului ei, părăsita doamnă îi dădu drumul amarului. Blestemă şi plînse şi spuse lui Ungnad că mai bine l-ar fi înghiţit pe Mihai pămîntul, după o viaţă de fărădelegi, şi că demult de altfel, i-ar fi prezis ea lui pieirea. Iar fiul ei, Nicolae Pătraşcu, copil de paisprezece ani, începu să plîngă şi să tremure, spunînd neamţului că de-o fi avut tată-său vreo vină, să-şi poarte singur pedeapsa, iar el nu e vinovat cu nimic împăratului şi-i este lui plecat !

Iată în chestia familiară, care fu răsplata lui Mihai pentru purtarea ce avusese. Părăsit de-o lume întreagă, îl blestemau acum şi ai lui, nevastă şi fiu. Buzeştii ei înşişi, credincioşii lui Buzeşti, parcă s-ar fi lepădat de el. Nu mai era nimeni împrejurul lui !

Nimeni ? Era într-un colț de țară cineva, care aștepta cu înfrigurare vești de la proscris, care, în genunchi în fața icoanei, se ruga cu lacrimi fierbinți să-și întoarcă dumnezeu iarăși fața către marele voievod fugar — o biată călugăriță bătrînă, mama lui Mihai.

Dar era scris să nu fie după dorința ei. Întors cu ajutor din Germania, Mihai și-a avut Gorăslăul. Însă Basta, gelos și sătul de izbînzile voievodului român, l-a atras într-o cursă și l-a omorît. Acolo, la Cozia, o ajunse trista veste pe monaha Teofana. Nici n-a avut mîngîierea să poată merge la înmormîntarea fiului ei. Căci Mihai, decapitat, fu îngropat în două părți ; trupul la Turda, și capul la Mănăstirea Dealului, așezat sub o piatră de biserică de către Radu Buzescu și jupîneasa lui Preda.

Și-a stat bătrîna, lăcrămînd zile și luni întregi, și de durerea ei, și de grija nepoților, rămași în Ardeal în mîna dușmanului, fără sprijin, fără bani.

Abia mai tîrziu scăpară ei de acolo și prima lor grijă, cînd se întoarseră în țară, fu să se ducă la Cozia să-și vadă soacra și bunica. Această jalnică întîlnire, în vechea mînăstire de pe Olt, a fost descrisă de însăși bătrîna monahă, cu atîtea amănunte, și într-o românească arhaică atît de duioasă, încît a încerca a o povesti în graiul de azi, ar fi o profanare.

La 8 noiembrie 1603, monaha Teofana dăruiește mînăstirii Cozia niște moșii, ce-i fuseseră date în 1595 de fiul ei Mihai „cinstitei și de la inimă prea iubitei maicei mele, doamnei Teodora".

Iată cum începe maica acest act, mai mult o diată decît o danie :

„Eu roaba lui Iisus, călugărița Teofana, muma răposatului Mihai Voievod din Țara Românească, viețuit-am viața acestei lumi deșarte și înșelătoare și furătoare de suflete, și-am petrecut lumește destul în tot chipul în viața mea, pînă ajunsei la neputința bătrînețelor mele și la slăbiciune în sfînta mănăstire în Cozia... pentru plîngerea păcatelor mele. Aici mă ajunse și vestea de săvîrșirea zilelor drag fiului meu Mihai Voievod, și de sărăcia doamnă-sa și a cuconilor domniei lui, prin țările străine. Fui de plîngere și de suspine ziua și noaptea. După aceea cu vremea și cu ajutorul domnului din cer,

și cu rugăciunea cinstiților părinți, și cu plîngerea mea, sfinția lui din naltul cerului au auzit și s-au milostivit de i-a scos din țările străine în țara noastră de moștenire, și mai vîrtos i-a adus în sfînta mînăstire în Cozia, pentru bătrîna și jalnica lor maică. Și dacă se adunară unii cu alții, mare plîngere și suspin fu între ei de jalea lui Mihai Vodă și pentru patima lor ce-a pățit prin toate țările străine doamna Stanca și fiu-său Ion Niculae Vodă și doamna Florica. Fu după aceea întrebare între ei, cine cum au petrecut. Grăi doamna Stanca: «Cum am pățit noi, maică, să nu pațe nimeni. Dar milostiva ta maică, cum ai petrecut?» Maica zise: «Cu mult foc de moartea fiu-meu și de jalea domniilor voastre. Iar de către sfînta mînăstire am har dragului domn din cer și mulțumesc părinților de aici c-am avut pace, răpaos, și căutare la nevoia mea». Ziseră domniile lor: «Mulțumim și noi părinților pentru molitva ta, că ai avut căutare de ei» Zise maica Teofana: «Pentru aceea, fetele mele, am făgăduit sfintei mînăstiri două sate din Romanați, Frăsinetul și Studenița, pentru sufletul răposatului Mihai Vodă, și pentru sănătatea fiului său Nicolae, și pomenirea noastră și a tot neamului nostru». Dumnealor ziseră: «Noi bucuroase, cum și le-a dat răposatul Mihai Vodă, volnică ești să le dai mai departe» s.c.l."

După isăliturа tuturor martorilor, urmează: „Scris-am această carte în sfînta mînăstire Cozia, eu, călugărașul Gavril de la schit, în zilele lui Șerban Vodă, văleat 7111, noiembrie, 8 zile".

Dar tragedia nu se isprăvi aici. După abia cîteva luni de ședere în țara „de moștenire", cum văd că se spunea pe atunci, doamna Stanca se îmbolnăvi de ciumă și, după cîteva zile de chin, își dete duhul. Iar trei ani mai tîrziu, în 1606 se stinse, blînd și cucernic, și această bătrînă fostă cîrciumăreasă, ibovnică domnească, fugară, pribeagă, doamnă și călugăriță. Nepoții ei, Nicolae și Florica, i-au făcut pe piatra de mormînt, care se mai poate vedea și azi în biserica mare din Cozia, cel mai frumos panegiric ce i se putea face:

„Aici odihnește călugărița Teofana, muma răposatului Mihai Voievod".

O lume de amintiri.

Portretul jupaniței Sima Buzescu.
Mănăstirea Căluiu, jud. Olt.

Domniţa Florica, cea care ar fi putut fi împărăteasa Germaniei, s-a măritat cu Preda, logofătul din Greci (data căsătoriei este absolut necunoscută). Preda Greceanu e cunoscut în cronicele noastre sub numele de „Floricioiu", întrucît toată însemnătatea lui şi-a neamului său a venit de la soţia lui. Ei au avut numai două fete, măritate cu boieri de ţară.

Cît despre fiul lui Mihai Viteazul, Nicolae Pătraşcu, el s-a însurat cu Ancuţa, fata lui Radu Vodă Şerban, cel ce a fost ales domn al Ţării Româneşti după moartea eroului. Despre el vom vorbi într-unul din capitolele următoare.

*

Şirul povestirilor din vremea lui Mihai Viteazul îl vom încheia cu schiţarea vieţii unei femei care n-a fost doamnă, dar care a fost o mare boieroaică cu suflet spartan, de la care ne-a rămas unul din cele mai preţioase modele ale bătrînului şi frumosului nostru grai românesc.

Jupîneasa Sima Buzeasca era fata logofătului Gheorghe Rudeanu, nepoata de frate a lui Dobromir, banul Craioveî, şi-a Neacşăi, mama doamnei Stanca a lui Mihai Viteazul. Întîmplarea a vrut deci ca ea să fie vară primară prin alianţă cu marele nostru voievod, ceea ce a contribuit încă firește la strălucirea numelui ce-şi făcuse printre contemporani. Măritată de tînără, prin anii 1570, cu Stroe Buzescu, stolnicul din Stăneşti, de altfel vărul ei de al 3-lea, ea n-a avut copii. Aşa încît o grijă, un gînd, o singură patimă mare a stăpînit-o în viaţă : dragostea pentru bărbatul ei. Şi nu era puţin lucru a fi nevasta unui ostaş de-al lui Mihai Viteazul.

Fraţii aceştia Buzeşti, Preda, Radu şi Stroe, au fost un fel de eroi de roman, un fel de muşchetari, care, strînşi laolaltă ca un singur om, au stat totdeauna de-a dreapta voievodului lor, credincioşi, neobosiţi, scutul domnului şi apărătorii moşiei.

Încă mult înainte de urcarea lui Mihai în scaun, traiul acestor inimoşi, dar neastîmpăraţi bărbaţi, trebuie să fi

fost un chin pentru jupînesele lor. Cînd stătea în scaun un domn „din casa căruia" erau ei — aceasta înseamnă rudă de a lor — își vedeau în tihnă de boieriile ce li se încredințase, lui Preda bănia, lui Radu cluceria și lui Stroe stolnicia.

Însă cînd se schimba domnul și venea vreunul din casă dușmană, tustrei frații porneau pe dată în pribegie, luînd cu ei, sau lăsîndu-le acasă, pe jupînesele lor. Astfel, într-una din aceste băjenii se pare că Sima s-ar fi dus în Ardeal, împreună cu soțul ei.

Sub Ștefan Surdul și Alexandru cel Rău, Stroe Buzescul, nu numai ruda, dar prietenul acum și omul lui Mihai, îl întovărășește pe acesta în pribegia lui la Constantinopol. Sima rămase la țară, la Stănești sau la vreo altă moșie, rugătoare, de zi și de noapte, la sfintele icoane pentru viața lui Stroe, „bărbatul și copilul ei"; după vechea locuțiune a soțiilor fără feciori.

Întorși din Stambul, Mihai cu tuiurile domnești, voievodul a toată Ungro-Vlahia, iar prietenul Stroe, vel stolnic și omul de încredere al noului domn, bucuria Simei nu fu de lungă durată. Zăngănit de sabie, fum de sînețe și zgomot de tun — război, un necurmat război fu această domnie.

Nedezlipit de oaste, Stroe e rănit la mînă, în 1594, la București; e trimis apoi cu frații săi amîndoi, la Hulubești, împotriva tătarilor, la Putinei, la Șerpănești, unde e rănit la coastă, la Giurgiu unde e rănit la ochi. Plecă apoi în Moldova, sol al lui Mihai la Curtea lui Aron Vodă. Abia întors, o nouă misiune îl desparte iar de soție. Împreună cu Radu Calomfirescu pleacă în Austria, la nunta arhiducesei Maria-Christina cu Sigismund Bathory, principele Ardealului. În 1598 e peste Dunăre lîngă Vidin, unde scapă el viața domnului său. E lîngă Mihai la Călugăreni, tot lîngă el, mîna lui dreaptă, la Șelimberg lîngă Sibiu, și împreună cu cuceritorul, intră în Alba Iulia în 1599.

O mai frumoasă carieră, greu! Iar Sima, deși plînsă și îngrijorată, la fiecare nouă izbîndă simte totuși că-i crește inima de bucurie și se arată demnă tovarășă de erou, mîndră de biruințele bărbatului și de numele ce-i este dat să poarte.

Stroe e închis la Muncaci, apoi iese din închisoare pentru a merge în Moldova să vadă pe frate-său Preda care se află la Suceava. Mihai cucerise Ardealul și Moldova, veștile curgeau din ce în ce mai măreţe și mai îmbucurătoare, pînă după Mirăslău, cînd deodată vîntul soartei începe a sufla pieziș. Domnul plecă la Praga.

Gorăslău, un fior de nădejde. Și apoi, ca un trăsnet umblă vestea sfoară prin ţară că Vodă Mihai a fost omorît mișelește, de un cîne de dușman, în cîmpia Turdei. Nu se știe dacă e adevărat sau dacă e numai svon, pînă într-o zi sosește din Ardeal un sol de-al lui Stroe Buzescu, cu capul retezat al marelui voievod.

Ce jale cuprinse atunci lumea, e greu astăzi de închipuit. Cu moartea lui Mihai se năruiau nădejdile unei generaţii, care crezuse în el.

Au mers preoți, boieri și oameni de rînd, toată ţara, cu Preda și Radu Buzescu în frunte și cu Sima stolniceasa, de-i îngropară capul lîngă mormintele tatălui și bunicului, în ctitoria acestora din mînăstirea Dealului lîngă Tîrgoviște, sub o lespede din naosul bisericii.

Întoarsă la Stănești, Sima, jăluind pe marele voievod, putea totuși crede că s-a isprăvit de acum cu viaţa aceasta de zbucium, de înfrigurate așteptări, de zilnice pericole. Abia acum însă începea să sufle pentru ea furtuna cea mare a soartei, care o repezi din culmea nădejdilor în prăpastie, în neantul durerii.

Fraţii lui Stroe, sătui de zbucium, și poate neîncrezători în steaua lui Mihai pe care o vedeau apunînd, se retrăseseră pe la moșiile lor, fără a se amesteca totuși, cum au spus unii, în luptele pentru domnie, ce se dădeau în ţară între Simion Movilă și Radu Șerban, încă pe timpul cînd trăia Mihai. Singur, lîngă domnul lui, neclintit, rămase stolnicul Stroe. După moartea lui Mihai, el nu s-a întors în ţară, fără ca să putem lămuri ce-l reţinu în Ardeal. Dar că nu s-a întors e sigur, căci altfel piatra de mormînt al eroului din mînăstirea Dealului ar fi purtat numele lui și al Simei, iar nu inscripţia care zice : „Această piatră de mormînt au pus-o jupîn Radu Buzescu și jupîneasa lui Preda". După moartea lui Mihai, Preda și Radu Buzescu, ieșind din rezerva lor, se deteră din partea lui Radu Șerban, muntean, împotriva lui

Simion Movilă, moldovean. El, cu ceilalți boieri ai țării, l-au ales pe Radu domn, de l-au alungat apoi pe Simion din țară.

Iar cînd Simion Vodă se întoarse din nou în Tîrgoviște, cu ajutorul polon și tătar, alungînd pe alesul Buzeștilor peste munți, aceștia, împreună cu Radu Șerban și cu toți boierii din partidul lui, fugiră în Ardeal, unde se împreunară în sfîrșit cu fratele Stroe, pe care nu-l mai văzuseră de mai bine de un an.

La Satu Mare, Radu Șerban se închină armatei imperiale, și acolo, pe loc, hotărî să trimită pe Stroe la împăratul Germaniei spre a-i cere ajutor împotriva lui Movilă, a moldovenilor, a tătarilor și a polonilor lui. Ne-o spune Radu-Vodă Șerban el însuși, într-un hrisov de-al său din iunie 1604: „Și dacă am ieșit acolo la locul Sact Marin (Satu Mare), domnia mea am căutat în toate chipurile cum voi putea cîștiga moșia domniei mele, Țara Românească, și am căutat cu toți boierii domniei mele, pe care să alegem credincios și destoinic boier ca să-l trimitem la cinstitul împăratul nostru creștin, și cu toții am ales pe cinstitul drăgător al domniei mele, pe Stroe, fost mare stolnic, și l-am trimis la împărat și acolo multă străduință s-au străduit domnia mea".

Iată cum și de unde a plecat Stroe Buzescu la Viena, credincios noului său stăpîn, precum fusese celui vechi.

Iar în tot timpul acesta, Sima, care crezuse că se isprăvise cu necazurile, tînjea în țară, fără să-și poată vedea soțul.

De frica armatelor lui Simion Movilă, de groaza haiducilor lui Ștefan Cercel, de focul și pîrjolul ce era în țară, bejănea lumea întreagă, și cu ea și amărîta jupîneasă a lui Stroe, din loc în loc, de la conac la conac, din mînăstire în mînăstire. Apoi, într-o zi de septembrie — era în anul 1602 — treisprezece luni după moartea lui Vodă Mihai, află țara înfrigurată că Radu Șerban, cu Buzeștii lui, se întorsese din Ardeal cu oaste numeroasă, și că-n munții Bratocei se-ncăierau acum armatele sale cu ale lui Movilă.

La 13 septembrie, dimineața, după o luptă a avantgardelor, la Ogretin, se întîlniră oștile la gura Telea-

jenului, lîngă Teișani și se făcu năvală mare, care ținu ziua întreagă și toată noaptea și încă în dimineața d-apoi pînă birui Radu Șerban, alungînd de pe cîmpul de luptă și din țara lui pe nepoftiții musafiri ai lui Simion Vodă. Ca în vremea cavalerismului medieval, viteazul Stroe Buzescu provocase pe cumnatul hanului tătăresc la o luptă voinicească, în doi, corp la corp, și străpungîndu-l cu sabia, îl lăsă mort pe cîmpul de luptă.

Dar, lovit el însuși la obraz, fu dus în brațe pînă într-un sat vecin. Un călăreț fu expediat în grabă la Brașov după doctor, și un altul în zbor pînă la Stănești, să înștiințeze pe stolniceasa Sima că s-au întors oștile cu izbîndă în țară, dar că-i zace soțul bolnav într-un sat din munții Buzăului. Cîteva zile mai tîrziu, jupîneasa Sima era la căpătîiul soțului ei. De aproape doi ani îl vedea acum pentru întîia dată... și pentru cea din urmă. La 20 octombrie următor, stolnicul Stroe Buzescu își dădu ultima suflare, murind, ostaș viteaz, de-o moarte vitejească.

S-a întors Sima stolniceasa cu trupul bărbatului ei la Stănești și-l îngropă acolo în strămoșeasca bisericuță de la curte. Pe piatra lui de mormînt se vede un admirabil basorelief, închipuind pe Stroe călare, înjunghiind pe cumnatul hanului tătăresc. Iar inscripția dictată de Sima cuvînt cu cuvînt, voi transcri-o, căci e un monument a cărui frumusețe, din durerile trecutului nostru a fost zămislită :

„Această piatră pe groapa jupînului Stroe Buzescul, ce-a fost stolnic la Mihai Vodă, și-a fost la toate războaiele dimpreună cu domnul său ca o slugă credincioasă, și la războiul dintîi dobîndi rană la mîna stîngă de turci, și la războiul de la Giurgiu, cînd se lovi cu hanul, se răni la ochi de săgeată. Și-au slujit Stroe lui Mihai Vodă pînă pieri în țara ungurească. Dacă se sculară boierii țării și cu Buzeștii, ridicară pe Radu Vodă. Iară Simion Moghilă, cu turci, tătari, moldoveni, leși, mulți fără seamă, veniră din țara Moldovei de scoase pe Radu Vodă și pe Buzești din țara lor la țara ungurească.

Iar atunci merse jupînul Stroe la împăratul nemțesc ca să ceară ajutor, de ieșiră la țara românească cu Radu-

Vodă şi nu-i aştepta Simion Moghilă. Deci, s-au ridicat cu leşii şi moldovenii şi hanul cu mare oaste de tătari, şi ieşiră de se loviră în gura Teleajenului la Teişani, în luna lui septembrie 14 zile, luni dimineaţa pînă seara şi făcură năvală marţi dimineaţa de trei ori de toate părţile. Iar jupînul Stroe, atîta nevoie pe creştini văzînd, stătu împotriva tătarilor, de se lovi cu Mîrza, cumnatul hanului, şi-l înjunghie pe el. Şi dintr-acel război se răni la obraz şi peste trei săptămîni i se întîmplă moartea, în luna lui octombrie 2 zile, văleat 7110 (1602). Şi nu fu pe voia cîinilor de tătari — dumnezeu îl ierte! Scris-am eu, jupîneasa Sima a stolnicului Stroe. Dacă voi muri, să mă îngropaţi lîngă dumnealui aici!"

Să ţinem socoteală de vorbe ca aceste: „a dobîndit rană"; sau „Se scularâ boierii ţării cu Buzeştii". Pentru Sima, Buzeştii nu erau boieri, erau ceva mai mare, ceva cam între vodă şi boieri, căci atunci cînd e vorba să spună c-au ales un domn ţării, ea îi desparte pe aceşti trei voinici de ceilalţi boieri, parcă ar fi fost trei felurite clase în ţară: voievozi, buzeşti şi boieri. Apoi tot tonul acela de mîndrie, cu care ştie să povestească posterităţii vitejiile bărbatului ei: „se rănî la obraz", drept în faţă, ca un viteaz ce era. Bătălie mare, Stroe omoară pe cumnatul hanului, moare el însuşi de rana primită... toate aceste, în vîltoarea acestor simţăminte de dragoste de moşie, pare a le uita Sima. După ce şi-a dezvăluit Sima în faţa lumii şi a posterităţii, sufletul ei de româncă, soţia stingheră, femeia, se zgribuleşte iar în inima ei însîngerată, mîndră pînă şi în durere spune doar atît: „Dacă voi muri, să mă îngropaţi lîngă dumnealui, aici!".

După moartea lui Stroe, Sima a mai trăit multă vreme, peste treizeci de ani. Într-un zapis dat Govorei, în 1633, ea spune: „Din boierii cei bătrîni, am rămas numai eu!" Şi-n aceste cuvinte e o lume întreagă de duioase amintiri. Din boierii bătrîni ai veacului XVI-lea, din vitejii lui Mihai-Vodă şi din jupînesele lor, a rămas, sub Matei Basarab, numai Sima Stolniceasa Buzeasca. Iar de vaza de care se bucura, în întreg cuprinsul ţării, acest din urmă supravieţuitor al vremurilor de eroism, stă scris încă azi lămurit în hrisoave. De cîte ori, la judecata divanului, se certau boierii pentru moşiile lor, nici vechile

scrisori, care puteau fi drese, nici martorii, cît de mulți, nu erau luați în seamă, dacă se bănuia numai că Stolniceasa Sima putea să știe ceva din acele pricini. Atunci, încărcată de ani și adusă de șale cum era, venea Sima în rădvan de la Stănești din Oltenia tocmai în Tîrgoviște sau în București, și jura. Iar cînd jura Sima, judecata era isprăvită.

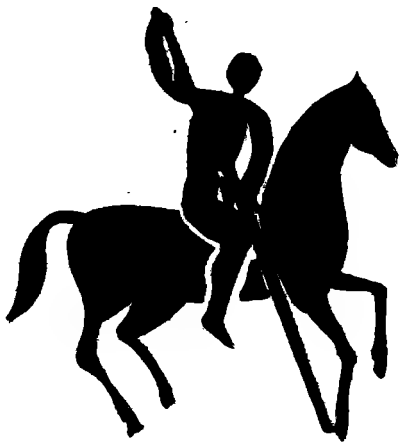

Capitolul XIV

DOAMNA ELISABETA MOVILĂ

De la Ștefan cel Mare și pînă la fiul Lăpușneanului, adică mai bine de o sută de ani, Moldova a văzut perindîndu-se pe scaunul ei numai fiii și nepoții marelui voievod, o continuitate dinastică, dacă nu întotdeauna legală, în tot cazul de sînge, și cum Ștefan era el însuși coborîtor din întemeietorul țării face că această continuitate a ținut peste 200 de ani. În ultimul pătrar al veacului al XVI-lea, lucrurile însă s-au schimbat. Slăbiciunile ultimilor Mușatini, certurile interne și mai ales atotputernicia otomană și creșterea ei în trebile țărilor dunărene au produs o perturbare în principiul continuității dinastice, adus aport Moldovei din Ardeal de către Bogdan Întemeietorul. Astfel am văzut perindîndu-se pe scaunul Moldovei, în răstim de vreo treizeci de ani, numai domni străini de dinastia noastră națională, dar străini uneori de țară și de credință, ca de pildă : Basarabi : Petre Șchiopul, levantini protestanți : Iacob Eraclide Despotul, armeni : Ion Vodă cel Cumplit, țigani : Răzvan Vodă, evrei : Aron Vodă.

Printre ambiţioşii acelor vremuri, s-au ivit, în ultimii ani ai secolului, membrii familiei Movilă. Povestea Aprodului Purice, făcut de Ştefan cel Mare din Purice, Movilă, fiindcă într-o luptă s-ar fi făcut el moviliţă ca să poată Ştefan Vodă încăleca mai repede, este, firește,o legendă. [39]

Totuşi neamul e vechi, datînd din secolul al XV-lea. Înălţarea acestei familii însă, ai cărei membri ajunseseră în a doua jumătate a veacului al XVI-lea la primele trepte ale boierilor, se datoreşte căsătoriei lui Ion Movilă cu Maria, a cărei mamă era fata lui Brancovici, despotul sîrbilor, soră cu doamna Elena a lui Petru Rareş, Ruxandra, doamna Lăpuşneanului (fata lui Petru Rareş şi a Elenei) venea deci vară primară cu această Maria Movilă. Se înţelege uşor că copiii lui Ion şi ai Mariei, nepoţi de veri ai lui Lăpuşneanu, s-au înălţat repede în ranguri — mai ales pe vremea unei domnii care secerase vechea boierime pentru a înălţa în locu-i una nouă.

Ion şi Maria Movilă au avut trei fii, pe Eremia, ajuns domn al Moldovei, pe Simion, ajuns trecător în scaunul ambelor ţări, cel care a amărît ultimele zile ale lui Mihai Viteazul, şi pe Gheorghe, mitropolitul Moldovei.

Nevasta lui Eremia, doamna Elisabeta, numită îndeobşte la noi Elisafta, a fost una din figurile cele mai marcante în galeria doamnelor române.

Originea ei este discutată. Era sau fata lui Toma Czomortany, nemeş ungur, trecut în Polonia, unde, în calitate de proprietar al moşiei Lozna lîngă Lwow, i s-a spus Lozinski — sau atunci era fata lui Gheorghe Kataratos, un grec trecut în Moldova, căruia de asemenea i s-a spus Lozinki, sau Islozeanu, fiindcă era proprietarul moşiei Lozna de lîngă Dorohoi. Părerea dintîi e susţinută de N. Iorga şi P. Panaitescu ; a doua, de Sever Zotta. Ar fi prea obositor pentru cititori a ne întinde asupra acestei „dispute genalogice", şi pentru a împăca lucrurile, vom numi-o scurt Elisabeta de Lozna, cum îi ziceau aproape constant polonii, fără a lămuri dacă e din Lozna de lîngă Lemberg sau din Lozna de lîngă Dorohoi.

În tot cazul era catolică, ceea ce — cu toată strînsa argumentare a lui Zotta — ne face totuşi să bănuim că

mai curînd poate să fi fost fata lui Czomortany din Lozna, din catolici unguri polonizați, decît din grecii moldovizați Kataratos, care aveau un îndoit cuvînt de-a rămîne pravoslavnici.

Era o femeie mîndră, ambițioasă și frumoasă. Chipul ei, păstrat la mînăstirea Sucevița în Bucovina, e atît de fin, ochii ei mari atît de frumoși, și gura ei mică și bine desemnată, atît de ispititoare, încît, din cîte chipuri de doamne cunoaștem pînă acum, putem spune că, alături de Anastasia Duca, Elisabeta a fost cea mai frumoasă doamnă pe care a avut-o Moldova. A fost și una din cele mai ambițioase, de-au comparat-o istoricii noștri cu doamna Chiajna. Îi lipsea însă agerimea minții, pătrunderea clară a situațiunilor și repeziciunea în hotărîri. Nu era inteligența ei la înălțimea ambiției care o rodea, ceea ce va pricinui de altfel căderea ei și nenorocirea la care ajunsese la bătrînețe.

În ipoteza că era fata lui Czomortany, căsătoria ei trebuie să fi avut loc în Polonia la sfîrșitul anului 1591, cînd Ieremia Movilă, întors din Tirol unde întovărășise pe fostul său voievod Petre Șchiopul, se stabili provizoriu acolo. Și, în adevăr, un an mai tîrziu, în 1592, li se naște primul copil, o fată, Maria. Îi aflăm atunci locuind, cu întreaga familie care era numeroasă, surori, cumnați, veri, la Ustie, moșia ducelui Ion Simion de Sluczk.

Aici a stat Movilă cu ai lui, mai bine de trei ani. Aici, în 1593, căpăta diploma de indigenat polon. Aici află el moartea scumpului său Petru Vodă și de aici unelti în tot chipul să aducă pe lîngă el pe fiul acestuia, Ștefăniță, încăput pe mîinile iezuiților, ceea ce-i fu mai fatal decît o închisoare. Iar numai după ce văzu că toate strădaniile de-a face din acesta un domn fură zădărnicite, tot de aici, de la moșia Ustie, se întoarce în Moldova pentru a se urca în scaunul țării din care plecase numai cu boieria lui și cu o poftă de mărire pe care nu i-o bănuise nimeni.

Avînd în vedere natura blajină și nerăzboinică a lui Eremia sîntem în drept a ne întreba dacă pofta aceasta de mărire zăcea în firea lui, sau poate mai curînd s-ar fi născut din îndemnul Elisabetei. Faptele cum au curs

mai departe, ar sta mai curînd în sprijinul ultimei ipoteze.

Oricum o fi, în vara anului 1595, cîţiva nobili poloni îşi părăsiră feudele, şi cu armată proprie, de lefegii şi de strînsură, aduseră pe Eremia Moghilă domn Ţării Moldovei. Străin de această faptă nu era nici regele Poloniei, care, sătul de amestecul cardinalului Bathory în treburile noastre, şi, simţind şi slăbiciunea turcilor, se hotărî să mai încerce o dată norocul politicii leşeşti la graniţa de sus a ţării lui.

O dată cu urcarea în scaunul Moldovei a lui Eremia, se deşteaptă şi ambiţia fratelui său Simion, care-şi puse de gînd, cu un rar curaj, trebuie mărturisit, să ia locul lui Mihai Viteazul în Muntenia. Întru întîmpinarea acestui vis de mărire, Simion, ca şi frate-său Eremia, ceru sprijinul polonilor, care i-l dădu. Iată aşadar, pe vremea zbuciumărilor trăite de Ţara Românească sub Mihai, Moldova şi Polonia tîrîte şi ele în vîltoarea marii epopei.

Eremia îşi lăsă deocamdată familia în Polonia, căci asigurarea mult rîvnitului scaun moldovenesc nu era lucru uşor.

El avu de luptat şi cu Răzvan Vodă, domnul ţigan, ocrotit de Mihai, şi cu Ahmed Bey din Tighina, nepotul hanului tătăresc, care, sprijinit de turci, voia să prefacă Moldova în paşalîc şi să ia el sandgeacul. Însă Eremia avea în mica, dar viteaza lui oaste, toată floarea războinicilor poloni, pe Ştefan Potocki şi pe fraţii acestuia vestiţii Ion şi Iacob Potocki, pe Stanislas Zolkiewski, castelanul de Lemberg, şi pe însuşi viteazul hatman Zamoisky, cancelarul Poloniei, sub comanda căruia stăteau oştirile lui Movilă.

Răzvan Vodă fu alungat din Moldova, Ahmed învins şi gonit peste Nistru, ungurii, cu care Răzvan se întoarse sub zidurile Sucevei, nimiciţi. Bietul domn ţigan fu omorît în aceeaşi localitate, Arenii, şi în acelaşi chip cum fusese ucis cu 32 de ani înainte şi celalt nenorocit şi viteaz aventurier de pe tronul Moldovei, Ion Eraclide Despotul. L-au tras în ţeapă. Apoi, tăindu-i capul, l-au

înfipt în zidurile cetății Sucevei, să-l vadă toți cîți îl iubiseră și cîți nu-l iubiseră.

Domnia lui Eremia era de acum asigurată ; mai mult chiar, întemeiată dinastia lui, care a costat Moldova multă neliniște și multă vărsare de sînge.

Acum putea veni în țară și familia lui vodă, care aștepta în Polonia desfășurarea evenimentelor. Doamna Elisabeta sosi la Iași, cu copiii ei, prin ianuarie 1596.

Bubuitul tunului încetase, în țară cel puțin, căci peste hotare Mihai își urma epopeea. La Iași, doamna, în liniștea anilor dintîi, avu o grijă a ei, care amintește primele vremuri ale voievodatului Moldovei : lățirea catolicismului. Adevărat că, în această privință, nu putu întru nimic influența pe bărbatul ei. Copiii fură crescuți în legea țării, iar Vodă Eremia ocrotea de zor ortodoxismul, prin danii și prin ctitorii în țară și peste hotare (Sucevița în Bucovina și biserica ortodoxă din Lemberg). Totuși, în cercul influenței ei, Elisabeta lucra. Episcopul catolic Querini se putea lăuda, într-o scrisoare trimisă papei, că slujind într-o zi de sărbătoare (Corpus Domini) duse după el, în alaiul său, pe domnul țării, boierimea și oastea, ba chiar pe însuși mitropolitul Gheorghe (fratele domnului) și pe sfinții vlădici ortodocși. Evlaviosul domn se lăsa deci înduplecat uneori de-a merge la slujba catolică a lui Querini, și de asemenea pare sigur că, prin străduințele doamnei Elisabeta, Eremia a dăruit 300 de scuzi pentru împodobirea bisericii catolice din Suceava. Nu trebuie uitat de asemenea, că în afară de ducele Wisznowieski, care era ortodox, ceilalți gineri ai lui Eremia țineau de religia papistașă și iarăși nu trebuie uitat că din fetele lui măritate după poloni, numai una a rămas ortodoxă, celelalte trecînd la catolicism.

În afară de grija aceasta pentru legea ei papistașă, doamna Elisabeta și-o fi petrecut primii ani ai domniei, cum se și cuvenea pe acele vremuri unei neveste de voievod moldovean, mai mult în iatac, cosînd, țesînd și crescîndu-și copiii. Marele eveniment al acestei epoci fu nașterea celui dintîi băiat al lor, moștenitorul dinastiei ce cugeta Vodă Eremia a întemeia în Moldova.

îl botează cu numele de Constantin şi pe dată grija pentru viitorul acestei odrasle domneşti deveni preocuparea de căpetenie a soţilor Movilă.

Vremile fiind nesigure, vaza şi puterea lui Mihai Viteazul crescînd şi duşmănia ce le-o purta acesta făcură pe domnul Moldovei şi pe soţia lui să se gîndească la un adăpost sigur în străinătate, în care fie ei, fie feciorul lor Constantin, să se poată adăposti, dacă li s-ar întîmpla să piardă domnia. Îşi amintiră atunci de frumosul domeniu din Ustie, unde petrecuseră cîţiva ani fericiţi, la ducele de Sluczk. În vederea cumpărării acestei moşii cu castelul ei, trimiseră în Polonia pe credinciosul lor boier marele logofăt Luca Stroici (o rudă de-a Movileştilor). Moşia Ustie aparţinea acum marelui paharnic al coroanei Poloniei, care se învoi a o vinde domnului Moldovei, însă murind în cursul tratativelor, cumpărătura fu făcută de la văduva lui şi nu pe numele lui Vodă Eremia, ci pe acel al fiului său Constantin. E deci vădit că grija de viitorul coconului domnesc îndemnase pe Movileşti să facă această cumpărătură. Elisabeta şi Eremia numiră şi tutori pentru a vedea de interesele fiului lor în Polonia, şi anume pe însuşi cancelarul regatului, Zamoisky, pe fraţii domnului, Simion şi Gheorghe mitropolitul, precum şi pe Luca Stroici. Iar Andrei Sienienski, subcancelar de Liow, administra averea.

Acestea se întîmplau în 1599. În acelaşi an Mihai cucerea Ardealul; Simion Movilă strîngea lefegii leşi pentru a încerca, în lipsa eroului, să pătrundă în Muntenia; iar polonii, ei înşişi, îngrijoraţi de izbînzile lui Mihai, înştiinţară pe Eremia că acesta are de gînd să cucerească şi Moldova. Însă Vodă Eremia, căruia i se născuse acum un al doilea fiu, Alexandru, petrecea liniştit la Iaşi şi pare a nu fi voit de loc să-şi dea seama de furtuna ce ameninţa să se dezlănţuiască asupra-i. De altfel Mihai, pentru a-şi pregăti mai bine terenul, dădu o lovitură de maestru. El trimise, în martie 1 600, soli lui Eremia Movilă la Iaşi, pentru a-i peţi pe una din fete pentru fiul său Nicolae Pătraşcu. În acelaşi timp trimitea şi la Suceava soli lui Sigismund Bathory — care-şi căutase acolo un adăpost — pentru a-i propune de soţie pe fata lui, Florica,

deși Bathory era însurat cu Maria-Cristina, arhiducesă austriacă.

Prin aceste manopere el adormi pe dușmanii lui, făcîndu-i să creadă că biruitorul Ardealului căuta prietenia lor.

Cînd la începutul lui mai 1600, trupele lui Mihai pătrunseră în Moldova, ele prinseră pe Eremia Movilă atît de nepregătit și de neștiutor, încît benchetuia la nunta unei rude pe Trotuș. Retras în grabă la Suceava, trimise după ajutor în Polonia. Însă armata lui Mihai era deprinsă cu războiul, nu cu banchetele. Pe la Oituz și pe la Bistrița, ea pătrunse atît de repede în inima țării, încît domnul Moldovei trimise în Polonia un al doilea apel disperat, în toiul nopții. Era prea tîrziu. Oștile formate din munteni și secui se apropiau de Suceava. Eremia și Elisabeta, cu copiii și cu toată casa, cu boierii și cu o mică ceată de cîteva sute de ostași, o luară la goană. Familia și-o trimise domnul la Camenița, iar el se închise în puternica cetate care a fost scăparea atîtor domni moldoveni. Mihai nu-l lăsă în pace. Ocupă Suceava, îl urmări la Hotin, și după o mică încăierare, care a luat în ochii croului proporții uimitoare, sili pe Eremia Movilă să treacă și el Nistrul și să-și caute adăpost la Camenița, lîngă doamna și copiii lui.

Ocuparea Iașilor de către Mihai și luarea în stăpînire a Moldovei — vremelnica întemeiere a unității naționale — este un fapt prea cunoscut pentru a insista asupra lui.

Pe cînd doamna Elisabeta și copiii rămaseseră — nu se știe de ce — la Camenița, Vodă Eremia se retrase la moșia lui, Ustie, cumpărată cu atîta trudă. De acolo, prin legăturile ce avea cu aristocrația Poloniei, unelti fugarul domn din răsputeri pentru a-și recăpăta domnia. Își vîndu argintăria și juvaerele, căută chiar să-și amaneteze domeniul. Însă nu găsi pe nimeni să-i încredințeze sumele de care avea nevoie. Rămase deci, împreună cu Luca Stroici, în castelul său de la Ustie, așteptînd curgerea evenimentelor, care se precipitau de altfel cu o iuțeală uimitoare. Mihai învins la Mirăslău, Mihai fugar. Simion Movilă ajuns domn în Tîrgoviște. Moldova, evacuată de munteni, era ocupată acum de trupele polone care ajutaseră pe

Simion să ocupe scaunul Țării Românești. Aceste trupe despuiau și prădau țara pentru a se despăgubi, chipurile, de lefurile rămase neplătite de către fratele său Eremia. Populația, înspăimîntată, părăsise satele și orașele adăpostindu-se, în toiul iernii, în codrii Carpaților, unde se luptau cu fiarele și unde le mureau copiii de frig (1600—1601).

În atari împrejurări Eremia nu se putea încă întoarce în Moldova. El rămase mai departe la Ustie, iar doamna Elisabeta cu copiii, la Camenița.

Ce-o fi reținut-o pe ea acolo, în loc de a-și întovărăși bărbatul în domeniul lor, e încă nelămurit. Ea pare a fi fost prizoniera ducelui de Zamoiski și a starostului Cameniței, poate un fel de ostatecă pînă la regularea datoriilor soțului ei și pînă la plata ostașilor cumnatului Simion. Căci, într-adevăr, pe cînd bătrînei Maria, mama voievozilor, cît și mitropolitului Gheorghe, fratele lor, li se îngăduiră a se întoarce în Moldova, Elisabeta, copiii și o soră de-a doamnei, fură toți ținuți acolo, închiși în cetatea Cameniței, un an de zile și mai bine.

Traiul ce duse atunci mîndra doamnă, fu un chin nemaipomenit. În primăvara anului 1601, izbucnește ciuma în oraș, și, curînd după aceea, pătrunde și în cetate. Împrejurul familiei lui Vodă Eremia se răspîndește groaza morții. Cu toate măsurile de pază ce se luaseră mor servitorii doamnei Elisabeta, moare însăși sora ei, acolo, sub ochii doamnei, înnebunită de spaimă. La 23 april, logofătul Dan Danovici, solul lui Simion Vodă pe lîngă cumnata lui, scrie o scrisoare desperată, arătînd în ce hal se află doamna Moldovei : „Ce necăjită, ce bolnavă, ce bîntuită este de frica morții înainte de timp". Ce viață de chin o fi dus atunci biata femeie și pentru păcatele cui, cine mai știe. Iar felul cum înțelegeau polonii să se poarte cu credincioșii lor Movilești, se învederează și prin întîmplarea din Hotin, cînd comandantul leah de acolo lovi cu buzduganul pe pîrcălabul Islozeanu, tatăl doamnei Elisabeta, amenințîndu-l că-i va tăia barba.

În sfîrșit, în septembrie 1601, izbucnește vestea morții lui Mihai Viteazul. Ca prin minune, toată lumea se liniștește. Polonii își retrag trupele din Moldova, Vodă Eremia, împreunîndu-se din nou cu familia lui, se întoarce în

scaun, la Iași; singur Simion Movilă mai luptă în Muntenia cu oștile lui de poloni și de tătari, pentru a-și menține domnia împotriva Buzeștilor și a lui Radu Vodă Șerban.

Doamna Elisabeta ar fi putut avea liniște, o liniște binecuvîntată după atîta zbucium, dacă alt necaz n-ar fi trăsnit ca din senin pe capul ei, un an abia după întoarcerea ei în Moldova. În septembrie 1602, cumnatul Simon, alungat din Muntenia, se întoarce, învins și sărac, la fratesău, cerîndu-i bani să-și plătească oștirea.

Cum Eremia, plin de datorii el însuși, nu avu de unde plăti pe lefegiii lui frate-său, aceștia îl amenințară că-i vor devasta locuința din Ustie. Exasperată, doamna Elisabeta pune pe soțul ei să scrie regelui Poloniei (17 ianuarie 1603) pentru a-l ruga să împiedice devastarea castelului, care nici măcar nu era al lor ci al fiului Constantin. Dar scrisoarea rămase fără răspuns și, în februarie 1603, foștii soldați ai lui Simion intră pe moșia lui Eremia, culeg veniturile, vînd grîul, mănîncă vitele și trimit răspuns domnului Moldovei să li se plătească lefurile rămase datoare de Simion Vodă, căci altfel nu se mai alege nimic din moșia și din castelul de la Ustie. De atunci, spune cu dreptate N. Iorga, trebuie să fi început dușmănia între cei doi frați. De atunci, îndeosebi, trebuie să fi început ura Elisabetei împotriva lui Simion, dacă nu cumva ținea de mai înainte, din amărîtele zile ale castelului din Camenița, cînd rămăsese ea închisă între ciumați, de dragul, poate, al datoriilor cumnatului ei.

După atîtea necazuri, o clipă de răgaz și de bucurie. La 25 mai (1603), în cetatea Sucevei, reședință mai bogată și în amintiri și în lux decît aceea din Iași, își mărită Eremia Vodă pe fata lui Chiajna, cu principele Mihai Wisznowiecki, rutean ortodox, unul din cei mai mari magnați ai regatului Poloniei. Cinstea aceasta, domnul micului voievodat al Moldovei o vestea regelui, rugîndu-l „să nu dispreţuiască sărmana casă a prea umilitului său slujitor și supus credincios".

Acestei noi înrudiri i se datorește, desigur, faptul că regele trimise în sfîrșit doi delegați la Ustie spre a cerceta pricina de gîlceavă între Eremia și lefegii lui Simion. Acești delegați, un arhiepiscop și castelanul de Liow,

hotărîseră ca trupele ce ocupau moșia și castelul să plece pe dată de acolo, dînd un răgaz de șase luni lui Eremia Movilă pentru achitarea datoriei lui Simion, al cărui gazdă și garant era el, domnul Moldovei.

În noiembrie, trecînd termenul păsuirii, lefegii amenință din nou. Și iarăși domnul Moldovei scrise regelui Poloniei, însă i se răspunse că oștașii lefegii fiind „păsări pribege cari nu pot fi judecați de lege", datoria trebuiește achitată, fie de Simion, fie de Eremia. Cum lui Simion nici prin gînd nu-i trecea să plătească, de unde nici nu avea cu ce, Eremia, pentru a nu primejdui cu totul moșia și a nu-și vedea castelul dărîmat, deschise în sfîrșit casa de bani, a lui sau poate a visteriei Moldovei, și achită pe creditorii fratelui său.

Ustie era salvat. Însă ura Elisabetei creștea. În toiul iernii, ea părăsi Iașii, trecu granița și în cea mai mare grabă alergă pînă la moșia ei pentru a vedea ce-a rămas de pe urma devastărilor soldaților lui Simion. Se vede treaba că stricăciunile nu erau atît de mari, deoarece doamna scrise unor călugări catolici din Lemberg ca să le mulțumească de rugăciunile ce făcuseră „în vremea suferințelor noastre". Se vede lămurit din această epistolă dată din 13 februarie 1604, că toată grija Ustiei, doamna o purta. Ea dorise să cumpere moșia pentru fiul ei, ea plătise pe călugării catolici să se roage Domnului ca turbații de lefegii să nu-i dărîme castelul, ea o fi hotărît pe Vodă să plătească o dată blestemata de datorie a fratelui său pentru a-și salva domeniul.

De altfel, de pe atunci, ambiția doamnei începuse a lua proporții puțin obișnuite. Ea semnează această scrisoare către călugăr : „Din mila lui Dumnezeu, doamnă a Țării Moldovei", ca și cum Vodă Eremia ar fi fost numai un soț consort.

După ce puse totul în regulă, ea lăsă pe Luca Stroici să îngrijească de moșie și de castel și se întoarse la Iași, la ai ei, unde petrecu doi-trei ani în cea mai deplină liniște. Pînă și de urîtul de Simion scăpase, căci acestui neastîmpărat bătrîn i se năzăriseră iarăși fumuri de domnie și plecase în Ardeal „să sape" la unguri pe Radu Șerban, care-i uzurpase, zicea el, scaunul Țării Românești.

În anii ce urmară, 1605—1606, grija de căpetenie a soților Movilă fu înzestrarea sfintelor lăcașuri. De netulburata urmare a neamului lor în scaunul Moldovei nu mai avea grijă de mult. Din 1599 primiseră ei un privilegiu al Porții, în care sultanul arăta lămurit că, atîta vreme cît Eremia îi va fi credincios și-i va trimite regulat tributul, va rămîne pe viață domn al Moldovei, și după moartea lui îi va urma fiul.

Așadar, drept laudă lui Dumnezeu, el împodobea mînăstirea Suceviței, ctitoria lui dinainte chiar de domnie, cu icoane, odoare și cărți sfinte, iar mînăstirii Zografului din Sfîntul Munte îi făcu o însemnată danie în bani. Orice prilej aduce mulțămire domnului pentru că se îndurase de liniștea bătrînețelor lui. În iarna anului 1606 i se născu și un al treilea fiu, numit Bogdan, iar în vara aceluiași an — Eremia Vodă muri pe neașteptate, lovit de dambla, în căldura lunii lui iunie.

Întors fără izbîndă din Ardeal, Simion Movilă se afla pe atunci la Iași. Nu se poate ști, căci toate izvoarele se bat cap în cap cînd e vorba de această chestiune, nu se poate ști dacă înainte de a muri, Eremia l-a rugat pe frate-său să domnească în locul fiului său, pînă la majoratul acestuia, sau dacă, împotriva voinței lui, Simion uzurpă tronul lui Constantin. Mai de crezare e faptul că ambițiosul bătrîn a înlăturat cu sila pe nepotul lui. Cuvinte pentru a bănui aceasta avem destule. Mai întîi, în sfatul boierilor lui Simion Vodă, nu mai aflăm pe pîrcălabul Islozeanu, socrul lui Eremia. Apoi mormîntul decedatului domn, la Sucevița, rămase fără piatră amintitoare (așezat abia mai tîrziu de către Miron Vodă Barnovski), ceea ce ar dovedi că doamna Elisabeta trebuie să fi părăsit țara de frică și de ura acestui nefericit cumnat, căci altminterea evlavioasa doamnă s-ar fi îngrijit de mormîntul soțului ei.

Exilul Elisabetei nu ținu însă mult. La 14 septembrie 1607 moare și Simion Vodă, de bătrînețe zic unii, iar alții zic că de otravă. Bănuiala cade firește asupra Elisabetei, iar cel care o colportă este Miron Costin, ușorul la bîrfeală. C-o fi, că nu o fi, din ziua aceea începu lupta pe viață și pe moarte între văduvele răposaților voievozi, Elisabeta lui Eremia și Marghita lui Simion.

Această Marghita era o poloneză, probabil fata contelui Zolkiewski, catolică și ea și ambițioasă ca și cumnata ei. Din căsătoria ei cu Simion Movilă se născură cinci fii: Mihai, Gavril, Moise, Petre și Ion. Cel mai mare, Mihai (zis și Mihăilaș), se urcă în scaunul Moldovei, la moartea tatălui său, ales fiind de boieri, în 1607, septembrie 23. Mamă-sa o fi fost aceea care uneltise alegerea, căci copilul ei n-avea mai mult decît 13-14 ani. Mai modestă decît Elisabeta, ea se intitula cum se și cuvenea: „Marghita, doamna răposatului întru fericire Simion Moghilă Voievod".

Alegerea aceasta confirmă presupunerea că doamna Elisabeta, împreună cu copiii ei, părăsise țara la moartea lui Eremia, căci altfel nu s-ar tălmăci cum boierii, care slujiseră doisprezece ani sub fostul ei soț și numai două luni sub Simion Vodă, să se fi dat de partea fiului celui din urmă.

În tot cazul, Elisabeta doamna, care de voie de nevoie, suferise epitropia cumnatului, nu mai putea suferi uzurparea nepotului.

Scaunul Moldovei se cuvenea, după însuși firmanul Porții, fiului ei Constantin. Ambițioasa femeie și-ar fi dat viața pentru a i-l dobîndi.

Cumnații lui Constantin se puseră deci în mișcare. Din diferitele colțuri ale Poloniei se răscoliră feudele, oamenii se înarmară, lefegii fură angajați și o armată de vreo 30 000 de oameni, din care aproape o treime erau numai nobili, se îndreptă asupra Moldovei, avînd în capul lor pe tînărul Constantin, pe Wisznowieski și pe frații Potocki. În octombrie 1607 ei alungară pe Mihăilaș din Iași; în noiembrie acesta se întoarse; în decembrie fu din nou învins la Ștefănești lîngă Prut și armata lui complet sfărîmată se împrăștia prin țară și peste hotare, trăgînd în fugă după dînsa pe doamna Marghita cu toți fiii ei. În trei luni de zile fuseseră trei schimbări de domni: „Vai de acea țară unde este domnul tînăr", exclamă Miron Costin.

Elisabeta triumfa. Așezată la Iași, epitroapă a fiului ei minor, se puse pe domnit.

Dușmanii ei părăsiseră țara, Mihăilaș Vodă fugi cu maică-sa la Tîrgoviște, unde se logodi cu Anca, fata lui

Radu Vodă Şerban, fostul neîmpăcat duşman al tatălui său şi unde de altfel muri foarte curînd, înainte de nuntă, îngropat fiind la mînăstirea Dealului, alături de Mihai Viteazul. Marghita, cu fiii ei Gavril, Moise şi Ion, se refugiă în Ardeal, iar Petru trecu Nistrul, căutînd multă vreme, prin fel de fel de uneltiri, să capete scaunul Moldovei, pînă cînd, în 1618, aflînd că fratele său Gavril căpătase domnia Munteniei, îl recunoscu ca moştenitor legitim al Movileştilor — ramura Simion — iar el se călugări, devenind mai tîrziu celebrul mitropolit al Kievului, reformatorul bisericii pravoslavnice.

Pentru Moldova, domnia lui Constantin Vodă n-a însemnat nimic. Pentru doamna Elisabeta însă, însemna puterea, pe care o deţinea în numele fiului ei. Nemaiavînd controlul soşului, ea umplu cu daruri pe călăgării catolici, daruri făcute din visteria statului, precum doamna însăşi o mărturiseşte. Ambiţioasa femeie urmează ca şi mai înainte a se intitula: „doamna Ţării Moldovei", iar pe vodă, cînd face vreo danie, îl pune să scrie că este făcută „cu ajutorul doamnei mamei mele, doamnă şi făcătoare de bine".

Zilele de mărire ale Elisabetei fură totuşi tulburate de veşnicul neastîmpăr al cumnatei Marghita, care, din fundul Ardealului, nu înceta de a unelti pentru „drepturile" fiului ei Gavril, Mihail fiind acum mort. Partida acesteia din urmă era destul de puternică în Moldova şi trebuia supravegheată îndeaproape. În două rînduri, boierii rămaşi credincioşi Marghitei porniră la Stambul să întrebe pe sultan, nici mai mult nici mai puţin decît „cum putea suferi el ca domnul Moldovei să fie impus de poloni". Însă Elisabeta prindea de veste şi trimitea în grabă solii ei acolo, cu pungi pline de galbeni, să spună „umbrei lui Alah pe pămînt" că Vodă Constantin Movilă este supusul şi umilul său sclav. Întîia oară, vizirul Caraman Aga, prieten cu Elisabeta, puse de-i ciomăgi în faţa Înaltei Porţi, şi apoi îi trimise legaţi să cugete în închisoarea Celor Şapte Turnuri asupra necuviinţei răzvrătirilor.

După acest triumf, doamna Elisabeta era îndreptăţită a crede că dinastia ei este bine întemeiată şi că moartea o va afla înfiptă în scaunul Moldovei.

După vreo patru ani de domnie însă, în toamna anului 1611, un fapt, în aparență neînsemnat pentru ea, o aruncă deodată din culmea măririlor în surghiun, sărăcie și durere.

Radu Vodă Șerban, domnul Munteniei, alungat din țara lui de către unguri, își căută adăpost în Moldova. Prin ce mijloace nu se știe, el înduplecă pe doamna Elisabeta să facă, în numele fiului ei, un act de închinare către împăratul Germaniei, protectorul fugarului domn. Cum atare lucruri nu rămîn multă vreme ascunse, Stambulul prinse de veste și hotărî pe dată scoaterea din domnie a lui Constantin Movilă și înlocuirea lui cu Ștefan Tomșa (fiul crudului ucigaș al lui Despot Vodă).

Doamna Elisabeta și fiul ei, fiind surprinși fără pregătire, neavînd deocamdată nici armată nici vreme să trimită în Polonia după ajutoare, se retraseră în grabă la Hotin închizînd porțile cetății, gata de a suporta un asediu. O dată cu doamna și copiii, se refugiară la Hotin toate rudele și clientela Movileștilor : sora doamnei, Măricuța a lui Chiriță Paleologul și cumnata ei, sora lui Eremia Vodă, Ileana Maurotii, Simion Stroici (fratele lui Luca, mort la acea dată), vistiernicul Nicoară Prăjescu, Dumitru Buhuș, Pătrașcu Ciogolea, Ștefan Boier, pisarul ungur din Făgăraș și alții mulți, printre care desigur Nistor Ureche, tatăl cronicarului.[10]. Garnizoana cetății forma singura armată a acestei cete de fugari, care așteptă cu înfrigurare un asediu, ce nu avu loc. Ștefan Tomșa găsi că nu face să atace femeile, copiii și bătrînii ce se refugiaseră acolo. Disprețuitor, el scrise regelui Poloniei că nu are de gînd să urmărească pe Constantin „un tînăr ce nu putuse învăța a domni".

Acest tînăr, însă, îndemnat nu numai de mama și de cumnații lui, ci de însăși firea lui inimoasă, „relevă" insulta, pentru a vorbi în stilul nobililor apuseni, ale căror apucături le avea. El se retrase cu ai lui de la Hotin la Cameniță și o dată pe teren polonez începură iar frămîntările în vederea adunării unei oștiri. Războiul ce purtase regele Sigismund Vasa cu suedezii se isprăvise, încît nobili, șleahtici și țărani erau liberi. Cumnații lui Movilă strînseră o oaste destul de frumoasă, pe care o puseră sub comanda lui Zolkiewski. Trecînd Nistrul pe

la Hotin, ei înaintară înspre Iaşi pentru a aşeza din nou în scaun pe protejatul lor. Însă Tomşa Vodă căpătase din partea-i ajutor de la turci şi de la tătari, o puternică armată pusă sub comanda vestitului Hussein Aga. I se trimise răspuns lui Constantin tot cu aceeaşi nuanţă de dispreţ — să nu mai caute a împiedica paşnica stăpînire a lui Tomşa Vodă în Moldova, căci de nu se astîmpără vor fi nevoiţi să-l prindă şi să-l trimită în lanţuri la Stambul. Tînărul voievod răspunse frumos şi demn că padişahul trebuie să se fi înşelat, astfel n-ar fi trimis domn în Moldova pe un necunoscut, cînd îi dăduse mai întîi lui firman de domnie pe viaţă, lui, care şi-a plătit de altfel regulat tributul; că dacă însă vor război, cu ajutorul lui dumnezeu îşi va apăra dreptul său şi armatele vor hotărî a cui va fi izbînda.

Întărîtat, Hussein Aga începu bătălia, acolo unde se întîlniseră oştirile la Cornul lui Sas, lîngă Ştefăneşti, pe Prut. Constantin, viteaz băieţaş de 16 ani, intră în rîndul luptătorilor. Însă armata lui Tomşa, superioară ca număr şi poate ca comandă, căci avea în rîndurile ei pe căpitanii fără stăpîn ai lui Mihai Viteazul, Mîrza, Gheţea şi Raţ respinseră pe poloni care începură a bate în retragere. Potocki, fiindu-i grijă de viaţa cumnatului, îl sfătui să fugă.

Drept răspuns, Constantin îşi strînse oamenii şi se aruncă cu atîta îndîrjire asupra duşmanului, încît Hussein Aga mirat şi înspăimîntat, porunci lui Tomşa să-i vie într-ajutor cu ai lui 2 000 de moldoveni, care încă nu intraseră în luptă. Această nouă ceată de proaspeţi luptători aduse desăvîrşita înfrîngere a polonilor. În debandadă, oamenii începură să fugă, însă cea mai mare parte din ei căzură sub iataganul turcului. O statistică arată că au murit la bătălia de la Cornul lui Sas (iulie 1612) peste 8 000 nobili poloni şi vreo 10 000 de ţărani. Cît despre Constantin Vodă şi cumnatul său, contele Potocki, se zvoni că ei căzuseră prinşi, cel dintîi de tătari, al doilea de turci.

Doamna Elisabeta, rămasă în Polonia, află acolo nenorocirea ce se năpustise pe capul ei. Retrasă la Ustie, adăpost pe care se vede acum că nu de fantezie luptase pentru a şi-l păstra, ea lucra din răsputeri pentru a-şi

răscumpăra fiul și ginerele. Măria, nevasta lui Ștefan Potocki, se afla și ea pe lîngă ai ei și-și împreună sforțările cu ale Elisabetei pentru a-și redobîndi soțul. Ele știau de dînsul că se află la Stambul, prizonier în închisoarea Celor Șapte Turnuri. Cînd, așadar, la 8 octombrie același an, polonii „încheiară" un tratat cu domnul Moldovei, ei pomeniră, printre cei cari trebuiesc eliberați, pe contele Potocki, care mai tîrziu se va și întoarce la vatră.

Însă de la Constantin nu sosi nici o veste pînă la Ustie. Totuși, doamna era plină de nădejde. O clipă nu s-a gîndit ea că l-ar fi pierdut. În septembrie 1612 ea asigura pe călugării din Liow că le va face o biserică atunci, „cînd se va întoarce fiul meu de la tătari". În februarie 1613 scrie o scrisoare lui Leon Sapieha, cancelarul Lituaniei și vechi prieten al Movileștilor, rugîndu-l să lucreze pentru eliberarea lui Constantin „Măria sa domnul, fiul meu iubit, care a căzut în mîinile păgînilor". Ba stăruie chiar să-l așeze din nou în scaunul Moldovei. Ureche, Stroici, Bucioc sînt și ei tovarăși credincioși ai castelanei din Ustie, fosta lor doamnă, căutînd s-o mîngîie și să-i țină trează nădejdea.

În toamna lui 1613, un an și cîteva luni după bătălia de la Cornul lui Sas, sosește în sfîrșit o scrisoare a hanului tătarilor către Elisabeta, prin care-i vestește moartea fiului ei Constantin.

Doamna era la Varșovia, pentru vreun interes bănesc. Întoarsă la Ustie, află îngrozitoarea știre care-i sfîșia inima și-i năruia nădejdile.

Curînd după aceea, un act judecătoresc polon numește pe Constantin „răposatul" ! De-acum s-a isprăvit. Atîta grijă, atîta dragoste, atita zbucium, pentru a ajunge aici !

Dar pentru ce și cum murise Constantin !

Un tînăr oștean, comisul Mihăilescu, fusese prins în ziua de 19 iulie 1612, împreună cu voievodul său, la bătălia de la Cornul lui Sas. Întors mai tîrziu în țară, el povesti că tătarii, cunoscînd că făcuseră prizonier pe domnul Moldovei, îl urcaseră într-o barcă, să treacă Niprul, pentru a-l duce plocon hanului. În fața Oceacovului, cetate tătărească, „s-au scornit vîntul și au umplut luntrea cu apă și acolo s-a înecat Constantin Vodă,

Domnitorul Ieremia Movilă și familia sa — pictură murală din naosul mănăstirii Sucevița.

în Nipru" zice Miron Costin. Vasăzică el murise de mult, pe cînd mamă-sa tot trăgea nădejde să-l mai strîngă în braţe. Că moartea lui aşa s-o fi întîmplat, o atestă şi un contemporan, francezul Joppecourt, care a trăit vremelnic la noi şi a dat la iveală o frumoasă istorie a evenimentelor de pe atunci. Însă el afirmă, ceea ce e mai de crezut, avînd în vedere firea inimoasă a lui Constantin, că acesta s-a aruncat din barcă pentru a-şi afla scăpare înot, dar că puterile părăsindu-l, l-au înghiţit valurile rîului. Totuşi, o scrisoare a sultanului, din 1613, spune deslușit că fostul voievod al Moldovei se află în mîinile lui (sau ale hanului, ceea ce era tot una), fapt care face pe cronicarul polon Piasecki să spună că el a trăit printre robii de rînd ai tătarilor şi c-ar fi murit acolo de suferinţă. N-o fi fost sultanul el însuşi bine informat, sau poate o fi născocit Mhăilescu povestea înecării cu gîndul de a ascunde îndureratei mame suferinţele fiului ei, nu putem şti noi azi, după mai bine de trei sute de ani.

Scrisoarea hanului, prin care acesta vestea moartea lui Constantin, avea către sfîrşit un adaos, care puse balsam pe inima rănită a Elisabetei. Nemulţumit cu domnia lui Tomşa, el oferea fostei doamne sprijinul călăreţilor săi, pentru aşezarea în scaun a lui Alexandru, al doilea fiu al ei.

Ambiţia femeii odată scormonită, durerea mamei, cu încetul, se potoli. Stăruinţele, rugăminţile, intrigile începură din nou. Alexandru trebuia să domnească. Întru împlinirea acestei dorinţe, o aflăm timp de vreun an şi jumătate, din toamna anului 1613 pînă în primăvara lui 1615, ba într-o parte, ba într-alta, la Ustie, la Lemberg, la Halicz, judecîndu-se cu cumnata ei Marghita, de la care cerea 95 000 de ughi, datoria lui Simion către Eremia, apoi pe Nistor Ureche, care în calitate de curator al averii lui Isac Balica [41] şi al ginerelui său Donici, le-ar fi mîncat averea. Cînd isprăvi cu aceste pricini, îşi chemă ginerii şi le încredinţă din nou cauza în mîinile lor; să strîngă oameni pentru a porni război împotriva lui Ştefan Tomşa. Răzbunarea trecutului şi un nou vis pentru viitor.

Se așează din nou la Ustie și așteptă. În cîteva luni de zile, armata era gata, o strînsură cam lăbărțată de data aceasta. Poloni, cazaci, francezi, transilvăneni, pedeștri și călări vreo 12 mii — dar în sfîrșit armată! În capul ei, ginerele Wisznowiecki, precum și un nou strălucit căpitan, principele Samuel Corecki. Omul acesta puse în aventura ce avea să urmeze tot focul tinereții, căci de izbînda ei atîrna fericirea lui. Corecki iubea pe Margareta, Margareta zisă și Caterina, fata doamnei Elisabeta. De vor izbuti Movileștii, Margareta îi va fi dată.

Și se porni războiul.

Ajunși la Cameniță, ei fură întîmpinați, spre marea lor mirare, de către doi boieri moldoveni, Petre, pîrcălabul Hotinului și Gheorghe Balș al doilea logofăt, care le aduceau cheile cetății de la Hotin, pe care le-o predară fără luptă, cu garnizoană, cu tunuri, cu tot. Întrebîndu-i ce înseamnă aceasta, boierii le spuseră că țara e nemulțumită de domnia lui Ștefan Tomșa și că-l așteaptă pe Alexandru să le fie lor domn.

Într-adevăr, prea o luase Ștefan Vodă razna. După ce omorîse pe toate rudele Movileștilor, pe Chiriță Paleologul, cumnatul Elisabetei, pe Balica bătrînul, cumnatul lui Eremia, pe stolnicul Miron, pe Vasile Stroici, acum, după o răscoală făcută de boieri la Cucuteni, se dăduse în mahalaua Păcurarilor o adevărată luptă, din care Tomșa ieșind biruitor, se apucase să-l taie pe vornicul Bărboi și pe fiul său să-l spînzure. Ceilalți boieri răzvrătiți, Beldiman, Sturza și Boul, scăpară numai cu fuga peste Milcov, unde își aflară totuși mai tîrziu moartea. Era deci sătulă țara de această domnie, de cruzimile acestui bețiv, fiu el însuși de domn descreierat.

Cînd auziră Alexandru și cumnații lui cum stau treburile în Moldova, slobozîră cîteva lovituri de tun în semn de bucurie, puseră stăpînire pe cetatea Hotinului, și de acolo înaintară spre Iași pentru a se ciocni cu voievodul pe care nu-l mai voia nimeni (octombrie 1615).

După cîteva încăierări norocoase, bătălia avu loc în capătul de răsărit al capitalei, pe dealul Tătărașilor. Armata dușmană înfrîntă, fu pusă pe goană, iar Tomșa

își găsi scăparea prin fugă. Goni tocmai pînă la Tîrgo viște, la vecinul său Radu Mihnea.

Alexandru Movilă, noul domn copil, intră biruitor în Iași. Avea 15—16 ani, vîrsta la care se prăpădise frate-său Constantin. De-a dreapta lui călărea cumnatul Wysznowiecki și de-a stînga viitorul cumnat, Corecki. În urma lor, înaintea tuturor celorlalte trupe, veneau cei 60 de cavaleri francezi, în strălucită armură, conduși de căpitanul lor Montespin, care dăduse în această luptă mari dovezi, spune Joppecourt, de virtute și de curaj. În sunete de flaute, de trîmbițe și de tobe, alaiul purcese la biserică și de acolo la curte. Pe-un scaun înalt, acoperit cu catifea roșie — tronul — se așeză al doilea fiu al lui Eremia Movilă, boierii i se închinară, apoi urmă ospățul în sala de alături, și iată visul Elisabetei din nou înfăptuit.

Ea se afla însă la Ustie, în așteptarea deznodămîntului acestei expediții uni. Prima grijă a fiului ei fu deci să-i scrie c-a învins și c-o așteaptă. O mai aștepta încă cineva, și cu nerăbdare — amorezatul de Corecki.

Între timp, Alexandru Vodă și cumnații lui mai avură de furcă. În două rînduri orheienii ațițați de Ștefan Tomșa, se răsculară și de amîndouă ori fură învinși, puși pe fugă și Tomșa din nou alungat în Muntenia. Abia pe la mijlocul lui noiembrie (1615) Corecki se întoarse triumfător la Iași, și cîteva zile mai tîrziu sosi în sfîrșit din Polonia și Elisabeta, cu fata ei, cu rudele, cu toată casa. „On ne scauroit imaginer" spuse Joppecourt, „combien de compliments et de bons accueils se firent de part et d'autre à leur arrivée en la dite cité d'Yas ; ce ne furent que festins et rejouyssaces, tant en public qu'en particulier".

Mărinimoasă, veselă, fericită, doamna Elisabeta spuse în sfîrșit tinerilor : da !

Pregătirile de nuntă începură. Un doliu le întrerupse. Un doliu care a însemnat nenorocirea Movileștilor, căci e vorba de moartea lui Wisznowiechi, fără sprijinul căruia era greu pentru ei s-o ducă înainte printr-atîtea primejdii. În ajunul Crăciunului al anului 1615, cumnatul domnului, care, după cum s-a arătat, era ortodox, rutean din Rutenia Mare sau Albă (capitala Smolensk) ceru unui preot, după spovedanie, sfînta cuminecătură.

Popa, vîndut partizanilor lui Tomșa, îi puse otravă în anaforă și în vin. Durerile începură îndată, și după o noapte de îngrozitoare chinuri, în dimineața crăciunului, Wisznowiecki își dete duhul.Crima fiind descoperită, preotul a fost legat de-un scaun de sîrmă, s-a făcut împrejurul lui un foc mare care l-a învăluit, l-a cuprins și l-a ars, așa cu încetul, de i se mai auzeau încă vaietele după douăsprezece ore. Însă răzbunarea Elisabetei nu folosi nimănui. Scaunul ei rămînea cu un sprijin mai puțin.

Trupul mortului a fost îmbălsămat și, cu cinste domnească, trimis în Polonia, unde văduva lui, primindu-l, era să moară la rîndul ei de durere, și-și rase părul în semn că nu se va mai mărita niciodată.

La curtea din Iași jalea a ținut cîteva luni. Cînd în sfîrșit, în primăvara anului 1616, pregătirile pentru nunta domniței Margareta începură din nou, o altă veste plictisitoare sosi de la vecinii munteni.

Ștefan Tomșa își pusese în gînd să mai încerce odată soarta armelor pentru redobîndirea scaunului pierdut. Încăpățînatul domn trecuse Siretul, avînd de data aceasta pe lîngă el pe domnul Munteniei, Radu Mihnea, precum și pe vestitul Schender Pașa însuși. Armata lor, compusă din munteni, tătari și turci, părea puternică.

În februarie, la palatul domnesc din Iași se făcu sfat mare, la care doamna chemă și pe Corecki pentru a ști dacă poate curtea să rămînă în capitală sau trebuie să plece la Hotin. Părerea tuturor fu să plece și să se închidă în cetate, pînă se va hotărî și soarta acestui război. A doua zi chiar, Alexandru, mamă-sa și toată curtea părăsiră Iașii, împreună cu oștirea ce aveau, și cu cei 600 de cavaleri francezi, îndreptîndu-se cu toții asupra Hotinului.

Ajunși acolo, și auzind că inamicul îi urmărește, vodă trimise o recunoaștere de 1000 de oameni, printre care se afla și Montespin cu ostașii lui. Întîlnind ei la Ștefănești pe tătarii lui Schender-Pașa, se încinse o luptă, care ținu întreaga zi, la sfîrșitul căreia rămaseră 7 poloni și 5 francezi din o mie cîți fuseseră.

Vestea aceasta mîhni însă adînc curtea din Hotin și îndeosebi pe Elisabeta. O snoavă, adusă proaspăt de-un ostaș, o înveseli din nou :

Cică Radu Mihnea, voievodul Țării Românești, plecase pe furiș, noaptea, la Tîrgoviște. Și anume pentru cuvîntul că-și amintise deodată că un ghicitor italian, unul din cei care se pricep să citească în stele și în palmă, îi spusese acum cîțiva ani, pe cînd se afla el la Veneția, că de se va războ vreodată cu polonii, va muri. Și cum ținea la viață, plecase, să nu se încaiere cu leșii. Firește că i-a fost rușine să mărturisească lucrul acesta lui Tomșa Vodă și lui Schender Pașa. A lăsat acolo pe spătarul său, Lecca, să le spună lor gogonata minciună c-ar fi aflat c-au năvălit tătarii în Muntenia și se dusese să-și apere țara. Ștefan Tomșa, care prost nu era, pentru a-și răzbuna de această trădare, de această fugă dinaintea pericolului, îi răspunse la minciună cu o minciună. Îi trimise pe-un om de-al său să-i istorisească, cum că n-apucase bine Radu Vodă să părăsească Moldova, și ar fi început bătălia, un groaznic măcel de pe urma căruia n-ar fi rămas sămînță de polon în țară. Toată această glumă se isprăvi prost, firește. Domnul Munteniei, înfuriat că nu fusese de față le înfrîngerea leșilor, porunci să i se taie capul lui Lecca, spătarul său, care și sosise la Tîrgoviște. Și astfel, povestea avu și țapul ei ispășitor.

Elisabeta, Alexandru și toți boierii de la Hotin au rîs de această întîmplare, găsind-o foarte pe placul lor. Numai Corecki stătea pe gînduri. Voia să înceapă bătălia, căci îi trebuia fata.

Către sfîrșitul lui martie, armata lui Sehender Pașa se apropie de Hotin, iar oastea lui Alexandru ieși din cetate pentru a o întîmpina în cîmp deschis. Bătălia se dădu chiar dinaintea zidurilor, cu forțe deopotrivă. În mai puțin de trei ceasuri pieriră la vreo 12.000 de turci, tătari și munteni, iar cei ce mai rămaseră din ei se împrăștiară, cuprinzînd în fuga lor pe Tomșa Vodă și pe Schender-Pașa.

Ceva foarte frumos se întîmplă în ziua aceea. De la Elisabeta doamna și de la domnița Margareta, pînă la jupînesele boierilor și pînă la cea din urmă slugă, toate

văzură, de sus din cetate, desfășurarea bătăliei. Trecerea Nistrului și retragerea la Cameniţa ar fi fost lucru ușor pentru ele. Hotinul se înalţa doar chiar drept la malul rîului. Însă nici o femeie nu se îndură a părăsi cetatea, sub zidurile căreia luptau bărbaţii, fraţii și copiii lor. Pilda venea firește de la doamna, care cu sufletul în dinţi urmărea mișcările fiului ei, și pe care nimic din lume n-ar fi putut-o urni din locul acela, de care era legată izbînda sau înfrîngerea, viitorul de glorie sau sfîrșitul nădejdilor. Ca într-o poveste medievală, cavalerii se bătuseră sub ochii iubitelor lor. Și ca-n poveste, li se deschiseră porţile cetăţii, primiţi fiind învingătorii, nu numai în sunetele de trîmbiţe și tobe, ci-n mîngîiere de glasuri de femei, martore a vitejiilor lor.

Și acum răsplata lui Corecki.

Plăpînda domniţă merse la frăţiorul ei, și amîndoi împreună, la doamna mamă Elisabeta. Iar aceasta, fie că voia să mai încerce pe viitorul ei ginere, fie că într-adevăr îi plăcea să păstreze obiceiurile, răspunse copiilor că nu se cade a face nuntă în vreme de post. Căsătoria va avea loc „după paști“ ! Dar Corecki se burzului. Aștep-tase destul, și răbdarea are o margine. El se îndatoră a cere dezlegarea mitropolitului, unchiul domniţei, care se afla în cetate cu ei. Elisabeta se învoi, și mitropolitul dîndu-le binecuvîntarea, nunta se făcu, acolo în cetatea de la Hotin, în duminica de apoi, a unsprezecea zi după înfrîngerea păgînilor de către creștini.

Povestea acestei iubiri e un roman cu lungă urmare și lugubru sfîrșit. Vom urmări-o în capitolul viitor.

În fuga lui spre Ţara Românească, Ștefan-Vodă Tomșa nu pierdu prilejul să comită o mișelie. Trecînd prin Iași, îi dete foc ca și cum această răzbunare ar fi stricat altcuiva decît înșiși moldovenilor lui. De acolo, apucînd calea Siretului în jos se împreună la Buzău cu oastea lui Radu Vodă Mihnea.

Alexandru Movilă, întors în capitala lui, cu mamă-sa, cu sora și noul său cumnat, cu mitropolitul ţării și cu toţi boierii, văzînd jalea tîrgoveţilor, că le arseseră 22 000 de case din 23 000 cîte fuseseră de toate, nici nu mai poposi în oraș, ci numai lăsîndu-și familia acolo, purcese mai departe pe urmele lui Tomșa.

În marginea Buzăului, în lagăr, Ştefan Vodă benchetuia cu Radu Mihnea, de plăcere, pasămite, de a se mai simţi viu. Masă mare, întinsă pe-o pajişte, cu miei fripţi, că era în april, după paşti şi cu belşug de vinaţuri. Şi deodată, un ţăran călare sosi în goana mare, să le spuie că se văd venind de departe, oştile moldovenilor şi ale leşilor, umbrind văzduhul de-al lor număr. Radu sări ca fript de pe scaun, încălecă şi o luă la goană, prin munţi înspre Tîrgovişte ; iar Tomşa Vodă, înşeuîndu-şi singur calul, o apucă în jos, înspre Dunăre. După un ceas, la masa lor se aşezară, nepoftiţi, Alexandru-Vodă şi Simion Corecki.

O ceată de ostaşi fu trimsă în goană după Ştefan Tomşa, însă nu-l putură prinde. Cînd sosiră moldovenii la malul Dunării, voievodul fugar trecuse rîul la Brăila. O altă solie fu trimisă la Tîrgovişte să-i ducă lui Radu-Vodă Mihnea averea şi sculele părăsite de el în graba fugii sale, şi să-l asigure că Alexandru Movilă nu-i voia nici un rău, căci el ştia că domnul Munteniei nu luase parte la lupta de la Hotin. Îl înştiinţă că el venise în Ţara Românească numai pentru a urmări pe Ştefan Tomşa, şi neputîndu-l prinde, se va întoarce iar în Moldova.

Astfel a şi făcut de altmintrelea. În mai al acestui an 1616, era întors la Iaşi. Toată familia lui Eremia, împreunată din nou şi în culmea fericirii după atîtea necazuri, începu să ducă vesela viaţă de curte la care se părea că avea şi ea dreptul acum.

Elisabeta, din nou „doamnă a Ţării Moldovei", îndruma paşii tînărului voievod, judeca pricinile la divan, ajuta pe călugării catolici, parcă între diferitele domnii ale copiilor ei vremea nu s-ar fi strecurat. Şi din nou se credea ea stăpîna Moldovei pe viaţă !

Însă acum, mai mult ca oricînd, o pîndea ceasul rău. Schender Paşa ieşise ruşinos din bătălia din urmă. Îi trebuia răzbunare şi o reabilitare faţă de Stambul. Înţelegîndu-se cu Ibrahim, puternicul paşă din Silistra, hotărîră amîndoi să curme pentru totdeauna ambiţiile Movileştilor. Ei trebuiau prinşi şi turciţi. Acesta le era scopul. Uneltind la Poartă, paşalele dunărene ajunseră la următorul rezultat : Ştefan Tomşa va fi şters definitiv şi el

din lista domnilor. Alexandru Ilieș, un pretendent reținut la Stambul, va fi trimis la Tîrgoviște, Radu Mihnea mutat în Moldova, iar Alexandru Movilă cu toți ai lui, prinși, maziliți, surghiuniți, turciți.

Pe dată se și puse pe lucru. Un ceauș, trimis de vizir, sosi la Brăila. Oamenii lui înșfăcară pe Ștefan Tomșa, îi legară mîinile și picioarele, și-l trimiseră la Constantinopol. Iar Movileștilor, pentru a pune mai ușor mîna pe ei, li se trimise răspuns că Ibrahim-Pașa va sosi în curînd în Iași pentru a confirma domnia lui Alexandru Vodă pe cînd de fapt acesta se și îndreptase cu 20 de mii de oameni asupra Tîrgoviștei, pentru a înmîna lui Radu Mihnea firmanul de strămutare la Iași. Uneltirile turcilor fură descoperite de către poloni care nu obișnuiau a dormi pe laurii lor. Ei înștiințară pe Elisabeta de pericolul ce-o amenința, însă doamna nu vru să-i creadă. Susținea că Ibrahim Pașa va sosi în Iași pentru a confirma domnia fiului ei, nu pentru a-l alunga din scaun. Armata turcului părăsi Tîrgoviștea, sosi la Buzău, trecu Milcovul, boierii moldoveni erau îngrijorați, Corecky, Potocki, Tyszkiewicz sfătuiau retragerea la Hotin; singură doamna Elisabeta rămînea neclintită în încăpățînata ei credință că nu poate fi vorba de vreo primejdie. Cum că, de fapt, ea era adevărata doamnă a țării, se vede din aceea că, deși era singură de părerea ei, nimeni nu părăsi Iașii.

În dimineața zilei de 25 iulie, un sol de-al lui Radu Mihnea sosi la curte cu o scrisoare către Vodă Alexandru, prin care-l înștiința de numirea lui ca domn al Moldovei, îndemnînd pe Movilă să plece cît mai neîntîrziat în Polonia, pentru a nu încape pe mîinile turcilor, care vor să-l prindă și să-l surghiunească. O fi fost aceasta o mulțumire pentru felul destoinic în care se purtase Alexandru la Buzău, cînd îi trimisese comorile părăsite de el, o fi fost frica de prezicerile șarlatanului de italian că va muri de săgeată leșească, nu se poate ști. Însă doamna Elisabeta pricepu în sfîrșit că a fost înșelată de turci și că vreme de tărăgăneală nu mai este.

Sfatul țării fu adunat din nou pentru a lua o grabnică hotărîre, însă pe cînd era încă în deliberare, avangarda lui Ibrahim și a lui Radu — tătarii — se arătară în ca-

pătul Iașilor. Doamna porunci retragerea, în toată graba, la Hotin și se puseră cu toții la drum. Tătarii, printr-o mișcare de învăluire, le tăiară retragerea. Cu mica oaste ce avea, Tyszkiewicz respinse atacul și alungară pe dușmani. Printre sutele de cadavre ce zăceau împrăștiate pe cîmp, se găsi și trupul neînsufleţit al tînărului conte Gheorghe Potocki, nepotul domniței Maria. El fu îmbalsamat la repezeală, expediat în Polonia și Movileștii cu toată curtea lor și cu armată după ei, purceseră mai departe la Hotin. În Hîrlău, crezînd pe inamic departe, rămaseră în popas. Însă Schender Pașa — căci el comanda oștile turcești — sosit la Iași, așeză pe Radu Mihnea în scaun, și porni pe dată mai departe în urmărirea Movileștilor. La Cotnar, o luptă avu loc între avangarda lui și ariergarda polonilor, în care, zice Joppecourt, armata lui Vodă Alexandru ar fi făcut minuni de vitejie, pierzînd totuși numai 250 de oameni, pe cînd turcilor le-ar fi murit aproape 6 000. Corecki, rănit de două săgeți în pulpă și-n spinare fu dus pe targă pînă la Hîrlău, unde domnița Margareta, înnebunită de spaimă, se apucă să-l îngrijească ea însăși, spălîndu-i rănile și pansîndu-l.

Urmează o ciudată și frumoasă întîmplare, care amintește moartea eroică a lui Stroe Buzescu, parcă ar fi fapte petrecute în alte vremuri și în alte țări.

La curtea domnească din Hîrlău, se înfățișă a doua zi un turc din partea pașei, cerînd să vorbească cu principele Corecki. Culcat în pat, avînd pe tînăra lui nevastă la căpătîi, Corecki îl primi. Turcul îi spuse că Schender Pașa, uimit de vitejia lui, îi trimite răspuns că este cel mai viteaz din cîți ostași a văzut el vreodată, și-l roagă să primească o luptă corp la corp cu unul din căpitanii săi, în fața ambelor oștiri, și că din partea celui ce va învinge va fi izbînda bătăliei. Sîngele războinic al lui Corecki clocoti în vinele lui de vechi artistocrat și era gata să sară din pat dacă soția și soacra lui nu l-ar fi împiedicat... poate mai puțin lacrimile Margaretei, decît vorbele doamnei Elisabeta, care-l rugă să nu primejduiască cauza Movileștilor, printr-această luptă între un rănit și un om teafăr. Tyszkiewicz, fiind acolo de față, rugă pe

Vodă Alexandru să-i îngăduie lui cinstea de-a primi provocarea în locul vărului său Corecki.

A doua zi, pe-o cîmpie, în apropiere de Hîrlău, și-n vederea oștirilor polone și turcești, care se legaseră prin jurămînt să nu se amestece în ceartă, luptătorii ieșiră, fiecare din rîndurile armatei sale. Turcul se spăla pe obraz cu apă neîncepută, apoi cu fața la Mecca, își făcu rugăciunea și suflecîndu-și mînecile pînă la coate, încălecă pe-un strașnic murg, cu o șea bătută cu nestemate. I se dete apoi iataganul, suliță și un arc cu tolba de săgeți. Tyszkiewicz, dimpotrivă, făcu o scurtă rugăciune și, încălecînd repede, luă numai o carabină și un arc cu opt săgeți. Călăreții se reprezîră unul asupra altuia. După o scurtă luptă, săgețile isprăvindu-se, polonul își îndreptă din nou calul asupra turcului, și-i dete o lovitură de carabină, care-l răsturnă la pămînt. Încercînd să se ridice și să scoată iataganul din teacă, Tyszkiewicz trecu cu calul peste el, dîndu-i o lovitură cu cuțitul peste mîna dreaptă. Un geamăt. O a doua lovitură drept în inimă și turcul căzu mort. Atunci principele Tyszkiewicz descălecînd, tăie capul adversarului său, îl înfipse într-o suliță, și încălecînd din nou, îl duse în tabăra polonă, drept semn de izbîndă, plocon lui Alexandru Vodă.

Sfîrșitul acestui frumos duel medieval, fu curat turcesc. Departe de-a privi bătălia ca pierdută, musulmanii hotărîtă să-și arunce toată armata, vreo 25.000 de oameni, împotriva cetei de fugari — 6000 în total — s-o distrugă și să prindă pe căpetenii, pe vodă și pe femei. Temîndu-se de ajutorul unguresc pe care-l făgăduise Movileștilor Radu Șerban (pribeagul domn al Munteniei) Schender Pașa hotărî să nu mai întîrzie un singur ceas. Luînd pe Radu Mihnea cu el, goni înspre Hîrlău. Însă Movileștii, bănuind reaua credință a turcilor, se și porniseră mai departe, nădăjduind că vor putea sosi în Hotin înainte de-a fi ajunși din urmă.

Pe drumul dintre Hîrlău și Botoșani, în apropierea lacului Dracșani, s-a întîmplat tragedia aceea, care a fost una din cele mai pasionate din istoria noastră.

Cum mergea mica ceată de moldoveni și de poloni, gata să intre în Botoșani, se pomeni deodată cu drumul tăiat. Vreo 2000 de tătari (sub conducerea vornicului Bu-

cioc, fost om de-al Movileștilor, pe care-i trădase) făcuse o mișcare de învăluire și le ieșise înainte. În același timp se arătară la flancul drept muntenii și ardelenii lui Radu Mihnea, iar din spate îi goneau turcii. Numai partea stîngă a drumului rămăsese slobodă, însă brăzdată fiind de-o pădure întinsă și stufoasă, nu-i fu îngăduit armatei polone să poată efectua retragerea prin desișul acela. În culmea disperării, căpitanii hotărîră să facă din carele de muniții și căruțele de bagaje un zid de apărare în fața pădurii. Prinși ca într-un clește, din trei părți, nu le mai rămînea decît să se apere... să se apere pînă la unul. De-acum era luptă pe viață și pe moarte.

În mijlocul acestei mici cete de lupători, umblau doamna Elisabeta și domnița ei, îmbărbătînd pe ostași.

Turcii, cu tunurile lor, ar fi putut doborî într-un sfert de ceas, toată ceata aceea de disperați luptători. Însă lor le trebuiau prizonieri, nu morți. Trimise deci pașa răspuns soldaților, că dacă le dau pe căpeteniile lor și pe Movilești, sînt slobozi de-a pleca fără a fi vătămați. Strînsura de lefegii ce apăra pe Vodă Alexandru răspunse frumos că moartea i se părea mai demnă decît lașitatea. Iar Tyszkiewicz, pentru a dovedi că viu nu va încape în mîna păgînului, luă cu sine 500 din cei mai viteji călăreți ai lui, răzbătu printre rîndurile dușmanilor, îi răsturnă la pămînt și-și croi drum printre ei. Corecki încercă să facă același lucru, însă rănile nu-i îngăduiră a încăleca. Deznădăjduit, îmbrăcă o haină de simplu soldat, pentru a nu fi recunoscut în caz c-ar fi prins, rugînd pe nevasta lui, pe soacră și pe cumnați, să se travestească și ei cum or putea mai bine. Doamna Elisabeta nu vru să-i asculte sfatul. Și nici pe fiii ei nu-i lăsă să se schimonosească în oameni de rînd. De-o fi să moară, să moară domnește.

Astfel se strecură aproape toată ziua, în așteptarea înfrigurată a catastrofei. În sfîrșit, către seară, începu atacul. Turcii și tătarii se repeziră deodată peste întăriturile de care din marginea codrului. Primul rînd de apărare căzu, apoi al doilea și al treilea. Văzîndu-se pierduți, soldații depuseră armele.

Era în seara de 23 august 1616.

Noaptea se lăsă peste tabără. Turci, tătari, munteni, ardeleni se repeziră după pradă. În adîncul codrului, în întunericul acela, se petrecură multe grozăvii.

Şi în ziua de apoi, cînd răsărea soarele de după apele lacului Dracşani, un car trecea pe drum, ducînd prizonieri spre Stambul pe doamna Elisabeta a lui Eremia Movilă şi fiii ei, Alexandru Vodă şi Bogdan cel mic. Pe marginea drumului stăteau înşiraţi boierii moldoveni, care nu-şi părăsiseră doamna pînă în clipa din urmă, şi care, prinşi, fuseseră acum opriţi de Radu Vodă Mihnea.

Cînd îi zări, înnebunita doamnă le răcni, lăcrămînd, acele grozave cuvinte care ne ţiuie încă şi azi în urechi ca un blestem al oropsitului nostru neam : „Boieri, boieri, ruşinatu-m-au păgînul !"

Poruncind căruţaşului să oprească, doamna ceru nişte foarfece, şi tăindu-şi părul, acolo pe drum, în văzul tuturor, îl dete unuia din boieri, cu rugămintea să-l aşeze la mînăstirea Suceviţei, pe lespedea de mormînt a soţului ei Eremia Vodă.

Într-o frumoasă cutie de argint, în formă de măr, spînzurată de bolta bisericii, se mai poate vedea şi azi bogata cosiţă de păr castaniu a doamnei Elisabeta Movilă, tăiată de mîinile ei, în cea mai crîncenă deznădejde, acum trei sute şi mai mulţi ani.

Corecki şi nevasta lui au fost prinşi de asemenea, el de turci, ea de tătari, şi povestea lor va forma subiectul capitolului viitor.

Iar sfîrşitul sfîrşitului, iată-l :

Doamna Elisabeta fu turcită cu sila şi băgată în haremul sultanului Mustafa Han I, la seraiul cel din Stambul, cu ferestrele zăbrelate ce dau pe Cornul de Aur. Dar nici acolo nu s-a bucurat ea de liniştea sufletească, de care ar fi avut atît de mult nevoie. Alexandru Vodă, turcit şi el, muri infectat în urma operaţiei circumciziunii. Doi fii morţi, o fată prizonieră la tătari, celelalte fete în Polonia, despărţită de toţi şi de toate pentru totdeauna, Elisabeta nu mai avea pe lîngă ea decît pe fiul ei cel mai mic, Bogdan, ajuns, el, fecior de domni moldoveni, Capidan Paşa al împărăţiei otomane. Mîndra catolică de odinioară muri în legea lui Mahomet, singură, părăsită, uitată.

Adevăratul ei mormînt nu este cel necunoscut din vr-un cimitir cu negri chiparoși din preajma Stambulului — adevăratul mormînt este Sucevița, unde părul ei castaniu e astăzi încă martorul sufletescului zbucium al frumoasei, mîndrei, ambițioasei, interesantei Elisabeta de Lozna, nevasta lui Eremia Movilă, și-n două rînduri singură doamnă a Țării Moldovei.

Capitolul XV

DOMNIȚELE MOVILEȘTILOR

PRINCIPESA CATRINA CORECKI

rama Movileștilor nu se isprăvise cu prinderea și turcirea doamnei Elisabeta și a fiilor ei. Ea urmărește, interesantă prin amănuntele ce cunoaștem, pe fiica acesteia, domnița Ecaterina-Margareta și pe soțul ei, principele Samuel Corecki.

Am arătat în capitolul precedent dragostea ce unea pe acești tineri, nesfîrșitele piedici la căsătoria lor, nunta din cetatea Hotinului în mijlocul oștirii, plecarea la Iași, urmărirea armatelor polone și moldovenești de către turci, fuga la Hîrlău, rănirea lui Corecki, și în sfîrșit lupta, drama, deznodămîntul de la Dracșani.

Travestiți, el în ostaș de rînd, ea în țărancă, pentru a nu fi recunoscuți de dușmani, planul lor reușește deocamdată. Corecki, prins de turci, fu trimis cu întreg convoiul de prizonieri la Constantinopol; iar pe domniță o prinseră tătarii, care o luară cu ei în Buceagul lor, la Cetatea Albă.

Domnița Ecaterina Movilă, principesă de Corecki, țărancă de ocazie, își zgîriase fața cu unghiile pentru a se alunți și șiretenia ei prinse atît de bine, încît tătarul care o robise, crezînd că este o femeie de rînd, o puse acasă la el să cureţe bucătăria, să spele vasele și să mătură curtea. Mîndria ei nu suferi, fiindcă, în atare împrejurări, omul de ispravă se schimbă, de nu se mai cunoaște singur. Însă grija de soț, de mamă și de frați, o chinuia grozav, și apoi... domnița sclavă aștepta un copil. Munca la care o punea tătarul era atît de istovitoare, mai ales pentru ea, neobișnuită cu greul, mîncarea ce i se dădea atît de neîndestulătoare, încît biata femeie era sigură că nu va ajunge niciodată să poată fi mamă. Totuși, după 6 luni de captivitate, pe la sfîrșitul lui februarie 1617, ea născu un fiu sănătos pe care-l alăpta. Din clipa aceea, începu să se gîndească cum ar face și ar drege pentru a scăpa de sclavie.

O dată cu ea, tătarul mai făcuse un prizonier, pe care-l ținea rob, în casa lui, la Cetatea-Albă.

Baret, care publica în 1620, la Paris, memoriile lui Charles de Joppecourt, din care extragem toată întîmplarea aceasta, spune că prizonierul tătarului era un polon, numit Iacob (Jacques). Noi bănuim însă că acest prizonier trebuie să fi fost Joppecourt el însuși, căci altfel n-ar fi desfășurat el un atare lux de amănunte asupra întîmplărilor din prizonieratul altuia, n-ar fi scris o carte despre „Istoria tulburărilor din urmă ale Moldovei", pentru a vorbi de fapt mai mult despre Corecki și nevasta lui, despre Cetatea Albă și Constantinopol, n-ar fi povestit ce i s-a întîmplat lui „Iacob" cînd a scăpat de robie, și mai ales Iacob acesta, de era polon, n-ar fi tras în capitala Turciei, la ambasada regelui Franței, cum se va vedea mai în urmă. Charles de Joppecourt era, după cum singur mărturisește, „un gentil-homme lorrian, qui portait les armes durand ces troubles à suite des princes polonois", adică un nobil din Lorena care, la bătălia de la Dracșani, încăpu prizonier în mîna tătarului de la Cetatea Albă. În momentul apariției cărții, redactată de Baret, membru al parlamentului din Paris, după istorisirea orală a lui Joppecourt, acesta se afla secretar de ambasadă pe

lîngă Ducele d'Angoulème. O fi cerut el lui Baret să înlocuiască numele său cu acel al polonului Iacob. E clar însă, că tot ce istorisește Joppecourt e trăit și văzut de el. Slab în considerațiuni generale, cînd vorbește de fapte intră în amănunte lipsite uneori de interes. Persoana lui Iacob nu-l putea interesa pé autor atît de mult încît să vorbească mereu de el. E deci invederat că robul tătarului era Charles de Joppecourt.

Domnița Ecaterina, care-l cunoștea ca om devotat soțului ei, trebuie să fi avut mîngîierea de a-l ști lîngă ea, și în el își puse nădejdea soartei.

Povestea care urmează este foarte ciudată, dar vom căuta să-i dăm la urmă o tălmăcire, care ar putea-o face acceptabilă.

Margareta chemă într-o zi pe tovarășul ei de robie, și-i spuse că dacă jură să facă întocmai cum îl va învăța, va putea scăpa din mîinile tătarului, avînd putința de a o răscumpăra și pe ea. Omul jură și află atunci că tătarul acela avea un frate, care, în urma unei boli, orbise și mutise. Nici un doftor nu-i putu fi de folos. Ea însă avea un inel cu o piatră scumpă, dat de soțul ei pe vremea cînd erau logodiți. Acest inel îl ascunsese în părul ei bogat, pentru ca să nu i-l găsească tătarul, fiindcă era nu numai o duioasă amintire, însă piatra lui era „medicinală", ea vindeca de orice boală. Fără ea, n-ar fi putut purta copilul pînă la termen și n-ar fi putut naște așa de ușor — zicea ea. Deci, cu piatra aceasta să vindece el ochii și urechile tătarului, iar acesta, drept mulțumire, îi va restitui libertatea. Odată scăpat de robie, va pleca în Polonia pentru a afla știri de la Corecki și a încerca răscumpărarea ei. Însă trebui să-i jure încă o dată că, înainte de-a pleca, îi va restitui piatra, căci fără ea n-ar putea-o duce mai departe în sclavie.

Franțuzul jură, scoase piatra din inel și se puse pe lucru. Așteptă cîteva zile pînă auzi pe tătar tînguindu-se față de el, că nu este chip să se lecuiască frate-său de pacostea ce-i căzuse pe cap. Spuse atunci stăpînului său că-l va vindeca el, dacă-i făgăduiește libertatea. Îl puse să jure, față de bolnav chiar, pe Coran, pe Mahomed și

pe Caaba de la Mecca, că nu-i va cere „medicamentul", că-l va dezrobi și că-i va da și pașaport de liberă trecere înlăuntrul raialelor turcești. Tătarul făcu jurămîntul făgăduindu-i pe deasupra un cal bun și bani îndeajuns.

După o săptămînă — căci trebuiră să aștepte lună plină — în care timp Margareta pregătise suc de viorele și de alte flori de primăvară, improvizatul medic se înfățișă la bolnav și-l unse pe-un ochi cu sucul acela. Apoi puse piatra peste pleoapă, legă ochiul cu o batistă și aștepta. După șapte ceasuri, cînd scoase batista, tătarul vedea. Mai minunat decît tătarul și chiar decît cititorii acestei povestiri părea Joppecourt el însuși. A doua zi îl vindecă de celalt ochi, a treia de-o ureche și a patra de cealaltă. A cincea era călare cu 50 de galbeni în pungă, cu pașaportul în buzunar și cu scrisori de la domniță către soțul ei și către rudele din Polonia. Piatra i-o dăduse înapoi, făcîndu-i jurămînt că va găsi pe principele Corecki în orice parte a lumii o fi. Și porni la drum.

Într-un codru de prin Moldova se-ntîlni cu trei haiduci, care-l dezbrăcară, îi luară calul și banii, și-l închiseră într-o casă părăsită din mijlocul pădurii. Întrebîndu-l ce meserie are, bietul drumeț mărturisi cinstit că este soldat. Haiducii îl sfătuiră atunci să le fie tovarăș, împărțind împreună greutățile vieții haiducești, dar și banii furați. Polonul Iacob — după credința noastră nobilul Joppecourt — se împotrivi cu indignare și dispreț, ceea ce nu-i aduse alt folos decît a fi încarcerat sub strașnice zăvoare, într-una din odăile acelei case. Abia după două luni de zile, ajunse prizonierul, printr-o iscusită manoperă, să scape de paza haiducilor, furîndu-le la rîndu-i bani și un cal, mai frumos și mai ager decît cel dăruit de tătar.

Pe drumul lui mai departe, se întîlni, dintr-o întîmplare cu un soldat polon, fost prizonier la Constantinopol, de unde, evadînd, se întorcea acum în țară lui. Află de la el tot ce voia să știe, adică turcirea doamnei Elisabeta și a fiilor ei, precum și încarcerarea principelui Corecki în închisoarea celor Șapte Turnuri. Joppecourt încredință polonului scrisorile trimise de domniță suro-

rilor sale, iar el își întoarse calea de la nord la sud, apucînd drumul Stambulului, căci ținta lui era să găsească pe Corecki.

La începutul lui mai abia sosi el în capitala otomanilor și acolo, mergînd de-a dreptul la ambasada Franței, în Pera, află că ambasadorul, domnul de Sancy, luase sub protecția lui pe prizonierul din cele Șapte Turnuri, trimițîndu-i deseori de mîncare și de băut. Află de asemenea că sultanul ceruse turcirea lui Corecki, o dată cu a Moviliștilor, că însă, credinciosului prinț i se părea orice soartă mai bună decît această renegare. Cît despre răscumpărare nu putea fi vorba, fiindcă turcilor le era frică de vitejia lui Corecki. Era deci amenințat, dacă nu se turcea, să îmbătrînească și să moară în Edi-Culè.

Strecurîndu-se cu servitorii ambasadorului pînă la ușa închisorii, Joppecourt trecu drept om de serviciu al lui Sancy, intră înăuntru și se înfățișă fostului său comandant, care zăcea în camera cea mai de sus a turnului dintre marea de Marmara și Poarta de Aur. Tovarăș de temniță al lui Corecki era căpitanul Riguad, unul din cavalerii francezi din compania lui Montespin.

Joppecourt adusese cu el un coș cu merinde, în fundul căruia ascunsese scrisoarea domniței. Corecki dărui bucatele paznicilor turci, rugîndu-i să-l lase singur cu noul venit. Apoi, aflînd că Ecaterina-Margareta trăiește și că a născut un fiu, mulțumi lui dumnezeu, îmbrățișă pe craiinic și-l rugă să facă tot chipul a se mai întoarce la el, pentru a căpăta răspunsul ce va scrie nevestei lui.

După cîteva zile, în adevăr, Joppecourt veni din nou la închisoare cu mîncăruri mai alese și mai numeroase, pentru a ține pe paznici mai multă vreme afară. Avu timp atunci să povestească bietului prizonier toate amănuntele vieții de robie a domniței, primind de la el o scrisoare către ea și una către frate-său, principele Carol Corybut Corecki, prin care-l ruga să se împrumute, să vîndă, să facă orice jertfă pentru a căpăta bani îndestui în vederea răscumpărării nevestei lui. Iar ei îi scrie, între altele, dacă o fi adevărat că Joppecourt a copiat epistola, că mulțumea lui dumnezeu fiindcă „n-ai făcut, slavă dom-

nului, ca principii frații tăi și ca prințesa mama ta, cari eu lepădat cu lașitate creștinismul pentru a îmbrățișa legea cea mincinoasă a lui Mahomed, de teamă să nu fie închiși cu mine în închisorile negre, sau în nădejdea vreunui bun trecător, de care noi nu avem nevoie, ca unii ce nu nădăjduim decît în veci nicie".

Cu această scrisoare, Joppecourt se grăbi a porni din nou spre Cetatea Albă, pentru a liniști sufletul amărîtei domnițe. Corespondența pentru Polonia o încredință unui nobil de acolo, răscumpărat de curînd, care pleca la Varșovia.

Prin iulie 1617 trebuie să fi căzut întoarcerea lui Joppecourt la Cetatea Albă. Tătarul era la vînătoare, cu toți oamenii lui, la o moșie din apropierea Cetății. Acasă nu găsi decît o servitoare bolnavă în pat și pe domnița Ecaterina. Îi dădu deci scrisoarea soțului ei, povestindu-i tot ce-a făcut și a văzut în Constantinopol. Zice el, în memoriile lui, că domnița și-ar fi blestemat mama și frații cînd auzi că se lepădaseră de legea lui Iisus, dar dacă a făcut-o în adevăr, sau numai a născocit-o sufletul bigot al franțuzului, aceasta nu o poate ști nimeni. Margareta, aflînd că bărbatul ei nu poate fi răscumpărat și că este amenințat să-i putrezească ciolanele în turnul de pe Marmara, leșină, cu copilul în brațele ei, cu care prilej l-ar și fi înăbușit, dacă nu-l scotea franțuzul de sub ea.

Urmează o scenă pitorească. Joppecourt, sleit de foame din cauza drumului, se așeză la masă, îndopîndu-se acum cu mîncările tătarului, în timp ce domnița, servindu-l, îi istorisea toate întîmplările petrecute în lipsa lui, anume cum copilul, îndată după naștere, fusese apucat de un fel de ducă-se-pe-pustiu, apoi avu pojar, pe urmă era să-l mănînce șerpii, și în sfîrșit laptele mamei secase. Însă toate se isprăviră cu bine, căci avea doar domnița inelul cu piatra medicinală. Pînă și pe șerpi i-a omorît cu această piatră — însă mărturisește singură că nu știe de n-o fi fost cumva curată închipuire. Și trebuie spus că viața aceasta de cîine, ce ducea răsfățata fată a lui Vodă Eremia, putea să-i fi năruit nervii îndeajuns pentru a face din ea o halucinată. O trimisese doar tătarul să doarmă în

grajd cu vitele de frica pojarului. Acolo își petrecuse domnița vara, pe-un culcuș de fîn, între boi și între vaci.

Cînd se întoarse tătarul de la vînătoare și-și găsi prietenul în casă, fu cuprins de-o bucurie cu atît mai mare, cu cît aștepta de la el prețul răscumpărării Ecaterinei Margareta. Aflînd însă că venise fără bani, i se mai potoli bucuria și-l sfătui să plece din nou și să se întoarcă cu 6000 de galbeni. Joppecourt se tîrgui ca la piață. Chemă în ajutorul lui și pe fratele tătarului, cel vindecat de el, și cu ajutorul acestuia obținu ca prețul să fie tăiat pe jumătate : 3000 de galbeni. Cumnatul Ecaterinei fiind înștiințat de încheierea tîrgului, trimise banii în toată graba, și astfel, pe la sfîrșitul toamnei 1617, Joppecourt putea întovărăși pe scumpa lui stăpînă pînă în Polonia, la rudele ei. Acolo, firește că prima grijă a domniței fu să încerce răscumpărarea soțului ei. Dar sultanul rămase neclintit în hotărîrea lui. Banii ce i-ar căpăta, nu ar putea compensa neajunsurile pe care viteazul acesta îi pricinuia cînd era în fruntea oștirii. Corecki va trebui să se lepede de legea creștinească, sau să piară în închisoare.

Nu făcu nici una, nici alta. A scăpat din închisoare, și chiar, minune, fără intervenția pietrei medicinale. Și, fiindcă e vorba de această piatră și am făgăduit să dau o tălmăcire, iat-o : Cît de ciudat ar părea toate minunile făcute de acest talisman, și de exagerate ar fi fost ele, vindecarea tătarului ar putea fi privită ca o realitate, dacă, potrivit științei moderne, am spune că juvaerul domniței era o frîntură de „radium". De ce nu ?

La ambasada din Pera se afla un tînăr secretar, Martin Parisien, cu cald sînge francez clocotind în vinele lui. Amorezat de fata unui nobil polonez, roabă împreună cu mamă-sa la Constantinopol, el le răscumpărase destul de scump, cu condiția, ca, odată libere, fata să-i fie dată în căsătorie. Imprudentul francez, încrezător în cuvîntul doamnei Ludovica, mama fetei, le lăsase să plece în Polonia, însă primi în curînd veste că babaca nu consimțea la măritișul fetei, pe cuvînt că domnului Martin Parisien nu-i curge în vine sînge albastru. Domnișoara Iulia (17 ani), amorezată de Martin, nu de sîngele lui, îl

trimise o scrisoare implorîndu-l să caute un mijloc de a îndupleca pe tatăl ei să revină asupra hotărîrii ce luase. Parisien, știind că Corecki este unul din marii magnați ai Poloniei, aleargă la el, la închisoarea de la Edi-Culé, să-i ceară sfat și ajutor. Ce poate face, în afare împrejurări, un deznădăjduit prizonier, decît să făgăduiască marea și sarea, dacă o scăpa din închisoare. Iată-l deci pe franțuz combinînd un plan de evadare.

Fereastra camerei în care se afla Corecki n-avea gratii, fiindcă odaia era tocmai în vîrful turnului, înspre mare. Secretarul de ambasadă îi trimise deci, ca de obicei, de-ale mîncării, ascunzînd într-o plăcintă o legătură de sfoară, cu care Corecki pescui, noaptea, o scară de frînghie, pe care i-o adusese un popă, care aștepta jos într-o barcă, la picioarele turnului. Prizonierul se căță pe scară, se coborî în barca popii și fu ascuns la marginea orașului, într-o odaie scobită în stînci. A doua zi, părintele, omul lui Parisien, îi aduse o haină preoțească, pe care îmbrăcînd-o, evadatul intră travestit în Stambul, ziua în amiaza mare.

Paznicii închisorii, au fost, unul tras în țeapă, celălalt în piulița în care se măcina orezul, de-a ieșit numai făină din el. Martin Parisien avusese grijă s-o zbughească cu-o zi înainte. Însă ambasadorul de Sancy a fost arestat și servitorii lui torturați. Puterile străine, Anglia, Germania și Olanda, amenințară pe Mustafa al II-lea cu retragerea ambasadorilor lor în caz că de Sancy n-ar fi eliberat... dar de toate acestea principele Samuel Corecki nu-și bătu capul. Era liber acum și singura lui grijă fu să-și asigure fuga din Constantinopol, fuga lor, căci erau doi, căpitanul Rigaud evadînd și el din închisoare o dată cu Corecki.

Două luni de zile au stat fugarii ascunși în casa popii. Părintele grec căpătă în sfîrșit de la patriarhia din Alexandria învoirea de-a pleca în Egipt, cu doi frați de-ai lui, pentru a se face sihaștri în pustiul Saharei, ca Sfîntul Anton. O dată cu învoirea sosiră și pașapoartele, încît, îmbrăcați în călugări greci, popa, Corecki și Rigaud se îmbarcară cu destinația Alexandria. Pe drum, cei doi din

urmă schimbară într-un port vasul, urcîndu-se într-o corabie olandeză, care mergea la Mesina. Ajunşi acolo, Rigaud se duse în Franţa şi Corecki la Neapole, unde Ducele de Osson, viceregele, îi dădu o recomandaţie către Papa. Prin Roma, la marele pontif, prin Viena, la împăratul Germaniei, ajunse în sfîrşit în Polonia cam prin vara anului 1618.

Povestirea aceasta are, ca-n adevăratele romane, un sfîrşit. Bucuria revederii încercaţilor soţi fu scurtă. Un an cel mult, timpul de-a se mai naşte o fată. Apoi Ecaterina-Margareta, istovită de viaţa de roabă ce dusese la tătarul din Cetatea Albă, se îmbolnăvi, şi toate minunile trecute ale pietrei medicinale se arătară de minciună faţă de adevărata boală care o duse la mormînt, în cursul anului 1619.

Nemîngîiatul Corecki nu s-a mai însurat. Fiul născut în atîtea necazuri şi crescut cu atîta dragoste muri tînăr şi el, iar fata, Ana, se mărită mai tîrziu cu Andrei Leszcynski, voievod de Belz, cu care, neavînd copii, semnţia Ecaterinei Movilă Corecki se şterse de pe faţa pămîntului.

CONTESA MARIA POTOCKI

Maria, născută în Polonia în anul 1592, luă de bărbat pe unul din vlăstarii marii aristocraţii de acolo, pe contele Ştefan Potocki, fratele lui Ion, cunoscutul războinic.

Mereu îngrijorată de soarta bărbatului ei, care mai mult în tabără îşi ducea zilele decît acasă, mai mult în Moldova luptînd pentru cauza Movileştilor împreună cu fraţii lui, Maria a avut totuşi fericirea de a-l vedea, timp de vreo 20 de ani, întorcîndu-se întotdeauna la vatră, fără vreo rană mai grea. În 1611, deci după 19 ani de convieţuire, ea află, din Polonia unde era, despre înfrîn-

gerea şi dezastrul de la Cornul de Sus, unde tătarii prinseră pe fratele ei Constantin şi turcii pe soţul ei, Ştefan. Ea nu avu odihnă pînă nu şi-l răscumpără. Mai norocoasă decît doamna Elisabeta, care după doi ani de necurmată nădejde trebui să audă că fiul ei se înecase cîteva zile după ce fu prins, Maria află, dimpotrivă, că bărbatul ei este în viaţă, închis în turnul din Stambul, vestitul Edi-Culé. Regele, el însuşi, interveni, prin tratate oficiale chiar, pentru eliberarea vasalului său, care, după cîţiva ani de prizonierat, se întoarse în sfîrşit acasă.

În lipsa soţului ei din Polonia, Maria, în afară de durerea de a fi despărţită de el, mai avu un necaz împestriţat cu atîtea peripeţii, încît Sinkievicz ar fi putut broda cu el un întreg roman. Înainte de a pleca Ştefan Potocki în Moldova cu cumnatul său Constantin Movilă, el se adresă nepotului său Stanislav Golsky, care ţinea în căsătorie pe Ana (fiica fratelui său Andrei Potocki), cu rugămintea să-i păstreze în proprietatea acestuia, cetatea Podhaice, banii şi odoarele nevestei lui, domniţa Maria. Golsky primi depozitul, evaluat la şase milioane coroane de aur (în valoarea de azi 36.000.000, dar avînd în vedere valoarea banului în sec. al 17-lea, ar reprezenta azi cîteva sute de milioane de lei), din cari 2 milioane de coroane (70.000 galbeni) în numerar, iar restul în scule şi pietre scumpe.

Aceasta era zestrea ce dăduse Eremia Vodă fetei lui. Este enorm de interesant de a cunoaşte din ce constau bogăţiile acelor vremuri : 10 lanţuri groase de aur care spînzurau pînă la pămînt, salbe de diamante, safire şi rubine, şiraguri de perle, 22 cutii de argintărie de masă, 10 cutii cu linguri de argint, 22 farfurii şi cești de argint, 2 coroane de aur presărate cu diamante, rubine şi safire, 3 cutii cu pietre scumpe, pahare, cupe, lighiane, ibrice etc. etc. Garderobă : 200 şaluri turceşti, nesfîrşite blănuri, „o cămaşă împărătească" cusută cu perle, şi cizme la fel, etc. Iar printre nenumăratele odoare bisericeşti se afla un aer preţuit 30.000 de galbeni. Mătuşa Contesei, sora lui Vodă Eremia, logofeteasa Ileana Mauroti, care, văduvă, pare a fi trăit întotdeauna cu nepoata ei, depune şi ea zestrea ce avea, evaluată la 4 milioane coroane.

Scurt timp însă după aceea, Stanislav Golsky muri și castelul Podhaice rămase moștenire fratelui său, Ion Golsky, însurat cu Sofia Zamiekowa. Ion, un fel de burgrav, care jefuia pe boierii și negustorii ce treceau pe moșiile lui, intră în pivnițele castelului, sparse lacătele lăzilor și fură tot conținutul lor. Aflînd această faptă, Maria îl dădu în judecată pentru restituirea depozitului (1613).

Tocmai atunci însă se întîmplă să moară Ion Golsky. Văduva lui, Sofia rămase moștenitoarea și răspunzătoarea datoriei. Energică și lipsită de scrupule, Sofia nu voi să știe nimic și refuză restituirea depozitului furat de soțul ei. Cînd aprozii tribunalului veniră să-i înmîneze citația, ea îi alungă, închise porțile cetății și-i goni apoi cu haiducii ei, pînă se făcură nevăzuți. Cînd totuși procesul se judecă în lipsă, ea învinui tribunalul de parțialitate și lucrurile se tărăgănară astfel fără nici un rezultat, pînă cînd, în 1615, se întoarse în sfîrșit Ștefan Potocki din captivitate. Mătușa Ileana remăritîndu-se în același an cu Gh. Dedjinski, paharnic de Halicz, acești bărbați puteră reîncepe procesul cu mai multă energie decît nevestele lor.

Văzînd întorsătura lucrurilor, Sofia din încăpățînată devine șireată. Ea propune să le dea niște cufere găsite, chipurile, în pivnițele ei, însă cu condiția ca ele să nu fie cercetate înainte de a fi ridicate. În urma acestei rușinoase bătăi de joc, tribunalul o pune sub infamie. Așa infamă cum era, ea plecă în 1618 la Dublin, pentru niște treburi de-ale ei. Profitînd de această lipsă a Sofiei din țară, Potocki căzu pe neașteptate, cu 600 de oameni asupra Holhocei, o altă proprietate de-a Sofiei, asediind-o și silind-o să capituleze. Înaintă apoi asupra Podhaicei, împresurînd castelul. Întoarsă din Dublin, Sofia nu mai putu intra la ea acasă. Atunci abia, cedînd forței, ea propune o tranzacție, propunînd în schimbul depozitului ce i se cere — și pe care poate nici nu-l mai avea — trei orașe, două moșii și 23 sate, obligîndu-se în același timp să plătească și dările moșiilor, plus 20.000 de zloți în juvaiere și argint. Potocki și Dedjinski intrară în stăpînirea orașelor, satelor și moșiilor, însă procesul era departe de a fi

terminat, fiindcă, firește, Sofia, nu plăti nici bani, nici dările moșiilor. Măritată acum a 3-a oară cu Tyszkiewicz, voievod de Trock, Sofia e pusă a doua oară sub infamie, ceea ce pare a o fi lăsat destul de rece. Între timp moare și Ștefan Potocki (1631). Maria și fii ei (Ion și Pavel) reîncep procesul, pînă cînd, în 1635, moare în sfîrșit și Sofia. Însă ea moare în castelul ei de la Podhaice, mulțumită că nici tribunalul și nici o putere armată nu i-l putuse lua. Șase ani mai tîrziu, în 1641 abia, Maria și fiii ei intrară în fine în stăpînirea moșiei și cetății atît de mult rîvnite, Podhaice.

Ștefan Potocki murind în 1631, văduva lui, femeie de vreo 55 de ani, se mărită din nou cu Nicolae Firlev, voievod de Sandomir. Portretul „Mariei Mohylanka Firleowa W.S." (voievodeasă de Sandomir) ne-o înfățișează nu frumoasă, dar cu trăsături regulate, cu ochi negri, îmbrăcată într-o bogată rochie de mătase cu flori, gulerul și mînecile de blană și o podoabă de mărgăritare în păr. Cîțiva ani după recăsătorirea ei, la 2 februarie 1638, își mărită abia ultima fată din prima căsătorie, pe Catrina Potocki, cu Janus Radziwill, palatinul Lituaniei. După cinci ani însă, Caterina muri (10 februarie 1643), înmormîntată fiind la catedrala din Wilna, unde i se însemnă pe mormînt că era fata Mariei Movilă și nepoata lui Eremia Vodă.

Acest Janus Radziwill, după doi ani de văduvie, plăcîndu-i probabil femeile moldovene și îndemnat poate și de mitropolitul Petre Movilă al Kievului, se însură a doua oară cu Maria, fata lui Vasile Lupu.

Cît despre Maria Firlev, o aflăm încă în viață în 1644, după moartea fetei, făgăduind mînăstirii Aron Vodă din Iași (biserica Aroneanu de azi) un dar de 100 lei anual, drept dovadă că o viață întreagă trăită printre străini, n-a putut face pe domnița noastră moldoveană să-și uite amintirile din tinerețe și țara în care se născuse.

Prin această domniță s-a răspîndit sîngele moldovenesc al Movileștilor în întreaga mare aristocrație europeană. Din fata ei, Ana Kazanowski, s-a născut Maria, principesă Stanislas Iablonowska, a cărei fată Ana Leszczinska a fost mama regelui Stanislas Leszczinski; fata

acestuia, Maria a fost soţia lui Ludovic al XVI-lea. Cealaltă fată a Mariei, Ecaterina Radziwill, a fost mama Mariei-Ana, măritată şi ea cu-n Radziwill (Bohuslav), a căror fată Maria-Charlotte se mărită întîi cu Ludovic, palatinul de Brandenburg şi apoi cu Carol, elector de Pfaltz-Neuburg. Din aceasta din urmă se coboară împăratul Franz-Iosef, precum de altfel şi împăratul Francisc I al Austriei (mort 1835) şi regii Bavariei şi regii Saxoniei, şi Otto al Greciei, şi Leopold al Belgiei şi Josefina Suediei... ce de-a mai Movileşti !

DUCESA REGINA WISZNOWIESKI

O altă fată a lui Eremia a fost Chiajna, care, după căsătoria ei, îşi schimbă numele în Regina.

La 25 mai 1603 ea se mărită, după cum am arătat, cu ducele Mihai Wisznovieski, unul din căpeteniile Poloniei, ortodox rutean cu sînge moldovenesc în vine, căci bunica lui era fata lui Stefan cel Mare.

Nunta avu loc la Suceava, în vechea cetate bogată şi plină de amintiri istorice, slujba bisericească fiind oficiată de mitropolitul Gheorghe Movilă, fratele domnului.

Ca şi sora Maria, ea îşi petrecu viaţa în Polonia, mereu despărţită de bărbatul ei, care se războia cu Moldova şi care fu sprijinul de căpetenie al Movileştilor. Moartea lui, de otravă, a fost arătată în capitolul precedent, precum şi disperarea Reginei cînd primi corpul îmbălsămat al bărbatului ei. Ea îşi tăie părul, ca şi maică-sa cîteva luni mai tîrziu, vrînd să arate aceasta că nu se va mai mărita niciodată.

Şi, în adevăr, se ţinu de hotărîrea luată, deşi nu putea avea atunci decît 25 sau 30 de ani.

Fiul ei, numit Eremia după bunicu-său, a fost tatăl lui Mihai Corybut Wisznowieski, rege al Poloniei de la

1669 la 1673. Astfel această fată a lui Eremia și a Elisabetei Movilă ajunsese și ea bunică de rege.

Maria Movilă, bunica Reginei (mama lui Eremia și Simion, voievozii), și-a petrecut bătrînețile la această nepoată de-a ei, la Wisznowieski, unde o mai aflăm în viață în anul 1614. Nu știm dacă a supraviețuit și la catastrofa nurorii și a nepoților ei.

CONTESA ANA POTOCKI

Din punct de vedere istoric, odrasla cea mai de seamă a lui Eremia Voievod cu doamna Elisabeta a fost Ana. O femeie cu temperament, care a avut patru bărbați, toți din înalta aristocrație polonă, și anume pe Maximilian Pszerebski, voievod de Lencici, pe cneazul Ion Szedziwoy Czernowski, pe Vlad Mykowski, voievod al Cracoviei și în sfîrșit pe un văr al fostului cumnat, hatmanul Stanislas Potocki.

Ana a fost o figură istorică în Polonia, firea mamei ei, pasionată și energică. Amestecată în fel de fel de intrigi politice, luptînd cu patimă alături de bărbatul ei, această femeie a lăsat din pricina amestecului ei în războiul „condean" o amintire neplăcută în analele polone. Cu firea ce avea de a suci și răsuci lucrurile, își puse în gînd, în timpul domniei lui Vasile Lupu, de a scoate pe albanez din scaun, pentru a restitui tronul Moldovei Movileștilor. Aceasta trebuie să se fi petrecut pe vremea cînd Bogdan Hmielniţki vroia să dea Moldova fiului său, vremea cînd Stanislas Potocki, bărbatul ei, lupta în Ucraina pentru a o aduce din nou la ascultare și supunere către coroana Poloniei. Găsind momentul prielnic, Ana se gîndi la fratele ei Bogdan, care trăia de vreo 30 de ani în Stambul, unde, turcit, fusese și căpitan-pașă al flotei otomane. Ea îl aduse în cea mai mare taină lîngă

dînsa, în Polonia, îl creştină din nou, şi-l pregăti pentru domnie. Nu se cunosc împrejurările în care acest plan a eşuat, nici nu se ştie ce s-a făcut în urmă Bogdan Movilă.

Însă, învinuirea mare ce i s-a adus şi ura concetăţenilor a căpătat-o din pricina amestecului ei în războiul la succesiunea tronului Poloniei.

La moartea regelui Sigismund Wasa, în 1632 (Iagelon după mamă), îi urmă în scaun fiul său mai mare, Ladislas al IV-lea. Acesta se însură întîi cu arhiducesa austriacă Cecilia-Renata, pe care merseră s-o aducă din Viena la Varşovia tocmai fetele lui Eremia Movilă (Maria, măritată atunci cu Firlev şi Ana, care trăia încă cu primul ei bărbat Pszerezski), drept dovadă de vaza de care se bucurau moldovencele noastre în regatul polon.

Prin această căsătorie, casa de Austria viza coroana Poloniei, iar politica regelui fu cu totul închinată monarhiei vecine. Cecilia Renata muri însă după vreo zece ani şi regele Ladislas se însură a doua oară cu o franceză, Marie Luise de Gonzague. Franţa, cu acest prilej, începu a căpăta influenţă în Polonia, influenţă care crescu şi mai mult la moartea lui Ladislas (1648), cînd noul rege, Ion Cazimir, fratele decedatului, se însură cu cumnata lui. Timp de 14 ani, politica lui Mazarin prinse atît de bine în Polonia, încît regele, care n-avea copii, cum n-avusese nici frate-său, era gata să declare ca moştenitor al tronului pe ducele d'Enghien, fiul marelui Condé. Lupta dintre Bourboni şi Habsburgi era pe punctul să se termine în favoarea celor dintîi. Atunci se pricepu Austria să asmuţe simţămîntul patriotic al Şleahtei, care ceru ca moştenitorul tronului să nu fie nici francez, nici austriac, ci polon. Războiul civil, războiul ce purta numele de „condean" de la Condé, izbucni. O înverşunată luptă se încinse, care ţinu mai mulţi ani, şi care se termină prin izbînda Şleahtei, condusă de Ludomirski, împotriva armatelor regale de sub conducerea lui Stanislas Potocki. Deşi foarte bătrînă pe atunci, Ana Potocki nu se dăduse îndărăt de la nici o oboseală pentru a sprijini cauza regelui. Ea pare a fi fost prietenă intimă a reginei Maria-

Luisa, și în această calitate stătu întotdeauna de-a dreapta soțului ei, asmuțind și intrigînd în favoarea moștenitorului francez. Se pare chiar că ea fu aceea care hotărî pe soțul ei să ia armele împotriva Șleahtei. Muri în chiar anul cînd regele Ion Cazimir fu nevoit, prin convenția de la Legonica (1666), să renunțe solemn la gîndul de-a desemna el pe moștenitorul tronului. Iar bărbatul ei, Stanislas Potocki, muri în același an. Învingătorii ei concetățeni îi făcură următorul epitaf-panegiric, pe latinește :

„Aici zac oasele Anei Movileanca, de naștere moldoveancă, de religie și obiceiuri greacă, după căsătorie polonă, muiere a trei bărbați, stăpîna celui de-al patrulea, instigatoarea nedreptei alegeri condeene, sprijinitoarea apăsării fără de lege a libertății polone, aprinzînd focul între cetățeni, sporind dihăniile iadului, n-a dat cît a trăit sfaturi bune bărbatului ei, iar după moarte nu i-a lăsat nimic, decît arta de-a face rău țării, și a murit în anul de la Christos 1666, anul mîntuirii Poloniei. Fii patrie fericită ! Cît de ușor și bine ai răsufla, dacă atare dihănii mai des ar crăpa !"

Trebuie mărturisit că astfel de panegiricuri nu se găseau în toate zilele.

Doi ani și jumătate după moartea ei, Ion Cazimir abdică, mergînd să moară în Franța, iar polonii își aleseră rege — ironie a soartei — pe strănepotul de soră al Anei Movileanca Potocki, pe Mihai Wisznoviecki.

*

Fiii lui Eremia și Simion Movilă sau au murit tineri, fără doamne, sau, dacă au avut, ele n-au lăsat urme care să deștepte luarea noastră aminte. Astfel, despre fiii lui Vodă Eremia, am văzut că cei doi dintîi, Constantin și Alexandru, au domnit fiind copii și murind foarte tineri, n-au avut neveste ; iar celui mai mic, Bogdan, după ce s-a turcit la Stambul și s-a desturcit la Cracovia, i se pierd urmele, fără a ști dacă a fost însurat.

Despre fii lui Simion Vodă avem următoarele ştiri : Gavril a ţinut, după ce a fost domn (1618—20), pe-o ardeleancă, Elisabeta Zalyoni. El era refugiat cu mamă-sa în Ardeal, trăind la Alba Iulia, de unde poftea pe bistriteni la nunta sa, care urma să aibă loc după ritul catolic. Elisabeta Zalyoni de Albes era, de 11 ani acum, văduva unui mare magnat ungur, Mihai Imreffy de Szerdahely. Căsătoria s-a celebrat în castelul proprietăţii ei Dioszegh, la 7 august 1622.

Mihai, logodit cu Anca, fata lui Radu Vodă Serban, a murit înainte de nuntă ; Moise Vodă a fost însurat cu Ecaterina, fiica lui Radu Mihnea Voievod, pe a cărei soră o ţinea nepotul său Miron Vodă Barnovski ; Ion ţinea pe-o Theodora, fata lui Ene Postelnicul şi a Irinei (domniţa lor Elena a fost nevasta lui Miron Costin, cronicarul) ; şi, în sfîrşit, Petru, călugărindu-se, a devenit mai apoi cunoscutul mitropolit al Kiewului.

Despre Miron Barnowski ştim c-a fost însurat întîi cu Artemia Vartic (fata lui Gavril Vartic şi a Grapinei Gînscă). Tîrziu el a mai fost însurat cu o polonă, fata castelanului de Camenic. Cum N. Iorga arată că el a ţinut şi pe una din fetele lui Radu Mihnea, atunci aceasta n-a fost nici prima nici ultima lui nevastă, ci a doua.

Vom mai aminti că Ştefan Tomşa, marele duşman al Movileştilor, fiul lui Tomşa Vodă (ucigaşul lui Despot) şi a soţiei sale Axintia, a fost probabil însurat de două ori. În zbuciumata lui tinereţe el cutreierase apusul şi avusese onoarea de-a fi şi soldatul lui Henric al IV-lea, regele Franţei, luptînd în Pirinei, împotriva armatelor spaniole ale lui Filip al II-lea. Din acele meleaguri apusene adusese el pe întîia lui soţie, Ginevra, iar mai apoi îl aflăm însurat cu o moldoveancă, doamna Elena. Fiul său, Leon Vodă, avea o doamnă Victoria, desigur străină şi ea. În sfîrşit, italianul Gaspar Vodă Grazziani nu şi-a adus soţie în Moldova. În 1619, fiind încă neînsurat, el ceru în căsătorie pe fiica dragonului venetian din Constantinopol, Marc-Antonio-Borisio. Dar domnia lui Grazziani clătinîndu-se, Borisio, cunoscător al intrigilor din Stambul, îi refuză fata şi cu dreptate. În august 1620 veneticul străin îşi pierdu scaunul şi în curînd şi viaţa.

Am numărat astfel pe toți domnii din primele trei decenii ale veacului al 17-lea, rămînînd a vorbi numai de singurii ce prezintă vreun interes : Radu Şerban, Alexandru Ilieș, Radu Mihinea și fiul său, Alexandru Coconul, cari toți și-au avut doamnele lor, despre care, de bine de rău, se poate spune cîte ceva.

Capitolul XVI

DOAMNELE ŞI DOMNIŢELE LUI RADU VODĂ ŞERBAN

lorioasa epopee a lui Mihai Viteazul scuturase pe români din amorţeala în care zăcuseră aproape o sută de ani. Ea deşteptase în sufletul lor vechea vitejie a primelor vremuri, şi le aprinsese în inimă o flacără de ambiţie, o dorinţă de-a trăi liberi, de-a scăpa de îngrijorătoarea vedenie a cotropirii turceşti. Ei voiau ceva. Nu unitatea naţională, a cărei noţiune nu o posedau ; însă un surplus de energie avea nevoie să fie cheltuit. El fu îndreptat în apărarea dreptului de-a trăi slobozi pe pămîntul moştenit din străbuni.

Din această stare de spirit se născuseră luptele împotriva străinului moldovean Simion Movilă, ocrotit de poloni, şi, împotriva românului grecizat Radu Mihnea, ocrotit de turci. Sub Radu Şerban, românii au trăit o urmare a glorioaselor zile de sub Mihai, glorie făurită de ei înşişi, mai mult decît domnul lor. Căci, nu numai că erau în genere sufletele înflăcărate, dar rămăseseră mai ales din armata eroului mort buni soldaţi şi viteji căpitani, cari, obişnuiţi cu viaţa ostăşească, simţeau nevoia unui trai

de mișcare, de luptă, de fapte mari. Au reușit să și-l facă.

În august 1601 află Țara Românească că-i murise voievodul în Ardeal, suprimat mișelește de o mînă trădătoare. Departe de a se închina lui Simion Movilă, care, deși alungat odată peste hotare, deținea totuși din nou puterea în Tîrgoviște, ea își alese domn după voia ei. Mulți din lefegiii lui Mihai se răzlețiseră, însă oștile conduse de căpeteniile române se coborîră din Ardeal în Muntenia, pe la Cîineni, pentru a hotărî, pe pămîntul lor, cine le va fi domn. La Cîrstinești, pe Topolog, în sus de Curtea de Argeș, ele poposiră, trimițînd de știre boierilor să vină acolo, pentru ca, împreună cu toții, să-și aleagă un voievod. Cu Buzeștii în frunte veniră boierii țării de pretutindeni și ridicară domn pe Radu, vel paharnicul din Coeni, care și-a zis apoi Radu Vodă Șerban.

Avusese oastea lui Mihai viteji mai mari decît Radu, dar, în afară că paharnicul din Coeni, om matur, trecea drept priceput în arta războiului, el mai avea întîietatea asupra celorlalți boieri, prin faptul că în vinele lui curgea sîngele voievozilor Basarabi. Dacă ajunseseră boierii și oștirea să-și aleagă din nou ei singuri voievodul, apoi atunci, păstrînd tradiția, îl aleseseră să fie de viță domnească.

Înrudirea lui Radu Șerban cu Basarabii era, de altfel, prin stirpe femeiască și cam îndepărtată. Tatăl său, vel armașul Nică, luase în căsătorie pe Maria din Coeni, care se trăgea prin maică-sa Anca, prin bunică-sa Maria, prin războinicul Radu Postelnicul, din marele boier craiovean Neagoi, care la rîndul lui se trăgea probabil din cei dintîi Basarabi ai Țării Românești.

Soția noului domn, Elena, era și ea de viță domnească, fata lui Udrișteș, postelnicul din Mărgineni, nepoata bătrînului Udrișteș și a domniței Ancăi, fata lui Radu Vodă de la Afumați.

Radu Șerban nu era atît de bogat prin tatăl său, cît era bogat prin mama lui, Maria, care făcuse trei moșteniri de-a rîndul. Cu această avere, mai mult în perspectivă, cu stropul de sînge basarab ce-i curgea în vine, prin căsătoria ce făcuse, prin apropiata lui înrudire cu Buzeștii, cei mai puternici boieri din țară, și prin renumele ce-și

cîştigase de ostaş viteaz şi de căpitan priceput, e lesne de înţeles de ce l-a ales domn pe el şi nu pe altul.

Cînd se urcă pe scaun, familia lui Radu era compusă din mamă-sa, Maria din Coeni, din nevastă-sa, doamna Elena, şi dintr-o fetiţă de vreo 6 ani, domniţa Ancuţa. Pe vremurile acelea de război şi de bejenie, reşedinţa lor fusese în Ardeal, la Beiuş şi la Satu-Mare unde rămăseseră femeile şi după alegerea lui Radu în domnia ţării, fiindcă el ştia că de la „a fi ales domn" şi pînă la „a domni" mai era o treabă de făcut, anume, „de-a se aşeza pe scaun" fie prin confirmarea Porţii, fie prin puterea armelor.

Nevoind a-l recunoaşte, turcii căutau să-şi impună în scaun pe candidatul lor, Radu Mihnea, iar polonii sprijineau pe Simion Movilă. În atare împrejurări, Radu Şerban ceru sprijinul nemţilor, aşa încît avea ţara acum trei candidaţi a trei diferite ţări. Un an i-a trebuit lui Radu să lupte cu rivalii săi, cînd alungînd pe unul peste Dunăre şi azvîrlind pe celălalt în Moldova, cînd refugiindu-se el însuşi din nou în Ardeal.

Abia în septembrie 1602, după ce vărul său Stroe Buzescu mersese la Praga să ceară sprijinul împăratului, putu el, ajutat de armata lui Basta, să dea împotriva moldovenilor, polonilor şi tătarilor lui Movilă acele memorabile lupte de pe valea Teleajenului, în care armata duşmană fu zdrobită şi scaunul său, în sfîrşit asigurat.

Atunci abia îşi aduse voievodul familia din Ardeal. Bătrîna Maria şi-a luat din nou reşedinţa în Coeni, pe drumul Giurgiului, în sus de mînăstirea Comana. Ruinele acelei locuinţe se mai văd şi azi, atît de impunătoare prin mărimea şi grosimea zidurilor, cît îţi deşteaptă în minte icoana unui vechi castel medieval, casă de locuit şi cetate de apărare.

S-o fi dus bătrîna la Coeni, iar doamna Elena şi domniţa Ancuţa veniră la Tîrgovişte. Însă linişte nu avură acele femei în anii dintîi ai măririi lor. În afară de veşnicele hărţuieli cu turcii lui Radu Mihnea, ba la Silistra, ba la Brăila, noul domn fu nevoit să treacă din nou munţii pentru a da ajutor el acum lui Bathory, împotriva lui Moise Szekely, care rîvnea coroana Ardealului. Bathory stăpînea Transilvania în numele împăratului Ger-

maniei (Rudolf al II-lea), iar Szekely, asmuțit și ajutat de turci, înainta cu o armată puternică împotriva lui pentru a elibera țara de nemți. Cum Radu Șerban își datora domnia ajutorului ce-i dăduse împăratul, venise rîndul lui acum să-și plătească polița.

În vara anului 1603 pribegia femeilor începu din nou Ele nu puteau fi lăsate la Tîrgoviște, unde în lipsa domnului puteau năvăli tătarii, sau putea scaunul lui să fie ocupat de veșnicii lui dușmani, Movilă sau Radu Mihnea. Cu cîțiva boieri credincioși și cu averea, mult, puțină, ce putuse ridica la plecare, domnul își trimise deci din nou familia la Beiuș pînă vor hotărî armele despre viitor. Iar el o apucă înspre Brașov pentru a-și măsura puterile cu ale lui Szekely, care spusese, rîzînd de el, că-l va doborî „pe românul cel gros".

Se întîlniră în preajma Brașovului, în luna lui iulie 1603, și după o foarte îndîrjită luptă, în șanțuri, piept la piept, oastea dușmană fu sfărîmată. Becteș-Pașa, comandantul turc, o lua la sănătoasă, iar Szekely sări peste întărituri, fugind înspre Făgăraș. Însă fu recunoscut de Gheorghe Rat, vestitul căpitan al lui Mihai Viteazul, intrat în slujba Radului Vodă. Urmărindu-l pe Szekely, care se apără de altfel voinicește, cu bîta și cu hangerul, îl prinse și-i reteză capul, pe care i-l duse lui Radu Șerban, care, la rîndul lui, îl trimise lui Basta.

Românul cel gros deveni dintr-odată un mare viteaz.

Basta, care-l chemase în ajutor, se îngriji de această repede și strălucită izbîndă. Umbra lui Mihai i se arătă prin vis. I se părea că reînviase eroul omorît de el. Din Dej, la 29 iulie, italianul trimise scrisoare lui Radu Vodă : „Am știință c-ai învins pe Moise Szekely și i-ai luat capul. Îți poruncesc să te întorci în țara ta. În Ardeal o să isprăvesc eu cu dușmanul, căci am oști destule".

N-avea de ce fi îngrijat. Mihai Viteazul murise de-a binelea, iar noul învingător nu se gîndea la cucerirea Ardealului. El lăsă acolo pe Gheorghe Rat cu 2 000 de oameni, își luă din nou nevasta și copila și se întoarse, mulțumit, la Tîrgoviște.

Împăratul Germaniei, mai mărinimos decît generalul său, și mai în nota realității, acordă domnului Munteniei o recompensă de 120 000 de taleri pe an și-i recunoscu

dreptul de stăpînire în Țara Românească. Îi trimise și un steag, pe care i-l aduse la Tîrgoviște, în martie 1604, contele Camillo Cavriolo.

Ceremonia înmînării acestui steag a fost descrisă de-un martor ocular și este cît se poate de instructivă pentru cunoașterea obiceiurilor și a vieții noastre sociale de atunci. Vom arăta numai, că în piața Tîrgoviștei, domnul țării și solul împăratului își strînseră mîna, amănunt interesant, întrucît se credea că pe atunci strîngerea mîinilor era, la noi, un obicei necunoscut. Steagul a fost luat în primire de marele logofăt, după ce, de altfel, îl sărutase domnul, descălecînd de pe cal. Opt zile a stat Cavriolo în Tîrgoviște; petrecerile s-au ținut lanț, vînători, mese, jocuri, iar ziua a opta cheful a ținut de la 3 după amiază pînă la 3 dimineața, după care, pe-un cal arăbesc dăruit de vodă, cu șea de aur și de argint, contele Cavriolo porni de la curtea Basarabilor înapoi la a Habsburgilor.

Cîteva zile mai tîrziu, domnul întoarse vizita la Brașov, unde fu primit de însuși Basta, devenit, din poruncă împărătească, prietenul nostru. Acolo avură loc mari serbări, cari tulbură mintea lui Radu Șerban. Constantin Căpitanul, cronicarul vremii, se vaită amar că „Mulțumită lui dumnezeu au trecut 5—6 ani în pace. Dar Șerban Vodă văzînd atîta pace, și biruind și pe vrăjmașul său ungurul, i s-au înălțat mintea și s-au semețit, s-au mîndrit și nu mai căuta trebile domniei, ci numai mîncările, băuturile, plimbările și alte necurății. acele le căuta bine".

Printre toate petrecerile acele, fu și o mare logodnă la curte. Ancuța, fata lui vodă, fu făgăduită lui Mihăilaș Movilă, fostul domn de cîteva luni al Moldovei. Are soarta astfel de ciudățenii. După ce, ani de-a rîndul, Simion Movilă fusese cel mai aprig dușman al lui Radu Șerban, acum, că el murise, deodată familia acestui urgisit moldovean, alungată din țara ei, își găsi adăpost tocmai la Tîrgoviște, la curtea lui Vodă Șerban. Ca prin minune, totul se schimbă. Doamna Marghita, văduva lui Simion, și fiul ei Mihai, fură primiți acolo cu brațele deschise. De altfel, poate că la o definitivă împăcare lucrase altceva decît mărinimia domnului Munteniei. Mi-

hăilaș Vodă avea vreo douăzeci de ani, Ancuța vreo paisprezece — de! dragostea, se zice că este mai puternică decît ura. Se logodiră copiii. Dar scurtă vreme după acea, tînărul voievod muri. Singura mîngîiere care se putu da văduvei Marghita, fu să-și vadă fiul îngropat la Mînăstirea Dealului, alături de alt mare dușman de-al lor, însă ajuns de pe atunci eroul neamului, Mihai Viteazul.

După această tristă întîmplare, care curmase pe-o vreme veselia curții tîrgoviștene, cu încetul chefurile se încinseră din nou, pînă într-o bună zi un neprevăzut eveniment le curmă cu desăvîrșire.

Generalul Basta părăsise Ardealul, fiind înlocuit cu Ștefan Bocskay,cu care Radu Șerban întreținuse cele mai prietenoase legături. Turcii însă, care nu puteau lăsa să se întindă influența germană în Ardeal, trimiseră acolo pe-un om de-al lor, pe Gavril Bathory, nepotul de fiu al lui Ștefan, fostul rege al Poloniei. Îl făcură deodată principe al Ardealului, pe acest Gavril, omul cel mai frumos din vremea lui, cel mai senzual, cel mai bogat, cel mai activ, cel mai ambițios. Această numire datînd din martie **1608**, Radu Șerban ar fi avut vreme să culeagă informații asupra noului domn al Ardealului, dacă nu i-ar fi plăcut mai bine să benchetuiască în Tîrgoviște.

Într-o zi de ianuarie 1611, un crainic de-al lui Mihai Veiss, prietenul brașovean al lui Șerban Vodă, sosi în goana calului să-l vestească cum că Gavril Bathory năvălește în țară spre a-i scoate domnia. Ambiția domnului Ardealului era să fie rege al Poloniei. Mihai Viteazul amplificat.

Nepregătit de luptă, Radu Vodă Șerban avu tocmai timpul să-și încarce bogățiile în rădvane și, împreună cu doamna Elena, cu fata lui Ancuța și cu mamă-sa Maria, să apuce în toată graba drumul pribegiei... spre Moldova.

La 26 ianuarie, Gavril Bathory se și intitula, din Tîrgoviște : „voievod al Ardealului și al Țării Românești", pe cînd convoiul fugarilor nu ajunsese nici la hotarele țării.

O nenorocită întîmplare dovedește că oamenii sînt aceiași în toate vremurile. Domnul Radu Șerban își trimise înainte carele încărcate cu avuțiile lui, căci e vaca și purcelul mai mult decît nevasta și copilul. Apoi urmă

rădvanul poleit, purtînd în el simandicoasele feţe domneşti ale lui vodă, a doamnei şi a domniţei. Tocmai în coadă de tot venea, şchiopa-şchiopa, căruţa care trăgea pe bătrîna din Coeni, mama voievodului. Oamenii lui Bathory o ajunseră din urmă şi făcînd-o prizonieră, o întoarseră în Tîrgovişte. Nu spune povestea ce s-a întîmplat atunci cu dînsa, însă bătrînă cum era, ea muri în curînd, fără a-şi mai revedea pe iubitul şi ingratul ei fiu.

În goana cailor de poştă, alaiul fugarilor ajunsese în Roman — unde familia domnului se şi stabili. De aici plecă domnul la Iaşi pentru a hotărî pe doamna Elisabeta Movilă să semneze faimosul act de închinare către împăratul Germaniei, care o costă pe biata femeie, cîţiva ani mai tîrziu, tronul, cinstea, credinţa şi libertatea. Întors apoi din nou la Roman, Radu Şerban nu-şi pierdu vremea. Zilele drujbei trecuseră, sunase ceasul slujbei. El îşi înjghebă oaste de poloni şi de moldoveni, cu care, 6 luni mai tîrziu, trecu munţii pe la Oituz, şi împreunîndu-se cu muntenii veniţi în ajutorul lui pe la Bran, se înfăţişă deodată înaintea Braşovului, mai pe neaşteptate decît se înfăţişase Bathory dinaintea Tîrgoviştei.

La 7 iulie 1611, trupele de acoperire erau în faţa oraşului. A urmat, ca în timpul lui Szekely, o luptă înversunată, din care domnul Munteniei ieşi din nou învingător. „Fusson a ki futhat" strigau ungurii lui Bathory („sauve qui peut", sau fugă cine poate). Căpitanul Elek şi Ordog fură prinşi din fugă şi decapitaţi în piaţa oraşului. Bathory el însuşi era să fie prins şi omorît, dacă în clipa cînd, urmărit de un ofiţer polon (Siftla), acesta n-ar fi fost deodată culcat la pămînt de un glonte unguresc. Aruncîndu-şi arma şi coiful lui cu pene de vultur într-un şanţ, trufaşul Gavril Bathory o luă la sănătoasa pe jos, pînă cînd, găsind un cal rătăcit, încălecă pe el, şi goni pînă la Sibiu.

Radu Vodă Şerban, văzînd mormanul de trupuri moarte, grămădite unele peste altele, într-acelaşi loc de altfel unde, cu 7 ani înainte, murise Szekely, a ridicat din ele a macabră movilă, poruncind şi-o slujbă de veşnică pomenire. Zise el atunci, smerit: „Sînt prea puţin ca să fi putut face aceasta. Dumnezeu din ceruri a făcut-o cu mîna lui atotputernică".

Pentru a doua oară Şerban-Vodă ar fi putut, în clipa aceea cuceri Ardealul. Ţăranii români şi secui îl priveau ca pe-un al doilea Mihai Viteazul. Însă Mihai Viteazul este unul în veacuri, iar noul învingător era numai Radu Şerban, prea puţin ca să fi putut face ce trebuia. El umplu Braşovul de muzici, de petreceri, de „necurăţii", în vreme ce Bathory îşi aduna în Sibiu oştile răzleţite, căzînd pe neaşteptate peste chefliul domn, îl zdrobi şi-l alungă din nou în Moldova din care venise.

Epopeea lui Mihai se încheia definitiv în acea zi de mai 1611.

La Roman, Şerban-Vodă nu-şi mai găsi familia. Ea se mutase în cetatea Sucevei, mai mare, mai domnească. Acolo avu plăcerea să găsească pe lîngă soţie şi fată, — o mîngîiere poate peste durerea înfrîngerii, — o nouă odraslă domnească, născută în lipsa lui, o fetiţă de-o lună, pe care o botezară Elena. În cetatea Sucevei răsunară iar muzicile şi vinul curse din belşug cu prilejul botezului acestei fete, celebrat de Atanasie Crimca, mitropolitul Ţări Moldovei.

Radu Şerban, luîndu-şi familia astfel mărită, plecă în Polonia şi de acolo la Viena, la protectorul său, împăratul Germaniei.

Din Austria, din Ungaria, din Ardeal, pribeagul domn nu încetă să uneltească, ani de zile, pentru a-şi recăpăta scaunul. La început, împăratul Matei, urmaşul lui Rudolf, îl sprijini din răsputeri. Din răsputeri înseamnă atît cît trebuie pentru a nu intra din nou în conflict cu turcii. În ianuarie 1612, el scrie personal boierilor şi căpitanilor oştirilor muntene, ca să-i vestească cum că în curînd le va trimite domn pe Radu-Vodă Şerban, care se află la Viena, lîngă dînsul. În mai acelaşi an, el trimite sultanului o scrisoare prin care stăruie ca Radu Şerban să fie adus din nou în scaunul Munteniei.

Iar boierii din partidul fostului domn, înnebuniţi de spaima ce le-o pricinuia noul voievod Radu Mihnea, cereau cu rugăminţi şi cu ameninţări, întoarcerea protectorului lor. La 12 septembrie 1612, ei îi scriau : „Vino în ţară cu ajutorul împăratului, că de treisprezece luni de cînd ai părăsit ţara, acest domn a ucis o sumă de boieri". Doi ani mai tîrziu, la 29 aprilie 1614, aflăm o altă scrisoare :

„Prea milostive doamne, să fii d-ta sănătos. De ce pînă acum nici un lucru adeverit nu ne trimiți, ce numai nădejde? Că întîi în țara noastră acum striga hogea, că-și ține acest domn frații și surorile în casă cu el și sînt turci. Acum înțelegem că are turcul gînd să pună în țara noastră pașă, și cuconii noștri să-i facă ieniceri și fetele noastre să le ia turcii lor muieri. Deci noi din zilele lui Mihai-Vodă, de cînd ne-am supus și ne-am jurat creștinilor, pentru aceia ne-am supus împăratului, ca să nu cădem noi la un lucru ca acesta. Ce mult ne mirăm au dumneata nu faci știre împăratului de nevoile noastre? ce de este vina din dumneata, dumnezeu îți va fi platnic, cum te-au jurat cu noi, căci inima noastră nu se poate suferi cu păgînii..."

Această frumoasă scrisoare rămase, ca atîtea altele, fără răspuns. Vina nu era a domnului. Turcii nu-l mai voiau, iar nemților, aflați în preajma războiului de 30 de ani, nu le mai trebuiau încurcături cu Poarta pentru trebile Ardealului și ale Munteniei.

De altfel, traiul ce ducea pribeagul domn în Viena, nu era chiar de plîns. S-a spus că trăia în sărăcie, fiindcă întinsele lui moșii din țară încăpuseră în mîini străine, și deci n-avea venituri. Avea însă aurul ce luase cu el îndeajuns pentru a-i îngădui să țină în Viena o curte domnească. Trăiau în preajma lui, în afară de doamnă și de domnițe, în afară de foarte numeroși servitori, o sumedenie de boieri cu jupînesele lor, printre care erau trei logofeți; apoi duhovnicul domnului, care era însuși Dionisie Paleologul, fostul mitropolit al Moldovei. Și mai era un medic al curții, „der Leibarzt seiner Durchlaucht", doctor austriac. Mai era un ghiduș cocoșat, „der Hofnarr", „le fou de son Altesse". O întreagă curte, după cum se vede, care cerea cheltuială.

Faptul că pribeagul domn ținea pe lîngă el un nebun, precum ținuse și Petre Șchipul, cu un sfert de veac înainte, la Bozen în Tirol, pe ghidușul pitic Petre Bolea, dovedește că viața curților noastre era mult mai occidentală decît ne-o închipuim noi azi.

Despre doamnă știm numai că-și petrecea vremea dînd fetelor ei o îngrijită creștere, care făcu mai tîrziu din domnița Elena, trăită de copilă în rafinata capitală a

Austriei, una din cele dintîi boieroaice ale Munteniei, din pricina numelui ce purta, a căsătoriei ce încheiase şi a educaţiei ce primise.

Cît despre domniţa Ancuţa, fată mare acum, care avusese şi nenorocul să-i moară logodnicul, toată grija părinţilor fu să-i găsească un soţ demn de ea. Fată de domn, tatăl ei dorea să o mărite, dacă nu cu un voievod, cel puţin cu un fecior de voievod. Şi cum, după moartea lui Mihăilaş Vodă Movilă, nu se mai arătase nimeni s-o ceară, bătrînul ei tată se gîndi la un om de viţă basarabă şi el, fost domn ca şi el şi el pribeag : Nicolae Pătraşcu, feciorul lui Mihai Viteazul.

Pe Nicolae Pătraşcu, după cum ştim, îl lăsase Mihai în locul lui la Tîrgovişte, cînd plecase în 1600 la Alba-Iulia, aşa încît, de atunci, fiul marelui voievod se intitula şi el domn. Ne amintim cum îl duse în urmă mama lui în Ardeal, la Ungnad, omul lui Basta, pe cînd Mihai-Vodă se afla la Praga, şi cum jurase copilul că este credincios împăratului, iar dacă tatăl său are vreo vină să şi-o poarte singur. Nicolae Pătraşcu avea pe atunci cel mult 14 ani. Cariera lui a fost obscură. După moartea lui Mihai Viteazul, el se întoarse în ţară cu mama lui, doamna Stanca, şi cu sora mai mare, Florica Greceanu. Am văzut mai sus duioasa lor revedere (în 1603) cu bătrîna bunică, călugăriţa din mînăstirea Coziei. Mama lui muri în curînd de ciumă, bunica de bătrîneţe, iar el se întoarse în Ardeal, unde unelti cîtva timp pentru a recăpăta scaunul domnesc din Tîrgovişte. Tăbărînd odată în ţară cu o mică oaste improvizată de el, fu învins, făcut prizonier şi adus lui Vodă Radu Şerban, care pentru a-i tăia pofta de a domni, îl însemnă la nas. Întors iar în Ardeal, i se şterg urmele timp de vreo zece ani, cînd îl aflăm din nou, de data aceasta în strînse legături cu acelaşi Radu Şerban care-i tăiase nasul.

Anii lui de pribegie nu i-a trăit Radu Şerban numai la Viena. Deseori îi dăm de urmă în Ungaria, mai ales la Sîmbăta Mare (Tyrnau). Acolo s-o fi găsit el cu Nicolae Pătraşcu, s-o fi împăcat cu el şi o fi pus căsătoria la cale. Îl aduse la Viena şi-i arătă pe Ancuţa. Domniţa plăcu lui Nicolae, căci era, zice-se, frumuşică : iar dacă Nicolae plăcu Ancuţei, nu se ştie, mai ales că trebuie

să fi fost şi cîrn. Dar căsătoria fu hotărîtă şi logodna avu loc.

Între timp, Maria, mama lui Şerban Vodă, murise în ţară şi lăsase prin dieta ei, fiului şi nepoatelor toată averea rămasă de la bătrînii din Coeni. Radu Şerban, la rîndul lui, făcu un testament, datat din Viena la 28 februarie 1620, prin care lăsa toate moşiile sale fetelor sale Anca şi Elena, „care în vreme de bătrîneţe ne-au dăruit dumnezeu din cununie dreaptă, ca să fie amîndouă surori, însă cu această tocmeală, că pînă unde va fi doamna mea Elena vie, să le stăpînească ea şi să se hrănească din aceste moşii, iar după moartea doamnei mele să fie cum a lăsat mama, dumnezeu s-o ierte, şi cum am lăsat eu".

În februarie 1620, Radu Şerban se simţea mistuit de boală, ceea ce-l îndeamnă a face diata de mai sus. Nici o lună mai tîrziu muri, îngropat fiind în catedrala Vienei. Astrucarea aceasta în cea mai mîndră biserică a Vienei, Stephanskirche, arată deosebita consideraţiune de care trebuie să se fi bucurat el pe lîngă împăratul Mathias.

Nunta domniţei Anca se făcu deci abia după moartea tatălui ei, prin toamna aceluiaşi an 1620. Li se născu din această însoţire un fiu, Gavril, mort foarte curînd (1622), un alt fiu numit Mihai, după marele său bunic, şi o fată Elena.

Pribegii aceştia au trăit încă mulţi ani în Viena, fără a putea căpăta de la împărat învoirea de a se întoarce în ţara lor.

Doamna Elena, văduva lui Radu Şerban, cu fata ei mai mică, Ilinca, au pornit-o spre ţară în primii ani ai domniei lui Matei Basarab, prin 1633 sau 35. Noul domn al Ţării Româneşti era înrudit cu doamna Elena, şi o fi făcut el demersurile trebuincioase pentru a o aduce în ţară. Abia sosi, el îşi mărită pe nepoata Ilinca, fată cam de vreo 22 de ani, cu favoritul său, postelnicul Constantin Cantacuzino. Paginile istoriei noastre sînt pline de numele acestei domniţe, care a fost mama lui Şerban Vodă Cantacuzino, şi cu care cititorul se va mai întîlni deseori.

Cît despre domniţa Ancuţa, viaţa ei n-a fost fericită. În anul 1627, îi moare soţul, Nicolae Vodă Pătraşcu, acolo în Austria, îngropat fiind în biserica sîrbească din Raab. Nefericita văduvă trăi mai departe dintr-o donaţie de

bunuri ce se făcuse soţului ei în 1622, dintr-un ajutor de 50 de florini pe lună, dat de împărat, şi, zice un document, din chiar munca ei, cusutul şi brodatul.

Cînd prin 1633, mama şi sora ei părăsesc în sfîrşit Viena şi se întorc în ţară, ea este totuşi oprită cu copiii ei, în Austria. Pentru a ocoli neajunsurile pe care ambiţiile fiilor de domni le pricinuiau întotdeauna împrejurul lor, împăratul nu voi să îngăduie ca nora şi nepotul lui Mihai Viteazul să se întoarcă în ţara lor. Abia cînd, în 1640, Matei Basarab, care n-avea copii, hotărî că moştenitorul lui va fi Mihai, fiul lui Pătraşcu, abia atunci căpătă biata doamnă Ancuţa învoirea de a pleca la Bucureşti. Fetiţa ei Elena porni cu dînsa, iar Mihai, băiat de 15 ani, fu oprit la Viena pînă la noi dispoziţii.

Ancuţa făcu un lucru cuviincios. Ceru voie de la împărat să ridice oasele tatălui ei din catedrala Vienei şi acele ale bărbatului din biserica din Raab, pentru a le duce în ţară. Lucrul fiindu-i îngăduit, la 18 noiembrie 1640 aflăm pe doamna Anca şi pe fata ei Elena sosind în Braşov cu carele mortuare. Logofătul lui Matei Basarab, împreună cu alţi 16 boieri, veniră întru întîmpinarea lor, şi alaiul întreg se porni spre ţară în ziua de 23 noiembrie. În Bucureşti fu întîmpinat de însăşi voievodul Matei, în fruntea întregii curţi, şi de toate rudele domneşti, printre care, firește, în primul rînd domniţa Elena Cantacuzino, fata şi cumnata morţilor ce urmau să fie din nou îngropaţi în pămîntul ţării lor. Lipsea numai doamna Elena, văduva lui Radu Şerban, care la acea dată pare a fi fost moartă şi ea. Convoiul porni mai departe, prin Coeni, la mînăstirea Comana, ctitoria acestor Basarabi, unde foştii voievozi fură astrucaţi. Mormîntul lor se mai vede şi azi.

Doamna Anca şi fata ei îşi găsiră un adăpost la Filipeşti, în Prahova, moşia şi aşezarea postelnicului Cantacuzino. Acolo trăiră ele, la sora Elena, vreo doi sau trei ani, pînă îşi putură recăpăta moşiile şi plăti datoriile făcute în lunga lor pribegie. De acolo, din Filipeşti, trimitea Ancuţa regulat scrisori la Viena, fiului ei Mihai, ba chiar, ca în 1643, alte lucruri mai trebuincioase pentru trai decît slova mamei, anume : „oi, boi, cai şi altele ca acestea".

Acest fiu răsfăţat al Ancuţei, care se zice că semăna la fire mai mult cu bunicul său Mihai Viteazul decît cu tatăl său Nicolae Pătraşcu, muri tînăr, înainte ca norocul să-i fi îngăduit a se înălţa în scaunul strămoşilor săi. Astfel bietul băiat nici nu cunoscu măcar ţara părinţilor săi. Îl vom mai întîlni de altfel în paginile care urmează.

Tot acolo la Filipeşti, îşi mărită doamna Ancuţa pe tînăra ei domniţă Elena cu Eustatie Golescu, fiul vestitului Stroe Leordeanul despre care va fi deseori vorba mai jos.

Iată cum s-a scurs zbuciumata viaţă a nevestei şi a fetelor lui Radu Vodă Şerban.

*

Cu nevasta unui popă din Bucureşti, Elena, domnul acesta a avut un copil, un fiu, numit Constantin. Născut înainte de domnia tatălui său şi în afară de legitima căsătorie, nu-l aflăm de la început în legătură cu familia lui. Mai tîrziu, prin de sine putere, el va ajunge domn al Ţării Româneşti.

Capitolul XVII

FAMILIA VOIEVODULUI RADU MIHNEA

n preajma domniilor lui Matei Basarab şi a lui Vasile Lupu, aflăm în scaunele ţării noastre pe cei doi din urmă coborîtori direcţi din Basarabii şi Muşatinii descălecării. Şirul voievozilor, din tată în fiu domni ai acestor ţări timp de peste 250 de ani, se isprăveşte cu Radu şi cu Alexandru, şi toate din pricina lor [43].

Ei erau fii de domni turciţi (Mihnea şi Ilieş), amîndoi ocrotitorii grecilor, pe care i-au adus cu duiumul de pe malul Bosforului pe al Dîmboviţei şi ale Bahluiului, precursori astfel ai epocii fanariote, amîndoi mîndri şi cheltuitori, ţinînd curtea regească, nu domnească. Ei au fost — batjocoriţi de unii şi lăudaţi de alţii — cei care au încheiat o epocă a istoriei noastre şi au deschis calea unei alteia.

Doamnele şi domniţele lor, chipuri şterse, au trecut şi ele pe aici, fără a lăsa urme adînci în amintirea oamenilor de atunci. Dar două întîmplări, una de dragoste, alta de ură, deştepta-vor luarea noastră aminte.

Am arătat mai sus ascendenţa lui Mihnea Vodă, dom-

nia lui, mazilirea în 1591, și turcirea lui sub numele de Mahomed Bey.

Pe doamna Neaga o părăsise de bună voie și de mult. Iar pe ibovnica Voica (despre care unii spun că i-a fost doamnă, dar nu pare a-i fi fost), precum și pe fiul său Radu îi luase deocamdată cu el la Constantinopol cînd fu silit să se turcească.

Numit pașă la Nicopoli, îl aflăm în curînd acolo, avînd încă pe lîngă el pe Voica și pe Radu.

Însă biata mama Voica, atît de îngrijorată de viitorul fiului ei, prin ce mijloace nu se știe îl trimise în ascuns la muntele Athos, pentru a fi tăinuit acolo de călugării greci. La mînăstirea Ivirului rămase el vreo doi ani, învățînd carte grecească și deprinzîndu-se a iubi pe coborîtorii Bizanțului, pe care-i va ocroti toată viața, chiar împotriva celor de-un neam cu el.

Atunci abia, despărțit de fiul său, se hotărăște Mahomed Bey să-și facă, potrivit Coranului, un harem cu multe femei, care i-au dăruit o seamă de copii, din care cunoaștem numai doi băieți, pe Ibrahim și pe Mustafa Bey, și două fete pe Ihumè Catum și Caisè Catum. Iar pe Voica, rămasă creștină, o trimise sau plecă ea de bună voie nu se știe unde.

Cîțiva ani mai tîrziu (1595), Voica reapare, scoțîndu-și fiul de la călugării Athosului și ducîndu-l tocmai în Italia, la Veneția, unde rămase el alți doi ani, învățînd italienește, latinește și cam tot ce se putea învăța pe vremea aceea acolo. Înrudit prin bunică-sa Ecaterina Salvarezi și prin mătușă-sa Maria Minio cu familiile de seamă ale Veneției, el trăia acolo viața occidentală a bogaților și rafinaților patricieni ai republicii.

Secolul al XVI-lea dăduse Veneției pe Sansovino, care transformase piața San Marco într-un adevărat muzeu de arhitectură; el adunase acolo pe Titzian, pe Veronese, pe Palma Vecchio, pe Michelangelo chiar. Arta, știința, teatrul, splendoarea serbărilor, eleganța vieții, bogăția costumelor făceau pe contemporani să spună că „Veneția ține în ea toată Italia", că este „lumina lumii". Trăit într-un astfel de mediu, și poate într-acel mai puțin strălucit, dar mai adînc savant, al Padovei, se înțelege ușor ce patimi și ce ambiții au fost răscolite în sufletul tînă-

rului vlăstar de domni Basarabi, crescut întîi pe malul Dîmboviței cu apă dulce dar săracă, și apoi pe stîncile Athosului, frumoase dar austere.

Vremea trece, trecutul nu se uită. Mihnea Voievod, zis Mehmed Bey, bun musulman, care ținea în Stambul harem cu multe neveste și-o casă de copii, purta dorul fiului său Radu, plecat printre străini. Stărui deci pe lîngă puternicii prieteni turci să-i fie îngăduit a-și aduce fecîorul lîngă el. Voia să-și mai vadă odrasla iubită și să încerce pentru dînsa ceea ce nu mai putea face pentru el însăși : să-i dea domnia Țării Românești. Învoirea fiindu-i dată, Radu plecă din Veneția la Constantinopol și-și revăzu, după o îndelungată despărțire, pe bătrînul său tată, făcînd acum și cunoștință cu mamele lui vitrege și cu micii mahomedani, frații și surorile lui.

Aceasta se întîmpla în 1597. Peste Dunăre, lucrurile erau tulburi, Mihai Viteazul se războia cu turcii. Polonii se amestecau în trebile Moldovei. Germanii voiau Ardealul. Momentul era prielnic ca Mehmed Bey să lucreze la trimiterea fiului său în Muntenia, ca om devotat al turcilor. Devenit candidatul Porții, Radu porni cu o oaste turcească la Rusciuc, de unde urma să treacă la Giurgiu și la București. Norocul nu-l ajută. Timp de 14 ani, toți candidații i-au trecut, pe rînd, înainte.

Întors la Constantinopol, cu creșterea grecească și italienească ce avea, înconjurat de turci, viața ce duse pe malul Bosforului n-a putut fi prielnică simțămintelor românești de care domnii noștri ar fi avut nevoie pentru a ocîrmui țările, ale căror destine le erau încredințate.

De altfel, în acest răstimp, Radu Mihnea a fost întotdeauna cu ochii ațintiți asupra Țării Românești, cînd la Stambul, cînd pe malul Dunării, expunîndu-și uneori viața pentru realizarea visului său. Abia în 1611, cînd Gavril Bathory alungă pe Radu Șerban din Tîrgoviște pentru a-i lua locul, turcii, nemulțumiți de ambiția acestui voievod al Ardealului, îl scoaseră din nou pe Radu candidatul lor, de după perdea, și-l expediară în grabă în Muntenia. Bathory, om energic, îl alungă repede înapoi peste Dunăre, unde domnul rămase în Rusciuc, pînă după bătălia de la Brașov și chiar pînă după fuga lui Radu Șerban în Polonia și apoi la Viena.

Abia în octombrie 1611 se așează Radu definitiv în scaunul domnesc din Tîrgoviște, luînd numele de Radu Vodă Mihnea.

El pare a fi adus atunci la Tîrgoviște și pe doamna lui Arghira, despre care nu știm nici de ce neam era, nici cînd, nici unde se măritase cu Radu Mihnea. Desigur era greacă, probabil din Constantinopol, iar căsnicia trebuie să fi fost proaspătă, deoarece toți copiii lor s-au născut în preajma acelor ani. În 1611, fiul lor Alexandru era copil, ținc de vreo patru sau cinci ani, iar una din fete, buclucașa de mai tîrziu, să fi avut vreo trei anișori. Ceilalți copii s-au născut mai apoi.

A mai adus Radu cu el din Constantinopol pe frații și surorile lui după tată-său Mihnea Turcitul [44], și a mai adus o seamă de greci, prieteni din lunga-i pribegie, precum și cîțiva italieni, „frînci" cum li se spunea. Ihumé și Caisè Catum, surorile lui, locuiau într-o casă cu el, se închinau lui Mahomed, cu fața la Mecca și puseră să li se facă geamie, de pe minaretul căreia muezinul cînta rugăciunea de dimineață, rugăciunea de la amiază și rugăciunea de seară, spre groaza românilor din capitală, care credeau c-au sosit zilele apocalipsului și sfîrșitul neamului lor. Grecilor le dădu boierii, italienilor voie vegheată, iar banii albi ai visteriei începură a circula între Tîrgoviște și Veneția, unde rămîneau depozitați la o bancă, în vederea negrelor zile cînd Radu Vodă nu va mai fi domn.

Țara nu-l putu suferi. Stolnicul Bărcan Merișan dete semnalul răscoalei. „Însă această ridicare ce-a fost să se ridice, n-au fost pre alt, ci numai mîndria și răutatea grecilor", zice cronica. Totuși vodă prinse de veste la vreme și-l tăie pe Bărcan, împreună cu alți 13 boieri, ceea ce liniști ca prin minune spiritul răscoalei. Rămîneau bieților rămâni amărîți nădejdea în reîntoarcerea din Viena a lui Radu Șerban, căruia îi trimiteau scrisoare după scrisoare, după cum am văzut mai sus, pentru a-l implora să vie cît mai curînd în țară, rugîndu-l însă, „să fie cu taină acest lucru că de s-ar înțelege, toți ne-am pierde capetele".

Ar apare ciudat acest măcel de boieri de un domn crescut în civilizația Veneției, dacă nu ne-am gîndi că, fără el, Radu Mihnea n-ar fi putut stîrpi spiritul răscoalei,

și-ar fi pierdut desigur domnia și poate și viața. Și într-adevăr, vedem că în urma acestor cruzimi, nu numai că lucrurile se liniștesc, dar însăși purtarea domnului se schimbă cu desăvîrșire. Boierii, care nu erau de partea fostului voievod, sînt mulțumiți de cel nou, căci el căuta a-i măguli, spunîndu-le că „de mare folos și cinste este domniei și țării boierul înțelept și avut", iar pe cine vrea să-l slujească cu credință, îl umplea de bani, fiindcă „dacă are domnul 5—6 boieri avuți, nici de-o nevoie a țării nu se teme". Pentru a-i face să uite că muezinul cîntă pe minaretul geamiei pentru surorile lui, el s-apucă să ridice din temelie biserica Sfîntei Troițe din București, clădită de bunicul său Alexandru Vodă și distrusă de Sinan Paşa în zilele lui Maihai Viteazul. Curtea și-o ținea în Tîrgoviște și-n București și splendoarea desfășurată de el orbise pe bieții boieri, cari uitau că toată bogăția aceasta venea de la grelele biruri ce apăsau pe locuitorii țării.

Cinci ani a ținut această domnie.

Am arătat, cînd am vorbit de Movileşti, cum a fost amestecat Radu Mihnea în războaiele Moldovei și cum a fost mutat în acea țară. Mirarea lui nu fu mică, cînd auzi că trebuie să-și schimbe reședința din Tîrgoviște cu cea din Iași. Însă porunca turcului nu se comenta, se executa. Nevasta vizirului — o sultană — voia scaunul Munteniei pentru protejatul ei Alexandru Iliaș. Radu Vodă avu delicatețea să înștiințeze pe Movilă că sosește să-i ia locul — oh! fără voia lui — și c-ar face bine să fugă cît mai repede din Iași, căci Schender Paşa voia să-l prindă, pe el, pe mamă-sa, pe frate-său și pe cumnații, vii sau morți. Ce-a urmat se știe din capitolele trecute. Bătălia de la Drăcșani, prinderea și turcirea Movileștilor — „boieri, boieri, rușinatu-m-au păgînul!" — și urcarea în scaunul Moldovei a lui Radu Vodă Mihnea Basarab.

Trimise pe dată în Tîrgoviște să i se aducă în Iași nevasta și copiii, și începu o nouă domnie, mai uimitoare decît cea trecută prin strălucirea fără pereche a curții lui domnești.

Prietenul său, un grec, Papa, care avusese visteria în Muntenia, mînuind banii țării în folosul lui vodă, fu mutat ca vistiernic în Moldova, cu aceeași însărcinare.

Un început de răscoală a boierilor fu repede înăbușită, însă turcii, cărora le plăcea să aibă liniște în provinciile lor, se burzuluiră. Radu Mihnea, pentru a-și asigura domnia, fu nevoit să-și pună familia zăloagă.

Doamna Arghira, coconul Alexandru și cele trei fete ce aveau ei acum, fură trimise la Constantinopol, unde rămaseră în tot timpul domniei acestuia, adică trei ani. E de presupus că și surorile turcoaice plecară în țara lor împreună cu doamna și copiii.

Viața ce duse Radu Vodă în Moldova fu „împărăție, nu domnie sămănătoare". Îmbrăcămintea slugilor domnești, a copiilor de casă, a vătafilor de divan, o schimbă cu desăvîrșire, dîndu-le haine bogate, blănuri de vulpe, cabaniță de jder. Iar boierilor, pentru a-i ademeni cum ademenise pe cei din Muntenia, le spunea vorbe ca aceste „Pre un om dacă-l boiereşte domnul, nu încape să-l suduiască. Ce, de nu se poartă cumsecade un boier, să-l scoată și să puie altul în locul lui ; iar a-l sudui, cu cale nu i se cade". Ajunseră boierii să-l cheme „Radu Vodă cel Mare". Însă felul cum își atrase buna lor voință, ne-o spune Miron Costin însuși : „Hiecarele cînd judecă pe-un boier cu un curtean, ochii domnului să fie spre boier ; iar cînd se păreşte un curtean cu-un țăran, mai de cinste să hie curteanul și la cuvînt și la căutarea domnului". Astfel de judecată, halal ! Radu Basarab deprinsese bine în Italia învățăturile lui Machiavel. De mirare e numai că un om ca Miron Costin, pe care noi cei de azi ne-am deprins a-l cinsti, să fi spus de Radu Vodă că era „om deplin la toate și întreg la hire, cuvîntul ce grăia ca o pravilă era tuturor, judecățile cu mare direptate și nimănui cu voie vegheată (favoritism)". Să nu uităm însă, că era vremea în toiul ei, cînd boierii luau cu hapca moșiile răzeșilor, de-i duceau la sapă de lemn și la șerbie, așa încît omul a cărui judecată le dădea întotdeauna dreptate, nu putea fi în ochii lor decît un domn întreg la hire — Radu Vodă cel Mare !

Acest om însă era bolnăvicios, mai puțin întreg la trup decît la fire. Suferea de „podagră și de heragră", la mîini și la picioare, ceea ce în vocabularul de azi, ar însemna reumatisme și artritism, boli contractate probabil în lagunele Veneției.

În 1619, trei ani după sosirea lui la Iași, el se îmbolnăvi și de ochi. Pe punctul de a-și pierde vederea, fu nevoit să-și lepede domnia și să plece la Constantinopol să se caute. Fu înlocuit cu Gașpar Grazziani, un italian care umbla de ani de zile după pleașca tronului Moldovei.

În Stambul, în curtea doftorilor străini aflători acolo, îngrijit de doamna Arghira și de domnița lui, Radu Mihnea se îndreptă curînd și, abia vindecat, se apucă să umble din nou după domnia ce abia lepădase. Cheltui mult — avea și de unde — și i se făcu pe voie. În 1620, nici un an după sosirea lui la Constantinopol, e numit din nou domn în Muntenia.

Cu doamna, cu domnițele, cu fiul său Alexandru și cu grecii lui, porni mîndrul domn din nou la Tîrgoviște. Și iarăși începu bogata viață de curte, petreceri costisitoare, lux desfrînat. În București isprăvește biserica Sfintei Troițe, pe care o închină, cu toate bogățiile ei, mînăstirii Ivirului din Sfîntul Munte, o poliță plătită călugărilor greci ce-l crescuseră. Biserica lua numele de „Radu Vodă" și rămase în veacuri, alături de-a lui Mihai Vodă, cea mai bogată și mai frumoasă din Capitală. Astăzi încă, deși atît de jalnic reparată de Gheorghe Vodă Bibescu, este monumentul de căpetenie al vechilor București.

Iar galbenii visteriei își urmau trista pribegie la banca din Veneția.

Urmează un moment de spaimă! Alexandru Ilieș îl săpa pe Radu în ascuns la Poartă. Galbenii schimbară itinerarul, pornind, cu duiumul, spre Stambul. Vizirul încasă 30 000 de scuzi și Radu Mihnea rămase domn în Țara Românească.

O nemărginită ambiție cuprinse sufletul voievodului. Voia să domnească în amîndouă țările. Mihai înfăptuise lucrul acesta prin puterea armată, el încearcă să-l facă prin magia aurului. Cu legăturile ce avea în Stambul, legături de sînge și de prietenie, cu ajutorul visteriilor țărilor pe care le storsese, își împlini visul. Nu ajunse domn nominal al Munteniei și al Moldovei însă domn efectiv, da. Și iată cum:

În vara 1623 fu mutat din nou, după stăruința lui, de la Tîrgoviște la Iași, iar fiul său Alexandru fu numit domn al Munteniei. Acesta fiind încă un copil — „che

molto e giovane", scria Cantarini către dogele Veneţiei — fu pus sub epitropia mamei sale Arghira şi a cîtorva boieri credincioşi, aşa încît, de fapt, Radu Vodă Mihnea ducea, din Iaşi, trebile ambelor ţări.

Doamna Arghira, despre care avem atît de puţine ştiri, rămîne deci în Tîrgovişte, epitropă, regentă. Firește, că trimitea cît mai des bărbatului ei veşti despre purtarea fiului şi despre trebile ţării, iar la rîndul ei primea de la Iaşi îndrumări şi porunci.

Alexandru, supranumit Coconul, mult giovanele, avea vreo 17 ani. Tatăl său se gîndi să-l însoare. Nu atît fiindcă-i venise vîrsta, cît pentru că avea Radu Vodă nevoie să-şi consolideze amîndouă domniile. De cel mai mare ajutor întru împlinirea visului de mărire ce avusese, îi fusese un grec bogat din Constantinopol, Scarlat Beglitzi, zis Saigiul, sau scurt Scarlatos, furnizorul curţii imperiale, un fel de factotum, cam ce fusese mai înainte vreme Maihai Cantacuzino Şaitanoglu. Între Radu Mihnea şi el era o strînsă prietenie, şi de fapt numai mulţumită influenţei acestuia pe lîngă puternicii Stambulului ajunsese Radu Vodă să vadă înfăptuirea ambelor domnii.

Scarlat Saigiul era însă prieten şi cu Alexandru Ilieş, fiul, natural probabil, al lui Iliaş Vodă Turcitul. Acesta, crescut în Stambul şi el, înconjurat de greci şi de turci, protejatul unei sultane (nevastă de vizir) era un veşnic rîvnitor al domniilor dunărene. De la 1616 la 18 înlocuise pe Radu Mihnea în scaunul Munteniei, de la 1620 la 21 domnise în Moldova, şi acum pîndea iar momentul favorabil pentru a căpăta din nou una din domnii. Era deci un rival periculos, şi nu putea şti Radu Mihnea cît timp va ţine bunăvoinţa ce i-o arăta Scarlat. Pentru a şi-o asigura, el se gîndi să se încuscrească cu bogatul şi influentul grec constantinopolitan. Ceru Saigiului mîna fetei sale, Ruxanda, pentru fiul său Alexandru.

Tînărul domn al Munteniei fu mulţumit de alegerea ce făcuse tatăl său, căci Ruxanda, pe lîngă bogata ei zestre, mai poseda,se zice, o desăvîrşită frumuseţe. Vanitatea grecului de-a avea un ginere domn şi un socru la fel, fiind şi ea satisfăcută, nunta fu hotărîtă pentru vara anului 1624.

Călare pe etichetă — căci știa vodă din Veneția ce înseamnă eticheta — el chibzui că cununia nu putea avea loc în Tîrgoviște, deoarece el, capul familei, era domn al Moldovei, dar nici în Iași nu putea avea loc, căci mirele era domnul Munteniei. Hotărî deci ca nunta să se facă, ca și eticheta, călare și anume pe hotarul țărilor, la Movileni, pe Siret, în apropierea Tecuciului. Făcu pregătiri cum știa Radu Vodă să le facă: „Divanuri, case, cerdace, făcute anume de acea treabă, cu lucrători de ambe părți ale Siretului". Toți boierii Moldovei și al Munteniei fură poftiți la nuntă, tot clerul ambelor țări, nemeși, unguri și magnați poloni.

În timpul acesta, tînăra Ruxanda porni din Stambul cu-n nemaipomenit alai și cu carele încărcate cu bogățiile zestrei ei. Pe drum se îmbolnăvi. O zi, două, nu se știu ce este. Convoiul se opri, poposind într-un sat în Bulgaria, apoi deodată, grozava veste izbucni printre însoțitori. Frumoasa Ruxanda suferea de vărsatul negru, cel care slutește, care desfigurează. După cîteva săptămîni de boală convoiul porni mai departe, ducînd cu el o mireasă ciupită la față și cu albeață la ochi. Ruxanda porunci oamenilor săi ca nimeni să nu scoată o vorbă despre cele întîmplate, iar ea își acoperi capul și fața cu-n văl des, pe care nu-l mai scoase pînă în ziua nunții. Sosită în Tîrgoviște, doamna Arghira, mama soacră, o zorea mereu să-și scoată broboada, căci la noi în țară nu stă în obiceiul fetelor să-și acopere fața. Ea, nimic. Spunea că așa a învățat-o mamă-sa, ca pînă în seara după cununie să n-o vadă nimeni. Alexandru Vodă, care știa din auzite cît e de frumoasă mireasa, nu bănui nimic, crezînd că este așa felul fetei de-a fi rușinoasă. Aștepta deci, resemnat, ziua nunții.

Porniră în sfîrșit cu toții înspre Siret, mirele și mireasa, doamna Arghira, domnițele, boierii cu jupînesele lor, mitropolitul, armata, preoțimea și prostimea. Iar de la nord la sud venea Radu Vodă cu același alai. Se împreunară la Movileni, unde sosiră și crainicii străini cu darurile lor, și erau, zice Miron Costin: „scaunele boierilor de Moldova din dreapta domnului de Moldova și din stînga domnului Munteniei boierii munteneșți țineau

vorba". Și așa se făcu nunta „de s-au tărăgănit pînă a doua săptămînă, cu mare petreceri și belșuguri".

Însă pe cînd boierii și jupînesele petreceau pe malul Siretului, în iatacul domnesc fu prăpăd în noaptea nunții. Dacă Alexandru Coconul nu și-a trimis pe dată nevasta înapoi la tatăl și la mama ei, după cum de altfel susțin istoricii posteriori, ci după mărturia vechilor cronicari, a păstrat-o o vreme pe lîngă el, apoi desigur c-a făcut după rugămintea tatălui său. Albeața aceasta de pe ochi și fața ciupită a doamnei Ruxanda răsturnau toate planurile de mărire ale lui vodă. Ca să facă pe voia părintelui său, Alexandru și-a păstrat nevasta, însă viața liniștită n-a avut Ruxanda cu el. Ce zile triste i-o fi făcut bietei femei și ce rușinări, nu se știe anume, însă aflăm de la Ion Neculce că „a trimis Scarlat firman împărătesc de și-a luat fata de după Alexandru Vodă".

Și-a pornit Ruxanda, cu zestre cu tot, și cu amarul sluțeniei ei, înapoi la Constantinopol. Greci din Fanar s-o ceară s-au găsit destui. Însă fosta doamnă era mîndră și nu-și vindea sluțenia, nici zestrea mai ales, pe un bărbat hrăpăreț. Ar fi rămas văduvă, dacă într-o bună zi nu intra în palatul ei de pe malul Bosforului un tînăr vînzător de mătăsuri, sărac ca un șoarec și frumos ca un zeu. Azi așa, mîine așa, o mătase albastră și una pembe, fata lui Scarlat Saigiul prinse dragoste de frumosul necunoscut. Întrebînd despre neamul lui, află că este un nobil din insula Chios. „Nobil era, în ostrovurile arhipelagului, orice om care avea o vie și o casă cu un turn", spune cu răutate Dimitrie Cantemir. Îl chema Nicolo Mavrocordat, sărăcise, nu se știe din ce cauză, și căuta să-și ție zilele cu negoțul său de mătăsuri.

Frumusețea lui Nicolo, mai mult decît via, turnul și mătăsurile, ziceau oamenii, au făcut pe Ruxanda să-l i-a de bărbat. Din această căsătorie se născu unul din cei mai de seamă diplomați ai Europei din secolul al 17-lea, Alexandru Exaporitul, care fu tatăl lui Nicolae Vodă și bunicul lui Constantin și din care se trag toți Mavrocordații.

Ruxanda a fost o femeie excepțională, care a jucat în societatea grecească din Constantinopol un rol însemnat. Fosta doamnă a Munteniei și-a păstrat toată

viața titlul de „doamnă", „principesă" și era înconjurată de mare respect și admirație de contemporanii ei. Ea vorbea bine mai multe limbi, învățase filosofia, citea mult și trecea drept o femeie pe care străinii, cînd veneau în treacăt la Stambul, nu puteau să n-o viziteze. Unii din ei i-au dedicat și cărți. Cînd, după asediul Vienei, Alexandru Mavrocordat căzu vremelnic în dizgrația sultanului, bătrîna Ruxanda fu dusă la închisoare împreună cu fiul și nora ei, Sultana (15 martie 1684). După cîteva luni fu pusă din nou în libertate, însă, foarte încărcată de ani cum era, acest tratament îi sleise cu totul puterile, ducînd-o curînd în mormînt. Ea muri la 29 august a aceluiași an, 1684 [45].

Să ne întoarcem în țară la noi.

Din ziua cînd și-a luat Scarlat fata înapoi, a început să le meargă rău tuturor. Nu numai ura, care fatal trebuia să izbucnească în urma acestei rupturi, dar parcă și un blestem de-al lui dumnezeu.

Radu Vodă și doamna Arghira aveau trei fete. Cunoaștem numele a celei mijlocii, Caterina. Ea și fata mai mică pare a fi stat sub ocrotirea mamei lor, la Tîrgoviște. Fata mai mare locuia în Moldova, la tatăl ei, cînd la Iași, cînd la Hîrlău. Căci de cînd arsese curtea din Iași și Radu Vodă se mutase pe-o vreme la Hîrlău, de atunci prinsese cîrlig de colțișorul acela de țară — și petreceau verile acolo, în palatul domnesc, reclădit după gustul său rafinat, de nu mai cunoșteau moldovenii vechile curți ale lui Petru-Rareș și ale Lăpușneanului.

Fiind singură de capul ei, adică departe de ochii ocrotitori ai mamei, domnița se îndrăgosti. E întîiul roman de dragoste pe care-l cunoaștem în istoria noastră, de dragoste nelegiuită. Omul e om, în orice vremuri și-n orice rang al societății. Bărbatul, pe care-l iubea domnița lui Radu Vodă, nu era nici cocon, nici fecior de boier măcar... o biată slugă acolo, o slugă domnească. „Noaptea, ieșind pe-o fereastră din curțile domnești din cetatea Hîrlăului, s-a ascuns în codru", spuse Ion Neculce. Precum se dă cu năvodul în apă a prinde pește, făcu Radu Vodă năvod de oameni în codrul Hîrlăului, și la fîntîna Cerbului, lîngă podul de lut, a prins pe îndrăgostiții fugari. Domnița, înnebunită de spaimă și de durere, văzu

căzînd la picioarele ei capul însîngerat al celui pe care-l iubea. Iar pe dînsa, zice cronica, „a dat-o la călugărie și a călugărit-o".

După această întîmplare, domnul se îmbolnăvi din nou. Ochii începură să-l doară și podagra nu-l mai părăsi. I se umflau mîinile și picioarele și urla de durere. În ianuarie 1626 își dete obștescul sfîrșit în cetatea Hîrlăului, plîns de boierii lui, lăudat de posteritate, iar talpa țării ce-o fi spus, cronica nu glăsuiește.

Fiul său, Alexandru Vodă, sosi în Moldova cu mamă-sa, văduva Arghira, cu surorile lui și cu boierii munteni, și, ridicînd trupul mortului voievod, îl duseră la București de-l îngropară în ctitoria lui, mînăstirea Radului Vodă. Frumosul lui coșciug de marmoră albă îl mai poate vedea oricine azi, în partea dreaptă a bisericii; iar deasupra, pe zid, stă pictat, în mărime de om, chipul lui, prefăcut poate mai tîrziu, dar totuși unul din cele mai frumoase tablouri de voievod ce avem în țară.

În Moldova îi urmă în scaun Miron Barnowski, ales de boieri după îndemnul mortului voievod; iar în Muntenia mai domni Alexandru un an de zile, tot sub epitropia mamei lui. În 1627, Scarlat Saigiul izbuti să-i scoată domnia, pentru a o da lui Alexandru Ilieș, care, de altfel, nu și-a putut-o menține decît un an.

Întors la Stambul împreună cu mama și cu surorile lui, Alexandru Coconul (avea acum 20 de ani) cheltui atîtea pungi de galbeni — încît, doi ani mai tîrziu, reuși să fie numit din nou domn, de data aceasta al Moldovei. Baiul Sebastian Venier scrie dogelui, la 1 septembrie 1629, că înainte de a pleca în Moldova, Alexandru Vodă veni să-l vadă și, neștiind italienește, își arată mulțumirea lui către republică prin gesturile cele mai umilitoare „con giesti humilessimi". Însă el rămase domn în Moldova numai un an, așa încît, întors la Stambul în 1620, creditorii neplătiți se năpustiră asupra lui cu o nemaipomenită furie. Mazilul domn fu nevoit să se mai umilească odată în fața baiului, pentru a-l ruga să garanteze republica datoriile sale. Venier, cunoscînd depozitele Radului Vodă la băncile din Veneția, se oferi a mijloci această cerere de garanție.

Însă curînd după aceea Alexandru încetează din viaţă, lăsînd moştenitori ai întregii lui averi pe mama şi pe surorile sale, după plata datoriilor, firește.

Caterina se mărită cu Moise Movilă, cel care luase locul fratelui ei în scaunul Moldovei. Un an mai tîrziu, 1631, el era mazil în Constantinopol. Acolo o fi cunoscut pe Caterina Basarab şi s-o fi însurat cu ea. Iar în 1633 el căpătă din nou scaunul Moldovei, pe care-l păstrează tot numai un an, dînd totuşi, prin aceasta, ocazie Ecaterinei să se poată intitula şi ca „doamnă".

Cealaltă fată a lui Radu Vodă, cea mai mică, se mărită şi ea tot c-un domn, cu Miron Vodă Barnowski, ruda Movileştilor. Ea avu durerea să-şi piardă soţul după foarte scurtă vreme. Îl decapitară turcii în Stambul, iar doamna lui rămase trăitoare, împreună cu soacră-sa Elena, în Polonia, la Ustic, vechea moşie a Movileştilor, încăpută acum în mîinile rudelor lor Barnowski.

Pentru banii depuşi de Radu Vodă la Veneţia, a urmat, după moartea lui Alexandru Cuconu, un proces între doamna Ecaterina Movilă şi sora ei, văduva lui Barnowski, pe deoparte, iar pe altă parte, creditorii italieni ai lui Alexandru, în care proces mai fu amestecată şi o rudă de-a lor, Bartholomeu Minetti, precum şi copilul unei ţigănci, care se pretindea fiul lui Radu Vodă. Din neprevederea tuturor şi spre a lor nenorocire, procesul s-a judecat la Constantinopol, aşa încît, firește, cadiii s-au îmbogăţit, iar părţile au sărăcit.

Astfel s-a spulberat seminţia Radului Vodă, căci filiaţiunea lui Mihnea-Radu, care a domnit în Muntenia în 1658, este contestată de mai toţi istoricii. Astfel s-a stins seminţia Basarabilor, coborîtori prin bărbaţi din Mircea cel Bătrîn, din Vlaicu Vodă, din Basarab cel Mare.

•

Alexandru Ilieş, care a domnit în acest răstimp de două ori în Moldova şi de două ori în Muntenia, era însurat cu doamna Elena, o greacă din Constantinopol.

Această doamnă n-a lăsat în istorie nici o urmă. Se ştie despre ea că era în rădvan, cu soţul şi copiii ei, cînd

fugiră cu toţii din Iaşi, în huiduielile poporului, care-i alungase, după ce omorîse pe grecii aduşi de ei la noi ca să jupuiască ţara. Boierii, care-i ocroteau, le-au făcut escortă pînă la Galaţi, şi de-acolo s-au dus pe mare, la Stambul, unde li se pierdură urmele.

Fiul lor, Ilieş Alexandru, reapare domn în Moldova, între 1666 şi 68, apoi dispare din nou, încheind astfel şi el, pentru totdeauna, şirul domniilor muşatine.

Capitolul XVIII

DOAMNA ELENA A LUI MATEI BASARAB

u urcarea lui Matei Basarab și a lui Vasile Lupu în scaunele țărilor noastre se încheie definitiv și istoria catolicismului în România. Domnii aceștia, au stăpînit țările timp de 20 de ani, au înlocuit în slujbă religioasă limba slavă cu cea românească, înființînd tipografii în țară, au răspîndit cărți bisericești în limba strămoșească. Sforțările papistașilor de-a ne converti la credința lor încetaseră de altfel de mult, însă, după cum am văzut, se mai făcuseră totuși atare răzlețe încercări de cîte ori se urcaseră în scaunele unora din voivodate doamne catolice, ca de pildă chiar la începutul veacului al 17-lea, cînd ocupă Elisabeta Movilă alături de soțul ei, scaunul Moldovei. Nici atunci, ca niți mai înainte, uneltirile acestea nu prinseră. Și cum nu prinsese catolicismul, astfel nu putură prinde nici în cercările făcute în ultimul veac, de-a înlocui la noi religia ortodoxă cu nouă credință a lui Luther sau a lui Clavin, care atît de repede se răspîndise în Ardealul vecin.

Tulburările religioase, care în secolul al 16-lea au însîngerat apusul, și într-al 17-lea tot centrul Europei timp

de 30 de ani, nu s-au răspindit în părţile noastre, în afară de Ardeal, pentru un motiv de ordin politic social, în raport cu starea de lucruri în Moldova şi în Muntenia pe vremea aceea.

Înrîurirea grecească, ameninţătoare pentru viitorul politic al acestor ţări, a fost pentru biserică binefăcătoare. După epoca acelor Movileşti, cu neveste catolice şi cu înclinări înspre Polonia, s-au perindat pe scaunele noastre domni români grecizaţi, cu doamne la fel, cînd nu erau chiar grecoaice. După ei au urmat domni băştinaşi, cu simţămîntul legăturii pămîntului, iar din punct de vedere al credinţei, cu privirile îndreptate înspre patriarhia Constantinopolei. Pe urmă, epoca fanarioţilor a făcut din biserica noastră un fel de anexă a acestei patriarhii. O atare înrîurire făcu ca dogmele străine de credinţă ortodoxă să piardă cu totul terenul în ţările noastre.

Din punct de vedere politic, acest amestec al grecilor în trebile noastre nu anunţa nimic bun. Boierii băştinaşi pierzîndu-şi, din pricina favoritismului ce arătau domnii boierilor greci, avuţiile şi influenţa socială ce avuseseră, se răsculară. Precum veacul al 15-lea şi pînă la un punct chiar al 16-lea au însemnat o înverşunată luptă a românismului împotriva cotropirii turceşti, astfel prima jumătate a veacului al 17-lea a însemnat o îndîrjită apărare împotriva noului pericol de desnaţionalizare, pericolul grecesc. După numeroase, sîngeroase, dar infructuase răscoale, înfăptuite în primele decenii ale veacului, urmară, atît în Moldova cît şi în Muntenia, luptele conduse cu succes — de altfel efemer — de Vasile Lupu şi Matei Basarab.

Matei aga, din Brîncoveni (Oltenia jud. Romanaţi), era fiul lui Danciu vornicul şi al Stancăi, nepot al lui Vălsan ot Brîncoveni, strănepotul lui Mircea vel postelnic şi al Margăi, fata lui Pîrvu vel vornic, deci soră cu Vodă Neagoe Basarab. (1521). Strălucită genealogie care îl făcu pe Matei să-şi înlocuiască numele său patrimonial de Brîncoveanul cu acel mai vestit al Basarabilor. Nu însă gloria moşilor lui de pe-o străbunică îl aduse în scaunul

de la Tîrgoviște. Țara îl voia domn, fiindcă boier de viță veche și viteaz soldat, el se pusese în fruntea mișcării românești împotriva grecilor, veniți de pe Bosfor să colonizeze sălbaticul pustiu al stepelor valahe. Și, sălbatici sau nu, oamenii țin la pămîntul pe care s-au născut, și-l vor al lor, nu al străinilor. Cînd așadar aga Matei [46] se pune în fruntea mișcării naționale, o parte din boierii țării, și-n deosebi oltenii, îl urmară în cruciada întreprinsă de inimosul agă împotriva grecilor.

Retrași întîi în Ardeal, unde Matei Basarab se închină craiului Ardealului Gheorghe Racoczi I, cu care legă o prietenie pe viață, ei coborîră, prin pasurile Carpaților, înspre Tîrgoviște, unde, împreună cu seimenii și dărăbanii lor, se loviră cu armele lui Leon Vodă (fiul lui Tomșa Vodă al II-lea). Fură însă învinși și respinși. Goniți de armata domnească, ei trecură Oltul și se închiseră în mînăstirea întărită a Tismanei, unde ținură piept unui asediu îndelungat. Pe punctul de-a rămîne fără provizii, Matei fugi, noaptea, din mînăstire, trecu munții și se refugie din nou la prietenul său Racoczi. De acolo, din surghiun, începură tratativele cu pașa din Silistra pentru a obține domnia țării. Acest pașă, numit Abaza, un caucazian care altă dată, în munții lui, fusese un răzvrătit împotriva padișahului, care mai tîrziu devenise generalism al armatelor imperiale și repurtase o strălucită izbîndă împotriva polonilor (1629), era un om deștept, cu largi vederi politice, posedînd o îndîrjită voință care îl împingea ca nici acum să nu asculte de ordinele venite din Stambul, cînd i se părcau nepotrivite intereselor imperiului. Deși Poarta mazilise pe Leon Tomșa din scaun și-l înlocuise cu Radu Vodă, totuși Abază Pașa, cu de la sine putere, numi domn în Tîrgoviște pe aga Matei din Brîncoveni. Numirea aceasta era necesară planurilor ce nutrea deșteptul turc din Silistra în vederea unei politici de organizație militară în principate, menită să țină în respect pe voievodul Ardealului și pe regele Poloniei. Poarta trimise un avertisment pașalei, care se sinchisi de el atît de puțin, încît trimise răspuns lui Matei să plece

pe dată înspre Tîrgoviște pentru a se împotrivi oștirii lui Radu Vodă, care venea din Moldova să ocupe scaunul Munteniei. Matei intră în țară și, împreunîndu-se cu boierii și seimenii lui, porni întru întîmpinarea alesului sultanului. Se întîlniră lîngă București, pe apa Colentinei, lîngă mînăstirea Mărcuței, în ziua de 25 octombrie 1632. O înverșunată luptă avu loc între seimenii lui Matei de o parte și moldovenii și tătarii lui Radu Vodă, pe de alta. Cum lupta se dădea în preajma orașului, bucureștenii și copiii din mahalale se cățărară pe garduri să privească la desfășurarea ei. Nu avură satisfacția să vadă a cui e izbînda, căci ea nu fu în ziua aceea a nimănui. A doua zi însă, bătălia începu din nou, mai dîrză, și ținu pînă în seară, cînd, în sfîrșit, armata lui Radu Vodă dete bir cu fugiții.

Matei, cu boierii lui și cu toată oastea de seimeni, intră în capitală, escortat fiind și de mahalagiii coborîți de pe garduri, care primiră bucuroși să le fie domn un român neaoș de-al lor, care fusese în tinerețe ostaș de-al lui Mihai Viteazul și acum viteaz biruitor el însuși.

Astfel urcă în scaunul Țării Românești aga Matei din Brîncoveni, care, pe dată, se intitulă ca domn „Matei Basarab Voievod".

Pentru a-și menține o situație atît de strălucit dobîndită, Matei Vodă avea nevoie de confirmarea Porții. Abaza Pașa el însuși îl sfătui să plece fără întîrziere la Stambul, asigurîndu-l că, deși lucrase împotriva voinței padișahului, dacă ar lua cu el saci de aur mulți, domnia i-ar fi asigurată. Om de 53 de ani, noul voievod se porni la drum lăsînd în capitală, să vadă de trebile țării, pe soția lui, doamna Elena.

Din clipa aceasta, Elena intră în viață publică a țării și în istorie.

Ea avea 35 de ani. Era fata postelnicului Radu Năsturel ot Firești și Despinei (Calea), poate fata lui Radu Calomfirescu, și în tot cazul o rudă de-a lui Mihai Viteazul „din casa domnească a lui Mihai Vodă", ceea ce înseamnă că Despina era rudă, vară sau nepoată a ma-

relui voievod. Era deci Elena, după mamă-sa, o basarabă, ceea ce înlesni căsătoria ei cu Matei din Brînconveni, care avea şi el, după cum am văzut, sînge basarabesc în vine.

De altfel, familia boierilor din Fiereşti era şi ea foarte veche. Genealogia ei se urcă pînă la Stan ot Fiereşti, trăitor prin 1500. Fiul acestuia, Vrăjoghie logofăt, avu un fiu Cazan, portar, care fu tatăl lui Radu, făcut logofăt mare tocmai din pricina înrudirii lui, prin nevastă-sa, cu Mihai Viteazul.

Fiereştii, moşie situată în Ilfov, între apele Dîmboviţei şi ale Argeşului, s-au mai zis în vechea limbă şi Hiereşti, de unde postelnicul s-a numit Radu Năsturel ot Hiereşti, sau Năsturel Herescu, care a rămas la urmaşi nume patrimonial pînă la generalul mort în 1874, cel din urmă din neamul său (cel care a înfiinţat premiul literar al Academiei Române.

Din căsătoria lui Radu cu Despina s-au născut trei fii şi o fată : Şerban, Cazan, Udrişte şi Elena. Toţi, dar îndeosebi cei doi din urmă, au primit o foarte îngrijită creştere. Udrişte şi Elena ştiau greceşte şi slavoneşte, iubeau literatura, istoria, arta. Erau la noi în ţară — toţi autorii ne-o spun — printre cele mai culte persoane ale veacului.

Născută la 1598, Elena îşi petrecu copilăria în Hiereşti, unde tatăl ei clădise o casă de ţară — care nu mai era o casă, ci palat. Sirianul Paul de Alep, care întovărăşea pe patriarhul Macarie în călătoria lui în ţările noastre prin 1645 ne spune că palatul acesta avea trei rînduri (cum în adevăr nici azi nu mai sînt case la ţară) şi exclamă cu o sinceră admiraţie şi o orientală exageraţie, că era fără pereche în lume, decît doar în Franţa. Trăită într-un astfel de mediu luxos şi căpătînd o atît de aleasă creştere, înţelegeam că părinţii ei căutară să-i dea de soţ un om demn de ea. În 1612, la vîrsta de 14 ani, o şi măritară cu aga Matei, boierul din Brîncoveni, în vinele căruia curgea sîngele lui Neagoe Basarab. Cu toate că între noii căsătoriţi era o deosebire de 19 ani, ei se înţeleseră şi se iubiră. Au dus în boierie un trai de oameni înţelegători a tot ce e românesc ; el, patriot, luptător împotriva cotropitorilor străini ; ea, liniştită culegătoare de datini, ocrotitoarea bisericii, a literaturii şi a artei.

Pe deosebite tărîmuri cu substrat comun, sufletele lor s-au întîlnit şi pînă într-atît s-au armonizat încît, după ce a ajuns domn, Matei Vodă s-a făcut ocrotitorul bisericii, al literaturii şi al artei, iar doamna Elena a căpătat o luminată drgoste de moşie.

Cînd, în 1632, soţul ei plecă la Constantinopol să ceară de la Poartă confirmarea domniei, iar ea rămase singură în Bucureşti să ducă trebile ţării, regenta se dezvălui deodată o bună politiciană. Printre încurcăturile delicate, situaţie a unei domnii neconfirmate, a ştiut să se strecoare cu dibăcie. În Bucureşti, turcii lui Abaza făceau lege, iar din Ardeal Racoczi nu contenea de a-şi cere banii împrumutaţi lui Matei în timpul pribegiei acestuia. Doamna cercă să înfrîneze pe cei dinîîi şi să insufle răbdare celui de-al doilea. Răvaşe de-ale ei către Racoczi, scrise pe româneşte, ne-au fost păstrate: „„Ca o fată a măriei tale, doamna Elena îţi scrie", zice ea. Şi-l roagă să fie bun şi îngăduitor cum fusese pînă atunci, căci de se va întoarce soţul ei din Stambul cu tuiurile domniei, i se va plăti datoria. Ea însă, fiind singură şi fără sprijin, n-are de unde plăti, căci... „un ban ce vine de undeva, ei îl iau, cum va spune măriei tale şi omul măriei tale, jupînul Mihai Diacul, ce ne rugăm măriei tale ca părintelui nostru, să ne poţi fi măria ta îngăduitor şi să mă crezi că pînă va dărui milostivul dumnezeu de va veni şi domnul meu din cea cale, banii vor fi plătiţi pînă la unul".

În timpul acesta, în Stambul, Matei era cît pe ce să-şi piardă capul. Sultanul, supărat de nesupunerea lui, îl băgă la închisoare, plecînd urechea la plîngerile ce veneau de la învinsul Radu Vodă, care trimisese la Poartă boieri credincioşi lui să pîrască pe Matei că în lupta de la Colentina omorîse oameni cari nu erau ostaşi. Prietenul lui Radu Vodă, puternicul grec Curt Celibi, făcu chiar o înscenare demnă de-o operetă. Adună dimineaţă la poarta vizirului cîteva sute de femei, grecoaice şi turcoaice, cari strigau şi se văitau că aga Matei le omorîse bărbaţii, fraţii şi feciorii. Ele cereau răzbunare şi moartea ucigaşului. Însă Matei poseda un argument mai puternic decît toate celelalte, argumentul care învîrte lumea în-

deobște și pe turci îndeosebi : aurul. Astupă cu el gurile grecilor și urechile turcilor, și astfel se putu ca la începutul lui martie 1633 să intre Matei Vodă în serai pentru a săruta poala padișahului.

În april era în București. Doamna lui, reintrată în viața privată, îi stete alături în tot timpul acestei îndelungate domnii. Ce făcuse ca jupîneasă, făcea și ca doamnă, însă cu mai mult spor. La Fierești și la Negoești, clădi două frumoase biserici, din care cea din urmă se mai vede și azi. Țesea, împletea, broda și pentru a culege cele mai alese modele, scria și prin vecini, ca de pildă în 1649, cînd trimise un răvaș jupînesei Caterina, judiceasa din Brașov, pentru a-i cere „izvoade împletite și mai mari și mai mici și de cîlți și de tot felul". Îi cerea și semințe de flori „de tot fealul". Însă partea cea mai interesantă a activității ei a fost sprijinul ce-a dat literaturii românești, care nu numai că era în fașă, dar se poate spune că în acea epocă s-a născut. Se știe că Matei Basarab și Vasile Lupu au introdus, cei dintîi, tiparul în țările noastre. Odată cu el au introdus limba românească în biserică și au făcut legi scrise pe românește, pravilele. Această renaștere a românismului avea nevoie de oameni înțelegători pentru a o susține, pentru a putea, prin muncă și talent, răspîndi prin scris limba grăită de popor. Unul din cei mai de seamă scriitori și traducători al epocii, a fost Udriște Năsturel Herescu, fratele mai mic al doamnei Elena. El a tipărit pravila mică de la Govora ; predoslavia (precuvîntarea) cititorului din Evanghelia de la Govora a fost făcută de el, precum și Viețile Sfinților Varlaam și Iosif.

A făcut traduceri din limbi străine „pre limba românească" și a compus și versuri — stihuri — care nu ne-au rămas, dar despre care contemporanii vorbeau cu admirație, ceea ce nu ne miră, căci cunoaștem versurile făcute în veacul XVII-lea, care, și ca formă și ca simțămînt, sînt deasupra multor nerozii din civilizatul nostru secol la XX-lea. De pildă, celebrele stihuri atribuite lui Ștefan cel Mare, dar care datează probabil de pe vremea lui Mihai Viteazul sau a lui Radu Șerban.

Hai fraţi, hai fraţi, la năvală daţi,
La năvală daţi, ţara v-apăraţi [47].

Ei bine, colaboratorul cel mai sîrguitor al lui Udrişte (Urii, Oreste) Năsturel a fost sora lui, doamna Elena. Ea îl ajuta la traduceri, cheltuia pentru tipărirea cărţilor (Triodul slavon a fost făcut întreg pe cheltuiala ei, în 1649) şi a colaborat de asemenea la traducerea cărţii „Imitaţia lui Hristos", tipărită de ea la 15 aprilie 1647 şi la redactarea predoslaviei lui Udrişte, ea care ştia să scrie într-o atît de frumoasă românească.

Înţeleapta doamnă Elena a fost o mamă fără noroc. Singurul ei copil, un fiu, Matei, muri tînăr de tot. Fratele Udrişte însurîndu-se cu Maria, fata vornicului Vintilă Corbeanu (1625), avusese un fecior, pe care doamna Elena îl botează, dîndu-i, în amintirea fiului ei, numele de Mateiaş. Curînd după naşterea copilului, Maria Năsturel Herescu muri, cumnata îşi înfie atunci nepotul „căci rămăsese sărac de maică-sa numai de două săptămîni". Îl creşte ca pe copilul ei. Cînd Elena ajunse doamnă, Mateiaş fu privit ca un cocon domnesc şi menit a căpăta moştenirea lui Matei Basarab. Moartea îl răpi şi pe el din braţele mamei sale adoptive, cînd avea abia 17 ani (la 1643). Matei Vodă fu el însuşi foarte mîhnit de această moarte. Cu ocazia nunţii Christianei Bethlen, el trimite în Ardeal pe boierul său Ioan Negoiţă cu o scrisoare către tatăl fetei, pe care, după urări de fericire şi arătarea sentimentelor sale de prietenie o încheie astfel : „...Pe noi, zău, mare supărare ne-a ajuns. Am luat de suflet şi l-am crescut pînă acum o săptămînă după naştere. Şi acum, cînd credeam că ne va sprijini şi ne va fi reazim la bătrîneţe, dumnezeu l-a chemat la sine din această lume păcătoasă. Moartea lui ne-a pricinuit o mare durere, dar fiindcă e voia lui dumnezeu, ne liniştim întristarea cu creştinească mîngîiere".

Udrişte, reînsurat cu Despina, mai avu un fiu, Radu-Toma, pe care îl botează de asemeni doamna Elena, fără a-l mai înfia, căci Matei Vodă avea acum alte vederi asupra moştenirii scaunului ţării. Vrînd să dea mai multă strălucire numelui său, el se gîndi că cel mai demn urmaş nu i-ar putea fi decît acel Mihai, feciorul lui Nicolae Vodă

Pătrașcu, fiu el însuș al lui Mihai Viteazul. Îl privea ca pe un nepot și scrise deci împăratului la Viena să il trimită în Tîrgoviște, căci voia să-l facă urmașul său în scaunul Țării Românești. Împăratul îi trimise însă numai pe mama acestuia, doamna Ancuța și pe fata ei, căci de tînărul Mihai avea nevoie la Viena pentru a-l păstra ca sperietoare împotriva ambițiosului domn al Ardealului, Gheorghe Rakoczi I.

Văzînd Matei Vodă că din partea aceasta nu izbutește și simțindu-se ajuns la slăbiciunile bătrînețel, el se hotărî să facă domn după el pe cumnatul aceluiași Mihai Basarab, pe Istrati Golescu, (fiul lui Stroe Leordeanu și al Vișei din Golești), care se căsătorise acum de curînd cu Ancuța Basarab, sora lui Mihai și fata lui Nicolae Vodă Pătrașcu. Boierii însă nu-l vrură. Îl pîrîră lui vodă c-ar fi făcut un complot împotriva lui — o născocire de altfel — așa încît Istrate Golescu fu nevoit să fugă la Constantinopol pentru a nu-și pierde viața.

Moștenitor prezumtiv al tronului deveni de data aceasta o rudă directă de-a lui Matei Basarab, un nepot de vară probabil, Diicul Buicescu. Om matur prin 1650, și tată a doi feciori mari, Preda și Papa, Diicul era un boier bogat, proprietar a multe moșii din care cea mai mare era Buiceștii, lîngă Brîncoveni, rămasă de la mamă-sa, Maria din averea boierilor Craioveni. Înrudirile lui erau din cele mai strălucite și mîndria lui fără margine. Trăit în ultimii ani ai lui Mihai Vodă, „în mărire și cinste" ca un viitor domn ce era menit să fie, el ducea de pe atunci o fastuoasă viață de voievod. „Cînd venea la curte, zice Paul din Alep, îl vedeam întovărășit de 50—60 oameni, tot așa și la plecare".

Însă boierii nu-l iubeau pe Diicul „pentru ușurința minții lui". Ei, și cam toată țara de altfel, ar fi poftit domn după Matei pe serdarul Constantin, copil din flori al lui Vodă Radu Șerban, a cărui amintire rămăsese bună printre bătrîni.

Acest Constantin avea de mamă pe o femeie numită Elena, nevasta unui popă Constantin din București, cu care Radu Vodă intrase în dragoste în timpul domniei lui. O înzestrase apoi cu moșiile Dobreni și Tîntava lîngă

București, și o mărită cu Neagoe, logofătul din Tîrgoviște. Elena trăi pînă în 1642. Însă odrasla născută din această convietuire nu fu recunoscută de Radu Vodă, ceea ce nu împiedică pe tînărul Constantin, care prin sora Ancuța era cumnatul lui Nicolae Vodă Pătrașcu și prin cealaltă soră, Elena, cumnata marelui și influentului postelnic Constantin Cantacuzino, să ajungă nu numai boier, dar încă, conștient de originea lui, un boier dintr-acei cu multe ifose și o nemărginită ambiție.

Deși însemnat la nas pentru a nu putea domni, tocmai aceasta era dorința lui constantă, să domnească. Făcut serdar de Matei Vodă, el luptase vitejește în Ardeal, alături de Rakoczi, împotriva armatelor celebrului Homonnay.

Întors în țară, s-a bucurat o vreme de o mare favoare pe lîngă Matei Basarab și a nădăjduit că bătrînul voievod îl va numi pe el moștenitorul tronului. Favoarea lui vodă întorcîndu-se însă curînd de la el pentru a fi dată nepotului Diicul Buicescu, Constantin fu atît de supărat, încît, cînd întîlnea pe acesta la curte, nici nu-și scotea căciula din cap, — el odraslă de domn — cu toate că era numai serdar, iar Diicul spătar. O atare necuviincioasă purtare sili pe vodă să-i scoată comanda și să-l alunge de la curte.

Constantin Basarab plecă la țară, nu numai mîhnit, dar cu ură în suflet și cu dorința unei grabnice răzbunări.

În timpul acesta, Matei Vodă fu nevoit să ducă împotriva domnului Moldovei acele ultime lupte, de pe urma cărora Vasile Lupu își pierdu domnia. La Finta, pe Ialomița, deși era om de aproape 70 de ani, Matei Basarab se luptă cu avîntul acelor tinereți ce avusese pe vremea lui Mihai Viteazul. „Un glonte îi răni coapsa și calul fu ucis sub el. Fără a căta rana lui, se urcă pe alt cal și se aruncă din nou în învălmășala luptei, îmbiind prin cuvînt și exemplu oștirile sale la împotrivire“.[48] Vasile Lupu și ginerele său „cazacul Timuș, fură puși pe fugă, iar Matei Vodă se întoarse glorios la Tîrgoviște, însă cu rana din față și cu o alta în picior, care-l siliră să se așeze în pat și să trimită după doftori.

La vîrsta lui, rănile se închid greu, iar în țară doftori iscusiți nu erau. Încăput pe mîna „bărbierului domnesc", apoi pe aceea a bărbierului Iacob din Făgăraș, Matei Vodă în loc să se îndrepte mergea din ce în ce mai rău. Doamna Elena, îngrijorată la culme, trimise după medicul polon al lui Rakoczi — hirurgus — care nici el nu fu mai iscusit decît bărbierii munteni și ardeleni.

Foarte interesantă este această scrisoare a doamnei către Rakoczi atît prin stilul ei, împestrițat de latinisme și chiar de întregi fraze latinești, cît și prin faptul că scrisoarea fiind scrisă cînd bătălia nu era încă terminată, doamna, refugiată atunci la Rucăr (nord de Cîmpulung), ascunse principelui Ardealului rănile căpătate de bărbatul ei.

„Helena, Dei gratia Principesa Valachiae Transalpinae, etc. din prietenia și voia cea bună care avem către dv. vecinii noștri cei buni și credincioși, n-am putut zăbovi a nu face și pe dv. părtași acestei vești bune și vesele, care mi se aduse astăzi miercuri după-amiază, 18 zile de maiu, aici în satul nostru în Rucăr, de la măria sa prealuminat domnul meu, cum era marți, să fi avut războiu foarte greu cu pizmașul nostru Vasile Vodă și cu gîncrele său cazacul, și oștiile domnu-meu i-au înconjurat în toate părțile și așa avem nădejdea în mila lui dumnezeu să se surpe semeția vrăjmașilor noștri... (cîteva fraze latinești de laudă lui dumnezeu)... Pentru că, în iuțimea războiului, cîțiva din boierii noștri cei de frunte s-au rănit, de va fi în cetatea dv. vreun hirurgus bun, care să poată fi de folos, dvs. să nu-l opriți să vie fără zăbavă cu această slugă a noastră, că aici la noi sînt oameni proști, nu sînt meșteri cum ar trebui. Noi, drept aceia, foarte vom ști har d-voastre. Interim, Divina tutelă, Vestres amplitudines Vehementer Commendamus. Datum Rucarum die 18 mensis mai, anno mundi creationi 7161. Vestras Amplissimarum Dominationum Vicina Benevola.

Helena"

Vodă urmînd a lîncezi în pat, serdarul Constantin găsește în sfîrșit prilejul să se răzbune pe el și să-și

pregătească domnia. El este acel care stîrni printre seimenii și darabanii lui Matei Basarab spiritul răscoalei. Le spuse că visteria e plină de bani, dar că lor lefile nu li se plătesc, fiindcă, vodă fiind bătrîn și bolnav, boierii care-l înconjoară fură țara în folosul lor. Și atunci să răsculară acei ostași care urcaseră pe Matei în scaun și care învinseseră acum în urmă la Finta pe Vasile Lupu al Moldovei și, zice cronicarul, „strigau prin curtea domnească ca să le dea lefi, că ei au bătut războiul cu Vasile Vodă, că nu le mai trebuie să le fie Matei domn, ci să se ducă să se călugărească, bătrîn fiind și bolnav, și atît se îndîrjiră nebunii, cît i-au luat tunurile și ierburile și le-au scos afară din tîrg, și au intrat în casă la Matei Vodă unde zăcea, și cereau să le dea lefile sau vor sparge cămările să și le ieie singuri". Iar Matei Vodă neputincios, privea la fiarele acestea și nu se putea urni. Doamna Elena își pierdu cumpătul și nu mai știu ce să facă, să-și îngrijească bărbatul sau să caute a potoli pe nebuni. Însă aceștia odată porniți, nu se mai opriră. Le intrase în cap că Ghinea vistierul și Radu Armașul nu lăsau pe vodă să li se dea lefile. Și pe cînd domnul stătea pironit în pat, ei începură a cerceta toată casa pînă-i găsiră ascunși într-o cameră și-i aduseră în brînci pînă în fața lui vodă. Apoi i-au scos din palat, bătîndu-i pînă au ieșit din tîrg, unde era strînsă toată oastea, și acolo i-au sfărîmat cu săbiile.

Înnebunită de spaimă, bătrîna doamnă Elena se îmbolnăvi și ea. Cîteva zile mai tîrziu muri, de inimă probabil, iar bietul Vodă Matei nici nu o putu întovărăși la ultimu-i lăcaș.

Pe piatra ei de mormînt, în biserica domnească a Tîrgoviștei, a pus doar să i se sape înduioșătoarele cuvinte, că au trăit împreună „de două ori douăzeci de ani".

Matei Basarab nu mai trăi mult nici el. Cîteva luni abia după moartea doamnei, în toamnă, se putu scula în sfîrșit din pat și poruncind să i se pună caii la rădvan, ieși din oraș afară să facă o plimbare. Cînd voi însă să se întoarcă la curte, găsi pe seimenii și dărăbanii lui înfipți în fața porții, strigîndu-i să plece la mînăstire să se că-

lugărească. Trei zile l-au ţinut afară, în frigul toamnei, şi numai după ce fură răscumpăraţi, îl lăsară să intre în casă, mai bolnav decît înainte.

Matei Voievod îşi puse atunci în gînd să-şi desfiinţeze garda, care prin apucăturile ei prea ajunsese să calce pe urma ienicerilor din Stambul, făcători şi desfăcători de domnii. Voia să ceară ajutorul lui Rakoczi, care să-i trimită o armată destul de puternică pentru a putea sugruma pe toţi seimenii şi pe toţi dărăbanii, cei care-l înălţaseră în scaun şi acum îl voiau călugăr. De altfel, aceştia, asmuţiţi mereu de Constantin serdarul, erau gata în primăvara următoare să facă o a treia răscoală, din care Matei Voievod s-ar fi ales desigur cu capul retezat, dacă dumnezeu nu i-ar fi luat viaţa înainte să i-o răpească soldaţii lui. La 9 aprilie 1654, Matei Basarab Voievod se stinse în palatul său din Tîrgovişte, la vîrsta cam de vreo 68 de ani.

Constantin serdarul, care se afla la moşia lui Dobrenii, lîngă Bucureşti, alergă într-un suflet pînă la Tîrgovişte, pentru a sosi acolo înainte de Diicu Buicescu, care se afla tocmai în Oltenia, lîngă fiul său bolnav. Inainte chiar ca mortul voievod să fie îngropat, pe cînd îi zăcea trupul între făclii în camera domnească, seimenii şi dărăbanii, armaţi, îl aleseră domn pe Constantin Şerban Basarab, a cărui domnie se va vedea mai departe.

Pe viteazul, bunul, înţeleptul Matei Voievod îl îngropară apoi în biserica domnească, lîngă doamna Elena. Peste cîţiva ani însă, trecînd turcii prin Tîrgovişte, arseră oraşul, curtea şi biserica, iar boierii, care-i fuseseră credincioşi, îi luară ciolanele de acolo şi le îngropară din nou în ctitoria lui din judeţul Vîlcei, tocmai sus pe-un vîrf de munte, la mînăstirea Arnota.[49]

Cînd merg excursionişti la Bistriţa, li se întîmplă unora să se ostenească a urca şi pînă pe culmea acelui munte. Ei văd atunci o frumoasă lespede de piatră, pe care acum 300 de ani o mînă evlavioasă a săpat duioase cuvinte în amintirea marelui voievod: „Aici zace Matei Basarab, cu mila lui dumnezeu odinioară stăpîn şi domn al Ţării Româneşti, bărbat înţelept, îndurător şi milostiv, înteme-

ielor și înoitor a multor biserici și mînăstiri, niciodată biruit, ci biruitor, dușmanilor înfricoșat, prietenilor de folos, îmbogățitor al țării sale, cel ce în plină pace a domnit 21 de ani. A adormit întru domnul la cinstite bătrînețe, în anul 1654."

Capitolul XIX

DOAMNELE TUDOSCA ŞI ECATERINA ALE LUI VASILE LUPU

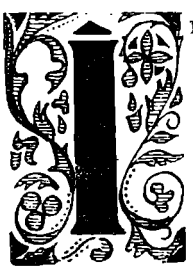

În istoria culturală şi în istoria anecdotică a Moldovei, una din cele mai interesante perioade este aceea a domniei lui Vasile Lupu.

I se zicea „albanezul". Ion Neculce îl numea chiar domn „străin". Dar Vasile era român. Venise, copil, dintr-un sat de pe rîul Tîrnovei [50] şi era familia lui din Thesalia. Român macedonean. Mama lui, Irina, era româncă şi ea, poate chiar de prin părţile noastre.

Că vorbea stricat românește, se poate ; dar e mai probabil că vorbea corect, însă cu accent. Nu putea pronunţa pe ţ şi pe z. Spunea „ceară" în loc de „ţeară" şi „a aloboji" în loc de „a slobozi.

Limba macedo-românilor, influenţată, în pronunţare mai ales, de cea grecească, este un dialect, nu o limbă stricată, precum nu este stricată nici moldovenească, nici ardelenească. Dialectul este un fel de a se exprima localnic, dar obştesc, şi ca atare corect. Aşadar, departe de-a fi străin, Vasile Lupu aduce dimpotrivă o interesantă notă de etnologie românească în cronologia domnilor noştri.

Tatăl său, Nicolae, a venit din meleagurile macedonene în Muntenia noastră cam pe la sfîrșitul domniei lui Mihai Viteazul. Îl aflăm mai tîrziu vel agă, ceea ce însemna pe atunci căpitan de oști. Iar pe fiul său Lupu îl vedem luînd cu el la Iași întreaga lui familie, pe mamă-sa Irina, pe frații Gheorghe și Gavril și pe surorile Măricuța și Marga. [51]

Că Irina o fi fost de prin părțile noastre, o dovedește înrudirea lui Vasile Lupu cu atîți boieri moldoveni ; căci, de ar fi fost și mamă-sa din Macedonia, cum ar fi fost el văr primar cu Iorga postelnicul, cu Stică pivnicerul și cu surorile lui Stamatie Hadîmbul, marele postelnic? Dimitrie Cantemir zice că „neamul lui Vasile Arvanitul era mai mult la număr decît toate celelalte".

La aceste înrudiri își mai adăugă el pe-ale nevestei, Tudosca, fata vornicului Costea Bucioc și a Candachiei Șoldan, pe care o luă în căsătorie în timpul domniei lui Gaspar Grațiani (1619—1620), nun mare fiindu-i însuși vodă.

Bucioc era unul din marii și bogații boieri ai țării. Pe una din fete, Catrina, o măritase cu Iordachi Cantacuzino, fratele vestitului postelnic din Țara Românească, și pe cealaltă, Alexandrina, cu vel comisul Mălai. Pentru a și-l alege deci pe Lupu ca al treilea ginere, mai ales că în 1619 acesta era abia logofăt al doilea, înseamnă că vornicul Bucioc pipăise ce fel de stofă zăcea în viitorul domn al Moldovei. Și, în adevăr, atît cronicile țării, chiar acele dușmane lui, cît și autorii și ambasadorii străini îl arată ca un om întreg la trup și la minte, deștept, cu carte, cunoscînd mai multe limbi și cunoscîndu-le bine, vioi, îndrăzneț, viteaz și ambițios, mai cu seamă ambițios.

Din căsătoria lui cu Tudosca Bucioc s-au născut trei copii, un fiu Ion, și două fete, Maria și Ruxanda. A treia fată ce-a avut Vasile Vodă a rămas, astăzi, încă, nu bine identificată.

Despre toate aceste va fi vorba în capitolul următor.

Cît despre Tudosca, deși fată de boier bogat ajunsă doamna unui mare voievod, ea a rămas în istorie o figură ștearsă. Nu e vorbă c-a și fost o necăjită femeie și foarte fără noroc.

Necăjită a fost din pricina slăbiciunii ce avea soţul ei pentru sexul frumos, de nu mai punea nici un frîu cînd pornea pe povîrnişul patimii. Miron Costin spune că silea casele boierilor „luîndu-le fetele, peste voia părinţilor, la ţiitorie ; eară oamenii de casa lui, nepoţii lui Vasile Vodă, mai mare silă făceau" — şi urmează o frază care, astăzi, convenienţele sociale nu mai îngăduiesc s-o repetăm.

Dar nu era numai atît. Această activitate extra casnică ar fi făcut-o pe Tudosea să sufere şi să rabde, dar ea mai avea şi alte cuvinte de veşnică grijă. Mereu agitat şi ros de o nemărginită ambiţie, Vasile Lupu s-a expus la toate pericolele posibile în vederea reuşitei planului ce urmărea : domnia ţării. Şi ajuns domn a urmat a se expune şi în războaie şi-n politică la pericole şi mai mari pentru o şi mai mare ambiţie : întrunirea ambelor domnii, a Moldovei cu a Munteniei, iar dacă s-ar fi putut, de ce nu, tronul Byzanţului. În vederea acestui din urmă vis, îndemnat poate şi de fraţii Cantacuzino, el şi-a adăugat în domnie la numele lui de Lupu şi pe acel de Vasile, care amintea pe autocraţii Byzanţului, şi a introdus pravilele rafinate ale dispărutului imperiu într-o ţărişoară care pînă atunci se cîrmuise doar cu obiceiul pămîntului.

Chinuita viaţă a Tudoscăi începu îndată după nuntă. Tatăl şi bărbatul ei, deşi erau oamenii lui vodă, nu se puteau împăca cu politica acestui domn străin, care, după atîtea temenele făcute turcilor, abia ajuns în scaunul Moldovei se dădu din partea polonilor. Gaspar Grazziani, simţind pe aceşti boieri potrivnici politicii sale, hotărî să-i suprime. Lui Vasile Lupu îi găsi pricină că nu dă bine seama de cheltuielile visteriei [52] şi-l bagă în temniţă, supunîndu-l la chinuri. Iar pe Bucioc, fiind cel dintîi boier al ţării, nu îndrăzni să-l închidă, ci socoti mai cu cale să scape de el prin viclenie. „Oprindu-l într-o zi la masă, spune Miron Costin, închinînd la Bucioc cu veselie, au pus de i-au dat otravă. În loc s-a simţit Bucioc otrăvit şi s-a sculat de la masă şi s-a dus la gazdă, avînd ierburi împotriva otrăvei, date de la un doftor prieten, că aştepta una ca asta de la Gaspar Vodă. Îndată cît a luat ierburile, a şi început vărsa otrava, cu mare cumpănă

de viață. A doua zi s-a făcut răsbolit, și Gaspar Vodă dînd vina stolnicilor, a zis că au făcut bucatele coclite".

Aflînd de legăturile cu polonii, turcii maziliră pe acest domn străin, italian sau sîrb, ce-o fi fost, originar din Gratz, și ajuns voievod al Moldovei. Cu un curaj pe care nu-l avusese nici un alt domn înainte, Gaspar Vodă porunci gărzii lui să omoare pe capugiul împărătesc și pe turcii ce-l întovărășeau, și apoi se retrase în cetatea Hotinului. Acolo însă, el fu asasinat de boierii Septelici și Goia, care credeau că vor fi astfel pe placul noului domn numit de Poartă, Alexandru Ilieș. Acesta însă, căruia nu-i plăceau trădătorii, puse să li se taie capetele, iar trupurile lor le aruncară în „eșitoare" (W.C.), ceea ce inspiră lui Miron Costin cugetarea că „după spurcată faptă, scîrnavă moarte vine".

Intrînd în țară, și neștiind că vornicul Bucioc fusese potrivnic planurilor trădătoare ale lui Grazziani, crezîndu-l dimpotrivă înțeles și el cu polonii, turcii îl căutară pentru a-l omorî. Bietul om fugi la Braniște, moșia finului său Teodor Brănișteriul, care, în loc să-l găzduiască și să-l ascundă, cum s-ar fi cuvenit, îl duse a doua zi, legat, plocon lui Skender Pașa.

„O ! să-l bată dumnezeu „hin ca acela", exclamă inimosul cronicar. „Și dacă l-a dus la Skender Pașa, îndată a apucat de l-a înțepat pre Bucioc, săracul, cela ce pururea sfătuia pe Gaspar Vodă spre bine".

Iată deci cum, abia un an după nuntă, își pierdu Tudosca părintele. Iar de acum înainte o va duce într-o necurmată grijă pentru zilele bărbatului ei. Sub toate domniile următoare, Vasile Lupu își va pregăti pe-a lui.

În 1633, crezu, în sfîrșit, că i-a bătut ceasul. Boierii și tot poporul se răsculaseră împotriva lui Alexandru Ilieș, fiind nemulțumiți la culme de favoritismul ce arăta acest domn grecilor, și în deosebi lui Batiște Veleli. În capul lor se afla soțul Tudoscăi, ajuns acum vornic. Însă „desfrînata prostime, cum îi zice cronicarul poporului răsculat, odată pornită nu mai știu să se oprească. Ea se întoarse acum chiar împotriva aceluia care-o pusese în fierbere, „anume că este și el unul din greci", zise cronica. „Și i-a zvîrlit un țăran cu un os, de l-a lovit în cap, de care lovitură a fost rănit multă vreme Vasile vornicul".

Alexandru Ilieș, dînd pe Batiște Veleli[53] pe mîna răsculaților, care-l omorîră, părăsi țara, întovărășit fiind pînă la Galați de boierii care-l escortau pentru a-l păzi împotriva „prostimei".

Întorși la Iași, boierii se sfătuiră pe cine să aleagă domn. Însă, dacă mulți din ei strigau „Să ne fie domn Lupu vornicul", alții îl cereau pe Barnovski, de domnia căruia fusese țara foarte mulțumită. Lupu, șiret, se dădu din partea celor din urmă și sfătui el însuși pe boieri să trimită în Polonia să-l cheme pe Barnovski, care trăia retras la vechea moșie Ustie a Movileștilor, încăputâ în mîinile lui. Pe de altă parte însă, el stăruia din răsputeri, prin oamenii lui, trimiși la Abazà Paşa din Silistra și la Kislar Aga din Stambul, să i se dea lui domnia.

Miron Barnovski, cel care zicea că „dulce este domnia din Moldova", sosi îndată la Iași, de unde o și porni fără zăbavă, prin București, la Stambul, pentru a cere confirmarea Porții.

Printre boierii care-l întovărășeau era și Vasile Lupu. Însă ajuns la hotarul Țării Românești, el se prefăcu bolnav și se întoarse la Iași, fiindu-i frică de Matei Basarab, care, ajuns de curînd domn și cunoscîndu-i planurile și uneltirile, le-ar fi putut dezvălui lui Barnovski. Ceea ce se și întîmplă. De pe vremea cînd erau tineri amîndoi și locuia Vasile Lupu încă în Tîrgoviște, oamenii aceștia s-au urît, fără ca să se știe bine de ce, iar cînd au ajuns domni, au plătit românii cu sîngele lor, în războaie fratricide, dușmănia acestor voievozi.

Cum află deci Matei Basarab de plecarea vornicului Lupu, el repezi o ceată de călăreți să-l întoarcă. Însă iute de picior, vornicul scăpă : „Se păzise bine cu mersul și nu l-au ajuns în cale".

Între timp, Miron Barnovski ajunse în Stambul, unde, în loc de domnia Moldovei, i se dădu silnica găzduire în închisoarea Celor Șapte Turnuri. Vasile Lupu, prin oamenii lui, prin daruri, prin făgăduieli, lucrase atît de bine, încît bietul Miron Vodă, care fusese un domn bun și un om foarte de treabă, își pierdu în curînd capul, care-i fu retezat chiar sub ochii sultanului.

Acum, Vasile Arnăutul, din Iași unde se afla, nu se mai îndoi de izbîndă. Însă domnia fu dată lui Moise Movilă, care se afla la Constantinopol, și care, după ce sărută poala padișahului, o și porni pe dată spre Moldova.

Vasile Lupu, văzîndu-și uneltirile zădărnicite, îngălbeni de mînie. Presimțind ce-l așteaptă și c-ar putea fi învinuit de moartea lui Barnovski, el fugi din Iași înainte de sosirea lui Vodă Moise. Tupilat întîi prin păduri, rătăci o vreme prin Moldova, pînă putu, travestit în negustor, să treacă Țara Românească și de acolo la Constantinopol.

Pe Tudosca, pe copii, pe mama sa Irina, pe frați și pe surori îi lăsase în Iași, ceea ce este de mirare, căci îndeobște familiile boierilor haini nu o duceau bine la schimbările de domnie. Mai de mirare este însă faptul că Moise Movilă nu le-a făcut nimic. Ba, dimpotrivă, Tudosca și copiii ei fură cinstiți de noul voievod și ajutați la nevoi, ceea ce este cu atît mai ciudat, cu cît Moise Vodă știa bine că vornicul Lupu nu se dusese la Constantinopol în plimbare, ci pentru a umbla să-i scoată domnia. Dar era Movilă probabil „fire creștinească", cum zic letopisețiii, care-i aduc laude la fiece pas.

Nici Vasile Lupu nu se lăsă încă mai prejos. Cînd ajunse în sfîrșit, în primăvara anului 1634, să-și alunge rivalul din scaun, mai înainte de a sosi în Moldova îi scrise o lungă scrisoare din Stambul, mulțumindu-i pentru felul cum se purtase el cu familia lui, dîndu-i voie să plece din țară unde o vrea, fără a fi supărat de nimeni, sfătuindu-l să nu vie la Poartă, căci turcii n-au gînd bun cu el, și rugîndu-l să nu se supere să i-a suflat scaunul Moldovei, „așa fiind aceste lucruri, ales al domnilor, sub orînduiala lui dumnezeu, fără care nu este domnie".

Moise porni în Polonia, unde mai trăi cîțiva ani, liniștit și cinstit de toți, iar Vasile Vodă se întoarse la Iași, unde-l aștepta o viață zbuciumată, dar o glorioasă domnie.

Fata vornicului Bucioc, ajunsă doamna Tudosca, se mută din casa lor boierească la curtea domnească, însă acolo pare a nu-și fi schimbat întru nimic obiceiurile vieții sale tihnite. N-o aflăm amestecată nici în politică, nici în

operele de binefacere, nici la zidirea bisericilor sau ajutorarea mînăstirilor, şi nici măcar, ca vecina doamnă Elena a lui Matei Basarab, în mişcarea culturală, care marchează atît de strălucit epoca acestor domnii pămîntene. Ea avea însă desigur o grijă, pe care ne-o închipuim foarte activă : creşterea copiilor, care a fost atît de aleasă, încît chipul doamnei Tudosca, şters în viaţa publică, apare luminos în viaţa privată. Pentru a face din fetele ei, vestit de frumoase, nişte domniţe atît de căutate de toţi marii aristocraţi vecini, înseamnă că Tudosca era ea însăşi o pricepută educatoare şi o harnică gospodină.

Primii ani de mărire i-o fi petrecut liniştită, precum liniştită a fost şi domnia soţului ei. Turcii, ocupaţi cu războiul din Persia, lăsaseră pe poloni în pace, şi Moldova putu să răsufle. Vasile Vodă ceruse voie de la Poartă să nu plătească tributul timp de trei ani, pentru a putea restabili finanţele ţării, făgăduind că apoi toată suma va fi vărsată dintr-o dată în anul al patrulea. Aşa încît, între 1634 şi 1637, moldovenii au avut în sfîrşit un trai liniştit, iar voievodul lor a putut să vadă în tihnă de treburile ţării.

Rivalizînd cu vecinul şi marele său duşman Matei Basarab, Vasile Lupu înzestră şi el ţara cu instituţiuni folositoare, introducînd limba moldovenească în biserică şi în cancelaria statului, făcînd legi luate după codicele bizantin, precum şi tipografii, tipărituri şi o şcoală în care învaţă latineşte, slavoneşte, greceşte şi româneşte.

Biserica Goliei, reînnoită în întregime de el, şi Trei Erarhi, unul din cele mai frumoase monumente din România, sînt martori bunului gust al acestui domn bogat, cultivat şi înţelept.

Cu apucăturile lui de despot oriental şi nemărginită ambiţie ce-l rodea, Vasile Vodă ştiu să dea curţii lui din Iaşi o strălucire pe care n-o mai cunoscuse nici măcar în fastuoasele timpuri ale lui Radu-Mihnea. Străinii veniţi în treacăt pe la noi rămîneau uimiţi de luxul desfăşurat de acest voievod şi de eticheta acestei mici curţi, care amintea pe acea din Stambul, sau mai curînd chiar pe acea din Bizanţ.

Ca și la serai, pentru a pătrunde la curte, trebuia să treci întîi printr-o primă împrejmuire, păzită de 500 de pușcași, apoi, pe o a doua poartă, intrai în altă ogradă, păzită de 100 de pedeștri, și de acolo abia în ograda a treia, unde stăteau de strajă 250 de purtători de steaguri. Cînd intrai în sfîrșit în palat, 50 de paznici la ușă și o armată de boieri și de boiernași, foind prin coridoare și prin anticamere, duceau pe străini la marele logofăt care-i introducea la vodă. De altfel, curtenii locuiau îndeobște la curte, ca la Versailles. Zece căpitani de serviciu dormeau la ușa lui vodă și zilnic era curtea plină de lume. Bandini spune că peste două sute de invitați se perindau la palat, de la răsăritul la apusul soarelui, ba în audiențe, ba la dejun, la masă, la cafele sau la dulceață. Mesele aceste erau de o bogăție nemaipomenită. Talgerele și farfuriile erau numai de argint și de aur ; la fel cupele, cuțitele și lingurițele — la ocazii mari se întrebuințau chiar și furculițe, ceea ce este de mirare, întrucît este știut că nici Ludovic al XIV-lea nu întrebuința încă această unealtă, astăzi indispensabilă. Domnul stătea în capul mesei într-un jilț de catifea, spătarul lîngă el îi ținea cuca, spada și sceptrul, paharnicul îi turna de băut, vin și bere (un pahar de bere după 2—3 de vin). Bucatele se aduceau acoperite cu șervete pentru a nu se răci și înainte de a fi date lui vodă erau gustate de marele paharnic. Ce nu-i plăcea stăpînului *era pus sub masă* — pentru cîini. Iar în timpul acesta, ușierii, ținînd în mînă toiege cu mînere de argint, păzeau ordinea, în sală, pe cînd într-un colț ziceau lăutarii țigani cîntece bătrînești, iar dintr-alt colț cînd înceta taraful cîntau dascălii arii bisericești sub icoane aprinse. Vodă, care știa multe, vorbea de nevoile țării, de politică, de poezie, de legile bizantine și de autorii eleni. Vorbea românește, după cum am văzut, cu accentul ținutului său, însă turceasca o poseda bine, iar greceasca la cea mai mare perfecție.

La mesele obișnuite, femeile nu veneau. Ele mîncau, cu un ceremonial cam la fel, în cămara doamnei Tudosca. Însă la ospețe mari, anul nou, la nunți mai ales, domnul, doamna, domnițele, boierii și jupînesele, musafirii străini mîncau toți laolaltă. În legătură directă cu odăile domnului

și ale doamnei — odăi împodobite cu covoare în fir de aur — era biserica Sfîntului Neculai, biserica domnească.

Slujba asculta Vasile Vodă de pe scaunul din dreapta naosului. Pe fiul său, moștenitorul tronului, îl ținea lîngă el, de-a stînga, iar de-a dreapta stătea vornicul cel mare. Cît despre doamna, o ținea la cîțiva pași, în urmă, înconjurată de domnițe și de jupînesele boierilor și îmbrăcată în scumpe rochii de mătase, peste care aruncau albastre șaluri de Alep. Ele erau împodobite cu lanțuri de aur și brățare bătute în nestemate. Pentru a da o idee de luxul acestei îmbrăcăminte, vom arăta că numai nasturii hainei lui vodă costau 100.000 galbeni, iar îmbrăcămintea doamnei se ridica la peste 400.000.

Ceremoniile mari erau uimitoare. Mai întîi, cînd vodă trecea dintr-o odaie în alta, ostașii făceau gard de-o parte și de alta, și în fața lor făceau gard boierii. Ușierii mergeau înainte cu toiagurile de argint, un spătar purta sceptrul, un altul spada și un al treilea suliță. Toată lumea se pleca în fața voievodului cu mîinile la piept. Mă rog, parcă ar fi fost Vasile Lupu Arnăutul autocrat al imperiului Bizantin.

De anul nou, de bobotează, de paști, se desfășura un fast care umplea de admirație nu numai pe misionarul italian Bandini și pe sirianul Paul din Alep, dar chiar pe superbii nobili poloni, obișnuiți cu luxul și cu măririle.

Cînd pleca să cerceteze țara, în care te căptușite cu mătase aurită, Vasile Lupu avea cu el un alai de 3 000 de călăreți, 2 000 de pedeștri și 100 de ieniceri, iar pajii lui vodă erau îmbrăcați în purpură.

Taberele erau împărțite în străzi de corturi, printre ele foiau negustorii, care, cam la o mie, întovărășeau aceste alaiuri.

Că acest voievod ținea pe lîngă șase secretari pentru corespondență în diferite limbi, că nu numai cronicile noastre, dar și străinii îl arată ca pe un om extraordinar de înzestrat „di caractere rizoluto e di spirito franco, capace di realizzare grandi impressi", n-ar fi poate o dovadă îndestulătoare a firii alese a acestui voievod, pe care unii autori (Tanoviceanu) îl tratează de „domn rău și de trădător", „cu o nevrednică purtare". Că în lunga

lui domnic au fost oameni care nu l-au iubit, este firesc, şi c-a omorît în douăzeci de ani 40 000 de oameni — toţi hoţi — este iarăşi adevărat. Însă c-a fost un mare voievod, iubitor al dreptăţii, o dovedeşte felul cum îşi ţinea divanul, *în fiecare zi,* şi uneori de două ori pe zi, dimineaţa şi după-amiază. Dinaintea lui se înfăţişau întîi cei mici şi slabi, şi pe urmă cei mari şi puternici — altă dreptate decît cea împărţită de Radu Mihnea !. Oricine se poate tîngui împotriva oricui, chiar împotriva fraţilor lui vodă. Gheorghe şi Gavril, fraţii lui după mamă, au stat trei zile la închisoare pentru o vină dovedită din pîra unui străin, căci zicea Vasile Vodă : „Nu-mi pasă de frate, de fiu sau de fiică, ci dreptatea este una şi singură pentru toţi. Eu nu socot omul ci dreptatea, nu lucrul, ci legea, (cea introdusă de el, de altfel). Dacă ar fi ca jumătate din Moldova să fie rea, să piară, numai să rămîie cea bună".

Nenorocirea a fost că acest mare voievod a avut două cusururi care l-au dus la pierderea domniei. Unul, ura lui împotriva lui Matei Basarab ; al doilea o nepotolită ambiţie, care fără mijloace de realizare nu poate niciodată duce la bun sfîrşit.

După abia trei ani de acea paşnică domnie arătată mai sus, Vasile vodă începu să se agite. În 1638, fiul său Ion avea vreo 16—17 ani, vîrstă, socotea el bună de domnie. Pe de altă parte, la vechile resentimente împotriva lui vodă Matei (dușmănia din tinereţe şi trădarea planurilor sale faţă de Miron Barnovsky) se adăogise unul nou. Pe cînd era el în Constantinopol umblînd după domnie, cheltuise multe pungi de bani pentru a curma zilele lui Curt Celibi, sprijinitorul grecilor şi dușmanul neîmpăcat atît a lui Vasile Lupu cît şi al lui Matei Basarab. După ce ajunse domn el ceruse vecinului său restituirea jumătăţii acestor sume, dar Matei refuzase, sub cuvînt că nu el îndemnase pe Vasile la acest omor de care se lepăda şi, ca Pilat din Pont, se spăla pe mîini. Toate aceste resentimente întrunite şi hrănite în ascuns izbucniră într-o bună zi în sufletul domnului Moldovei cu o violenţă nemaipomenită. El începu să lucreze pentru a scoate domnia Ţării Româneşti lui Matei Basarab şi a o da minorului său fiu, Ion.

Acest „slab și deznodat și de mîini și de picioare", cum zice cronicarul, era încă una din marile griji ale doamnei Tudoscăi. Pe fetele ei, frumoase și vrednice, le-o fi iubit cum se iubesc copiii de viitorul cărora nu-ți este grijă. Dar pe acest singur băiat slăbănog și infirm îl răsfățase maică-sa cu o deosebită dragoste, și nu i-ar fi plăcut să-l vadă obosindu-se a fi domn. Noua ambiție a lui vodă o puse în toate halurile. Dar Vasile Lupu nu cerea sfaturi, el poruncea. Pregătindu-și întîi terenul politic și adunîndu-și apoi oștile, porni asupra domnului Munteniei. Încercarea lui nu izbuti, după cum este cunoscut.

Cîțiva alți ani de noi pregătiri, de uneltiri, de nivelări de teren, de pungi de galbeni aruncate cu nemiluita, pînă într-o zi, toate păreau atît de bine pregătite, încît Vasile Lupu își trimise fiul la pașa din Silistra pentru a fi întronat de acesta în scaunul țării vecine. Matei Vodă însă, în Tîrgoviștea lui, nu dormise. Cunoscînd toate mișcările aprigului său dușman, uneltise la rîndul lui și-și secase tezaurul pentru a hotărî Poarta să nu dea ascultare intrigilor voievodului Moldovei. Pașa din Silistra primi poruncă de la vizir să pună mîna pe Ion, fiul lui Vasile Lupu, și să-l trimită legat la Stambul. Din fericire, trimisul lui vodă, postelnicul Enache Catargi, sosise la pașă înainte de fiul stăpînului său și prinse de veste despre cele ce se puneau la cale. El trimise pe dată răspuns boierilor care se aflau într-un sat lîngă Durostor să oprească pe fiul lui Vasile Lupu de-a veni la Silistra și „îndată s-au întors Ion Vodă, cam cu fuga, de grija pașei", zice Miron Costin, care mai adaogă : „și așa au ieșit și a doua ispită pentru domnia țării muntenești".

Vasile Vodă își mușcă pumnii de necaz, dar nu era om să se lase învins. Pe de o parte mai unse, foarte gras, toate roțile carului Stambulului, iar pe de alta strînse oști numeroase, pedestrime și artilerie, și porni cu război împotriva lui Matei Vodă. „În Iași, puse domn pe fiul său Ion Vodă în scaunul țării, cu boieri, cu ispravnici, cu domnie deplină", zic letopisecții, iar în Muntenia, se opri la Ojogeni (Prahova), unde aștepta să pipăie forțele și intențiile domnului Munteniei. Nu întîrzie a le cunoaște, căci aceasta îi sosi în grabă întru întîmpinare,

și din lupta care avu loc, se alese Vasile Lupu cu o bătaie care-i puse toată armata pe fugă. Foarte pitoresc zic aceleași letopiseți, scrise doar de-un moldovean, că oștile lui Vasile Vodă „mai multă gătire la fugă au stătut, decît la război". Bietul domn, necăjit, fugi la Brăila, unde nădăjduia să-și strîngă oștile risipite, însă, aflînd acolo, prin nepotul său Stamatie Hadîmbul, că a trimis pașa să-l prindă, de la masă cum stătea s-a sculat, și sărind peste gardul grădinii s-a ascuns la un vecin pînă i s-a adus calul, cu care o luă apoi în goană pînă la Galați.

Sosit în țară, găsi pe fiul său Ion lepădat de domnie. El își strînsese boierii și le spusese că slaba lui sănătate nu-i îngăduie a fi domn. De altfel, avusese dreptate, după cum vom vedea.

Vasile Lupu, după mai multe hărțuieli și nesfîrșite uneltiri, făcu în sfîrșit pace cu Matei Basarab, abia în 1645, și în semn de creștinească înfrățire, zidi o biserică la Tîrgoviște (biserica Stelea), iar Matei Basarab zidi alta în Moldova, la Soveja. Pe fiul său, de cum se întoarse în Iași, îl trimise la Brussa în Asia Mică, unde erau niște băi, pentru a-i îngriji sănătatea. Însă bietul Ion, „slab și deznodat" muri pe drum, spre Stambul și Brussa. Avea abia 18 ani. Gîndul lui vodă fusese, dacă nu se vindeca nici acolo, mai ales de un braț care i se uscase, să-l trimită în Italia, la Padova. Dar nu mai fu nevoie, căci avu grijă dumnezeu de bietul băiat, mai mult decît tată-său. Trupul lui Ion fu adus la Iași și îngropat în biserica Trei Erarhi, iar mamă-sa, buna doamnă Tudosca, de multă jale și inimă rea, muri curînd și dînsa, într-același an (1639). Pe mormînt, i s-a așternut acea minunată țesătură în fire de mătase și aur, care-i arată chipul și bogata-i îmbrăcăminte, țesătură care a făcut ocolul Europei, admirată fiind de toți iubitorii de frumoase lucruri.

Vasile Vodă nu pare a fi jelit peste măsură, deoarece aflăm că în același an trimise în Caucaz să i se aducă o nevastă.

Acum, trebuie cercetat pentru ce nu și-a ales el vreo fată din țară sau din vecini, și i-a trebuit tocmai o caucaziană ca s-o facă doamnă în locul Tudoscăi.

Femeile din Caucaz, circaziene și georgiene, erau vestite în tot orientul pentru frumusețea lor. Ele formau contingentul de căpetenie al sclavelor vîndute pe piața Stambulului. Cadînele imperiale erau în bună parte caucaziene și nu odată au fost ele mame de sultani. De altfel, de mici copile erau supuse la torturi pentru a căpăta o talie frumoasă și picioruşe mici, iar fetele urîte erau în țara lor servitoare, de oricît de bun neam or fi fost ele, căci numai frumusețea dădea dreptul unei femei la bogății, la rang social, la bărbați bogați.

Vasile Lupu se simțea prea mare voievod pentru a mai avea nevoie de o căsătorie strălucită. Pe de altă parte, doamna Tudosca nu pare a fi fost frumoasă. Ce voia el acum era deci o femeie frumoasă care să-i mîngîie anii unei maturități învecinată cu bătrînețea. Însărcină pe același Enachi Catargi, căruia îi încredințase pe fiul său cînd îl trimisese la Silistra, să cutreiere munții Caucazului în lung și-n lat și pe care o va afla mai minunată, să i-o aducă.

Credincios stăpînului său, postelnicul Catargi cutreieră țara dintre Marea Neagră și Caspică, pînă puse mîna pe un mărgăritar, care i se păru cel mai de soi din cîte georgiene și din cîte circaziene văzuse el în acea țară a paradisului femeiesc. N-o fură, cum era obiceiul turcilor, ci, nu numai c-o ceru părinților, dar mai căpătă și învoirea hanului tătarilor, sub a cărui stăpînire zăcea țara cerchezilor.

De altfel, verbul „a cere" era sinonim în astfel de împrejurări cu „a cumpăra". Tatăl fetei căpăta 1 000 de galbeni, mama 500 și hanul iarăși o mie. Acest din urmă tîrg — cu hanul tătarilor — se făcu în chiar capitala acestuia, Baccèsarai, în Crimeea. Și acum, sigur de el, Ienachi Catargi porni spre Moldova, să ducă lui Vasile Vodă pe frumoasa Ecaterina, care era însoțită de micul ei frate și de o numeroasă escortă de moldoveni și de cerchezi. Acolo, în Baccèsarai se întîlniră ei cu călugărul italian Nicolo Barsi, care se înapoia dintr-o călătorie de prin părțile locului și care, întors în Italia, își publica amintirile, din care extragem cele ce urmează [54].

Doamna Tudosca și fiica ei — pictură murală din sala gotică a mănăstirii trei Ierarhi din Iași

Nicolo Barsi da Lucca, căruia îi trebuia o tovărăşie pentru a străbate acele nesigure ţinuturi, ceruse voie lui Catargi să intre în convoiul lui, şi astfel, la 19 august 1639, porniră cu toţii spre Orkapu, unde ajunseră după trei zile, iar de acolo, de-a lungul Mării Negre, timp de 4 săptămîni, prin ţinutul tătarilor nohai, cu inima purice de frica cazacilor, sosiră în sfîrşit pe malul Niprului. Trecînd rîul, ajutaţi de un vînt prielnic, ei sosiră la cetatea Occacovului (aceea în faţa căreia se înecase feciorul Elisabetei Movilă) în care se găsea vremelnic, pentru motive politice, marele paşa din Silistra.

Petrecuseră cu toţii cîteva cesuri acolo ca să mai odihnească caii şi apoi, fără incident, porniră iar la drum. Însă, după ce străbătură abia trei mile, numai ce se pomeniră ajunşi din urmă de-un om de-al paşei, care, în numele stăpînului său, îi cerea imperativ pe Ecaterina. Se vede treaba că, în trecere, o fi văzut-o vreun turc şi minunat de frumuseţea ei, o fi semnalat-o paşalei. Atît Ienachi cît şi solul hanului se împotriviră de-a preda pe logodnica domnului Moldovei, răspunzînd că se vor înfăţişa ei dinaintea marelui paşă pentru a-i da cuvenitele tălmăciri. Formînd din convoi un fel de lagăr întărit pentru a apăra pe Ecaterina de vreo răpire prin surprindere, ei, întovărăşiţi de cîţiva oameni, se înapoiară la Occacov, şi aduşi în faţa paşalei, îşi spuseră păsul, că nu pot preda acea fată, pentru că le era încredinţată de hanul tătarilor pentru a fi dusă domnului Moldovei. Turcul răspunse că n-are nimic de spus, doar că un ghiaur nu poate lua o musulmană de soţie. Catargi ploconindu-se adînc arătă că n-are nici el nimic de spus, doar că circaziana era creştină, nu musulmană. Conversaţia se termină prin întemniţarea solilor şi prin trimiterea unui călăreţ să ridice cu forţa pe frumoasa circaziană. Ascunsă într-un cărucior cu două roate, printre carele cu merinde, şi îmbrobodită la faţă, ea fu totuşi descoperită şi împreună cu frăţiorul ei, ridicată, cu de-a sila şi trimisă la Occacov.

Frumuseţea Ecaterinei era, pare-se, uimitoare. Deşi cînd fu înfăţişată răpitorului era roşie la faţă de atîta plîns, totuşi marele paşă din Silistra îngălbeni cînd o văzu.

Avea ochii negri, mîinile subțiri, dar pline, mijlocul mlădios, gura mică, pielea atît de albă, încît — zice Nicolo Barsi, — „pareva che la grazie nela di lei persona havessero la loro rezidenza collocata" (părea că toate farmecele își așezaseră reședința în persoana ei). Netrebnicul de pașă (tot expresia lui Barsi) se îndrăgosti ca un nebun, își pierdu odihna și pofta de mîncare și nu-și mai găsea locul. Cu orice preț vru să ajungă stăpînul acestei comori. Fu însă nevoit să aștepte răspunsul hanului, care, puternic, și prieten cu sultanul, i-ar fi putut dăuna, de i-ar fi călcat peste voie.

Între timp, Catargi trimise de olac la Vasile Lupu veste despre cele întîmplate, iar acesta repezi un curier la Stambul să ceară dreptate.

Ecaterina fu închisă în cetate, împreună cu frățiorul ei și cu o circaziană. Ea fu dată în grijă unei hogea, care avea însărcinarea s-o convertească la credința lui Mahomed, pentru a putea împiedica astfel însoțirea ei cu domnul Moldovei. Biata fată, cu toată nenorocirea ei, își plăti luxul de a-și bate joc de hogea. De cîte ori venea el la „ședința convertirii", o găsea așezată la masă mîncînd carne de porc. La vederea acestei necurățenii, turcul o lua la goană, și astfel scăpa circaziana din cursa diavolului.

În sfîrșit, după două săptămîni abia, în care timp pașa trăia în nădejdea unei vești bune venită de la han, sosi și răspunsul acestuia : Să lase pe Ecaterina să pornească în pace. Pașa nu se supuse. Dar după opt zile sosi trimisul lui Vasile Lupu cu un dar de 3 000 de galbeni și cu rugămintea să-i înapoieze logodnica.

Începu turcul să șovăiască, fiindcă dacă dragostea e de la dumnezeu, apoi banul e darul dracului. Și pe cînd, pus în alternativă, nu știa omul ce să facă, iată sosi și ceaușul sultanului cu poruncă, sub pedeapsă de moarte, să sloboadă pe Ecaterina, ca fiind logodnica vasalului său, domnul Moldovei. Nu mai era de șovăit. Însă, pentru a mai cîștiga timp, pașa trimise la Iași să mai ceară 200 de galbeni, și anume nu numai de lăcomie, ci, zice Barsi, pentru a se mai putea bucura, cît de puțin încă, de vederea fetei. În sfîrșit, sosi și această sumă. Ecaterina

fu eliberată şi convoiul se puse din nou la drum, după o întrerupere de mai bine de-o lună.

Prin multe alte primejdii, drumul fiind plin de cazaci, sosiră în sfîrşit la Nistru, pe care-l trecură în lotci, şi de acolo prin Ciubărciu, ajunseră la Bender. Italianul luă drumul Mohilovului, pentru ca, prin Polonia, să se înapoieze în ţara lui, iar Ienachi Catargi îşi duse viitoarea doamnă, peste Prut, la Iaşi, dînd-o în primire nerăbdătorului ei mire.

Nunta, despre care nu avem ştiri, trebuie să fi avut loc la începutul anului 1640.

Ca şi călătoria ei din munţii Caucazului, în şesurile Moldovei, viaţa acesteia de-a doua doamnă a lui Vasile Lupu fu plină de peripeţii.

Ecaterina era bună, pe cît era de frumoasă. A fost pentru fetele ei vitrege, Maria şi Ruxandra, o atît de bună mamă, încît a înlocuit lesne în inima lor pe biata Tudosca. Cînd s-a măritat Ruxandra cu Timuş şi a fost să părăsească casa părintească, se spînzură de gîtul Ecaterinei şi-o sărută plîngînd de n-o mai putea despărţi tatăl ei de ea.

Pînă în 1652, cînd începură iarăşi neînţelegerile între Vasile Lupu şi Matei Basarab, traiul doamnei Ecaterina a fost liniştit, se pare chiar fericit. Un an după nuntă, în 1641, i se născu un fiu, botezat Ştefan, care, căzînd greu bolnav, fu dus de mamă-sa la icoana maicii domnului din biserica Golici şi pe loc se însănătoşi copilul, zice Paul din Alep. Drept recunoştinţă, doamna îmbrăcă icoana făcătoare de minuni în aur curat şi o împodobi cu pietre scumpe şi mărgăritare.

Acest Paul din Alep, însoţitorul patriarhului Macarie în călătoria lui prin ţările noastre, a văzut şi el pe doamna Ecaterina, în chiar apartamentul ei din palatul domnesc din Iaşi — palat prefăcut în întregime de Vasile Lupu şi împodobit cu grajduri de piatră şi cu toate acaretele trebuincioase. Introduşi de către jupînesele doamnei în odaia ei de recepţie, Macarie şi însoţitorul ei o găsiră aşezată într-un jilţ, avînd capul acoperit cu un calpac de catifea roşie (precum e înfăţişată şi pe peretele bisericii Trei Erarhi) şi îmbrăcată într-o haină blănită

cu samur. Cînd intră patriarhul, ea se sculă în picioare, arătîndu-se foarte mulțumită de venirea lui, iar la plecare îl umplu de daruri, precum îl umpluse și vodă — ceea ce de altfel era scopul îndelungatei vizite ce făcea înaltul prelat asiatic în țările ortodoxe europene. În schimbul bogatelor daruri ce i se făceau, el împărțea iconițe de hîrtie și în cel mai bun caz dulceață din Alep și semințe de floarea soarelui.

În anii de liniște care urmară, Vasile Vodă își mărită fetele, pe Maria cu prințul Radziwill și pe Ruxandra cu Timuș Hmielniţki. Evenimentele acestea vor fi tratate pe larg în capitolul care urmează, așa încît trecem deocamdată asupra lor.

Toată exasperata rezistență ce puse domnul Moldovei de a-și da pe iubita lui fată Ruxandra după fiul hatmanului căzăcesc nu izbuti față de îndîrjirea acestuia de a se încuscri cu de-a sila cu el. În septembrie 1652, nunta avu loc la Iași și Timuș, luîndu-și nevasta, trecu Nistrul cu ea, dincolo. Iar dincoace rămăseseră Vasile Lupu și doamna Ecaterina să-și aștepte destinul mai departe.

El se împlini în curînd. Cîteva luni după nunta Ruxandrei, Matei Basarab, domnul Munteniei, îmbolnăvindu-se, Vasile Lupu începu din nou să-i rîvnească scaunul. Se apucă iar să trimită bogate daruri la Stambul, cerînd domnia din Tîrgoviște în caz de moarte a lui Matei și adăogînd că pentru a cuceri acea domnie nici n-avea nevoie de armată turcească, căci avea pe cea căzăcească a ginerelui său. Însă tocmai aceste încuscriri ale lui Vasile cu polonii și cazacii displăceau turcilor, care erau gata să-l scoată din domnia Moldovei, necum să i-o mai dea și pe a Munteniei. Tembeli cum erau turcii, și guvernați atunci de-o femeie, (sultanul fiind un copil) ei tărăgănară răspunsul, în care timp Matei Basarab se însănătoși. Sătul de veșnicile pofte ale moldoveanului, el se înțelese cu principele Ardealului, Gheorghe Rakoczi, marele său prieten, să scoată ei de data aceasta domnia lui Vasile Lupu și să scape astfel de un prea neastîmpărat vecin. La Iași, ei se puseră în legătură cu un mare ambițios, poftitor de măriri, Gheorghe Ștefan, logofătul lui Vasile, și-i făgăduiră

scaunul domnului său, dacă va voi să intre în complot. Logofătul atît doar aştepta.

În aprilie 1653, armatele munteneşti şi ardeleneşti pătrunseră în Moldova, pe Milcov şi pe la Oituz, înaintînd spre Roman, unde, unindu-se, urmau să calce capitala Moldovei. Gheorghe Ştefan, cu o zi înainte, părăsise Iaşii pentru a alerga întru întîmpinarea oştirilor duşmane, iar bietul Vasile Lupu, aflînd prea tîrziu despre toate aceste, avu doar timpul să trimită pe nepotul Ştefăniţă paharnicul să-i aducă odoarele în cetatea Neamţului, şi apoi, cu doamna Ecaterina, cu copilul Ştefan, cu fraţii, nepoţii, rudele şi toată casa lui, se duseră la Cameniţa.

Prima lui grijă fu, să ceară ajutor de la ginerele său, în care timp, de altfel, armatele aliate intrară în Iaşi şi impuseră ungerea ca domn al Moldovei a lui Gheorghe Ştefan Ceaurul, în lunea patimilor a anului 1653. Bucuria acestuia nu fu de lungă durată. Timuş, în fruntea cazacilor, sosi în ajutorul socrului său, goni pe noul domn din scaun, cu muntenii şi cu ardelenii lui, şi-şi chemă familia la Iaşi. Dar şi ce păţi bietul Vasile Vodă cu nebunul său de ginere în capitala lui, numai Miron Costin o poate povesti. El alese acest prilej al sosirii sale la Iaşi ca salvator al socrului său, pentru a-i răzbuna pe toţi acei pe care-i bănuia a fi fost potrivnici căsătoriei lui cu Ruxandra. Îşi stabilise lagărul la Galata, de unde îşi repezea oamenii să prindă pe toţi închipuiţii lui duşmani. Astfel picriră, între alţii, pisarul leşesc al domnului, Cotnariski, şi astfel crau să piară fraţii Toma şi Gheorghe Cantacuzino, din care unul era fostul cumnat al domnului şi cel mai vechi sfetnic al lui. „Ce umblau ei cu zilele în mînă, şi s-au cerut la Vasile Vodă să-i lase să meargă la ţară. Ci vodă nu-i lasă ; şi a poruncit la ginerele său, că mai bine mort să fie el, decît să fie boierii, pe care-i are el la inima sa cu toată credinţa. Deci, l-au mai mutat de la gîndul lui ; însă aceşti boieri tot cu fereală umblau şi tot pe ascuns, noaptea, pe poarta dinspre casele doamnei veneau la curte, de care Vasile Vodă de greu suspina şi-şi frămînta mîinile de ginere ca acesta".

Bine, rău, cum o fi stat Vasile Lupu, dacă ar fi rugat pe ginere-său să plece înapoi în Ucraina, ar fi rămas el

singur și liniștit în Iași. Dar acestui om neastîmpărat îi trebuia acum să se răzbune pe Matei Basarab și pe Gheorghe Ștefan. Își strînse oștile „dînd știre țării să încalece tot omul, iertînd pe toți de toate greșelile și împreună cu cazacii lui Timuș porni spre Țara Românească. Întîlnindu-se cu armata lui Matei la *Finta*, el fu bătut și pus pe fugă, după cum am văzut în capitolul precedent. De data aceasta Timuș, căruia de altfel se datori în mare parte dezastrul de la Finta, își retrase oștirea lui peste Nistru, iar Vasile Lupu se întoarse amărît la Iași. Nici una din întîlnirile lui cu Matei Basarab nu fusese norocoasă. Iar de acum înainte, norocul îl părăsi cu totul. Abia stabilit în capitala lui, el află că Gheorghe Ștefan trecuse munții cu noi ajutoare de la Rakoczi și că se îndrepta asupra Iașilor pentru a-l scoate din nou din domnie. Trimise pe nepotul său Ștefăniță întru întîmpinarea acestuia cu o ceată de orheieni, însă la Valea Seacă (aproape de Faraoani în Bacău) izbînda fu din nou de partea dușmanului. O ultimă disperată apărare la Sîrca, lîngă Iași, și Vasile Vodă fu nevoit să fugă și el peste Nistru, la Rîșcov, reședința fetei lui Ruxandra și a ginerelui Timuș. În această goană, urmăriți de inamic, fratele lui vodă, Gheorghe Hatmanul, căzînd de pe pod la un pogorîș, fu făcut prizonier.

Doamna Ecaterina cu minorul ei fiu Ștefăniță, luînd cu ea o parte din comorile voievodului și cîțiva oameni de casă, printre care și pe bătrînul Toma Cantacuzino, se retrase la Suceava, unde se închise în vechea cetate a lui Ștefan cel Mare, așteptînd acolo desfășurarea evenimentelor.

Paul de Alep, care se afla cu patriarhul Macarie la Iași în timpul acestor întîmplări, scrie că această catastrofă finală a domnului Moldovei, a fost vestită „prin semne rele". „Nopțile din urmă erau tunete și fulgere, pîrîie de ploaie și de piatră; trăsnetul căzu pe cupola bisericii din mînăstirea Sfînta Paraschiva și aruncă jos vîrful cu crucea, înfigînd-o adînc în pămînt; un alt trăsnet căzu pe grajdurile curții domnești; multe case fură arse, fulgerile flăcărau ca săbiile, iar pe cer se vedeau nouri care închipuiau bătăliile... !"

De la Rîşcov, Vasile Lupu merse la Volodjin, să ceară sprijinul lui Bogdan Hmielniţki, care-şi trimite din nou fiul în Moldova cu cîteva mii de cazaci şi de tătari. La Soroca, pe Nistru, acesta învinse armata lui Gheorghe Ştefan şi-l respinse, din biruinţă în biruinţă, pînă în faţa Sucevei. Acolo însă, Gheorghe Ştefan căpătă ajutor şi de la Ion Cazimir, regele Poloniei, încît Timuş Hmielniţki fu nevoit să intre în cetate şi să închidă porţile după el. Doamna Ecaterina şi Ştefăniţă Vodă, copil de doisprezece ani, şi cu ceilalţi boieri ai ei, erau încă acolo, aşteptînd cu nerăbdare, vitejie şi încredere, înapoierea voievodului izgonit.

Asediul începu, anunţîndu-se lung, fiindcă merinde erau îndeajuns şi oastea lui Timuş era vitează. Dar viteji erau şi polonii, care luptau acolo sub comanda castelanului de Cracovia, prinţul Dimitrie Wisznowiecki, acel care, cu trei ani înainte, ceruse mîna domniţei Ruxandra. Şi o ceruse fiindcă o iubea. Aşa încît, asediul acesta lua romantica înfăţişare a unei răzbunări, de la bărbat la bărbat, pentru chipul unei femei.

După trei luni şi jumătate începură asediaţii să simtă lipsa de mîncare, iar asedianţii nu păreau de loc dispuşi a pleca. Dimpotrivă, lor li se vestise sosirea a 6 000 de unguri comandaţi de Kemeny Ianoş şi 600 de nemţi cu cinci tunuri, sub comanda lui Dinoff ; iar Timuş nu putea aştepta nimic fiindcă tatăl său era din nou în război cu polonii şi avea nevoie de toate forţele sale contra lui Ion Cazimir, care pornise cu 40 000 de oameni împotriva-i.

Cînd veniră lui Gheorghe Ştefan ajutoarele anunţate, el părăsi Scheia, unde fusese stabilit pînă atunci, şi-şi înfipse lagărul chiar în faţa cetăţii. Începu a o bate cu cele 10 tunuri, însă zidurile erau tari şi cazacii viteji. Miron Costin spune că se băteau ca leii, deşi ajunseseră a frige, pentru a le mînca, piei de cai morţi, opinci şi rădăcini. Iar cînd prea îi rodea foamea, făceau năvală afară, tocmai pe acolo unde băteau tunurile mai tare, căci „aşa este firea lor neînfricată şi neînspăimîntată".

În sfîrşit, căci toate au un sfîrşit — sosi şi tragicul ceas al deznodămîntului.

În noaptea de 16 decembrie (1653) trei prizonieri poloni scăpară din cetate și alergînd în lagărul lui Wisznowieski, îi arătară locul anume în care obișnuia Timuș să se țină. Într-o clipă, toate tunurile fură îndreptate într-acolo. Nici n-avu timp bietul Timuș să se desmeticească ; niște schije de obuz, rănindu-l la cap și la picior, îl trîntiră la pămînt. Ridicat și dus înlăuntrul palatului, la doamna Ecaterina, aceasta se apucă să-l spele, să-l îngrijească, să-l doftoricească. A patra zi, Timuș Hmielnițki își dete duhul în dureri, departe de Ruxandra lui, care, la Rîșcov pe Nistru, îl aștepta fără griji purtînd în sînu-i odrasla dragostei lor. Căci ei s-au iubit, după cum, cine are răbdare, va vedea în capitolul viitor.

Și acum, urmează o scenă demnă de-o tragedie de Schiller.

Doamna Ecaterina ascunse ostașilor moartea lui Timuș, cel puțin deocamdată. Însă peste cîteva zile vestea izbucni printre soldați, și atunci, fără înconjur, ei declarară că vor depune armele și vor deschide porțile cetății, căci, cazaci fiind, luptaseră pentru fiul hatmanului lor, dar pentru străini n-aveau de ce să mai lupte.

Într-o rochie cernită, cu fața plînsă, apăru în mijlocul lor frumoasa doamnă Ecaterina. Le aminti că ei sînt ostași, care și-au dat cuvîntul să apere cetatea, că nu-i crede în stare să părăsească biata femeie fără sprijin, că ea, Ecaterina, e mama celei care poartă la sîn un moștenitor cu numele de Hmielnițky, că peste cîteva zile va veni Bogdan întru ajutor și-i va răsplăti dumnezeu de vitejia și buna lor credință.

Cazacii, care se scaldă în sînge, dar au suflete de copii, o văzură pe această femeie murind de foame alături de ei, o văzură spălînd rănile lui Timuș și le fu milă de ea. Ca un singur om ridicară mîna dreaptă, jurînd s-o apere pînă la ultima lor suflare.

Nici foamea, nici setea, nici zilnicele asalturi ale dușmanului, nu-i făcură să-și calce cuvîntul.

Însă, cînd află doamna că Bogdan Hmielnițky e încurcat în războiul lui cu polonii și nu le mai vine în ajutor, chemă la ea pe Fedoresko, șeful garnizoanei, și-l sfătui ea însăși să capituleze.

Ca întotdeauna cînd se amestecă nenorocul în treburile noastre, capitularea Sucevei avu loc cîteva zile prea devreme. Bogdan Hmielnițky, lăsînd un general de-al său în Ucraina, se îndrepta înspre Moldova pentru a veni în ajutorul fiului său. Nu departe de graniță, se întîlni însă, cu convoiul care ducea trupul lui Timuș. „Slavă domnului", zise el, „că n-a încăput pe mîna dușmanului". Porunci apoi să fie dus sicriul la Cehin, pînă după terminarea războiului pentru a fi îngropat mai tîrziu, iar el își făcu calea întoarsă, să se întîlnească și să se mai măsoare cu regele polonilor.

Doamna Ecaterina și fiul ei căzură în mîinile asediaților. Părăsind cetatea o dată cu cazacii, ea fu dusă pe dată în lagărul lui Gheorghe Ștefan.

Spun letopiseții că pe cînd era acesta logofăt, Vasile Vodă, om muieratic, i-ar fi necinstit casa. Se spune chiar că marea ură ce purta logofătul domnului său, de acolo se trăgea. Așa încît, drept răzbunare, cum puse el mîna pe nevasta lui Vasile Lupu, vru să-și bată joc de ea — ceea ce, de altfel, nu era numai o bătaie de joc, căci această frumoasă circaziană nu putea să aibă pe atunci mai mult de treizeci-treizeci și doi de ani. Însă nu degeaba era ea doamna mîndrului Vasile Lupu, nu degeaba rezistase pașei de Silistra, nu trăise luni de zile, singură femeie printre mii de ostași, pentru că la urmă să cadă în ghiarele unui Gheorghe Ștefan.

— „Dulău fără obraz" îi răcni ea „cum nu te temi de dumnezeu, că ți-a fost domnul meu stăpîn și i-ai mîncat pita".

„Și așa, zice Ion Neculce, i-a dat pace, dar pe fiul ei Ștefăniță l-a însemnat puțin la nas, ca să nu mai poată domni".

Apoi, pe toți cîți i-a găsit la Suceava, i-a trimis Gheorghe Ștefan la moșia sa Buciulești, pe malul Bistriței, sub strașnică pază. În afară de doamna Ecaterina și de Ștefăniță Vodă, mai erau acolo din boieri de bază, nepoții de frate ai lui Vasile Lupu. Ștefan, Alexandru și Enache, pe care fără milă de tinerețele lor, porunci să-i omoare în cele mai îngrozitoare chinuri.

Iar pe Toma vornicul Cantacuzino întîi l-a îmbunat, cum zice cronica, pentru a-l hotărî să cheme pe frate-său Iordache din Polonia, jurîndu-le că nu le face nimic și că la mare cinste îi va avea. Iar cînd sosi Iordache din țara în care fugise de frica noului domn, fu închis îndat cu ceilalți la Buciulești, în chiar curțile lui Gheorghe Ștefan, și după ce-i luă toată averea lui și lui frate-său, sate, haine, odoare, bucate și bani gata „90 de mii de galbeni ungurești" — apoi își mai bătu joc de ei, făcîndu-i să creadă, la fiece moment, că vor fi omorîți. Plăcerea noului domn era să-i urce pe toți într-o luntre, pe doamna Ecaterina, pe Ștefăniță și frații Cantacuzino, și plimbîndu-i noaptea pe apa Bistriței, să-i sperie că-i va îneca. După atîtea spaime, sosi în sfîrșit porunca să fie omorîți. Însă noul domn al Munteniei, Constantin Șerban, care luase scaunul lui Matei Basarab, mort de curînd, fiind cumnat cu postelnicul Constantin, fratele acestor Cantacuzino, interveni la vreme și le scăpă viața. Ei fură puși în libertate însă nevasta și fiul lui Vasile Lupu rămaseră închiși acolo, în Buciulești.

În timpul acesta, Vasile Lupu, rămas la cuscrul său Bogdan Hmielnițky stărui să capete o armată de cazaci pentru a-și redobîndi tronul. Însă Hmielnițky, căruia îi murise fiul, nu mai avea ce să se amestece în trebile Moldovei. El trata acum cu Țara Moscovei închinarea Ucrainei, pentru a-și elibera poporul de sub jugul polonilor și soarta lui Vasile Lupu nu-l interesa cîtuși de puțin. La tînguirile fostului domn al Moldovei, hatmanul zaporojior răspundea: „Lasă, frate! ca să-ți treacă necazul, fă ca mine, bea!"

Amărît, Vasile Lupu îl părăsi, Se duse în Crimeea, la prietenul său Islam Gherei, hanul tătarilor, care-i dădu un iagă să-l întovărășească pînă la Constantinopol și să pună acolo o vorbă bună la Poartă pentru nenorocitul domn.

Sosit în Stambul, chiar a doua zi, Vasile Lupu fu primit în audiență de sultan,[55] care-l trimise apoi la Edi Culè „la opreală", nu la închisoare. I se puse la dispoziție un frumos apartament, cu camere spațioase și luminoase, cu o droaie de servitori, și cu secretari să-i ție corespondența. Nu putea ieși, însă primea pe oricine,

prieteni turci și creștini, ambasadori străini; dădea chiar și ospețe. Cinci ani pare să fi rămas acolo pînă fu numit Kiupruliu vizir, care, zicîndu-și „ruda lui de sînge“ [56] se pune luntre și punte pe lîngă sultan, nu numai pentru a-i reda libertatea deplină, dar pentru a-i restitui și domnia Moldovei. Însă, fie că acum, în 1658, Vasile Lupu se găsea prea bătrîn, fie că-i era în adevăr sănătatea zdruncinată, el nu mai primi a fi domn, rugîndu-se de vizir ca scaunul Moldovei să fie dat fiului său Ștefăniță.

Ieșirea de la Edi Culè a lui Vasile Lupu coincide cu scoaterea din domnie a lui Gheorghe Ștefan, care fu înlocuit cu capuchihaia acestuia la Poartă, bătrînul Gheorghe Ghica. Cînd, mai mult fără voia lui, fu trimis acesta în Moldova, se zise că Kiupruliu l-ar fi întrebat „Unde sînt doamna și fiul lui Vasile Lupu?“ — „În Moldova“ răspunse Ghica. „Pe dată să mi-i trimiți aici“, porunci vizirul.

Astfel scăpă și Ecaterina din închisoarea ei de la Buciulești. Sosind la Constantinopol, ea avu mîngîierea să-și găsească soțul, nu numai în viață, dar în voia vegheată a turcilor. Nu-l mai văzuse de cînd plecase din Iași, ea înspre Suceava și el peste Nistru. Îl lăsase cu barbă căruntă, și-l regăsi cu barba neagră... căci Vasile și-o cănea, pentru că se vede, firea lui de berbant rămăsese nevătămată de anii care curg.

Cînd un an mai tîrziu (1659) Ștefăniță s-a înfățișat vizirului, care spuse: „Mîndru fecior are Vasile Vodă“ și apoi îl trimise domn în Moldova în locul lui Ghica, — ea, doamna Ecaterina, care acum nu era departe de patruzeci de ani, rămase lîngă soțul ei, la Constantinopol.

Ștefăniță avea abia vreo șaptesprezece ani. Domnia lui nesigură fu tulburată și de domnul Munteniei, Constantin Șerban, și de tătari, și de Mustafa Pașa din Silistra. Mai veni și o foamete urmată de o ciumă, încît bietul copil, frumos ca o icoană și inimos ca un viteaz, rămase în istorie cu urîta poreclă de „Papură Vodă“, fiindcă în vremea lui mîncau oamenii, sleiți de foame, rădăcini, frunze și papură.

Vasile Lupu, care din Constantinopol veghea asupra fiului său, se făcu capuchihaia lui Ștefăniță Vodă. „Singurul exemplu în Istoria Românilor“, zice A. D. Xenopol,

„al unui agent la Poartă devotat domnului pe care-l slujea". Insă, un an după aceea, în 1660, Vasile Lupu muri de pe urma acelei boli contractate în bejeniile lui. Doamna Ecaterina îi duse trupul la Iași, unde, cu domnesc alai și multă jale, îl astrucă în biserica Trei Erarhi, alături de soția lui cea dintîi, doamna Tudosca.

Ecaterina rămase la Iași, pe lîngă fiul ei, pe care avu durerea a-l pierde, un an mai tîrziu, pe cînd se afla el pe Nistru, lucrînd la întărirea unor cetăți. „Cu chipul ciumei era boala, zice Miron Costin, că i-a ieșit o bolfă la mînă, dar nu era ciumă, ci dreaptă lingoare, căreia îi zic doftorii *maligna*, și cît a trecut Nistrul la Tighina, a treia zi a stătut mort". L-au adus boierii la Iași, de l-au îngropat alături de Vasile Vodă, în cripta Trei Erarhilor. De atunci se pierd și urmele Ecaterinei.

Femeile acestea apar în istorie alături de soții lor și dispar o dată cu ei. La patruzeci de ani viața frumoasei circaziene era poate abia la jumătate. Poate a mai trăit alți patruzeci de ani, bogată sau săracă, în Moldova sau în Caucaz, fericită sau nenorocită, — nimic nu știm. Sufletele de femei pe care le urmărești o vreme, și apoi bate vîntul uitării peste ele, cînd ți-ar fi poate mai drag să cobori în adîncimile lor!

Capitolul XX

DOMNIȚELE LUI VASILE LUPU

DOMNIȚA FĂRĂ NUME

Deși cronicile noastre nu cunosc decît două fete de-ale lui Vasile Lupu, pe Maria și pe Ruxanda, totuși ele au fost trei. Existența acestei de a treia domnițe este confirmată de pictura murală din biserica Golici. Paul din Alep, care a trăit la curtea acestui voievod, spune, vorbind, despre picturi: „Lîngă ei (domnul, doamna și domnițele Maria și Ruxanda) este Ștefan Vodă cu *o a treia* soră, ambii în haine frumoase și *foarte asemănători*." Deci, nu numai c-a existat, dar Paul din Alep a și cunoscut-o. De altfel, rapoartele bailor veneției către doge vorbesc de ea în numeroase rînduri, încît sîntem chiar în măsură a arăta o parte din viața acestei domnițe, nedreptățită pînă acum de istorie, și al cărei nume a rămas pînă azi necunoscut.

Iarăși nu încape îndoială că această domniță a fost cea mai mare dintre fetele domnului, fiindcă pe dînsa a căutat întîi s-o mărite Vasile Vodă, iar pe vremea aceea fetele se măritau la rînd, după vîrstă. Că baiul Trevisanio o

numește, într-unul din rapoartele sale, „una figliola seconda genita" nu înseamnă, cum spune Papadopol-Calimach, că era „a doua fată", ci mai curînd „al doilea copil" al lui Vasile Lupu cu doamna Tudosca, deoarece copilul ce dintîi fusese un fiu, Ion.

În anul 1641 această domniță trebuie să fi avut vreo 18—19 ani, cam de-o vîrstă cu mama ei vitregă, circaziana Ecaterina, sosită de curînd din Caucazul ei. Cum se însurase a doua oară, Vasile Lupu își puse de gînd să-și mărite fata mai mare, și văzînd interesele lui înainte de toate, o propuse lui Antonio Grillo, dragomanul baiului venețian la Constantinopol, pentru fiul acestuia, Ambrosio. Încuscrirea domnului Moldovei cu dragomanul venețian prezenta două avantagii : acel de-a se lega mai de aproape cu un om care avea mare influență la Poartă, și al doilea de-a se alia cu o familie de vechi patricieni genovezi, ceea ce ar fi dat neamului Albanezului o strălucire, care nu-i putea fi decît de folos, mai ales la Stambul și printre vecini. În adevăr, familia Grillo, care data din secolul al XIII-lea, numărase un ambasador genovez pe lîngă hanul tătarilor (1308), un savant călugăr benedictin, fondatorul Academiei Umoriștilor din Roma (Angelo Grillo cca... 1600) și acum pe Antonio, influentul dragoman venețian de la Poartă.

Așadar, în acel an, 1641, Vasile Lupu cerceta printre agenții lui la Stambul posibilitatea acestei căsătorii, care, către toamnă, fu hotărîtă. În martie 1642, el trimise la Poartă pe nepotul medicului său italian Scocardi, pentru a pune toate la cale în vederea căsătoriei și a hotărî ziua nunții. În august același an, soseau în Stambul boierii lui vodă pentru a conduce pe Ambrosio Grillo la Iași. Nunta domniței trebuie deci să fi avut loc în toamna anului 1642.

De la început vedem pe ginerele domnului devenindu-i un fel de consilier intim, care face legătura între socrusău, voievodul, și tatăl său, dragomanul. Această asiduă legătură avea un scop : de-a lucra pe Matei Basarab la Poartă pentru a-i scoate domnia, veșnica dorință a neastîmpăratului domn al Moldovei. Dușmănia aceasta a domnilor români și sforile ce se trăgeau acolo erau periculoase pentru actorii principali ai tragi-comediei ce se juca. În chiar primăvara anului 1643, abia 6 luni după

nunta domniței, baiul venețian scria dogelui că Antonio Grillo se căia de înrudirea lui cu domnul Moldovei și că-i era frică pentru viața fiului său. Doi ani mai tîrziu, în 1645, nora lui Grillo, fata lui Vasile Lupu, sosea ea însăși la Constantinopol „pentru afacerile și complicațiunile politice ale tatălui său". De mirare este că o femeie atît de energică și singura dintre fetele noastre de domni pe care o întîlnim amestecîndu-se în politică, să nu fi fost pomenită de cronicari și să nu-i cunoaștem nici măcar numele. Afară dacă baiul venețian n-o fi confundat, în raportul său, pe nora lui Grillo cu cealaltă domniță a lui Vasile Lupu, Ruxanda, care la aceeași epocă fu trimisă de tatăl ei zălog la Constantinopol.

Nu numai în politică, dar mai ales în situația acestei familii italiene față de Poartă, afacerile erau în adevăr „foarte complicate". Căci în 1645 se declarase războiul între republica Veneției și imperiul otoman pentru posesiunea insulei Creta ; iar un an mai tîrziu, în 1646, Veneția și papa proiectaseră un fel de cruciadă a Europei centrale și orientale împotriva semilunei, în fruntea căreia se plănuia a se pune pe unul din cei trei voievozi de la noi, al Transilvaniei, al Munteniei sau al Moldovei. Ambițios cum era, văzîndu-se în închipuire împărat al Bizanțului, Vasile Lupu nu se îndoia că lui i se va da conducerea cruciadei. În ianuarie 1646, el scria lui Antonio Grillo despre aceste planuri politice, iar în iunie aceluiași an îl vestea că „la toamnă se vor vedea lucruri mari".

În atari condițiuni, Antonio Grillo devenise de două ori suspectat de Poartă, întîi ca dragoman al republicii Veneției și al doilea ca cuscru al domnului Moldovei.

O nechibzuită afacere cu un secretar turc al lui Vasile Lupu îngroașă lucrurile pînă la producerea unei catastrofe. Luînd cunoștință de planurile politice ale voievodului pe care-l servea, acest secretar, revoltat, începu să strige sus și tare că va denunța Porții tainicele legături ale lui vodă cu dușmanii sultanului, precum și pe complicii acestuia, ginerele și cuscrul domnului. Inimos, dar nedibaci, turcul acesta se repezi într-o zi, în chiar curtea domnească din Iași, cu pumnalul ridicat asupra lui Ambrosio Grillo. Vasile Lupu îl alungă îndată din țară și,

ciudată întîmplare, pe drum între Iaşi şi Stambul, turcul muri. Nevasta acestuia, ce-i trecu prin cap, că Vasile Vodă i-a omorît bărbatul. Şi se apucă să facă o plîngere către vizir, arătînd pricina acestui asasinat, legăturile domnului Moldovei cu străinii şi amestecul familiei Grillo în această chestiune de înaltă trădare.

Un lucru nu i se poate imputa lui Vasile Lupu, c-ar fi fost prost, sau că nu se pricepea în a trage sforile politice. Mai cu vorbe, mai cu aur, el astupă gura văduvei turcului, iar pe potentaţii Porţii îi făcu să creadă că dacă Moldova se înarmase, apoi e că trebuia apărat sultanul împotriva regelui Poloniei. Şi iarăşi nu se poate imputa turcilor că erau oameni deştepţi, sau că nu erau lacomi la bani. L-au crezut pe voievodul Moldovei şi au rămas supăraţi pe dragomanul Veneţiei.

Însă Vasile Lupu, pentru a ieşi din orice prepus faţă de Poartă, hotărî să se desfacă de această încuscrire, care devenea nu numai supărătoare, dar şi primejdioasă.

În chiar vara anului 1646 se vorbea că domnul Moldovei vrea să-şi izgonească ginerele, iar în mai 1648 îl şi bagă la închisoare. Un an mai tîrziu, în aprilie 1649, lucrurile se rezolvară de la sine. Războiul turco-veneţian fiind mai aprins ca oricînd, baiul fu înfundat în închisoarea de la Hîrsari cu toţi oamenii lui, iar dragomanul Antonio Grillo, sugrumat.

În urma acestei catastrofe familiare, fata lui Vasile Lupu plecă cu bărbatul ei la Constantinopol pentru a asista la înmormîntarea socrului. Însă ajunsă acolo, de grijă poate de ce i s-ar întîmpla, Vasile Lupu puse, prin prietenii lui, toate stăruinţele pentru a o hotărî să se despartă de soţul ei. Apoi, cu mari greutăţi, căci turcii voiau să reţină fata la Stambul ca o chezăşie a credinţei voievodului, ei reuşi totuşi să şi-o aducă din nou la Iaşi, măritînd-o a doua oară cu un nobil polonez, Koniespolcki.

De atunci pierdem şi urmele acestei domniţe. Ştim numai de acest al doilea soţ al ei că era unul din marii boieri ai Poloniei, ofiţer tînăr, inimos şi nepriceput, pe care Bogdan Hmielniţki îl numea „puştiul" şi care, de cîte ori mergea la război, se purta ca un viteaz, dar pierdea bătălia.

PRINCIPESA MARIA RADZIWILL

Domniţa Maria era a doua fată a lui Vasile Lupu şi a doamnei Tudosca. Să fi avut, în 1645, vreo 20 de ani. Frumoasă, deşteaptă şi cu o creştere aleasă — ea fu cerută în căsătorie de prinţul Ianus Radziwill, palatinul Lituaniei. Acest cneaz polon mai fusese însurat cu o femeie care avea sînge moldovenesc în vine, Ecaterina Potocki, a cărei mamă, Maria, era fata lui Ieremia Vodă Movilă. Murise tînără de tot, în 1643, la Wilna, unde fu îngropată, iar Radziwill, căruia se vede că-i plăceau moldovencele, sfătuit fiind şi de Petre Movilă, mitropolitul Kiewului, după doi ani de văduvie ceru în căsătorie pe frumoasa domniţă a lui Vasile Lupu.

Că era frumoasă ne-o spun şi mărturiile timpului şi însuşi portretul ei, a cărui copie se află la Academie şi care ne-o înfăţişează nu numai cu trăsături alese, dar fină şi distinsă. Cum despre sora ei mai mică, Ruxanda, se spune că era una din cele mai desăvîrşite frumuseţi din cîte s-au văzut, iar pe mama lor vitregă circaziana Ecaterina, am arătat mai sus cum o descriau contemporanii ; curtea aceea a lui Vasile Lupu trebuie să fi uimit lumea prin galeria strălucită a femeilor sale.

Vom arăta în rîndurile ce urmează luxul, bogăţia şi bunul gust ce se desfăşura la o nuntă domnească sub domnia acestui vanitos, dar foarte occidental voievod ce l-am avut.

Proiectul de căsătorie dintre domniţa Maria şi prinţul Radziwill, care era luteran, stîrni în sînul divanului Moldovei o adevărată furtună. Miron Costin zice : „de mirat au rămas veacurilor, cum de au putut suferi inima lui Vasile Vodă să se facă acea cununie". Fraţii Cantacuzino, Toma şi Iordache, sînt acei cari s-au împotrivit cel mai mult la această însoţire, ca adevăraţi fraţi creştini ortodocşi, ce erau şi despre care tot Miron Costin zice : „capete ca acelea abia a avut ţara cîndva, sau de va mai avea". Însă părerea vornicului Grigore Ureche, potrivindu-se cu a lui vodă, fu cea care prevală. De altfel se vorbea că

țarul Moscovei ar fi avut de gînd să ceară și el în căsătorie pe domnița Maria, ceea ce ar fi îngreuiat planurile lui Radziwill. Însă această cerere pare a nu fi avut loc.

După ce pe la sfîrșitul anului 1644, Ion Radziwill se asigură în fine de consimțămîntul părinților, el trimise la Iași doi nobili polonezi, Mirsky și Mierzinsky, să ducă domniței inelul de logodnă. Darurile ce împărțiră solii cu această ocazie fură cu adevărat princiare. Domnița Maria primi lăzi-întregi de scule, de manufacturi, de pietre, de tacîmuri de argint, de oglinzi. Lui Vasile Lupu i se dădu o sabie de aur, o minunată pușcă și diferite capodopere ale ceasornicăriei. De asemeni primiră frumoase daruri doamna Ecaterina, domnița Ruxanda și chiar Ștefăniță, copil de trei ani. În schimb, solii primiră consimțămîntul cerut și se înapoiară luînd cu ei portretul logodnicei. Curînd după aceea plecară și trimișii lui Vasile Lupu în Polonia, anume vistiernicul Catargi (același care adusese pe doamna Ecaterina din Caucaz) și spătarul Ivanovici. Ei duceau cu dînșii inelul de logodnă și scumpe daruri de la vodă.

La 10 ianuarie 1645, Radziwill părăsi Lituania, străbătînd toată Polonia pentru a veni în Moldova. Era întovărășit de 60 de curteni, nobili, din care fiecare avea cel puțin 10 slugi, precum și vreo 100 de soldați și 400 ostași nemți (muschetari și husari), în totul deci 1200 de oameni. La Cracovia, castelanul orașului, Koniespolki, (poate cel care mai tîrziu îi deveni cumnat), îl înștiință că avînd de străbătut lagărul tătarilor, el îi înlesnise această trecere, adunînd la granița Moldovei toată populația din partea locului. Astfel ajunse Radziwill, fără a fi tulburat de nimeni, pe pămîntul Moldovei, în ziua de 28 ianuarie, după aproape 3 săptămîni de drum. Pe malul Nistrului, la Hotin, fu întîmpinat de marii boieri ai țării, în frunte cu vornicul Toma Cantacuzino, și de o ceată de ostași români, patru companii pedestre și șase călări ; iar înainte de a intra în Iași, îi ieși vodă înainte cu 12.000 oameni de diferite neamuri. Vasile Lupu descălecă, sărutîndu-și ginerele, apoi îi dărui calul pe care venise, și porniră cu toții înspre oraș, primiți fiind de populația care, în chiote de veselie, se îndesa pe străzi pentru a vedea trecînd alaiul.

Cînd dară să intre în curte, tunurile începură să bubuie și o ghiulea rău țintită plesni lîngă alaiul domnesc, omorînd pe unul din servitorii poloni ai prințului, care umbla pe jos lîngă calul stăpînului său, ceea ce de altfel fu privit ca un semn bun, deoarece mirele scăpase teafăr.

Nunta avu loc abia șase zile mai tîrziu, întrucît se mai așteptau alți înalți oaspeți străini. Veniră rînd pe rînd, solii lui Matei Basarab, anume spătarul Diicul Buicescu, nepotul domnului, Radu Logofătul și mitropolitul Ștefan; apoi solii lui Gheorghe Rackozi, principele Transilvaniei, anume Ianos Kemeny, Acațiu Barcsai și Stefan Mariaș, întovărășiți de boieri și de 100 de ostași îmbrăcați în piei de lup. Printre ungurii aceștia se aflau doi magnați, care purtau nume ce se mai găsesc și azi în țară Szekely și Gherghel. Cît despre Kemeny, el este acel care a lăsat cunoscutele memorii, întrebuințate cu folos de Gheorghe Sincai în „Cronica Românilor". Veniră apoi la Iași solii patriarhului de Constantinopol, ai palatinului de Brandenburg și solii din Curlanda. Erau care de care mai frumos îmbrăcați, însă, zice Kemeny el însuși, „la drept vorbind, pe curtenii lui Vasile Vodă nu-i întrecea nici unul cu frumusețea și scumpetea vestmintelor, cu hainele lor cele căptușite cu soboli, cu samur, cu rîși, cît cele de urșinic și de mătase era numai de rînd".

În sfîrșit, la 5 februarie, nunta avu loc în biserica Sfîntului Nicolae Domnesc, în care intrai de-a dreptul din apartamentul lui vodă, precum la Bizanț se intra de-a dreptul printr-o galerie specială, din palatul imperial la hipodrom.

Domnița Maria era îmbrăcată în alb, cu un văl roz, care o acoperea toată, prins de părul ei cu două săgeți de aur. Slujba a fost oficiată de mitropolitul Kiewului, Petre Movilă, venit înadins din Ucraina lui pentru a cununa pe fata lui Vasile Lupu.

Deși Radziwill era luteran, totuși, pentru a nu strica cheful domnului Moldovei, el se însură după ritul ortodox. Slujba era aceeași atunci ca și azi. Mirele și mireasa stăteau în picioare în fața altarului, mitropolitul le citea evanghelia, le schimba verighetele, le punea cununi în cap și, plimbîndu-i pe la icoane, îi învîrtea împrejurul mesei, cîntîndu-le „Isaia dănțuiește". În timpul acesta se

aruncau în biserică galbeni, pe care călcau mirele și mireasa, arătînd astfel că nu cer de la dumnezeu decît dragoste și cinste „iar cealaltă bogăție și însumețare a lumii acesteia pre toată trebuie s-o lepede", zice frumos Dimitrie Cantemir, vorbind de nunțile din țara Moldovei.

Vasile Vodă și doamna Ecaterina nu erau în biserică, fiindcă obiceiul nu îngăduia să fie părinții față la cununie. În schimb, după ceremonie, se despărțiră mirele de mireasă. Domnița Maria merse în apartamentul doamnei, unde o aștepta prînzul, la care luară parte numai femei, iar mirele intră în sufrageria domnului așezîndu-se la o masă întinsă pentru aproape 200 de bărbați.

E greu să ne închipuim astăzi ce era o atare masă domnească. Am arătat în capitolul trecut cum și ce fel se mînca și se bea, cum se slujea, ce muzici erau, ce „toasturi" se țineau. Despre prînzul acesta la nunta domniței Maria, ne spune Kemeny Ianoș, martor ocular, că „bucatele de pe toate mesele erau gătite după gustul leșesc (delicată atenție din partea lui vodă pentru ginerele și oaspeții lui) și pretutindeni erau de toate cu prisosință. Blidele, ulcioarele, lingurile și cuțitele de pe mesele cele lungi, toate erau de argint de cel curat. Iar alt martor ocular, Heppelius, trimisul electorului de Brandenburg, spune că „masa de nuntă ce se întinsese fu mai mult decît regească (mehr dann königlich angestellet), în așa fel că nici un monarh n-ar fi avut să se roșească de ea". La locul de cinste stătea solul regelui Poloniei, la dreapta acestuia Vasile Lupu, și la stînga solului principele Radziwill. După vodă urmau, de-a dreapta lui, toți nobilii poloni, iar după mire, de-a stînga, mitropolitul Petre Movilă, pe urmă Ianoș Kemeny, solul lui Rakoczi și apoi ceilalți soli străini, clerul, boierii moldoveni. Protocolul era atît de bine păzit, încît Kemeny, care vorbește în amănunt de el, n-avu de ce se plînge. Ba spune chiar că Vasile Lupu l-ar fi chemat la o parte pentru a-l ruga să nu se supere că-i trece mitropolitul înainte, însă că „după obiceiul nostru se dă cinste nănașului și cel ce cunună se ține în mare cinste, așa că va ședea la masă Moghilă dinaintea dumitale."

Toate erau atît de bine făcute, încît și prin casele particulare fiecare oaspete găsea tot ce-ar putea dori.

Chiar şi celei din urmă slugi i se dădea în belşug mîncare, băutură şi bani. Heppelius rămîne uimit de tot ce vede, şi doar venea din Berlin, nu din fundul Asiei, ca Paul din Alep, care, cîţiva ani mai tîrziu, se va minuna şi el de această strălucită curte a domnului Moldovei.

După masă, în care timp nu s-a băut prea mult pentru a nu se îmbăta lumea, au început femeile să joace în curte. Erau vreo sută de jupînese, fete şi femei, care jucau dansuri de-ale noastre naţionale. „Prinzîndu-se de mînă, acuş rotogol, acuş de-a lungul, au întins danţul românesc, la care numai s-au uitat bărbaţii, nu s-au amestecat între ele, şi înaintea lor un stolnic bătrîn cu cumănac pe cap şi cu baston în mînă, sărea cît putea".

Mai pitoresc parcă decît nunta Zamfirei a lui Coşbuc.

După dansul femeilor, urmară jocurile scamatorilor, care nu lipseau de la nici o petrecere. Dar se vede treaba că Vasile Lupu se întrecu de data aceasta, aducînd comedianţi de prin toate unghiurile lumii. Erau acolo urşi luptîndu-se cu lei şi cu elefanţi, oameni cărora li se sfărîmau cu ciocanul pietre pe burtă ; pe urmă, fireşte, jucători pe sîrmă, saltimbanci, ghiduşi. Se făcură în curte şi jocuri de luptă : cetăţi de carton, care apoi erau luate cu asalt şi arse, corăbii şi lupte navale. După fiecare joc, comediantul venea la vodă, sărutîndu-i poala, iar vistiernicul, care stătea lîngă el, îl răsplătea în bani şi-n haine, bani de aur şi haine de mătasă.

Desfătările aceste au ţinut 12 zile, în care timp s-a mîncat şi s-a băut bine — de s-au şi îmbătat înalţii oaspeţi — iar apoi s-au împrăştiat cu toţii, care de unde veniseră, şi prinţul Ianoş Radziwill îşi luă nevasta, pornind cu ea în ţara leşească.

O duse întîi la Varşovia, ca s-o prezinte regelui, şi apoi se apucară să cutreiere o vreme apusul Europei : „Prima călătorie de nuntă a unei domniţe române în apus", zice Iorga.

După un an de zile, Maria Radziwill îşi revăzu ţara, şi anume în următoarele împrejurări : Veneţia, după cum am arătat mai sus, fiind încurcată în războiul Cretei cu imperiul otoman, pentru a-i da acestuia o lovitură de moarte, se înţelesese cu papa în vederea întreprinderii unei cruciade, în care trebuiau să intre, ca factori prin-

cipali, Austria, Ungaria şi Polonia, iar ca factori auxiliari, Moldova şi Muntenia. Pentru a nu ateţa gelozia între statele mai mari, se hotărî ca conducerea supremă a acţiunii să fie dată lui Gheorghe Rakoczi, sau lui Matei Basarab, sau lui Vasile Lupu.

În vederea reuşitei acestui plan grandios regele Poloniei trimise pe Ion Radziwill în apus pentru a se pune în contact cu împăratul, cu principii germani, cu Veneţia şi cu papa. Acesta era rostul călătoriei lui în Europa, îndată după nuntă. Întors în Polonia şi raportînd regelui cele puse la cale de el, fu trimis pe dată în ţările noastre pentru a pregăti acţiunea mai departe. Începu, firește, cu Moldova, şi-şi lua nevasta cu el, pretextînd că o duce tatălui ei ca s-o vadă.

Întîlnirea avu loc la Suceava. Cînd auzi Vasile Lupu ce se plănuia şi c-ar putea el comanda o întreagă oştire de apuseni, îl apucă ameţeala. Se şi vedea rege, împărat al Bizanţului. Porunci pe dată ca tributul către Poartă să nu mai fie plătit, şi pe aga turc venit să-l încaseze îl trimise cu mîinile goale înapoi la Stambul. Dar un boier din sfatul domnesc, vornicul Petriceico, cel care ajunse mai tîrziu şi domn, dar despre care se spunea pe atunci că e „cam prostatic", spuse doar atît : „Eu aş zice să nu oprim noi birul pînă nu vom vedea că trec leşii Dunărea !" Şi acel cuvînt, zice cronica, a intrat îndată în gîndul lui Vasile Vodă şi au repezit după aga de l-a oprit la Galaţi pînă a gătit birul, şi l-a încărcat, şi l-a pornit.

Radziwill, care credea isprava terminată, intră într-o furie nebună auzind cele petrecute şi se apucă să se certe atît de rău cu socrul său, încît acesta, de necaz, îşi chemă fata la o parte şi-i spusè că numaidecît să se despartă de bărbatul ei. Dar domniţa Maria îi răspunse : „Să fi socotit dumneata întîi lucrul, nu mai pe urmă !" şi nu vru să-şi lase bărbatul.

După cum ştim, trei ani mai tîrziu, domniţa mai mare a voievodului fu mai slabă de înger şi mai ascultătoare fiică.

Radziwill îşi trimise îndată nevasta înapoi, prin Sniatin, în Lituania, iar el porni mai departe în misiunea lui, la Gheorghe Rackoczi, sperînd să aibă mai mult succes în Transilvania, decît avusese în Moldova.

Întrevederea de la Suceava ţinu trei săptămîni. De atunci Vasile Lupu pare a nu-şi mai fi văzut fata.

Veneţia nu reuşi în acţiunea ce voise să întreprindă, şi Radziwill se întoarse fără succes, înapoi la nevastă, în Lituania. Viaţa mai departe a acestei domniţe n-a putut fi fericită, căci soţul ei şi-a petrecut aproape tot timpul pe cîmpul de luptă. Radziwill a luptat ani de-a rîndul împotriva lui Bogdan Hmielniţki, hatmanul cazacilor, şi vom vedea mai jos, cum, întîlnindu-se cu acesta la Biela-Cerkow pentru a pune bazele unui tratat de pace, el se supără atît de rău pe Hmielniţki cînd acesta îi spuse că Vasile Lupu este „un trădător", încît s-a vorbit c-ar fi vrut să-l otrăvească — drept dovadă că prinţul Radziwill avea o fire iertătoare şi se împăcase cu socrul său.

Domniţa Maria muri relativ tînără, în 1661, în acelaşi an în care a murit şi tatăl ei.

DOMNIŢA RUXANDRA

Fata mai mică a lui Vasile Lupu, domniţa Ruxanda, este una din cele mai cunoscute figuri ale istoriei noastre. Nenorocirile ei, precum şi o apreciată nuvelă a lui Nicu Gane, au popularizat-o şi au făcut-o să pătrundă în inima largă a românului, gata întotdeauna să ia partea celui nenorocit sau nedreptăţit.

Multe amănunte ce se cunosc din viaţa ei ar da material îndeajuns pentru alcătuirea unei „vieţi romanţate", această pretenţioasă indiscreţie a literaturii moderne. Dar la urma urmei, toată cartea de faţă nefiind altceva decît o vastă indiscreţie, să lunecăm mai departe pe povîrnişul pornit şi să vedem cum s-a scurs în adevăr viaţa acestei frumoase femei printre femeile frumoase.

Născută tîrziu din căsătoria lui Vasile Lupu cu Tudosca, cam prin anul 1630, Ruxanda era un copil de vreo zece ani cînd îi muri mama. Bazele educaţiei îi fură deci puse de adevărata ei mamă, care mai crescuse şi pe celelalte

două fiice ale ei într-un fel care a atras laudele tuturor celor care le-au cunoscut. Un an și jumătate mai tîrziu, Ruxanda începu pe mîinile celei de-a doua neveste a tatălui ei, doamna Ecaterina circaziana, care, deși tînără ea însăși, trebui să se îngrijească mai departe de creșterea acestui copil. Bună și blîndă Ecaterina se pricepu să cîștige inimile fetelor ei vitrege și să-și apropie îndeosebi sufletul încă maleabil a celei din urmă născute. Ruxanda iubi pe Ecaterina ca pe-o mamă, ca pe-o soră, ca pe-o prietenă. Educația, care-i fu dată de această femeie, fu mai mult o educație a inimii, căci altă creștere nu putea să aibă circaziana venită din sălbaticii munți ai Caucazului, decît numai aceea de-a fi frumoasă și bună. Cum însă toți cîți au cunoscut-o pe Ruxanda, au spus de ea că era pe atît de deșteaptă și de cultivată, pe cît era de frumoasă, bănuim că Vasile Lupu el însuși fu acel care avu grijă de creșterea ei intelectuală. Și, în adevăr, domnița Ruxanda era copilul cel mai drag, cel mai răsfățat, cel cu care se lăuda mai mult mîndrul domn al Moldovei. O fi avut deci o deosebită grijă de ea, pe care o menea să fie nevastă de rege sau de împărat. Ambițiile acestui voievod nu mai aveau margini cînd se gîndea la viitorul copilului pe care-l adora.

E și de neînchipuit cîți pețitori a avut fata aceasta. Dacă numai noi cunoaștem cinci din ei, rămași în istorie, apoi mulți trebuie să mai fi fost, cari au suspinat după ea și pe care nu-i știm.

Soarta Ruxandei începu a se pecetlui îndată după nunta surorii sale Maria, în primăvara anului 1645. Noua înrudire a lui Vasile Lupu cu unul din cei mai mari nobili ai Poloniei displăcu Porții otomane. Pentru a nu cădea în prepus de hainire față de turci, el se simți obligat să le trimită în chezășie pe unul din copiii lui. Cum însă fiul mai mare murise, fiul al doilea, Ștefan, avea doi sau trei ani, iar fetele celelalte erau măritate, rămînea numai Ruxandra pe care, cu toată durerea, dar, neavînd încotro, o trimise la Constantinopol.

Acolo, ea rămase în haremul împăratului, sub paza sultanei mame, celebra Kiosem, care a condus de fapt trebile imperiului otoman sub patru padișahi, (bărbatul, doi fii și un nepot de-al ei). Fiind aceasta o femeie

deșteaptă, energică și foarte cultivată, domnița Ruxanda n-a putut decît profita de înalta ei tovărășie și de noua direcțiune ce i se dădea.

În 1648, domnița era de trei ani acolo, cînd la noi se petreceau următoarele fapte, care o priveau, fără ca ea să aibă cunoștință de ele. Gheorghe Rakoczi, principele Transilvaniei, primi într-o zi la el, la Cluj, pe un sol de-al lui Vasile Lupu — logofătul Gheorghe Stefan, care cinci ani mai tîrziu ajunse și domn — venit să-i spuie din partea voievodului său că avînd a-i comunica ceva atît de tainic încît nici logofătului nu i-o putea încredința, ruga pe domnul Transilvaniei să-i trimită în Iași pe sfetnicul și prietenul său Ianoș Kemeni, căruia îi va destăinui cele ce are de spus. Cu aceeași ocazie, și ca în treacăt, Gheorghe Stefan mai era însărcinat să sondeze dispozițiile principelui și a principesei cu privire la o eventuală căsătorie a domniței Ruxanda cu Sigismund, al doilea fiu al voievodului Transilvaniei. Rakoczi era candidat la tronul Poloniei, devenit de scurtă vreme vacant prin moartea lui Vladislav al IV-lea. Fiul său mai mare Gheorghe Rakoczi II, fiind însurat, Vasile Lupu își puse ochii pe Sigismund pentru a și-l face ginere, nădăjduind astfel să se încuscrească cu cel care avea multe șanse de-a deveni regele Poloniei.

În privința căsătoriei, Rakoczi n-avea nimic de obiectat. Dimpotrivă, însărcină pe Kemeni să trateze afacerea, trimițînd și daruri, atît lui Vasile Lupu cît și doamnei Ecaterina, din partea nevestei lui. Însă de taina cea mare îi era grijă lui Rakoczi. Trimițîndu-și sfetnicul acolo, îi zise : „Iată mergi, dar eu mă supăr pentru mergerea ta, pentru că mă tem de omul acela viclean, neștiind pentru ce te cheamă". Nu trebuie uitat, firește, că Gheorghe Rakoczi era cel mai bun prieten al lui Matei Basarab, așa încît frica lui de „omul viclean" era oarecum îndreptățită.

Ianoș Kemeni porni spre Iași, însă, știindu-și stăpînul foarte bolnav și fiindu-i teamă ca acesta să moară de la o zi la alta, el porunci la toate granițele să nu lase pe nimeni să pătrundă în Moldova, decît pe oamenii trimiși de-a dreptul lui. Evita, prin chipul acesta, ca Vasile Vodă să afle de eventuala moarte a lui Rakoczi, înainte ca misiunea lui să fie terminată.

Kemeni intră în țară prin valea Trotușului, primit fiind la Tîrgul Ocnei de-o delegație de boieri moldoveni, care-l duseră pînă la Iași. În apropierea orașului îi ieși întru întîmpinare vodă el însuși, în cel mai frumos rădvan ce avea și-l duse la gazdă „la sălaș", în casa unui boier bogat, care casă, printre alte frumusețI, era împodobită cu „armariuri", adică cu steme, cu herbul familiei, drept dovadă că obiceiul acesta occidental nu este un import nou în țara noastră.

A doua zi, Kemeni merse la curte, unde după un strălucit ospăț, Vasile Vodă îl chemă în odaia lui și se închise cu el poruncind să nu intre nimeni acolo, nici măcar un tălmaci, așa încît bietul ungur zice „cum am știut românește, așa am vorbit", drept dovadă iarăși că limba noastră românească era, pe vremea acelor strălucite domnii, răspîndită printre vecini.

Iar marele secret ce avea domnul Moldovei de destăinuit principelui Transilvaniei, era că tronul Poloniei e vacant și c-ar fi bine să candideze Rakoczi la el — aceasta într-o vreme cînd solii acestuia se și aflau la dieta din Varșovia în vederea alegerii. Ce s-o fi gîndit Kemeni de această naivă destăinuire, nu ne spune, însă iarăși nu trebuie crezut că Vasile Lupu „omul viclean" nu știa ce face. Toată această înscenare n-avea alt scop decît de a pregăti mai cu succes nunta fetei lui cu fiul celui pe care-l și vedea rege al Poloniei. Pentru aceasta el spuse lui Kemeni că granițele Moldovei erau deschise lui Rakoczi dacă ar vrea să treacă pe aici pentru a merge în Polonia, și de asemeni că l-ar putea ajuta și cu bani și cu oștirea destul de puternică de care dispunea. După ce hotărîră toate, semnînd Kemeni și un fel de tratat „pe masa lui Vasile Vodă, cu condeiul lui și pe hîrtia lui", spune cronicarul ungur în memoriile sale, abia atunci și tot numai ca un lucru de mai puțină însemnătate, începu vorba despre nunta domniței Ruxanda cu Sigismund Rakoczi.

Consimțămîntul fiind dat din ambele părți, nu mai rămînea, zice Kemeni el însuși, „nimic alta, fără numai să se vadă tinerii laolaltă". Vorbele acestea sînt foarte semnificative. Vasăzică, obiceiul bătrînesc ce cunoaștem, ca fetele să fi fost măritate după voia părinților, fără să-și aibă ele cuvîntul de spus, era mai puțin vechi decît

se credea. El a fost introdus probabil la noi o dată cu fanarioţii, care au adus dincoace de Dunăre moravurile orientale de pe malurile Bosforului. Însă înainte de ei, starea socială a femeii, mai liberă şi mai demnă, nu îngăduia părinţilor să dispuie de viitorul fetelor, fără prealabilul consimţămînt al acestora.

Aşadar, tinerii trebuind să se vadă, Vasile Lupu trimise fără întîrziere la Constantinopol să ceară pe Ruxanda înapoi. Poarta nu voi să i-o restituie „fiindcă nu-şi potolise prepusul de cînd îşi măritase pe fata lui mai mare după Radziwill". Însă cum la Stambul politica n-a luptat niciodată cu banul, Vasile Vodă „cu mari cheltuieli" îşi aduse totuşi fiica înapoi.

Între timp, Kemeni Ianoş porni la Iaşi, şi pe drum spre Ardeal află, printr-un curier special, moartea principelui său. Pînă nu trecu graniţa, el nu trimise această veste lui Vasile Lupu. Sosit la Cluj, scrise Lupului Vodă cele întîmplate, rugîndu-l ca toate cîte le vorbiseră împreună să le ţină cu fiii mortului voievod, Gheorghe al II-lea şi Sigismund Rakoczi. Însă domnul Moldovei îi răspunse că „murind prinţul, îngroapă-se toate cîte au fost aşezate".

Vasile Lupu, sigur de alegerea lui Rakoczi tatăl ca rege al Poloniei, nu mai avea aceeaşi încredere în soarta fiului. În consecinţă, încuscrirea proiectată nu-l mai interesa. Pe Sigismund Rakoczi îl interesa dimpotrivă foarte mult această căsătorie cu o domniţă atît de bogată, de deşteaptă, de cultivată şi de frumoasă. Fără îndoială, primise şi el portretul Ruxandei, cum îl primise Radziwill pe al Mariei înainte de nuntă. Ţineau, şi el şi mamă-sa, ca această căsătorie să se facă şi neîndrăznind să meargă în persoană la Iaşi, îşi trimise trei soli, prieteni, să roage pe domnul Moldovei să-şi ţie cuvîntul dat. Însă Vasile Lupu fu neclintit în refuzul său. Mai întîi, zicea el, cam tîrziu de altfel, „mă opresc popii să-mi dau fata după un om de altă lege" ; iar apoi nici ea nu mai vrea, fiindcă, deşi nu şi-a văzut logodnicul, dar cunoscîndu-i acum prietenii, şi-a mutat gîndul de la această căsătorie, căci prea se purtaseră rău oamenii aceştia într-o rafinată curte ca aceea a tatălui ei.

Kemeni Ianoș, care batjocorește cît ce se poate pe domnul Moldovei pentru această nestatornicie a lui, le-a dat totuși dreptate, lui și Ruxandei, cînd fu vorba de frica ce-ar fi putut prinde ei de Sigismund Rakoczi, dacă ar fi stat să-l judece după oamenii ce trimisese la Iași. Căci, zice Kemeni, „cel mai de frunte trimis a fost Ion Boroș (Borș), care era crescut din român prost, și era beţiv, curvar și om rău ; al doilea, Nicolae Sebeș, nu era mai bun decît cel dintîi și al treilea, Gheorghe Horvat, omul cel mai credincios al lui Sigismund Rakoczi, încă era trufaș, mîndru și om rău..."

Iată cum se isprăvi acest prim roman al domniței Ruxandei, care avea pe atunci vreo 18 ani.

Îndată după aceea, noi cereri în căsătorie veniră din Polonia, de la contele Potocki și de la prințul Wisznowiecki. Familiile acestor nobili poloni erau înrudite cu Movileștii, după cum am văzut în capitolul care trata despre domnițele lui Ieremia Vodă.

Despre Potocki nu știm altceva decît că a cerut pe Ruxanda, fără să știm pentru ce cuvînt a fost respins.

Cît despre Dumitru Wisznowiecki, care aparținea uneia din cele mai mari familii din Polonia, cu întinse latifundii în Ucraina și Volhynia, el făcu un lucru romantic și frumos, care merită a fi raportat. Auzind de frumusețea Ruxandei, dar nevoind s-o ceară în căsătorie pînă n-o vedea-o, el sosi în Iași cu un nume fals, ca un om aproape de rînd, spre a fi sigur că, dacă ar place domniței, să placă pentru el însuși, nu pentru titlul de prinț ce purta și pentru imensa lui bogăție. Jocul era periculos. Wisznowiecki văzu pe Ruxanda, o iubi ca un nebun, însă nu fu iubit de ea. Toate strădaniile lui fură zadarnice. Domnița nu vru să audă de dragostea acestui necunoscut, care nu-i plăcea. Cînd destăinui în sfîrșit cine era — după multă vreme — fu prea tîrziu, fie că Ruxanda era prea mîndră pentru a se mărita cu un prinț, pe care-l disprețuise înainte de a ști cine este, fie că încurcătura în care se afla ea din pricina lui Timuș Hmielnițki, nu-i mai dădea răgaz să se gîndească la vreo căsătorie, înainte de-a vedea sfîrșitul dramei care se pregătea. Căci, în adevăr, din primăvara anului 1650, ne aflăm în plină

dramă. O scurtă privire se impune însă întîi asupra evenimentelor din vecini pentru a înțelege cele ce urmează.

Cazacii, poporul care locuia Ucraina de trei veacuri, erau supușii regelui Poloniei, însă fuseseră la început oameni liberi, conduși de-un hatman ales de ei. Regele Stefan Bathory îi atrase într-o cursă, trimițînd hatmanului un steag și o pecete, insignele marilor demnitari ai coroanei și recunoscîndu-le dreptul de-a avea 6000 de oameni înarmați, care să fie „înregistrați" și care luară numele de armată zaporogă (de unde cazacii zaporojeni). Ei primiră bucuroși această milă regească, fără a-și da seama că ea nu însemna altceva decît dreptul ce-și lua regele de-a numi el pe hatmanul armatei cazace, desființînd astfel vechiul drept al alegerii libere. Orice cazac neînregistrat devenea, prin faptul acesta, sclav, țăran supus corvezii nobililor poloni, care, invadînd Ucraina, luară în stăpînire pămînturile ei. Cum, pe lîngă aceasta, ei mai încercau să convertească pe acest popor ortodox la catolicism, chestiunea, luînd un îndoit aspect, social și religios, ajunse a fi una din nenumăratele slăbiciuni politice ale regatului polon în declin. Nemulțumirile crescură an cu an, pînă la mijlocul veacului al 17-lea, cînd ele luară o formă atît de amenințătoare, încît o răscoală era de așteptat, dacă s-ar fi ivit omul care s-o facă.

Se ivi în persoana lui Bogdan Hmielniţki.

Fiul unui hatman zaporog, Bogdan, înzestrat cu o deosebită energie, avu o tinerețe furtunoasă. Om de casă de-al lui Potocki, era să-și piardă viața dintr-o glumă, căci, la un chef, stăpînul său vrînd să arate oaspeților săi ce iscusit este în arta de a tăia capetele, alese pe al lui Bogdan drept țintă. Acesta o luă la fugă, ascunzîndu-se în sietșa zaporogilor, unde făcu o îndelungată practică militară.

Mai tîrziu, însurîndu-se și moștenind de la tatăl său o fermă în Ucraina, un dușman de-al lui, polonul Ciaplinski, ceru voie de la starostele locului să ia pămîntul lui Bogdan în stăpînire. Căpătînd învoirea, el nu se mulțumi să-l deposedeze, îi arse și casa, îi omorî copilul și-i răpi nevasta. Bogdan Hmielniţki se tîngui starostelui,

care-l trimise în fața tribunalului, care-l trimise în fața dietei care-l trimise în fața regelui — însă dreptate nu află nicăieri. Astfel se furișează vrajba în suflete, pierzînd pe unii și înălțînd pe alții. Bogdan era din acei îndîrjiți care, cînd nu află dreptatea la cei în măsură a o împărți, și-o fac singuri.

De altfel, după cum am arătat, scînteia era ușor de aprins. În mai puțin de doi ani, de la 1646 la 48, toată Ucraina înarmată, era în picioare, avînd în capul ei pe Bogdan Hmielnițki, ales hatman al zaporogilor. Polonii se înarmară și ei pentru a pedepsi pe „sclavii răsculați" și războiul începu, crîncen, lung și dureros pentru mîndrii stăpîni ai cazacilor.

După Korsun, unde același Potocki, care voise să se joace cu capul lui Bogdan, fu făcut, în calitate de comandant de armată, prizonierul fostului său șerb — urmară victoriile de la Pilava, de la Zbaraz, de la Zborow. Armatele poloneze fură zdrobite pe rînd, generalii învinși, omorîți, regele el însuși pe punctul, de mai multe ori, de a fi prins de cazacii lui Bogdan, uniți cu tătarii hanului Crimeiei, Islam Gherei.

Hmielnițki deveni un erou, un fel de rege al Ucrainei. Renumele lui trecu granițele. Primea acum ambasadori, nu numai de la Vasile Lupu, de la Matei Basarab și de la Gheorghe Rakoczy, ci chiar de la țarul Moscovei, ba de la însuși sultanul otomanilor. Se făceau tratate, se încheiau alianțe. Mîndru, dar bețiv, Bogdan Hmielnițki primea pe toată lumea la cartierul său general din Pereislavl, silindu-și oaspeții să bea votcă din cupe mari de aur. De altfel, curtea lui era foarte patriarhală. Nevastă-sa, pe care, firește, o luase de mult de la bietul Ciaplinski, care cine știe ce-o mai fi pățit — umbla de ici-colo printre mosafiri, aducea cafea și dulceață, turna de băut, aprindea ciubucele. Ofițerii cazaci, amețiți de vin, băgau în sperieți pe solii străini, iar Bogdan, neținînd socoteală de nimic, răcnea la Kissel, care venise din partea regelui Poloniei să propuie pace : „Mîine ! Astăzi sînt beat ! Dacă o fi pace, pace să fie, iar dacă nu, domnilor poloni, la picioarele mele o să vă îngenunchez, și apoi vă vînd turcilor. Gata ! Noapte bună !"

Astfel stăteau lucrurile, cînd, în primăvara 1650, îi trecu prin cap lui Hmielniţki o nouă năzbîtie, care înnebuni de spaimă curtea domnească din Iaşi.

El ceru în căsătorie, pentru fiul său Timuş (Timotei), pe fata lui Vasile Lupu, domniţa Ruxanda.

Ce voia Hmielniţki, nu se ştie precis. Era o simplă vanitate din partea lui, să devie el, fostul rob, cuscrul bogatului şi strălucitului domn al Moldovei? Sau era un plan politic, care tindea, fie la o alianţă, fie chiar la scaunul Moldovei pentru fiul său?

Dar, ceea ce se ştie, este exasperarea bietului Vasile Lupu cînd primi pe solii hatmanului Bogdan cerîndu-i fata pentru fiul său. El, care visase pentru ea regi şi împăraţi, să şi-o dea acum un cazac?

Cu toată grija ce avea de viitorul liniştei lui, Vasile Lupu trimise pe solii lui Hmielniţki înapoi, în Ucraina, cu un răspuns negativ. Nu-şi putea da fata, zise el, unui om care nu este prinţ, şi apoi, nici turcii nu ar îngădui o atare căsătorie. Nădejdea lui o punea în Poartă, care nu ar suferi, credea el, ca Bogdan Hmielniţki, devenit cuscrul domnului Moldovei, să aibă o portiţă deschisă pentru a se amesteca apoi în trebile imperiului otoman.

Hmielniţki — Hmil, cum îl numesc constant letopiseţii — era un om de acţiune, zgîrcit la vorbă, dar cu mult duh. El trimise răspuns lui Vasile Lupu că-i pare rău de refuzul său, dar că totuşi Timuş va veni în Moldova, „cu o sută de mii de nuntaşi" să-şi ridice mireasa.

Şi se ţinu de cuvînt. În septembrie 1650, intrară întîi tătarii în Moldova şi, scurt după aceea, veni şi armata cazacilor. Curtea domnească, zăpăcită, se răzleţi. Doamna Ecaterina, domniţa Ruxanda, fiul şi fraţii voievodului fugiră de se închiseră în cetatea Neamţului, iar Vasile Lupu el însuşi s-a mutat din Iaşi în nişte poieni, în codrul Căpoteştilor, şi s-a aşezat acolo cu curtea lăsînd în Iaşi puţintei darabani de apărare. „Aceştia, dacă au văzut mulţimea de tătari din ceas în ceas adăugîndu-se, şi cu cazaci amestecaţi, au lăsat noaptea curtea pustie şi au plecat şi ei. Şi au ars atunci tot oraşul, curtea domnească, casele boiereşti, tot oraşul într-un nimic de ceas de cenuşă s-a făcut." [57]

Sultanul [58], aflînd despre cele întîmplate, trimise un mîrzac la Vasile Vodă, să-l întrebe de ce a fugit din scaun. Iar Miron Costin, indignat, spune: „De şagă este o întrebare ca aceasta, la o vreme ca aceea".

Dar, şagă sau nu, trebuia făcut pe voia „nuntaşilor" lui Hmielniţki. Vasile Lupu trimise la Timuş pe spătarul său, Ciogolea. Drept mulţumire că i se pustiit ţara şi i s-a ars capitala, vodă trimitea lui Hmil bogate daruri şi promisiuni de a-i da fata în căsătorie.

Armatele fură retrase, Timuş plecă din ţară, curtea se reîntoarse la Iaşi, iar Vasile Lupu nu se ţinu de cuvînt.

Aşezat din nou în scaun, singurul lui gînd fu cum să facă şi să dreagă pentru a scăpa din încurcătură. Poarta, o văzuse prea bine prin „şaga" ce făcuse, era de partea hatmanului cazacilor. Nu-i mai rămînea deci decît o înţelegere cu duşmanii acestuia, polonii.

Gata să rupă pacea de la Sborow, aceştia se înarmaseră din nou, iar generalul Potocki îşi stabilise lagărul chiar lîngă graniţa Moldovei, la Cameniţa. Vasile Vodă se înţelesese cu el să-i înlesnească, prin ce mijloace o crede, izbînda, căci o desăvîrşită înfrîngere a lui Bogdan Hmielniţki era singura scăpare a domniţei Ruxanda de pericolul ce stătea atîrnat deasupra capului ei ca sabia lui Damocles.

Hatmanul cazacilor, om de bună credinţă, considerîndu-se acum aliatul viitorului său cuscru, îi destăinui planul său de luptă, pe care Vasile Lupu se grăbi să-l comunice lui Potocki. Rezultatul fu dezastrul armatei căzăceşti în cîmpia de la Beresteczko. Învins, umilit, fără armată şi fără curaj, Hmielniţki se retrase în sietşa zaporogilor, iar Vasile Lupu, triumfător, credea că şi-a scăpat în sfîrşit fata de pericolul care o ameninţa.

Însă polonii, cari cunoşteau acum destul de bine pe înverşunatul lor duşman, deşi învingători, propuseră ei înşişi pacea. În cursul primăverii 1652 avu loc acea întîlnire despre care am vorbit mai sus, între Radziwill şi Hmielniţki, la Belaia-Ciarcov, cînd acesta din urmă, exasperat pe Vasile Lupu, îl tratase faţă de ginere-său de „infam trădător" pe care-l va pedepsi cum se cuvine. Şi-n adevăr,

pacea odată semnată, hatmanul cazacilor, își strînse din nou zaporogii și se pregăti să pornească împotriva Moldovei. El trimise răspuns lui Vasile Lupu să-și dea fata după fiul său, căci de nu „îi va tăia în atîtea bucăți, de nu le va mai putea lipi nimeni la loc".

Speriat — și cu drept cuvînt — Vasile Vodă făcu un călduros și desasperat apel la Kalinovski, care-și avea încă oștile adunate la granița Moldovei. Fără a mai întreba pe regele său, dacă e bine sau nu să redeschidă ostilitățile, generalul polon porni înspre Batow cu peste 30.000 de oameni pentru a împiedica pe cazaci să pătrundă în Moldova. Aceștia, vreo 12 000, erau conduși de Timuș, ajutat fiind și de vreo 5 000 de tătari sub ordinele sultanului Nureddin, care mergea la Iași, în calitate de „nun mare", zicea el.

Bogdan Hmielnițki, cu o foarte puternică armată, urma, mai de departe, pe acești „nuntași". Figura acestui hatman căzăcesc e irezistibil de simpatică. El trimise lui Kalinovski o scrisoare, datată din Cehrin, ca și cum s-ar fi deplasat din capitala sa, în care-i spunea următoarele :

„Hmielnițki lui Kalinovski, hatmanul russian hatmanului polon, salut ! Fiul meu, băiat încăpățînat, întovărășit de cîteva mii de prieteni, s-a pornit să-și ia de nevastă pe fata voievodului Moldovei. Aflu, spre mirarea mea, că o numeroasă armată polonă vrea să-i curme calea. Rog pe excelența voastră, pentru binele patriei, să-și retragă trupele, cu atît mai mult cu cît ele se află într-o proastă poziție militară. Mă tem că tinerii nuntași, din prostie poate, să nu s-apuce să se certe cu oamenii dumneavoastră".

Lîngă Batow, bătălia avu totuși loc. Bogdan Hmielnițki interveni, evident, la vreme, și polonii pieriră pînă la unul, de la Kalinovski, generalisimul, pînă la cel din urmă soldat. Revanșa de la Beretsteczko, mai strălucită, mai grozavă, mai crîncenă, mai crudă. Iar după ce, două zile și două nopți, au curs rîuri de sînge, după ce cazacii au cumpărat de la tătari „dreptul" de-a măcelări și pe prizonierii lor, hatmanul Bogdan trimise o umilă scrisoare regelui Ion Casimir :

„Fiul meu mergea la nuntă, cînd deodată Kalinovski i-a tăiat drumul, pe care dumnezeu îl lasă slobod pe pămînt pentru cei buni ca şi pentru cei răi. Eu sfătuisem pe domnul hatman al d-voastră să stea binişor, dar n-a vrut să mă asculte. Rog pe majestatea voastră să ierte pe cazacii mei. S-au cam prea întrecut cu gluma“ !

Ion Cazimir, înghiţind hapul, îşi pregăti o nouă oştire. Dar Vasile Lupu, ce era să mai facă ? Trimise de zor soli peste soli lui Timuş să-i spuie că-i dă fata, şi că-l poftește cît mai curînd la nuntă la Iaşi, însă îl roagă, mult şi frumos, să-şi lase nuntaşii dincolo de Nistru. Hmielniţki răspunse că va veni singur dacă i se vor trimite ostatici, căci încredere nu mai avea în domnul Moldovei. Niculai Buhuş şi Ion Prăjescu fură trimişi zălogi la Cehrin, dar hatmanului nu-i ajunseră aceşti boieri, moldoveni. El cerea pe nepoţii lui vodă, feciorii hatmanului Gavrilă şi ai logofătului Gheorghe, cari porniră deci şi ei în Ucraina, pînă s-o isprăvi nunta aici.

Se zice că Vasile Lupu începu să se împace cu gîndul să aibă de ginere pe fiul unui ostaş atît de vestit, care, la ocazie, i-ar putea fi de folos.

Am arătat mai sus că războiul dintre cazaci şi poloni pornise — din nemulţumirea celor dintîi, firește — dar din punct de vedere al faptelor, din revolta sufletească a lui Bogdan Hmielniţki cînd văzu că nu poate căpăta nicăieri dreptate împotriva acelui Ciaplinski care-i omorîse fiul şi-i luase înapoi soţia, care era numai mamă vitregă a lui Timuş.

Şi, în sfîrşit, sosi. Era în vara anului 1652. Prin Soroca şi Sculeni, întovărăşit de 3.000 de cazaci, apăru, vineri 26 august, în faţa Iaşilor, unde-i ieşi întru întîmpinare Vasile Vodă, urmat de 8 000 de ostaşi şi de toată curtea. Văzînd acea mulţime de oameni, Timuş îngheţă, temîndu-se mereu de-o cursă. Cînd socrul descălecă, sărutîndu-l pe amîndoi obrajii, el de-abia putu să facă sforţarea de a-l strînge moale la piept.

La vorbele, multe şi repezite, de bun sosit ce i le spunea vodă, el rămînea mut, sugîndu-şi buzele. Wyshowski, în locul lui, răspunse cîteva cuvinte de mulţumire, şi

apoi, încălecînd din nou cu toţii, intrară în oraş, îndreptîndu-se spre curtea domnească.

Zaporogii lui Timuş erau slabi, dar foarte frumos îmbrăcaţi în haine polone luate de la morţii din război, iar caii lor erau înşeuaţi în ştofe scumpe, brodate cu mărgăritare. Tovarăşi avea, printre oamenii mai de seamă, pe Fetera şi pe Wyshowski, generalii tatălui său. Cît despre el însuşi, doi martori oculari ni-l descriu într-un fel puţin măgulitor. Miron Costin spune că „*avea numai singur chip de om*, iar toată firea de heară“ !, iar un neamţ, care era la nuntă (poate Adersbach), zice că este „un flăcău tînăr, stricat de vărsat, nu tocmai mic, destul de voinic şi grosolan (ein junger pockennarbichter Kerdel, nicht gar klein, sondern ziemlich stark unndt grob). Purta o haină cărămizie şi pe deasupra o mantie roşie căptuşită cu samur.

Alaiul care-l întovărăşea era caracteristic. În afară de generalii tatălui său şi de cei 3 000 de zaporogi, mai erau cîteva rădvane îmbîcsite cu „druşte“, femei cazace care se spuneau rudele mirelui, precum şi 40 de care încărcate cu sare, căci fiul hatmanului căzăcesc înţelegea să profite de nuntă pentru a face comerţ în Moldova.

Astfel sosi alaiul la curte. La fereastră, de după perdea, trebuie să fi stat la pîndă domniţa. Muzicile cîntau, tunurile bubuiau, socrul şi mirele descălecară şi, urcînd scara palatului, intrară amîndoi în apartamentele lui vodă, care erau mobilate şi împodobite foarte luxos.

Vasile Lupu îi prezintă pe fiul său Ştefăniţă, copil de zece ani, apoi rugîndu-l să stea, îi dădea zor mereu de bucuria ce are de a-l avea ginere, de una, de alta, de Moldova şi de Ucraina. Dar nimic ; Timuş rămînea mut, de-ai fi crezut că-i este limba legată. Enervat, voievodul se sculă în picioare, rugînd pe ginere-său să treacă în apartamentul ce-i rezervase, pentru a se odihni puţin şi a se curăţa de praful drumului.

Timuş se retrase. După ce se ferchezui, intră în anticamera lui, unde-l aşteptau generalii cazaci şi mari boieri ai Moldovei, care se uitau la dînsul „ca la un lup din stufiş“ (alss wie ein Wolff im Gestrauch). Fără altă ce-

remonie, el le întoarse spatele, și scoțîndu-și briceagul, începu să-și taie unghiile „în fața unor oameni atît de subțiri ca boierii modoveni", spune, indignat, neamțul, care pare a fi fost de față.

La banchetul de seară nu fu nici o veselie, fiindcă Timuș urmînd a nu scoate o vorbă, Vasile Vodă, după mai multe încercări de a-l dezgheța, foarte supărat tăcu și el, așa încît nimeni nu mai îndrăzni să vorbească. Părea mai curînd un praznic de înmormîntare, decît unul de nuntă.

Nu se știe în care anume moment al zilei se întîlniră în sfîrșit logodnicii. Dar se știe cu toată siguranța un lucru extraordinar. Că atunci cînd se întîlniră, Timuș plăcu Ruxandei, și de la început, împotriva oricărei așteptări, ea îl iubi. Omul acesta, ciupit de vărsat, necioplit avea probabil o înfățișare bărbătească și o mutră simpatică. care plăcea femeilor. Căci nu numai domnița Ruxanda dar și doamna Ecaterina îl găsi pe gustul ei. O sorginte polonă ne-o asigură, și trebuie să-i dăm crezare, fiindcă nu văd de ce polonii, dușmani de moarte ai cazacilor, ar fi spus-o dacă n-ar fi fost și fiindcă viitorul, așa cum s-a scurs, stă martor colea că așa a fost.

Așadar, la urma urmei, iată că această temută tragedie se isprăvea cu bine.

A doua zi, sîmbătă, sub pretext că se gătește de nuntă, Timuș nu veni la masă și nici nu ieși din odaia lui. De acolo, de la o fereastră, privi el în curte la horele întinse de jupînesele și fetele boierilor, care-l vedeau stînd singur la geam, bînd și fumînd, ceea ce era în ochii lor o nemaipomenită necuviință. În pitoreasca germană arhaică a secolului al 17-lea, neamțul, care era de față, ne descrie lucrurile astfel: „Ale Bojaerinnen undt Frauenzimmer, sehr köstlich und praechtig geschmuecket, tanzten im Schloss undt Herr Timoschek soff im (am) Ferester, fuer (vor) allen Leuten. Rauchtaback, unde sahe den valachischen Getaenze zu".

În sfîrșit, duminică 1 septembrie, avu loc nunta. Ca și la cea precedentă a lui Radziwill, mirele și mireasa merseră la biserica Sfîntului Nicolae (domnul și doamna

nefiind de față), îngenunchiară pe covor, primind binecuvîntarea preoțească, dănțuiră împrejurul mesei, sărutară icoanele, călcară galbenii, și apoi, bărbat și nevastă se întoarseră la palat unde Timuș, conform obiceiului, își sărută pentru întîia dată soția, în fața tuturor. Domnița Ruxanda Hmielnițki izbucni în plînsete. Dar nu era cum au crezut-o toți cîți erau de față, din cauză că se vedea acum prizoniera acelui om, ci era mai curînd o destindere de nervi și un plînset de mulțumire că s-a isprăvit cu necontenitele îndoieli ale celor doi ani din urmă.

După această ceremonie a sărutului și a plînsului, soții se despărțiră iarăși pentru a merge la masă, el în apartamentele lui vodă, ea într-ale doamnei.

La ospăț, dascălii se rugau, muzicile cîntau, tunurile bubuiau, se bău foarte mult și Timuș, înveselit, în sfîrșit, deschise gura. Se aplecă către Cotnariski, pisarul domnului, și-i spuse încetișor, în limba polonă, cîteva cuvinte menite a fi traduse lui vodă : „Mulțumesc foarte mult măriei tale. Totul e din belșug, ce-mi mai trebuie ? Să ascultăm binecuvîntarea dumnezeiască. Să cînte muzica turcească ; să bem în sănătatea lui Hmielnițki și pentru unirea caselor noastre ; în semn de bucurie, să dea drumul tunurilor." Acum, înveselindu-se de-a binelea, el porunci să vie muzica lui, și zaporogii întinseră niște căzăcești , care avură darul să nu placă neamțului. Cheful, cu beție mare, ținu pînă la unu din noapte.

Dincolo, în cămările doamnei, lucrurile nu se petreceau mult mai decent. Ea fu nevoită, firește, să cheme la masă pe rudele mirelui, *druștele*. Cînd însă porniră logofeții doamnei după ele la gazdă ca să le aducă la curte, nu le găsiră acasă. Începură a le căuta prin tot orașul și, după multă bătaie de cap, le găsiră unde s-ar fi așteptat mai puțin : la cîrciumă, bînd rachiu. Cherchelite cum erau, au fost aduse la masa domnească. Se purtară obraznic. Una din ele, cea mai de frunte, *Hasca Carpița*, grasă și beată, spuse rînjind doamnei Ecaterina : „Am venit aici după pradă. Veți fi voi mai subțiri decît noi, dar nu așa că v-ați dat domniță după un cazac ?" Cînd fu să plece, Hasca, încurcînd cărările, se rostogoli din susul scării pînă

jos, treaptă cu treaptă, și fu urcată, rănită, în rădvan. Celelalte cică se mai țineau pe picioare, și așa, bete cum erau, fură duse la gazda lor înapoi. Pe la unu după miezul nopții Timuș se sculă deodată repede de la masă merse să se schimbe, și apoi se duse să-și ia nevasta. Se pare că apartamentele ce li se rezervaseră tinerilor căsătoriți nu erau la curte, ci la mînăstirea Frumoasa. Acolo rămaseră ei închiși trei zile, fără a mai ieși din casă decît doar miercuri, ziua a treia, pentru o scurtă plimbare prin împrejurimi. Apoi, joi, a patra zi, merseră la curte să ia masa „în familie". Nu erau la dejunul acela decît Timuș, Ruxanda, Vasile, doamna Ecaterina, frații, surorile, nepoții și verii mai aproape a lui vodă. Încolo, nimeni nu intră în sufrageria domnească fiindcă, conform ceremonialului, mirele și mireasa erau serviți la masă de înșiși domnul și doamna, cari, după felul întîi, se așezară și ei, urmînd celelalte rude a servi cu rîndul. După masă, Timuș și Ruxanda dansară împreună, și pe urmă ușile fură deschise tuturor pentru împărțirea darurilor.

Vineri, 6 septembrie, plecarea. Au mers cu toții, voievodul, doamna, toată curtea, pînă la locul unde fusese întîmpinat Timuș la sosire. Acolo, bărbații au descălecat, femeile s-au dat jos din rădvan, și, pe cînd Vasile Vodă dădea ginerelui său cele din urmă sfaturi, domnița Ruxanda ținea îmbrățișată pe mamă-sa vitregă, și plîngea pe înfundatele. În sfîrșit, ultimele sărutări, ultimul rămas bun și însurățeii plecară, iar Vasile Lupu „a stat cu capul descoperit multă vreme", uitîndu-se după fata lui, cum se duce cu altul, aiurea, departe, cine știe înspre ce destine.

Ce scurtă a fost fericirea acelei femei! O duse soțul ei în Ucraina, unde, nu departe de Nistru, se întîlniră amîndoi cu hatmanul Bogdan Hmielnițki, pornind apoi cu toții înspre Cehrin, capitala lor. Acolo petrecu Ruxanda toamna, iarna și începutul primăverii. În april 1533 Timuș fu nevoit să-și părăsească nevasta. Plecat cu o mînă de cazaci într-ajutorul socrului său, care fusese alungat din scaun de către logofătul Gheorghe Stefan, el nu se mai întoarse în Ucraina decît trecător, în luna iunie, după

bătălia de la Finta. Abia dacă avu vreme s-o mai îmbrăţişeze o dată pe Ruxanda, şi Vasile Lupu, alungat a doua oară din scaun, îl chemă din nou cît mai grabnic. Intrat în Moldova, el găsi, după cum am arătat în capitolul precedent, pe Vasile Lupu fugar, iar pe doamna Ecaterina, cu fiul, cu rudele, cu boierii cei veliţi, închişi în cetatea Sucevei. Ajutorul pe care încercă să i-l dea îi fu nefast. Omorît de schija unui obuz — din artileria condusă de rivalul său Dumitru Wisznowiecki, care nu-i putea ierta că-i răpise pe Ruxanda — trupul lui fu îmbălsămat, acolo în cetate, şi păstrat pînă după capitulare. Trecem repede asupra tuturor acestor evenimente, fiindcă au mai fost expuse o dată.

Doamna Ecaterina, Ştefăniţă, nepoţii lui vodă şi Cantacuzinii fură prinşi de Gheorghe Ştefan şi băgaţi în închisoare, iar cazacii zaporojeni se întoarseră în Ucraina, ducînd cu ei trupul mortului lor căpitan. Pe drum, convoiul se întîlni cu Bogdan Hmielniţki, care, cu o puternică armată, venea, dar prea tîrziu, în ajutorul fiului său. Se zice că întîlnind acest lugubru convoi, viteazul hatman căzăcesc, muşcînd din buze, ar fi spus doar atît: „Mulţumesc ţie doamne, că nu l-ai lăsat să cadă în mîna duşmanului". Apoi, întorcîndu-şi din nou armele împotriva polonilor, el porunci ca trupul fiului său să fie dus la Cehrin, şi păstrat acolo în catedrală, pînă s-o întoarce el acasă după încetarea războiului, cînd se va proceda la înmormîntare.

Între timp, domniţa Ruxanda dădu naştere la doi gemeni — de-a căror soartă, de altfel, nu s-a mai putut afla niciodată nimic... Era lehuză cînd, la 22 octombrie 1653, sosi în Cehrin corpul bărbatului ei.

Prin urmare, un an abia după căsătorie, domniţa Ruxanda era văduvă. Şi nu putea avea mai mult de 23 sau 24 de ani. Atîta grijă cu creşterea ei, atîta zbucium înainte de nuntă, pentru a-i da — poate — 6 luni de fericire, 6 alte luni de îndoială, şi apoi în floarea tinereţii, s-o izbească deodată soarta atît de crud, încît nu-i mai putea lăsa nici iluzia măcar a unei fericiri viitoare.

Şi-n adevăr, domniţa Ruxanda rămase o nemîngăiată văduvă. Socrul ei, Bogdan Hmielniţki, îi dărui cetatea Rîşcovului, pe malul Nistrului, unde îşi petrecu zilele — copilăria ei de o parte şi fericirea năruită de alta.

Peţitorii nu lipsiră nici acum, cînd era o femeie părăsită, avînd pe mamă-sa în închisoare şi pe tată-său în exil. Se pare că frumuseţea şi inteligenţa ei tot mai ademeneau curtezanii. Wisznowiecki o ceru iarăşi, stăruitor. Dar îl respinsese ea înainte, şi cum era să-l ia acum, după ce aflase că-i omorîse bărbatul ?

Un alt pribeag prin străinătăţi, ajuns în Ucraina, o văzu, se amoreză de ea şi-o ceru în căsătorie. Era nepotul lui Mihai Viteazu, fiul lui Nicolae Pătraşcu şi al domniţei Ancuţa a lui Radu Şerban. Acel tînăr, numit Mihai după bunicul său, era inimos şi viteaz, dar şi el fără noroc. Născut şi crescut la Viena, la curtea habsburgilor, se apucă mai tîrziu să colinde ţările străine pentru a căpăta tronul Ţării Româneşti, pe care nici n-o cunoştea. Interesele lui îl duseră la Bogdan Hmielniţki unde, văzîndu-i nora, o ceru în căsătorie. Dar Ruxanda îl respinse şi pe el, căci era hotărîtă să rămîie văduvă, în amintirea celui pe care se vede acum lămurit că l-a iubit.

Ba mai mult chiar, pentru a rămînea cît mai credincioasă memoriei lui Timuş, ea nu mai voi să părăsească Ucraina. Cînd, în 1658, Gheorghe Ştefan fu alungat din Moldova şi doamna Ecaterina ieşi din închisoare, plecînd cu Ştefăniţă la soţul ei, la Constantinopol, Vasile Lupu murind, doamna Ecaterina se mută din Stambul la Iaşi, la curtea fiului ei. Stăruiră amîndoi, şi mama vitregă şi fratele, să se întoarcă Ruxanda în ţară. Însă ea refuză din nou, cu îndîrjire, să părăsească ţara ei adoptivă. Se întîmplă atunci un lucru ciudat şi aproape unic în analele istoriei. Ştefăniţă Vodă, băiat tînăr, inimos şi — aşa se pare — cam într-o ureche, îşi strînse cîteva mii de ostaşi şi porni să-şi ridice sora cu de-a sila. Cum ea locuia la Rîşcov, pe malul Nistrului, îi fu uşor să treacă rîul, fără a prinde cazacii de veste, să înconjoare cetatea şi s-o asedieze. Dar Rîşcovul avea ziduri puternice şi aprovizionare din belşug. O zi, două, o săptămînă, porţile rămî-

neau închise și asediul devenea ridicol. Un frate împresurînd pe soră-sa pentru a o scoate dintr-o cetate din care nu voia să iasă. Ștefăniță plecă și Ruxanda rămase.

Rămase multă vreme. În 1662 Ștefăniță Vodă muri, iar doamnei Ecaterina, după cum am arătat, i se pierdură urmele. Poate merse ea atunci la fata ei în Ucraina și în tot cazul, timp de cîțiva ani, nu mai știm nimic de ele. Atît doar că socrul Ruxandei fiind mort de mult (1657), ea rămase în bune legături de prietenie cu soția hatmanului, Ana Zolotarenko, precum și cu fiul ei, Iurie, care după moartea lui Bogdan fu ales hatman al zaporogilor. Abia tîrziu, după moartea cumnatului ei Iurie, se hotărî în sfîrșit domnița Ruxanda să părăsească Ucraina, deci abia atunci cînd nici o legătură n-o mai ținea strînsă de țara aceea pe care altădată o iubise. Atunci se întoarse în Moldova stabilindu-se la o moșie ce o avea în dar de la tatăl ei, Deleni, în județul Botoșani — moșie care încăpu mai tîrziu pe mîinile Cantacuzinilor, și mai apoi într-ale familiei Ghica.

De altfel, toată viața domniței Ruxanda, de cînd a rămas văduvă și pînă a murit, e învăluită într-o taină care nu ne-a fost încă dezvăluită. S-ar putea că acolo, în cetatea de pe malul Nistrului, să se fi desfășurat o lungă și misterioasă dramă, al cărei deznodămînt s-a înfăptuit abia peste vreo treizeci și cinci de ani, într-o altă cetate, a Neamțului. S-ar putea ca fata lui Vasile Lupu să fi rămas la Rîșcov, nu de bună voie, ci silită, ca prizonieră a cuiva, și, ca atare fratele ei Ștefăniță să fi venit la cererea ei s-o scape din închisoarea în care o ținea un bărbat cu de-a sila. Astfel s-ar tălmăci mai ușor asediul întreprins și neizbutit al cetății Rîșcov de către Ștefan Vodă.

Dar cine o fi fost acel bărbat, care o teroriza pe frumoasa Ruxanda ? S-ar fi putut bănui că era Iurie, fratele lui Timuș, — și poate că, în adevăr, o fi fost chiar el, cel puțin la început. Dar mai în urmă, s-a ivit în viața Ruxandei un alt om, care a jucat un rol însemnat, cel mai însemnat din toate, deoarece a ajuns a fi ucigașul ei. Îl chema Vasile Krupenski și era, după bunică-său,

polon, poate cu legături de pămînt în Ucraina. Iar în Moldova era proprietarul moșiei Feredeni din ținutul Botoșanilor, învecinată cu Delenii. El a fost mai tîrziu, de altfel, mare postelnic sub Duca Vodă și sub Cantemir, și era fiul cămărașului Andronic Krupenski.

Pomelnicul Feredenilor ni-l arată însurat „cu domnița Ruxanda, fata lui Vasile Vodă", iar despre fiul său Sandu, pomelnicul glăsuiește astfel: „fecior postelnicului Vasilică Krupenski și al domniței Ruxanda, fiica lui Vasile Voievod albanitul". Cum acest pomelnic dă întreaga spiță a neamului Krupenski riguros exactă după acte și documente, căsătoria aceasta de a doua a domniței Ruxanda ar părea posibilă de n-ar fi alte argumente împotriva ei.

Domnița se întoarce în Moldova tîrziu, cam douăzeci de ani după nunta ei cu Timuș, și se stabilește la moșia ei Deleni. Despre viața petrecută de ea acolo — vreo 14 ani — nu știm nimic. Știm însă că în anul 1687, cînd regele Poloniei, Ion Sobieski, care se afla în război cu turcii intră în Moldova devastînd și arzînd tot ce întîlni în cale-i, domnița Ruxanda, cuprinsă de groază, fugi din Deleni, cu cîteva slugi, cu bucate, cu scule, cu aurul ce de bine de rău putu strînge în grabă înainte de plecare. Ea se ascunse în Cetatea Neamțului, care în vremea aceea era mînăstire și fusese chiar înființată de tatăl ei, Vasile Lupu. „Acolo", zise Ion Neculce, cronicarul, o găsi o ceată răzleață de cazaci și cu multe munci au muncit-o pentru avuție, iar pe urmă i-au tăiat capul pe prag cu toporul. Spun cum să fi găsit la dînsa, 19. 000 de galbeni".

Însă amănuntele acestui omor le aflăm din dosarul unui proces din chiar anul următor, 1688, cînd Iordachi Cantacuzino, moștenitorul domniței Ruxanda, întors din pribegia sa din Muntenia, cerea lui Vasile Krupenski averea furată de el de la fata lui Vasile Lupu. Întreaga afacere este nespus de interesantă.

Constantin Vodă Cantemir părăsise Iașii în grabă și se coborîse la vale, cu boierii lui, cu slujbașii, cu armata toată, înspre Huși întîi, de unde apoi trecu Prutul în Buceag. Ca întotdeauna însă, o samă de boieri rămase în Iași, dîndu-se de partea învingătorului, ba făcînd încă haz pe

socoteala bietului voievod fugar și cîntînd în batjocură cîntece despre el. Printre acești boieri era și postelnicul Vasile Krupenski. El întovărăși pe Sobieski în urmărirea acestuia împotriva lui Cantemir pînă la Huși, iar la întoarcerea lor spre Iași ceru regelui o ceată de cazaci pentru a merge să asedieze cetatea Neamțului. Pentru a convinge mai ușor pe Sobieski, îi spuse că fata lui Vasile Lupu stă ascunsă acolo, că ea are bogății fără număr și că va merge el să i le aducă pe toate. Regele Poloniei îi dădu deci o mînă de cazaci, care merse la Cetatea Neamțului — nu în „ceată rezleață", ci un scop bine definit — sub conducerea postelnicului Krupenski. Ajunși acolo, ei începură asediul cetății, care deși era mînăstire avea totuși o mică garnizoană, și chiar pare-se destul de viteză, căci ea rezistă mult pînă fu nevoită, poate din pricina foamei, să deschidă porțile cetății. Și atunci se întîmplă acea grozăvie despre care vorbesc cronicarii, furtul averilor întîi și apoi omorul domniței, pe pragul ușii, cu toporul.

Acum se naște întrebarea, de ce a făcut Krupenski nelegiuirea aceasta? Căci, în tot cazul, după prădarea unei femei bătrîne și rămasă fără apărare, omorul pare nu numai odios, dar și inutil. Așa încît singurul răspuns acceptabil, e că Vasile Krupenski postelnicul a săvîrșit fapta lui din răzbunare. Dar răzbunarea de ce, împotriva căror fapte?

Că domnița Ruxanda să fi fost nevasta lui, pare puțin probail, cu toate aserțiunile pomelnicului din Feredeni. Mai întîi, un inel de-al ei din anul 1680 purta încă inițialele R.T. (Ruxanda Timuș), și al doilea, dacă ar fi fost ea măritată cu Vasile Krupenschi și ar fi avut cu el un fecior legitim, pe Sandu, averea ei ar fi rămas fiului, nu nepotului Iordachi Cantacuzino.

Atunci ce s-a întîmplat? De ce a căutat Krupenski, vecinul de moșie, să afle ascunzătoarea domniței, de ce a descoperit acea ascunzătoare lui Sobieski „prin trădare", cum zic actele procesului sus pomenit, și de ce s-a dus s-o asedieze, de ce a omorît-o?

Acolo, în castelul de pe Nistru, o fi fost ea timp de 20 de ani prizoniera unui om pe care nu-l voia? i-o fi

făcut un copil, pe Sandu ? O fi chemat pe fratele ei s-o despresoare ? O fi fugit în sfîrșit în Moldova ? Și după alți 14 ani, fiind țara toată în bejănie, i-o fi căzut acum lui Krupenski prada în mînă, de s-a dus să-și răzbune, s-o jefuiască și s-o omoare ?

Ce taină plutește în jurul acestor întîmplări de demult, și cine le va deslușì vreodată ?

Capitolul XXI

DOAMNA SAFTA A LUI GHEORGHE ȘTEFAN ȘI PRINCIPEȘA MIHAILOWA

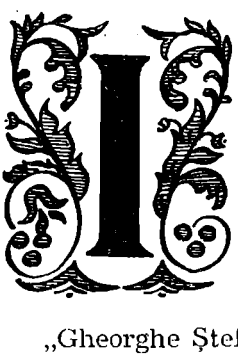

Iată, în sfîrșit, o căsătorie romantică, făcută împotriva oricărei reguli stabilite, fără peţire, fără foia de zestre, fără cheful de trei zile și trei nopți, obligator în casele boierești

Să dăm cuvîntul bătrînului cronicar Ion Neculce, cel ce știe să povestească cu atîta farmec toate nimicurile vieții, nimicuri care, atunci cînd trăiești în ele, sînt de fapt esențiale

„Gheorghe Ștefan Vodă, cînd era boier, murindu-i jupîneasa, a rămas văduvoi ; și întîlnind o jupîneasă săracă, frumoasă, tînără, anume Safta de neamul Boeștilor, au întîmpinat-o pe drum mergînd cu rădvanul la Iași și a oprit rădvanul cu sila, și s-a suit fără de voie înlăuntru, și a întors rădvanul înapoi la casa lui. Și pe urmă a primit și ea și s-a cununat cu dînsul, care a ajuns de-a fost și doamnă".

Gheorghe Ștefan era fiul logofătului *Dumitrașcu Ceaurul* din Buciulești pe Bistrița, și a jupînesei sale Zinica Mogîlde de la care moșteni, împreună cu frații lui, Vasile și Grigore, o foarte mare avere. Întreaga vale a Siretului,

dinspre munte, era a lor, de la Buciuleşti pînă dincolo de Trotuş : Răcăciuni, Valea Rea, Bogdana, Caşin, cîte şi mai multe. Ridicat la rangul de mare logofăt, cel dintîi boier al ţării, el era în acelaşi timp şi cel mai bogat din toţi, afară poate de vestitul Ursachi, despre care se zice că nu-şi mai putea număra moşiile.

Nu se ştie cine a fost întîia lui nevastă, cu care n-a avut copii, precum n-a avut nici cu a doua. Aceasta — Safta furată din rădvan — era fiica visternicului Toader Bou şi a Agafiei Prăjescu [59].

În timpul boieriei soţului ei, nu se ştie de fapt nimic despre ea, decît felul cum a fost furată, la drumul mare, şi învoirea silită ce-a dat-o pe urmă la căsătoria ei cu răpitorul.

Gheorghe Ştefan, înălţat mereu în ranguri, ajunse logofătul lui Vasile Lupu şi omul lui de încredere. Pe el îl trimitea voievodul prin ţările vecine de cîte ori avea ceva de comunicat lui Matei Basarab sau lui Gheorghe Rakoczi. Se zice că, profitînd de desele lipse din ţară ale logofătului său, Vasile Vodă, care era foarte muieratic, s-ar fi legat de jupîneasa Safta. Şi c-o fi sau nu adevărat, în tot cazul Gheorghe Ştefan răspîndi el însuşi zvonul acesta. Punîndu-şi de gînd să răstoarne pe Vasile Lupu din domnie, el atrase o parte din boieri în conspiraţie, îndeosebi pe fraţii Ciogolea şi pe serdarul Ştefan, spunîndu-le, între altele, că vodă i-a necinstit casa, fapt care nu suferea să rămînă nerăzbunat. Profitînd în acelaşi timp şi de reînnoitele lui solii la Bucureşti şi la Cluj, el se înţelese cu voievozii Munteniei şi Transilvaniei, neîmpăcaţii duşmani ai lui Vasile Lupu, pentru a căpăta sprijinul lor.

Planul era prin urmare bine chibzuit. Înlăuntrul ţării el trăsese din parte-i pe Ştefan serdarul, comandantul efectiv al oştirilor, iar în afară se asigurase de sprijinul voievozilor vecini, care trebuiau să-i trimită două corpuri de armată, ce urmau să intre în Moldova, unul de la Focşani şi celălalt pe la Oituz. La Iaşi, în afară de conspiratori, nimeni nu bănuia nimic, nici măcar fraţii Cantacuzino, care de altfel, au stat totdeauna cu ochii în patru pentru a apăra domnia voievodului lor. Unul din ei, marele vistiernic Iordachi, văzînd într-o zi pe Gheorghe Ştefan

stînd în Divan cu toiagul la gură, îl întrebă în glumă : „Ce zici în fluier, dumneata, logofete ?“ Iar el, atît era de sigur de taina lui încît îşi permise să răspundă : „Zic în fluier să mi se coboare caprele de la munte, şi nu mai-vin“. El a răspuns-în pildă, spune Ion Neculce, şi alţii nu s-au priceput că aşteaptă oştile ungureşti să vie de peste munte.

În sfîrşit, în preajma paştilor, joia înainte de duminica floriilor, îi veni vestea că au păşit străinii în ţară. Dis-de-dimineaţă, pe cînd se pregătea vodă să meargă la biserică, logofătul se şi înfăţişă la curte, rugîndu-l să-l lase să plece îndată la moşie, căci îi zace acolo jupîneasa bolnavă de moarte. Şi învoirea fiindu-i dată, Gheorghe Ştefan, a cărui nevastă era sănătoasă tun, porni în toată graba în josul ţării să întîmpine armatele ardelene.

A doua zi, spătarul Costea Ciogolea, cuprins de o tîrzie remuşcare, urca dealul mînăstirii Aroneanului şi luînd la o parte pe egumenul Iosif, îi încredinţă o scrisoare către vodă, făcîndu-l întîi să jure că niciodată nu va destăinui cine i-a dat răvaşul. Acest egumen era duhovnicul lui vodă şi al tuturor boierilor. El porni îndată la curte şi dete plicul domnului, care nebănuind nimic, îşi poate închipui oricine cu ce mirare citi rîndurile următoare, ce ne-au fost păstrate întocmai : „Milostive doamne, eu, unul din slujitorii măriei tale, mîncînd pîinea şi sarea măriei tale de atîţia ani, ferindu-mă de osîndă să nu vie asupră-mi, îţi fac ştire măriei tale pentru Ştefan Gheorghe logofătul cel mare, că-ţi este adevărat viclean, şi s-au ajuns cu Rakoczi şi cu domnul muntenesc, şi sînt gata oştile să vie asupra măriei tale, de care lucru adevărat să crezi măria ta că nu este într-alt chip“.

Abia atunci înţelese bietul Vasile Lupu se însemna boala jupînesei Safta, a cărei grijă te pomeneşti c-o şi purtase. Toată osteneala ce-şi dădu, toate ameninţările ce întrebuinţă pentru a afla cine a încredinţat lui Iosif scrisoarea, fură zadarnice, căci egumenul jurase că va păstra taina. Vodă trimise atunci după mitropolitul Varlaam care dezlegă pe egumen de jurămînt „ca pentru un lucru care se atinge de domnie şi de atîtea case“. Abia atunci se înduplecă popa să destăinuiască numele celui care-i

dădu-se scrisoarea. Vasile Vodă își repezi oamenii acasă la Ciogolea și-l duse legat la curte, precum și pe frate-său și pe serdarul Ștefan. Îi băgă apoi la închisoare, pînă va pune mîna și pe Gheorghe Ștefan, pe urma căruia trimise în grabă pe vătafii de aprozi Sculi și Iacomi. Între timp însă, Gheorghe Ștefan se împreunase cu oștile ungurești și muntenești, care întîlnindu-se cu vătafii lui vodă la Roman, deschiseră focul asupra lor. Iacomi fu împușcat, iar Sculi, scăpînd cu fuga, se întoarse într-un suflet la Iași, pentru a istorisi acolo cele văzute și întîmplate.

Pricepînd astfel vodă că cele destăinuite în scrisoare sînt adevărate, el porunci seimenilor săi să omoare pe Ciogolești și pe Ștefan serdarul, chiar atunci, în noaptea aceea, dinaintea jitniței domnești din curte.

Iordachi Cantacuzino, cumnatul lui Vodă, stăruise din răsputeri ca boierii aceștia să nu fie omorîți întrucît lor le datora Vasile Lupu descoperirea complotului. Cînd așadar, la miezul nopții, fu trezit din somn, aducîndu-i-se vestea că domnul omorîse pe foștii conspiratori, vistiernicul Iordachi, suspinînd din greu zise : „Au pierit boierii ? Ah ! ce s-a făcut !“ Aceste sînt amănunte care pot părea fără interes. Dar istoria noastră duce lipsă de micile amănunte ale vieții zilnice, cele care dau colorit și relief dispărutului trecut. E bine. să se știe vorbele morților de demult, pentru a cunoaște felul cum grăiau și simțămintele de care erau stăpîniți. Prin vorbele aceste, rostite în spaima nopții : „Au pierit boierii ? Ah ! ce s-a făcut !“ cunoaștem noi sufletul acestor atît de lăudați boieri cantacuzini, mai bine decît din toate tămîierile ce le-au făcut cronicarii.

Ce-a urmat pe urmă, cunoaștem din capitolele precedente. Fuga lui Vasile Lupu, înscăunarea noului voievod, alungarea lui din domnie de către Timuș Hmielniți, victoria de la Finta, a doua fugă a lui Vasile Vodă și în sfîrșit grozavul asediu de la Suceava, în care doi oameni din afară pîndeau pe doi oameni dinlăuntru pentru niște ambiții, niște răzbunări personale : Wisnowiecki pe Timuș din pricina Ruxandei, și Gheorghe Vodă Ștefan pe doamna Ecaterina din cauza Saftei.

Am arătat de asemenea cum a înțeles, lipsit de orice mărinimie, să se răzbune noul voievod, vrînd întîi să-și

bată joc de doamna lui Vasile Lupu, care-l „sudui", spune cronica, tratîndu-l de „dulău fără obraz", cum o închise apoi împreună cu fiul ei și cu Cantacuzineștii, la Buciuleștii lui de pe Bistrița, amenințînd-o c-o s-o înece în apele rîului, și ținînd-o apoi acolo la opreală în tot timpul domniei lui.

Această domnie n-a fost nici strălucită, nici măcar întru nimic însemnată. Dacă figura acestui voievod interesează astăzi, ea ne atrage mai mult prin nenorocirea lui după ce n-a mai fost domn, decît prin faptele ce-a făcut pe cînd era. A domnit vreo patru ani și jumătate, din 1653 la 1658, în care timp nici despre doamna Safta nu putem afla nimic.

O coaliție a Suediei, a Prusiei, a Transilvaniei, a Munteniei și a Moldovei împotriva Poloniei — primul plan de împărțire a Poloniei ce s-a născut în mintea vecinilor ei — a făcut pe Gheorghe Vodă Ștefan să ia armele împotriva regelui Ion Cazimir. Războiul, nenorocos, a întors pe fieștecare de unde venise, iar voievozilor noștri le-a sosit destituirea din Stambul, căci Poarta nu voia să aibă aerul de-a fi sprijinit această nechibzuită acțiune. Domn al Moldovei fu numit bătrînul Gheorghe Ghica, care era capuchihae la Poartă. Însă Gheorghe Ștefan nu se supuse poruncii padișahului. El trecu în Transilvania, de unde, luînd ajutor de la Rakoczi, se întoarse în țară cu o armată de unguri, însă fu bătut la Strunga de către Grigore Ghica, fiul voievodului, care, în amintirea acelei izbînzi, ridică o movilă, ce se mai vede și astăzi în fața stabilimentului băilor.

Gheorghe Ștefan se retrase la Cașin, moșia lui, luînd pe doamna Safta cu el, precum și pe frate-său Vasile hatmanul. În curtea acelei mînăstiri cu ziduri puternice avea un palat domnesc, clădit de el, ale cărui ruine astăzi nici nu se mai văd. Fiind urmărit, nu putu zăbovi mult acolo. O luă mai departe prin munți, înspre granița Ardealului. Sus, pe Clăbuc, se opri cu ai lui să ia masa pe-o stîncă mare, pătrată, ce se afla acolo, și, ridicîndu-și cupa cu vin într-un ultim adio Moldovei, porni apoi fugar prin străinătăți și nu se mai întoarse. Noi toți cîți am făcut războiul prin meleagurile acelea am trecut pe la stînca Clă-

bucului pe care au bombardat-o nemții în 1916, trei săptămîni de-a rîndul. Dar masa lui Vodă Gheorghiță a rămas întreagă, nebiruită nici de vreme nici de ghiulele neamțului. Sătenii din partea locului mai vorbesc astăzi încă, după 300 de ani, de Masa lui Vodă și de pribegia „unui bătrîn moldovean" al cărui nume nu-l mai știu.

La curtea lui Rakoczi, fugarul voievod nu rămase mult. Principele Transilvaniei, învins de poloni, simțea acum clătinîndu-i-se tronul sub picioare. Avea destulă grijă pentru el însuși, ca să se mai încurce cu necazurile altuia. Gheorghe Ștefan porni deci mai departe, ducîndu-și cu el calabalîcul : nevasta, fratele și o întreagă curte.

Pribegiile acestea, care au ținut zece ani, sînt extrem de interesante, însă nu intră în cadrul studiului nostru. Le vom arăta numai, pe scurt, întrucît ele sînt atingătoare de vreun amănunt ce-am putea culege despre doamna Safta și despre o rivală de-a ei, ce se ivi deodată, în zbuciumul acelei vieți petrecute în țări străine.

Ioan Neculce, în „O seamă de cuvinte", spune că Gheorghe Vodă Ștefan prinse a urî pe doamna Safta și o alungă de la sine. Informația cronicarului este greșită. El și-a iubit nevasta pînă la urmă, iar dacă s-au despărțit, vina nu a fost a lui, după cum voi arăta mai jos.

Peregrinările acestea ale foștilor voievozi nu erau simple călătorii. Erau deplasări în bloc ale unui întreg aparat de curte : boieri, secretari, medicul, duhovnicul, servitorii, bucătarii, grădjarii, un ghiduș, ca piticul Bolea al lui Petru Schiopul sau cocoșatul lui Radu Șerban. Mai veneau rudele : frați, surori sau veri ; și apoi doamna, care-și avea și ea curtea ei.

Din tovarășii lui Gheroghe Ștefan cunoaștem mai întîi pe frate-său Vasile Ceaurul, fost hatman, pe cumnatul său Alexandru Iuliu Torquato, baron de Frangipani, pe Constantin Nacu, care-și zicea „coloneIul Nacolowitz", pe boierul Gaspar Hidi, pe ieromanahul Antonie din Moloviță duhovnic și secretar pentru limba românească, și pe Iacob Harsany (din Hîrșani, Făgăraș), secretar pentru limba germană și latinească. Iar dintre tovarășele doamnei Safta, cunoaștem pe Ștefana Mihailowa, o tînără circaziană, care-i servea, să zicem așa, de „doamnă de onoare".

În anul 1662, aflăm întreagă această curte colindînd Germania, la prinţul Wenzel von Lobkowitz, la contele de Rothal (în Moravia, la moşia Belesow), apoi la Viena, unde Vasile Ceaurul pare a fi părăsit pe frate-său, căci nu-i dăm de urmă în celelalte peregrinări. Lîngă Viena, convoiul exilaţilor e prădat de hoţi, iar în Viena Gheorghe Ştefan începe în mîinile unui cămătar Iacob Fränkl, cu care pe urmă, pentru un juvaer amanetat, se ciorăvăieşte ani de zile. În sfîrşit, la începutul anului 1663, fostul domn se hotărăşte a pleca la Moscova, spre a cere ajutorul ţarului pentru a-şi recăpăta domnia. Cum el nu putea trece prin Polonia, unde era privit ca un trădător, ocoleşte acest regat îndreptîndu-se prin Prusia în ţările baltice. La Berlin, cu cîteva luni mai înainte, văzuse pe electorul de Brandenburg kurfurstul Friederich-Wilhelm, care, în amintirea serviciilor ce-i prestase domnul Moldovei în timpul războiului împotriva Poloniei, îl primise ca pe un prieten, ajutîndu-l şi cu bani de drum. Între timp, sărăcia începuse a se face simţită. Boierii şi servitorii îl părăseau căci cereau lefurile lor în fiecare lună, şi bietul om nu le putea împlini. Ajuns în ţările Baltice, la Dorpat, în golful Riga, se dezlănţui şi drama familiară. Doamna Safta, sătulă de atîta du-te vino, hotărî să-şi părăsească bărbatul. Voia să se întoarcă în Moldova, să caute acolo odihnă pentru bătrîneţile ei. Poate — nu putem şti — legătura dintre soţul ei şi Ştefana Mihailowa, începuse. Poate era geloasă, poate numai trudită. Dar în tot cazul, este sigur că nu a plecat alungată de soţul ei. Dimpotrivă, acesta o rugă cu stăruinţă să rămîie, după cum se vede dintr-o scrisoare de-a lui, în care se plînge amar că Safta l-a părăsit. Tînără, ea se lăsase furată de rădvan, însă bătrînă a fugit dînsa, lăsîndu-şi culcuşul slobod pentru cine o vrea să-l ia. I l-a luat Ştefana circaziana, de nu cumva i l-o fi suflat de mai înainte. Iar de atunci încolo, această ibovnică rămase credincioasă şi neclintită pe lîngă pribeagul domn, de-a ajuns mai tîrziu să-şi zică şi doamnă, fiind printre străini întotdeauna privită ca atare.

Doamna Safta, în schimb, se întoarse în Moldova, unde trăi, după dorinţa ei, singură la ţară. În timpul pribegiei sale, fiul lui Vasile Lupu, Ştefăniţă Vodă, ajunsese domn

al Moldovei. Una din primele lui griji fusese, firește, să-și răzbune toate neajunsurile suferite de el și de mamă-sa de la Gheorghe Vodă Ștefan. Confiscă deci toate moșiile acestuia, printre care și Răcăciunii (Bacău), sub cuvînt că fostul voievod datora, de pe cînd era boier, 200.000 de taleri lui Vasile Lupu. Răcăciunii fu apoi vîndut lui Istrati Dabija (viitorul domn), care dădu moșia în zestre fiicei sale Maria, căsătorită cu postelnicul Iordache Ruset.

Această Maria Ruset, care muri de altfel mai tîrziu în facere, era fina doamnei Safta, și poate din această pricină putu bătrîna doamnă, întoarsă din pribegie, să capete înapoi o moșie care trecuse între timp prin diferite mîini. În tot cazul, aflăm pe Safta stabilită acolo, la vechea așezare a soțului ei, trăindu-și bătrînețile, liniștită și nestingherită de nimeni pînă în 1675, cînd, urcîndu-se Antonie Ruset în scaunul Moldovei, moșia fu revendicată din nou, și anume de chiar Iordachi Ruset, fostul bărbat al Mariei Dabija. Se naște un proces lung și gălăgios, pe care-l cîștigă, firește, nepotul noului voievod. Biata Safta, alungată de pe moșia ei, ceru să i se plătească cel puțin cei 2000 de taleri ce i-ar fi datorat Dabija-Vodă, și în tot cazul să i se restituie lucrurile ce dăduse ea, cînd plecase în pribegie, în păstrarea rudei și prietenei sale, doamnei Dafinei (nevasta lui Dabija). Aceste lucruri erau : o caretă, care a fost oprită la curtea domnească, și o pereche de cepragе cu mărgăritari. Însă careta se dovedește a fi fost dăruită, nu împrumutată, iar cepragele, pretindea Iordachi Ruset că „nu-i cum zice ea, numai că fiind fiica doamnei Dafina, Maria, botezată de dînsa, fostu-i-le-au dăruite încă de cînd a venit din pribegie, ca pe-o fină a sa". Safta, exasperată, e gata să jure că nu este adevărat, și atunci Iordachi Ruset „văzînd cum este ea bucuroasă a merge să jure fără nici o cale și să-și puie sufletul pentru nemică, datu-i-au ceprazele înapoi la mîna ei, ca să nu aibă ce mai zice alta".

Unde a mai trăit doamna Safta pe urmă, nu știm. Însă, douăzeci de ani după moartea soțului ei, o mai aflăm în viață, iscălind încă „doamnă a Țării Moldovei", și pu-

nînd pe scrisorile ei pecetea domnească cu stema ţării. Însă în 1699, bătrînă de peste 80 de ani, ea pare a mai fi fost în viaţă.

Pe cînd doamna Safta îşi ducea de-acum în ţară un trai mai mult amărît, pribegiile lui Gheorghe Ştefan urmau, multe, variate, grele. În Rusia nici un noroc. Ţarul primi cu deosebite onoruri pe acest voievod detronat care, trecînd pe străzile Moscovei cu 75 de persoane ce-l întovărăşeau, venea „nu pentru a cere pîne", ci pentru a fi de folos creştinităţii, propunînd din partea împăratului Leopold, zicea el, o cruciadă împotriva turcilor. Însă propunerea sa, ascultată politicos şi rece, fu respinsă.

Întors în Germania, Gheorghe Ştefan se stabili, ca să zicem aşa, definitiv la Sczeczin pe marea Baltică, trăind întîi luxos în frumosul castel de acolo, din mila kurfürstului Friederich-Wilhelm. O corespondenţă de cîţiva ani între fostul domn al Moldovei şi palatinul din Brandenburg ne arată oarecari amănunte din viaţa de pustnic ce ducea exilatul în acele îndepărtate meleaguri. Îi plăcea băutura moldovanului nostru. „Vreau vin bun, potrivit temperamentului meu", scria el într-un rînd. Dar în genere predominau cererile de bani. „N-aş vrea să fiu la vîrsta mea batjocura oamenilor". Kurfürstul îi făcea întotdeauna pe plac, afară de-un lucru care nu stătea în puterea lui, anume restituirea scaunului Moldovei. În vederea acestei ambiţii, Gheorghe Ştefan plecă şi la Stockholm, la regele Suediei (1655), unde rămase 6 luni, tot fără nici un rezultat practic. Întors prin Danemarca, iarna, făcînd şi o bucată de drum cu sania, se stabileşte din nou la Sczeczin, de unde începe o corespondenţă cu regele Angliei şi cu regele Franţei. La Londra, la Curtea lui Carol al II-lea, trimite pe „colonelul" Nacu, iar la Paris, sau mai curînd la Versailles, la Ludovic al XIV-lea purtătorul scrisorilor sale era spătarul Milescu, cel ce fu mai tîrziu învăţătorul lui Petru cel Mare al Rusiei, cel ce călători în Mongolia şi în China, mîncînd la masă cu împăratul de la soare răsare, cel ce deveni unul din marii geografi ai Europei cu reputaţie mondială.

Din toţi monarhii pe care-i imploră bietul Gheorghe Ştefan, cel mai binevoitor îi fu Ludovic al XIV-lea, care

în diferite rînduri și cu stăruință interveni pentru el la Poartă. E ciudată această corespondență din care rezultă că marele rege al Franței, unul din cei mai puternici monarhi ai lumii, *Le Roi Soleil*, considera pe acest „pauvre prince", cum îl numea De la Haye [60], ca un suveran decăzut, dar totuși ca un suveran, deci un egal de-al lui, un văr. Iată una din scrisorile sale din iulie 1667 :

„Mon cousin, J'ay reçu par les mains du Baron Spatarius [61], cy-devant vostre général, la lettre que vous m'avez escritte, et aussitost J'ai expedié l'ordre au Seigneur de la Haye, mon ambassadeur á la Porte Ottomane, afin qu'il employe efficacement mon nom et mes offices pour votre restablissement de la manière qu'il jugera plus propre pour vous estre utile.

J'ay beaucoup d' estime et d'affection pour vostre personne. Je souhaiterois bien d'estre en estat de pouvoir vous soulager dans vos malheurs que je prie Dieu de faire bientost cesser et de vous prendre, monsieur mon Cousin, en sa sainte et digne garde. Louis".

Intervențiile lui Ludovic al XIV-lea nu fură eficace. De altfel, ambasadorul său puse puțină rîvnă în executarea ordinelor regale. Pe de altă parte, banii trimiși din Berlin la Szczecin se împuținau din an în an, și sănătatea lui Gheorghe Vodă Șerban se împuțina și ea. Suferea de podagră și, poate, și de bătrînețe. Ar fi vrut să plece iar în Rusia, unde-l poftea acum țarul să locuiască „pînă la sfîrșitul zilelor sale, pentru a nu mai trăi printre oameni de altă credință". Boala îl împiedică însă se întreprindă această nouă călătorie. La 28 ianuarie 1668, presimțindu-și sfîrșitul, fostul voievod al Moldovei scrie palatinului din Brandenburg o duioasă scrisoare de mulțumire și de rămas bun, și cîteva zile mai tîrziu își dete acolo, în castelul de pe malul Balticei, obștescul sfîrșit, în brațele credincioasei lui tovarășe a ultimilor ani, Stefana Mihailowa.

Cîteva scrisori anterioare acestui eveniment, ne-o arată pe Stefana într-o lumină favorabilă, femeie deșteaptă, harnică și curajoasă. A îndurat scăderile iubitului ei, boala acestuia și sărăcia, cu resemnare. Însă deznodămîntul fatal o zdrobi, luîndu-i toate puterile. Un apel desperat către Kurfürstul Friederich-Wilhelm ne-o înfățișează ză-

păcită de durere și de grija viitorului ei: „...Vă rog să mă iertați și să mă găsiți demnă de compătimirea, ajutorul și sprijinul vostru, lăsînd să strălucească mila și mărinimia voastră și asupra-mi, sclava voastră prea supusă, acum de toți părăsită". Îi cere mai departe învoirea de-a transporta trupul „soțului " ei în Moldova, sub înalta-i protecție, solicitînd bilete de liberă trecere, pentru a fi sigură de făcătorii de rău. Și iscălește (pe latinește) „a serenității voastre serva prea obligată, Ștefana Mihailowa, rămasă văduvă și *principesă* a preaînalțatului domn al Moldovei".

Dar „văduva de toți părăsită" devine ținta invidiei și a răutății omenești. Grigore Ghica, — cel pe care l-am arătat mai sus învingînd pe Gheorghe Ștefan la Strunga, — după ce ajunsese el însuși domn al Munteniei, era acum mazil la Viena. De acolo începe o campanie de nesfîrșite uneltiri pentru a pune mîna, pe ce brumă de scule și juvaere ar mai fi rămas de pe urma defunctului voievod. Printr-un prieten al său, care se afla la curtea din Berlin (Köln am Spree, cum se spunea pe atunci), el intră în legătură cu marele kurfürst, căutînd a-i dovedi că averea lui Gheorghe Ștefan i se cuvine lui, întrucît el ține de soție pe Maria Sturdza, nepoata lui Gheorghe Ștefan. Iar cît despre pretinsa principesă Stefana Mihailowa, arată curat că „ea pretinde a fi soția principelui, precum nu poate fi în nici într-un chip, întrucît cea dintîi soție este încă în viață, în a cărei casă se afla Stefana ca sclavă, iar în urmă fu răscumpărată".

În timp ce doamna Safta trăia la o moșie în Moldova, iar hatmanul Vasile Ceaurul la Iași, neștiutori de cele ce se petreceau în străinătate, Grigore Vodă Ghica reuși să despoaie pe biata Ștefana de ultimele lucruri, de preț sau fără valoare, rămase moștenire de la cel pe care-l iubise și căruia îi rămăsese credincioasă pînă la moarte.

Electorul n-o putu ajuta decît cu ceva bani de cheltuială și cu pașapoarte, și văduva Ștefana porni cu coșciugul, aproape singură, prin Germania, prin Austria, prin Ungaria, pînă la granița Moldovei, intrînd în țară pe la Ghimeș și mergînd să-și îngroape soțul la mînăstirea ctitorită de el, Cașinul. Prin proasta îngrijire a călugărilor

de acolo, mormîntul acestui bătrîn voievod a dispărut fără urme.

Ştefana rămase puţină vreme în Moldova. Folosindu-se de învoirea ce se dăduse soţului ei de-a pleca în Rusia, merse la Kiew întîi şi pe urmă la Moscova (1669). Tînără şi frumoasă, ea plăcu ţarului Alexei Mihailovici, care, văduv de curînd, se gîndi s-o ia de nevastă şi ar fi putut fi astfel oropsita Ştefana nu numai „doamnă", cum îi plăcea să-şi spuie, dar încă ţarina Rusiei. Proiectul nu se realizează, încît nenorocoasa femeie se retrase amărîtă într-o mînăstire din Moscova, pentru a-şi ispăvi păcatele lumeşti — căci e de bănuit că precum nu fusese „doamna" lui Gheorghe Ştefan, astfel n-a fost numai „logodnica" ţarului.

Capitolul XXII

DOAMNA MARIA GHICA

roina unuia din cele mai apreciate romane de ale lui Mauriciu Jokai, doamna Maria Grigore Ghica este, prin faptul acesta, mai cunoscută și mai populară în Ungaria decît la noi în țară. Ba, aș putea spune că la noi, în afară de specialiști, nimeni nu mai știe cine a fost această zbuciumată doamnă, frumoasă poate, vanitoasă desigur a cărei viață i-a fost dat s-o trăiască în salturi, cînd în măriri și avuție, cînd în scăderi și sărăcie.

Istoria vieții ei nu poate fi tratată independent de furtunoasele evenimente petrecute în țările noastre în a doua jumătate a veacului al XVII-lea, în care a jucat ea însăși un rol, dacă nu preponderent, în tot cazul hotărîtor pentru începutul acelei lupte ce-a ținut în Muntenia vreo 20 de ani, lupta dintre Ghiculești și Cantacuzini, care a luat caracterul nu numai al unei certe de familie, ci a căpătat un mai adînc înțeles istoric și național.

Pentru a înțelege mai bine cele ce vor urma, va trebui să luăm firul povestirii de unde-l lăsasem, de la moartea lui Matei Basarab.

Am arătat în ce împrejurări, la moartea lui Matei Vodă, urmată după o grea boală, Constantin Şerban zis Cîrnul, înlăturînd pe prezumtivul moştenitor Diicul Buicescu, nepotul domnului, luă, cu ajutorul neastîmpăratei gărzi domneşti (seimenii şi dărăbanii), puterea în mînă, încoronîndu-se pe îndată domn al Ţării Româneşti, acolo la Tîrgovişte, şi sărbătorind cu pompă mare înscăunarea lui în faţa cadavrului încă neîngropat al bătrînului voievod.

Diicul Buicescu, care se afla la moşia lui din Romanaţi, la căpătîiul fiului său bolnav, fu dus la Tîrgovişte, însemnat la nas pentru a nu mai putea domni, şi apoi, dîndu-i-se drumul, el fugi cu familia lui în Ardeal, la Gheorghe Rakoczi II. Scurtă vreme după aceea, fata lui se mărită cu Drăghici Cantacuzino, fiul mai mare al vestitului postelnic al Ţării Româneşti.

Astfel ajunse Buicescu cuscrul postelnicului, pe cînd noul domn Constantin Şerban era cumnatul său, fiind fratele Ilincăi Cantacuzino, copii amîndoi de-ai lui Radu Vodă Şerban. Dar postelnicul, care în 1653 avea vreo şaizeci de ani, n-a luat niciodată parte nici pentru cumnatul, nici pentru cuscrul, căci viaţa publică îl dezgustase şi nu mai avea altă dorinţă decît să trăiască departe de zbuciumările lumii, în tihna frumosului său conac de la Filipeşti, Prahova.

Familia Cantacuzino, care se trage din Împăraţii Bizanţului, a intrat în ţară la noi la începutul secolului al XVII-lea. Sătui de binele turcului — bunicul lor Mihai Şaintanoglu fiind sugrumat din porunca padişahului şi tatăl lor Andronic omorît dintr-un capriciu al vizirului patru fraţi Cantacuzineşti, fiii lui Andronic, fugiră din locurile unde altădată stăpîniseră strămoşii lor, găsindu-şi adăpost, unul în Crimeea (Dumitru) şi trei din ei în ţările noastre. Un al cincilea frate, Mihai, rămase singur în Constantinopol. Cît despre cei veniţi la noi, Toma şi Iordache, se stabiliră în Moldova şi a fost deseori vorba de ei, cînd am vorbit de domniile lui Vasile Lupu şi a lui Gheorghe Ştefan. Al treilea, Constantin, şi par-se cel mai mare din toţi, se stabili în Muntenia, unde sosi prin anii 1615, la vîrsta de vreo douăzeci şi cinci de ani. Înălţat repede la rangul de boierie, el ajunse vel postelnic sub

Matei Basarab, care făcu din el omul său de încredere şi-l însură, după cum am văzut cu Elena Basarab, fiica lui Radu Şerban Voievod.

Această domniţă, a cărei viaţă am urmărit-o cînd am vorbit de domnia tatălui ei, se născuse în pribegie, în cetatea Sucevei, la anul 1611, fu dusă acolo, de mică la Viena, unde fu crescută cu o deosebită grijă de mamă-sa doamna Elena, şi dusă apoi, după moartea tatălui ei, în Ţara Românească, în primii ani ai domniei lui Matei Basarab. Ea avea deci pe atunci vreo douăzeci şi doi de ani şi nu-şi cunoştea încă ţara. Matei Vodă, care era văr cu mamă-sa, o mărită îndată cu favoritul său, postelnicul Constantin.

Soţii aceştia Cantacuzino au rămas în istoria noastră lumînate chipuri de oameni de treabă, suflete curate şi firi cinstite. Din căsătoria lor, se născură şase fii şi cinci fete. Toţi unsprezece copii se căsătoriră numai cu membri din familiile cele mai mari şi mai bogate din ţară, astfel încît neamul lor ajunse a fi primus inter pares. Urcîndu-se acum fratele Ilincăi în scaunul Munteniei, era firesc ca vaza Cantacuzineştilor să crească şi mai mult. Însă, după cum am arătat, bătrînul postelnic, înţelept şi prudent, nu-ceru de la cumnatul său nimic, decît să fie lăsat să trăiască în tihnă.

Noul domn era un om ambiţios, energic chiar, însă lipsit de o anumită fineţe, fără care în politică nu o poţi duce departe. Domnia lui se ilustră prin multe nedibăcii. Ajuns în scaun cu ajutorul răsculaţilor seimeni, prima lui grijă fu, o dată confirmat de Poartă, să desfiinţeze acest corp de ostaşi, ceea ce-i pricinui nenumărate încurcături care, punîndu-l rău şi cu armata şi cu boierii şi cu Rakoczi, era să-l coste domnia.

În sfîrşit, cînd voievodul Ardealului împreună cu domnul Moldovei, întreprinse acea nechibzuită acţiune împotriva Poloniei, despre care am vorbit în capitolele precedente, el se împreună cu ei, plecînd să scoată din scaun pe regele Ion Cazimir. Dar grozava înfrîngere ce suferiră aceşti trei voievozi de la sud, costă scaunul a doi dintr-înşii. Poarta, pentru a nu fi bănuită de poloni c-ar fi sprijinit acest război purtat de nişte domni vasali ei, trimise îndată firman de mazilire, atît lui Gheorghe Ştefan cît

și lui Constantin Șerban. Pe Rakoczi nu-l putea mazili, pentru că de ani de zile se luptau cu el și nu-l puteau înfrînge.

Așadar, la începutul anului 1658, Constantin Vodă Șerban își părăsi scaunul din Tîrgoviște, refugiindu-se în Transilvania.

Constantin Șerban fu înlocuit în Muntenia cu un ciudat personaj, despre care se spune c-ar fi fost și mahomedan, Mihnea, care iscălea Mihai și se pretindea fiul lui Radu Vodă Mihnea. Ar fi fost deci Basarab, dar contemporanii îi negau această ilustră filiațiune, zicînd c-ar fi feciorul unui cămătar grec din Constantinopol, Iani Surdul, și că înălțarea lui s-ar fi datorat unui anumit fel puțin demn de-a se purta în viața privată, „căci fiind el frumușel", zice cronica, spun unii să fi fost giuvan lui Chinan Pașa, iar mai vîrtos Validei (mama sultanului) a slujit, că zic unii să-i fi căutat de treabă cîteodată". Miron Costin îl numește „un tiran fantastic, adică bîiguitor în gînduri". Cît despre el însuși, se intitula : Io Mihai Radu, cu mila lui dumnezeu domn al Ungrovlahiei și al părților megieșe *arhiduce*.

De altfel, titlul de arhiduce al Făgărașului și al Almașului îl ceruse el formal de la Poartă, care nu i-l acordase, ceea ce nu l-a împiedicat să-l poarte. Și în tot cazul, bîiguitor în gînduri sau nu, și batjocorit cum a fost și de contemporani și de posteritate, Mihnea Radu avea o marcată personalitate, care l-a făcut să-și piardă tronul după abia un an de domnie. Se entuziasmă deodată de acțiunea comună întreprinsă împotriva turcilor de cei trei principi proscriși : Rakoczi, Gheorghe Ștefan și Constantin Șerban, și se uni, el, domn în scaun numit de Poartă, cu cei ce fuseseră alungați din scaunele lor. Cînd seraskirul turcesc sosi cu o puternică armată în Tîrgoviște, în drumul lui spre Transilvania, unde mergea să zdrobească coaliția foștilor domni, Mihnea Vodă propuse boierilor să omoare pe turc. La vorba această nebună, boierii, înspăimîntați, o rupseră la fugă, iar domnul de frică ca nu cumva ei să-l pîrască turcului, se apucă să-i taie, unul după altul, pe cei mai mari boieri ai țării, printre care și pe Preda Brîncoveanu, bunicul viitorului domn. Pe lista

neagră se afla și postelnicul Cantacuzino cu fiii săi, însă ei prinseră de veste la vreme, și fugiră cu toții la Brașov, de unde apoi se adăpostiră în Moldova, la Gheorghe Ghica Vodă, care-i primi, după cum se va vedea mai jos. Mihnea Vodă, descotorosit de boierii lui, își dădu pe față, la vreme oportună firește, planurile sale, însă coaliția aceasta de mici voievozi împotriva unui imperiu cu care lupta în zadar Europa de trei sute de ani, fu zdrobită, așa încît Mihnea Vodă fu nevoit să treacă și el munții, adăugînd la numărul fugarilor domni încă unul. Tocmai în nordul Ardealului, la Satu Mare, acolo unde se mai vorbește astăzi încă o românească atît de latinească [62], fu primit, găzduit și ospătat de Constantin Șerban. Dar foștii voievozi mîncară și băură cu atît de puțină măsură, încît la unul din aceste ospețe (cam pe la 5 aprilie 1660, zice Gheorghe Șincai) Mihnea Vodă muri deodată, de apoplexie. Cu dînsul se afla și o femeie, pe care voia s-o ia de nevastă, o frumoasă circaziană, care în meleagurile noastre a purtat numele de Domnica, dar pe care o chema de fapt Nedelca. Era poate sora lui Mehmed Gherai, hanul tătarilor, și că era tătară sau cerchează, în tot cazul avea inimă largă, căci abia îl îngropă pe Mihnea Vodă Radu, că și se logodi cu Constantin Șerban. Trecu ușor de la unul la altul, și în scurtă vreme deveni doamnă (postumă) a fugarului Basarab. Acesta își mai încercă norocul în Moldova, ajutat fiind de 40.000 de cazaci, dar, fiind respins, își luă tînăra nevastă și plecă cu ea în Polonia. Au trăit foarte bătrîni. În 1675 îl aflăm, împreună cu alt domn fugar, Petriceicu Vodă al Moldovei, la Rîșcov pe Nistru, în Ucraina, unde pare a se fi stabilit definitiv. În 1681, „cu doamna mea Nedelca" dăruiește lemn din crucea lui Iisus unei mînăstiri ucrainene. Moare, probabil, abia prin 1684 sau 1685.

Aceștia fură, după moartea lui Matei Basarab, domnii care s-au perindat în scaunul din Tîrgoviște, pînă în zilele cînd începe povestirea ce avem de gînd să facem.

În timpul acesta, în Moldova, au fost cele trei domnii ale lui Gheorghe Ștefan, Gheorghe Ghica și Ștefăniță, fiul lui Vasile Lupu, din care cunoaștem două, din capitolele precedente.

Bătrînul fost vornic Gheorghe Ghica, care înlocui pe Gheorghiță Vodă în scaunul Moldovei, a avut, de la început, o viață ca din povești.

El era albanez. Nu român macedonian ca Vasile Lupu, sau grec macedonian cum a fost Duca Vodă. Albanez curat, arnăut din coborîtorii vechilor ilirieni. Era originar din satul Kiupru, de unde, luîndu-și sărăcia de coadă, porni într-o zi, copil, să-și caute un rost în lume. Tovarăș de drum avea pe un pui de turc, care mergea și el în lume — lumea, pentru ei, era Stambulul! Pe drum, cum mergeau amîndoi, creștinul spuse turcului: „Tu ești mahomedan, poți să ajungi om mare, și ce mă faci pe mine atunci?". Iar celălalt îi răspunse: „De mă voi face mare, te fac și pe tine om, bre!".

Ajunși la Stambul, copiii se despărțiră. Turcul a nimerit la un agă, și slujind, așa, din stăpîn în stăpîn, a ajuns pașă, și apoi vizir, marele Vizir Kiupruliu, unul din cei mai vestiți din istoria imperiului otoman.

Și astfel, micul nostru turc ajunse vizir. Iar micul creștin și-a urmat pe de altă parte drumul lui, mai așternut cu spini decît cu trandafiri. Intrat slugă la capuchihaia Moldovei, el părăsi în curînd Constantinopolul pentru a veni la Iași, unde se apucă de negoț. Sub Vasile Lupu, care cu orice prilej își ajuta compatrioții, tînărul albanez fu adus la curte, boierit, însurat, înălțat în grad pînă la vornicie, deci spre măriri.

Mai tîrziu, către sfîrșitul domniei lui — era și Ghica, acum om de vreo cincizeci de ani — Vasile Vodă îl trimise la Poartă, capuchihaie a lui, ajungînd acum cel mai mare acolo unde fusese cel mai mic. Rămase acolo și sub Gheorghe Ștefan Vodă, care apreciindu-i meritele, îl păstra în aceeași funcțiune. Aflîndu-se deci el într-o zi la divanul vizirului, pentru niște treburi ale țării, acesta, întrebînd de numele lui, recunoscu în bătrînul capuchihaie pe fostul său tovarăș de drum. Deci, chemînd pe haznatar îi zise în taină: „Vezi cel bătrîn boier moldovean, să-l aduci la mine că-mi trebuiește". Ridicat de haznatar, Gheorghe Ghica intră la mare grijă „căci nu știa povestea ce este". Însă ridicîndu-se divanul fu dus la vizir, care-l cercetă, cine este, de unde vine, ce-a făcut pînă

acum. Apoi, văzînd că nu se înşelase, îl întrebă : „Mă cunoşti tu pe mine, au ba ? !". Iar Ghica răspunse că ştie doar numai că este marele vizir şi mai mult nimic. Kiuprulîu îi spuse : „Ţii minte ce-am vorbit cînd veneam amîndoi pe cale ? De-ai uitat tu, dar eu n-am uitat. Şi iată te voi face domn în Moldova". Ghica, om foarte de treabă şi fără poftă de nemărginite măriri, sărută mîna vizirului, şi-l rugă pentru stăpînul său să-l lase să fie domn, să nu-l mazilească. Iar vizirul a răspuns : „Acum deodată îl las să fie, iar mai pe urmă cuvîntul meu jos nu-l voi lăsa, ci te voi face pre tine !".

Şi l-a făcut pre el. L-a făcut atunci cînd, după dezastrul din Polonia al voievozilor noştri coalizaţi, Poarta mazili pe Constantin Şerban şi pe Gheorghe Ştefan. Dar s-ar fi aşteptat moldovenii la orice alt domn, afară de bătrînul vornic, pe care de altfel îl primiră bucuroşi, ca bun român ce se făcuse albanezul în scurgerea anilor.

Aceasta era în 1658. Întors în Moldova cu titlurile domneşti, Ghica Vodă, care era să devie tulpina unui numeros neam de domni români, îşi asocie la domnie pe tînărul său fiu Grigore. Era însurat cu Ecaterina, probabil o greacă din neamul Vlasto. Dar aceasta trăia mai mult la Constantinopol. Acum feciorul lor, Grigore, era el un tînăr însurăţel, a cărui nevastă putea, neavînd soacră în ţară şi fiindu-i soţul coasociat la domnie, să-şi zică doamnă, doamna Maria Ghica.

Căsătoria aceasta, care — dădu multă vază Mariei, deoarece făcu dintr-însa o doamnă, fusese totuşi la început mai mult în avantajul lui Grigore decît al Mariei, fiindcă el era fiul unui vrednic străin, fără legături cu boierii ţării, iar ea era dintr-un vechi neam moldovenesc, înrudită şi prin mamă-sa cu toată floarea boierimii.

Tatăl ei era vel vistiernicul Mateiaş Sturza, fiul lui Dumitru, mare vistier şi el. Iar mama ei era sora lui Gheorghe Ştefan Vodă, o Ceaurească, sau poate sora doamnei Safta, o Bouleasă. În tot cazul Gheorghe Ştefan şi doamna Safta, neavînd copii, îşi luară nepoata la ei, pe Maria Sturza, o crescură în casa lor, o ţinură pe urmă la curtea domnească şi prin anii 1656 sau 57 o măritară cu Grigore Ghica, fiul bătrînului capuchihaie de la Poartă.

Cînd deci, în aprilie 1658, cu o săptămînă înainte de paşti, sosi noul voievod la Iaşi, doamna Maria avu desigur bucuria de a-şi vedea socrul domn, însă avu durerea de a vedea pe unchiul care o crescuse apucînd calea pribegiei. Pusă cum era între ciocan şi nicovală, ea avu, în curînd, o şi mai mare neplăcere, care trebuie să o fi tulburat mult. Gheorghe Ştefan năvăli în ţară pentru a scoate din domnie pe Ghica, iar acesta trimise împotrivă-i pe fiul său Grigore, care era deci silit acum, să lupte în contra unchiului şi binefăcătorului nevestei lui. Învins la Strunga, bătrînul Vodă Gheorghiţă fugi din ţară, apucîndu-se să colinde străinătăţile, pînă tîrziu, cînd, în sărăcie, îşi dete duhul tocmai pe malul Mării Baltice la Szczecin. Am văzut în capitolul precedent, cum în clipa aceea Grigore şi Maria Ghica, care se aflau la Viena, îşi amintiră deodată că erau nepoţii mortului „principe", reclamînd cu insistenţă sculele rămase pe urma nenorocitului domn.

Domnia lui Gheorghe Ghica în Moldova ţinu abia un an. Însă, pentru povestirea ce va urma, se întîmplă în acest scurt răstimp un eveniment foarte important, anume refugiul în Moldova al familiei postelnicului Cantacuzino.

Am arătat mai sus cauzele acestei pribegii. Constantin Cantacuzino venise la Iaşi împreună cu soţia lui, jupîneasa Ilinca, cu toţi fiii săi, precum şi cu unele din fete şi gineri. În capitala Moldovei trăiau încă pe atunci fraţii postelnicului Toma şi Iordachi, cărora cîţiva ani mai înainte fratele lor mai mare le scăpase viaţa. Drept mulţumire, ei nu numai că-şi primiră familia cu bucurie, dar o introduseră la curte, făcînd pe Ghica Vodă şi pe fiul său s-o cinstească cum i se cuvenea. Cu încetul, legăturile dintre Ghiculeşti şi Cantacuzini se transformară în cordiale şi prietenoase, bătrînul voievod prinzînd o deosebită stimă pentru bătrînul postelnic, iar fiul său Grigore legîndu-se cu Drăghici de-o prietenie, care părea că nimic în lume n-ar mai putea-o dezlega. Spre confirmarea acestor simţăminte ce purta Grigore Ghica lui Drăghici Cantacuzino, el crezu de datoria lui să-i dea şi un zapis la mînă, nu ştim dacă din pricină că nu avea el însuşi încredere în statornicia sentimentelor sale, sau poate fiindcă ar fi

fost obiceiul pe atunci ca prieteniile să se lege prin zapise. În tot cazul, iată ce-i scria el : „Noi, Grigore Ghica Vodă, fiul lui Gheorghe Vodă, dat-am această a noastră carte credinciosului dumnealui spătarul Drăghici Cantacuzino, căruia întîmplîndu-se de a pribegit și pentru scăparea lui a venit în țară... am poftit a-l trage la noi, adeverindu-i prin această scrisoare ca să fiu și eu cu inima curată, și de se va întîmpla vremea de a ne despărți cu trupul, iar cu sufletul și cu credința să fim nedespărțiți unul de altul".

Aceasta ar fi, ca să zicem așa, actul întîi din drama ce va urma.

Pîrîle lui Mihnea Vodă, domnul Munteniei, împotriva boierilor fugari, pe care de necaz că nu-i putuse omorî îi tot ponegrea la Poartă, făcură ca aceasta într-o zi să trimeată doi capugii la Iași pentru a ridica pe Cantacuzino și a-l duce la împărăție să se dezvinovățească. Acolo îl așteptau boierii lui Mihnea cu minciuna în gură și cu pungile de aur care fac de obicei din minciună adevăr ; însă, spune N. Iorga : „Postelnicul Constantin era el însuși prea bogat și prea meșter prin istețimea și lunga lui experiență de douăzeci de ani sub Matei Vodă ca să poată fi învins. El birui la judecata vizirului". Între timp de altfel pîrîle lui Mihnea Vodă se adeveriră cu atît mai neadevărate, cu cît el păși hotărît și pe față împotriva Porții, dîndu-se de partea lui Rakoczi. Fuga lui în Ardeal lăsă scaunul Munteniei neocupat, iar vizirul, din îndemnul postelnicului cu care se împrietenise acum, îl dădu lui Gheorghe Ghica, care timp de cîteva luni a fost deci domnul ambelor principate. În vara anului 1660, Ștefăniță, fiul lui Vasile Lupu, fu numit domn al Moldovei, iar Gheorghe Ghica rămase în Muntenia, unde se întoarse în sfîrșit și Cantacuzino cu toată familia lui.

Precipitarea tuturor acestor evenimente și necontenitele tulburări din țările noastre păreau a fi luat în chipul acesta sfîrșit. Însă era numai o părere. Marele vizir Kiupruliu [63] socoti că singurul mijloc de a pune capăt neîncetatei fierberi din meleagurile noastre și marcatei înclinări a domnilor români către împărățiile creștine, era

transformraea Moldovei și a Munteniei în pașalîcuri. Cum pe de altă parte Țara Românească era bîntuită de foamete și de ciumă, Kiupruliu găsi acest prilej nimerit și, pretextînd că populația este nemulțumită de domnul ei, trimise pe Mustafa Pașa din Silistra să ridice pe Ghica Vodă din scaun și să-l ducă în fiare la Constantinopol. Astfel se isprăvea, după vreo jumătate de veac, prietenia puiului de turc cu puiul de creștin.

Postelnicul Cantacuzino părăsi și el Tîrgoviștea, întovărășind pe domnul său la Stambul, căci îi purta de grijă, pare-se. Cît despre Grigore Ghica, el se afla cu doamna Maria la Adrianopol, unde tată-său îl trimisese capuchihaie al lui la împărăție. Împărtășind soarta lui tată-său, care fu aruncat la închisoare, el fu reținut dacă nu închis, în tot cazul zălog, la Odrii (Adrianopol). Om energic și isteț, departe de a se înfricoșa, Grigore Ghica făcea dimpotrivă planuri de domnie. Tatăl său fiind mazilit, de ce n-ar ajunge el domn? Și se apucă să scrie o foarte lungă scrisoare postelnicului Constantin, „nenea" cum îi zicea, știindu-l pe acesta acum în grațiile marelui vizir. Într-un fel subțire, pentru a nu-l jigni, îi aminti găzduirea ce i-o dăduse la Iași, banii pe care îi împrumutase (și pe care, în parte, îi ierta), prietenia care-l lega cu fiul acestuia, Drăghici și respectul pe care-l purta lui însuși, terminînd toată această pologhie cu rugămintea să se puie postelnicul în patru pentru a obține domnia Țării Românești pentru el. Iată un crîmpei din această scrisoare :

„Dumneata postelnice, mult îmi era dor de dumneata să te văd, și nu lăsă dumnezeu să fi venit ca să vorbim două, trei cuvinte împreună. Ce voi face? De cînd te-ai dus dumneata de la mine am rămas surd și mut și făr' de om... Eu din cuvîntul dumitale nu voi ieși, nici de la mine să aștepți învățătură, că eu las asupra dumitale toate lucrurile, cum vei socoti, așa să faci. Numai scoate-mă din gura neprietenilor. Foarte să-ți pui poalele în brîu și să te nevoiești pentru mine și pentru dumneata, că noi amîndoi una sîntem".

Iar postelnicul foarte își puse poalele în brîu și se nevoi pentru tînărul Grigore, de-i căpătă domnia Țării Românești.

Acestui bătrîn înțelept am datorit noi românii faptul că, acum vreo trei sute de ani, n-au făcut turcii din țările noastre pașalîcuri. S-a căznit Constantin, cu toată elocvența lui, pentru a convinge pe vizir că mai rău de-o sută de ori ar fi, pentru turci, nu pentru noi, dacă ar face din țările noastre raiale, în loc de-a ține pe români, aici la Dunăre, ca un tampon între semilună și cruce. Convins de argumentele postelnicului, Kiupruliu renunță la planul său, și întrebă scurt pe postelnic : „Pe cine să pun domn în Tîrgoviște ?“ Iar răspunsul ce-ar fi dat oricare altul, și pe care desigur îl aștepta și vizirul, ar fi fost : „Pe mine !“ Însă bătrînul înțelept răspunse : „Pe Grigore, feciorul lui Ghica Vodă !“

Astfel ajunse Grigore Ghica domn și soția lui Maria, doamnă.

În schimb, Cantacuzino ceru de la noul său stăpîn o singură favoare, pe care o mai ceruse cu șapte ani mai înainte de la cumnatul său Constantin Vodă Șerban, anume aceea de a fi lăsat în pace. Nu boierie, nu treabă, nu nimic — odihnă pentru bătrînețele sale. Iar Grigore Vodă — Gligorașcu, cum se numea el însuși — îi dete o carte la mînă, prin care-i făgăduia : „Să nu am a amesteca pe dumneata la luatul banilor, și nici la chezășii... Și nici o bîntuială să nu aibă de la domnia mea, ci să aibă a se răpoza la casa lui, ca o slugă bătrînă a noastră și a țării... și nici să cred cuvintele cuivași, de ar pîrî ce-ar pîrî, că domnia mea mă odihnesc în credința lui. Iar de mă voi lepăda și voi călca aceasta ce scriu mai sus, dumnezeu și pe mine să mă lepede și să mă calce într-această lume și în lumea ce va să fie. Și pentru credință am întărit cu iscălitura și cu pecetea mea. Anul 1660“.

În octombrie 1660, erau cu toții în țară, Grigorașcu Vodă și doamna Maria, instalați în vechea curte domnească din București, iar postelnicul Cantacuzino și bătrîna lui domniță Ilinca, la Filipeștii Prahovei, în frumoasa lor casă care minunase cîndva pe Paul din Alep, și din care au rămas astăzi abia cîteva bolți de pivniță.

Trei ani se trecură, mai mult sau mai puțin liniștiți. Pace din toate părțile și belșug în țară. Legăturile dintre Ghiculești și Cantacuzini rămaseră cordiale, fiii mai mari ai postelnicului își îndeplineau boieriile la curte, Drăghici fiind pe atunci (1660—1665) mare paharnic și Șerban logofăt al doilea. Grigorașcu Vodă, al cărui tată fusese slobozit din închisoare însă rămăsese la Stambul, urma să arate postelnicului aceeași dragoste de fiu, aceeași supunere și ascultare a sfaturilor sale, iar doamna Maria, care-i spunea jupînesei Ilinca „mamă", petrecea deseori, cu săptămînile, la Filipeștii de Pădure. De fapt, bătrînul postelnic, care nu se amesteca în nici o treabă a Divanului, era totuși cel care, în linii generale, ducea politica țării, deoarece sfatul lui era precumpănitor.

În vara anului 1663, această viață de patriarhal „dolce farniente" se schimbă, brusc la înfățișare. Pricina erau tulburările din Ardeal, care de la moartea lui Rakoczi (1660), era frămîntat de ambițiile a doi potrivnici pretendenți, Kemeny susținut de nemți și Apafi, omul turcilor. Lupta dintre împărat și sultan pentru cucerirea acestui Ardeal, ținea de mai bine de o sută de ani.

Voievodului numit de turci i se opunea regulat prințul susținut de germani. Adunînd oaste puternică, vizirul și-o primise împotriva lui Kemeny pentru a sfîrși o dată cu necontenitele hărțuieli dintre cei doi rivali. Grigore Ghica domnul Munteniei și Istrati Dabija al Moldovei, primiră poruncă să-și strîngă și ei ce brumă de armată o fi avînd și să pornească în Transilvania unde urma să se unească cu armatele imperiale otomane.

Pornind la război, Grigorașcu Vodă lăsă pe doamna Maria să vadă de trebile țării — înlocuitoarea lui, regentă. Sfetnici pe lîngă ea, caimacani, numi pe doi oameni de încredere de ai lui, pe vistiernicul Stroia Leurdeanu și pe cămărașul Dumitrașcu Cantacuzino, nepotul postelnicului.

De ce, cum, din care anume necunoscute ale ecuației vieții a urmat ce a urmat, nici astăzi nu s-a lămurit. Stroe și Dumitrașcu își întinseră mîna pentru a pierde pe postelnicul Cantacuzino.

Urziră un complot, în care atraseră numai ambiţioşi, pe Gheorghe Băleanu, pe Constantin Vărzaru (fiul armaşului Radu de sub Matei Basarab), pe alţii care rămăseseră în Bucureşti, precum şi pe unii care erau cu vodă la oaste, ca pe Pîrvu Vlădescu, căci aveau şi acolo nevoie de „atmosfera" ce trebuia creată. Iar complotul n-ar fi putut avea sorţi de izbîndă, cîtă vreme doamna Maria — regenta — s-ar fi împotrivit. Aci s-a arătat iscusimea lui Stroe Leordeanul, capul complotului, şi aici zace taina întregii afaceri, cum de-a putut această femeie, care cunoştea firea postelnicului mai bine decît oricare altul, care zicea Ilincăi „mamă" şi fiilor ei „fraţi", cum a putut ea, şi de ce, să se dea de partea ponegritorilor împotriva celui ponegrit. „Vreo daraveră de rochii sau de cercei", zise N. Iorga. Nu se omoară un om pentru o pereche de cercei — cînd eşti doamnă.

Bănuiala noastră se îndreaptă spre cu totul alt simţămînt care zace mai adînc în firea omului decît vanitatea podoabei : dragostea. Vreun simţămînt de iubire jignită pentru unul din fiii postelnicului cerea răzbunare, sau poate vreo legătură cu unul din conspiratori impuse celei din fire mai slabă voinţa celui mai tare. Firește, aceste sînt simple bănuieli, dar trebuiesc formulate pentru a tălmăci fapta doamnei Maria.

Tot atît de neexplicabilă este purtarea lui Dumitraşcu Cantacuzino, fiul acelui Mihai care a trăit şi a murit în Stambul. Adus de tînăr de către unchiul său în Muntenia, Dumitraşcu a fost crescut, hrănit, boierit de bătrînul postelnic. Ce l-a împins să-şi răzbune de aceste binefaceri ?

Mai uşor de înţeles e purtarea celui care a născocit toată drăceasca conspiraţie, vistiernicul Stroe Leordeanul. Omul acesta, din Leordenii Argeşului, se însurase cu Visa din Goleşti şi dădu naştere neamului Golescu. Unul din fiii săi, Istrati, se însură cu Elena, fata lui Nicolae Vodă Pătraşcu şi a domniţei Ancuţa, sora Ilincăi Cantacuzino. Istrati Golescu venea deci văr primar, prin nevastă-sa, cu fiii postelnicului. În curînd o nouă încuscrire îl legă şi mai strîns pe vistiernicul Leordeanul de postelnicul Cantacuzino.

Fata lui, Maria, se mărită cu al doilea fiu al acestuia, Şerban, cel care mai tîrziu va fi domn. În 1663 căsătoria aceasta era desfăcută, Şerban reînsurîndu-se cu o altă Marie, fata boierului de origine bulgărească (din Nicopole) Ghencea Rustea.[64] Aici trebuie căutată originea dușmăniei lui Stroe împotriva Cantacuzinilor, o răzbunare pentru fata părăsită. E cea mai firească și mai omenească din toate tălmăcirile ce s-au dat asupra acestei neîmpăcate uri a bătrînului vistiernic. La acesta mai trebuiește adăugată și cauza arătată de Xenopl și de N. Iorga, cauza atribuită în comun lui Stroe Leordeanul și cămărașului Dumitrescu, poate și celorlalți conspiratori, anume aceea că în lipsa domnului din țară, boierii rămași s-o cirmuiască ar fi fost împiedicați de postelnic s-o jefuiască. Firește, o atare faptă este și ea susceptibilă de-a deștepta ura.

Deși tustrei fiii mai mari ai postelnicului, Drăghici, Şerban și Constantin, se aflau la oaste pe lîngă domnul lor în Ardeal, totuși, Pîrvu Vlădescu, prietenul lui Leordeanul, nu se sfii, în fața lor, să pîrască pe bătrînul tată al acestora, că umblă, în lipsa lui vodă din țară, să-i sufle domnia. Această calomnie fu confirmată lui Ghica prin scrisori sosite din București, de la caimacanii lui. Iar dacă Grigoraşcu Vodă ar mai fi putut, poate, să se îndoiască de spusele acestea nebune, apoi ce mai putea el zice, cînd însăși doamna lui îi scrisese că postelnicul adună pîri împotrivă-i, că oprea țara de-a plăti dările și că ea însăși nu este ținută în seamă, „că este batjocorită de acest trufaș supus !“.

La toate aceste, ar fi putut totuși Grigore Vodă întîmpina ceva. Anume că postelnicul, cu trei ani mai înainte, putea lua pentru el domnia pe care i-o dăduse lui, și era deci puțin probabil să se fi răzgîndit acum. Și ar mai fi putut întîmpina că el, Grigore Vodă, cu mîna lui scrisese postelnicului vorbele acestea : „nici voi crede cuvintele cuivași, de-ar pîrî ce-ar pîrî, căci domnia mea mă odihnesc în credința dumitale“.

Dar Grigoraşcu Vodă pe toate le uită, și vorbele acestea, și recunoștința ce-i datora, și repetatele jurăminte,

și prietenia cu Drăghici, ticluită prin zapis. Fiindcă, mai întîi, nimic nu se furișează mai ușor în sufletul omului decît îndoiala născută din bîrfeli. Al doilea, fiindcă Vodă Grigore Ghica era un om (spune N. Iorga) „care înfățișa în figura lui chinuită de păreri de rău, în ochii lui tulburi de gînduri și de fapte rele, ca și în sufletu-i de necredință, pentru care a trăda, a minți, a înșela, era o trebuință". Și, în sfîrșit, al treilea — precumpănitor motiv după părerea mea — fiindcă turcii fiind învinși în Ardeal, Grigore Vodă se întoarse în iarnă la București cu frica în spinare, ca nu cumva această neizbîndă să fie pusă de vizir pe socoteala domnilor români, și, drept răzbunare, să urmeze mazilirea, dacă nu chiar moartea.[65]

Aflîndu-se într-o atare stare sufletească, vorbele de bîrfeală mai ușor pătrunseră în inimă. Cînd îl văzu întîi pe bătrînul postelnic, venit la Craiova întru întîmpinarea lui Vodă Grigore „i-au arătat un chip foarte posomorît, vorbindu-i cam alăturea cu calea", învinuindu-i fiii că sînt „răi și vicleni".

Atît deocamdată. Însă a doua zi, aflîndu-se poate și de sfetnicii lui, îi răcni în obraz : „Oh ! bătrîn de cîne, ce-ai făcut împotriva mea ?". Vorbe auzite de un ungur ce era de față, pe care le transcrise în cronica lui, *pe românește*.

Postelnicul, care avea cugetul curat, îi răspunse liniștit că nu făcuse nimic, că de s-ar spune ce s-ar spune, toate numai vorbe sînt și domnul să nu se încreadă în ele.

Atunci chemă vodă pe fiii postelnicului, cari, sub paza vătafului de aprozi, fuseseră aduși de la oaste în fiare, poruncind să vie și boierii acei, cari , acolo în Ardeal, pîrîse pe Cantacuzini. Și se începu un simulatru de judecată. Unul din pîrîtori, Alexandru, feciorul Gheormii Banul, spuse : „Așa, doamne, ne-au zis, să mergem să te pîrîm la vizir, și să puie pe Șerban logofătul domn !" Iar Mareș Băjescu, care mai tîrziu se încuscri cu Drăghici Cantacuzino „fiind mai obraznic și mai îndrăzneț", răspunde : „Doamne, acest Alexandru, în zilele Mihnei Vodă, pre gura lui multă boierime s-a omorît, nefiind vinovat nimic ; ci de-l vei asculta măria ta, fă din noi ce vei vrea și vei da seama înaintea lui dumnezeu, iar noi nu sîntem vinovați !".

Această sumară judecată se isprăvi prin însemnarea la nas a lui Şerban Cantacuzino, pentru a-l pune în neputinţă de-a domni, copilăresc procedeu, care n-a împiedicat niciodată pe nici un însemnat să domnească — nici pe Şerban, a cărui poftă de-a domni se născu de altfel mult mai tîrziu.

A doua zi după această întîmplare, toată lumea părăsi Craiova. Domnul şi curtea lui se întoarseră în scaun la Bucureşti, iar postelnicul Cantacuzino, luîndu-şi fiii, porni la moşia lui, Filipeşti, fără ca să bănuiască măcar că toată această pricină ar mai putea avea vreo urmare. El ar fi putut fugi, evident, în Moldova sau în Ardeal. Însă era prea tare de nevinovăţia lui pentru a lua calea pribegiei. Cel mult dacă, după tăierea nasului lui Şerban, s-ar mai fi aşteptat să fie nevoit să-şi deschidă cămara cu bani, pentru a răscumpăra o vină ce n-avea.

Dar lucrurile fură altfel.

În Bucureşti, Stroe Leordeanul stătu de capul domnului să ia măsuri mai energice. „Chiar dacă, zicea el, ar fi postelnicul nevinovat, deşi e dovedit că este, o dată că s-a pornit măria ta să-i zică «cîne bătrîn» în faţa tuturor boierilor, apoi, repede, trebuie să-i curme şi viaţa, altfel o s-o curme el pe-a mărici tale".

Şi aici, din nou, intervine enigmatica purtare a doamnei Maria care măcar atunci ar fi putut răcni soţului ei în faţă că nimic nu e adevărat din cîte se puseseră la cale. Dar ea, sau l-a învinuit din nou, sau, în cazul cel mai bun, a păstrat o vinovată tăcere. Şi atunci, ce era scris să fie, fu.

În noaptea de vineri spre sîmbătă, 20 decembrie, de Sf. Ignat, — iarnă grea, zăpadă, ger — sosiră la Filipeştii Prahovei dărăbanii lui Ghica şi ridicară din aşternut pe postelnicul Constantin, care şi-o fi închipuit, bătrînul, că-l cheamă vodă la curte pentru vreo dezvinovăţire. Însă pe la jumătate de cale între Ploieşti şi Bucureşti, rădvanul întoarse la stînga, în mijloc de codru, pe un drum aproape nebătut, şi un sfert de ceas mai tîrziu se opri la malul bălţii Snagovului, în faţa Ostrovului în care zăcea în noapte bătrîna mînăstire a lui Vlad Vodă Basarab.

Amintirea multor grozăvii, a multor crime și neispășite păcate apasă pe acel lăcaș pe care cu altfel de gînduri, mai cucernice, l-o fi ridicat acolo Vlad Dracul [66], fiul lui Mircea cel Bătrîn, cu două veacuri și jumătate mai înainte. Astăzi, n-a rămas din acea mînăstire decît biserica ruinată din mijlocul insulei, clopotnița și cîteva șanțuri, care arată locul unde erau chiliile și zidurile dimprejur. Astăzi, Snagovul a devenit un loc de petrecere al bucureștenilor, cu „strand", cu bărci cu motor, cu restaurante și muzici. Dar altădată, (a fost acum o sută de ani și închisoare), altădată era o tăcută mînăstire într-o insulă părăsită.

Oprit la mal, fostul mare postelnic fu dat jos din rădvan, urcat în barcă și dus la mînăstire. Se crapă de zi. În biserică, călugării aprindeau lumînările, preotul își punea odăjdiile — slujba începu. În genunchi în fața icoanelor, Constantin Cantacuzino asculta evanghelia. Și în această reculegere nu s-o fi gîndit el numai la dumnezeu, s-o fi gîndit la oameni, la ce înseamnă prietenia și binefacerea și recunoștința și ingratitudinea, s-o fi gîndit că turc sau creștin, omul e om, și că în zadar părăsise el malurile Bosforului pentru a veni în plaiurile Carpaților unde își închinase viața lui curată dreptății și bunătății, căci din nepătrunsele taine ale veșniciei era scris că trebuia el, ca tată-său, ca bunicu-său, să moară asasinat de mîna neprietenilor. Bătrîn cum era, șaptezeci de ani, nu-i era de viață, ci de murdăria ei.

La ora cinci după prînz fu dus în fața trapezei mînăstirii [67], legat de un stîlp și sugrumat.

Dăngănitul de clopote trecu peste apele lacului și se pierdu în frunzișul codrului Vlăsiei.

De la București la Snagov sînt, dacă e calul bun, două ceasuri de drum. Pe la șapte seara știa deci capitala că vel postelnicul Constantin Cantacuzino fusese omorît din porunca lui Grigoraș Vodă Ghica.

La curtea domnească, zarvă mare. Boierii fură chemați la Divan și mitropolitul țării adus în toată graba în cămara domnului.

Se deşteptase, deodată, vodă, din beţia parcă în care căzuse, şi-n faţa boierilor şi a ţării, începu să se vaiete că „fără ştirea lui a fost omorît postelnicul". Apoi, trecînd în iatac, îngenunchie în faţa icoanelor şi spovedindu-se mitropolitului Ştefan, „la mare căinţă căzu pentru moartea postelnicului, căci cunoscu pe vînzătorii aceia că nu pentru alta fu a lor vînzare, fără numai ca să poată jăcui ţara şi pre dînsul a-l fura".

Porunci atunci ca trupul lui Cantacuzino să fie predat familiei, care îl ridică din Snagov şi-l duse la moşia jupînesei Ilinca, Mărgineni, lîngă Filipeşti, unde fu îngropat cu mare cinste, jurînd fiii pe cosciugul tatălui lor, că omorul acesta nu va rămîne nerăzbunat. Căci, spunea însuşi mitropolitul : „Sfînta scriptură zice că sîngele nevinovat neîncetat strigă înaintea lui dumnezeu !"

Dar, cu trei ani mai înainte scrisese doar Grigoraşcu Vodă lui „nenea" : „de mă voi lepăda şi de voi călca aceasta se scriu, dumnezeu şi pe mine să mă lepede şi să mă calce".

În primăvara anului următor (1664), se redeschise focul în Ardeal pentru vechea pricină dintre nemţi şi turci. Domnul Moldovei şi domnul Munteniei porniră, ca în vara dinainte, să lupte pentru semilună împotriva crucii ; iar Ghica Vodă se dete din nou de partea nemţilor, dar atît de făţiş, pricinuind turcilor prin fapta aceasta, o înfrîngere atît de mare (la Leva), încît, după terminarea războiului, el nici nu mai îndrăzni să dea ochii cu vizirul. Fugi, peste graniţa Moldovei, în Polonia, dînd de ştire nevestei lui să băjenească şi ea, cît mai în pripă, în Transilvania, unde va fi primită şi găzduită de principele Apafi, prietenul lor.

Şi acum începea dar şi pentru doamnă răsplata nelegiuirii sale. Dinaintea istoriei doamna Maria n-a fost martiră, cum ne-a înfăţişat-o Jokai ; a fost o păcătoasă.

Mai întîi, în octombrie a aceluiaşi an, îi muri băiatul, singurul copil ce avusese pînă atunci. Şi cum murise, mititelul, în chinurile unei epilepsii, — sărea şi necheza ca un cal — zicea poporul că e mînia lui dumnezeu, care răzbuna moartea postelnicului. Iar curînd după aceea, abia îşi îngropase odrasla în biserica lui Mihai Vodă,

că iată îi vine știre de la soțul ei să fugă cît mai grabnic din țară pentru a nu încăpea în mîna turcilor.

„La 2 noiembrie 1664, doamna Maria cu oamenii casei sale" trecea prin strîmtoarea Branului; în Ardeal, rămînînd la Zărnești, în țara Bîrsei, oaspetele lui Apafi, care-i trimise și cîțiva soldați s-o păzească. Puțină vreme mai tîrziu, ea fu ridicată de acolo și dusă la Racoșul de Jos, unde, dîndu-se drumul ostașilor, rămase doamna singură cu cîteva femei într-o frumoasă locuință ce i se puseso la dispoziție.

La sfîrșitul lui noiembrie, ea născu acolo, la Racoș, un fiu, căruia îi dete numele de Matei. La auzul acestei vești, Grigore Vodă, din Polonia unde se afla, fu apucat de mare neastîmpăr, făcînd tot ce-i sta în putință pentru a merge să-și vadă soția și copilul. Însă lucrul acesta nu-i fu îngăduit. Apafi nu putea să-l lase să pătrundă în Ardeal, fiindcă, conform tratatului de pace încheiat de curînd între împărat și sultan, ar fi trebuit în cazul acesta să puie imediat mîna pe el, și să-l trimită, legat, la Stambul. Grigore Vodă vru să încerce să se strecoare nevăzut, prin marginile țării, pînă la Racoș, însă chiar oamenii lui îl sfătuiră să nu facă lucrul acesta, căci era Transilvania încă plină de turci. De altfel, Apafi îi trimise a doua oară răspuns că era în interesul său să nu cugete măcar a veni la soția lui, căci abia pe aceasta dacă o putea ține în țară, ea fiind reclamată cu insistență de către Poartă.

În adevăr, în preajma crăciunului, — exact un an după omorul lui Cantacuzino — veni la Apafi poruncă de la Poartă să predea unui capugiu pe doamna Maria, împreună cu comorile ei, trimițînd-o fără răgaz la Stambul. Marele vizir asigura de altfel pe voievodul Transilvaniei că nu i se va face doamnei nici un rău, că va fi dată în grija socrului său Gheorghe Ghica, care mai trăia, bătrîn, la Constantinopol, și că singurul lucru care voiau turcii de la ea, era să afle cîtă avere au scos din țară Vodă Grigore și boierii pribegi. Ba mai mult decît atît, vizirul felicita pe Apafi pentru omenia sa „de-a fi primit în țară o sărmană femeie fără sprijin".

Însă nici Apafi, nici doamna nu se încrezură în vorbele turcilor. Ea arătă „jurînd cu suflet curat în fața episcopului român și a solului turc“ că venise în Ardeal cu 4 000 de poli imperiali, din care jumătate se cheltuise cu traiul ei de toate zilele. De altfel, doamna fiind lehuză și alăptîndu-și copilul, Apafi, cu mii de scuze, refuză s-o predea. Capugiul se întoarse singur la Stambul, însă în Ianuarie 1665 era din nou în Ardeal, cu ordin să fie trimisă doamna la Belgrad.

Înnebunită de spaimă doamna Maria începuse să se roage de toată lumea să nu fie predată turcului, ceea ce ar echivala cu o condamnare la moarte. Puse pe Mihai Teleki, atotputernicul cancelar, ba chiar și pe Ion Rothal, căpitanul de Satu Mare, să stăruie pe lîngă principele Ardealului să-i fie milă de soarta ei. Dar stăruințele nu erau necesare, căci Apafi, cu riscul de a-și atrage ura vizirului, n-avea nici un gînd să calce dreptul de ospitalitate ce acordase doamnei lui Ghica. Străduințele sale de a o păstra în Ardeal fură rău interpretate de unguri care șopteau că voievodului lor îi pasă mai mult de „comoarele“ doamnei decît de soarta ei. Calomnia aceasta o respinse Apafi cu energie, spunînd că el „n-a văzut o lescaie de la doamna“ și dacă se străduiește de-a o ține în țară e pentru că astfel îi dictează lui conștiința și datoria.

Doamna Maria scrise însuși pașei din Belgrad, rugîndu-l să „privească soarta ei tristă“ și s-o lase să rămîie în Ardeal. În martie viitor veni în sfîrșit poruncă de la Poartă că doamna poate rămîne, dacă însă va preda sultanului odoarele soțului ei.

Se zice că extrădarea aceasta fusese cerută cu atîta insistență, nu atît din cauza comorilor, cît din pricina „frumuseței doamnei“. În corespondența diplomatică a vremii se strecurase știrea că dragomanul Porții, vestitul Panaiotachi, voia să aibă pe doamna Maria la Constantinopol pentru a și-o lua de soție, ceea ce nu poate fi adevărat, deoarece el era însurat. Panaiot Nicusios cunoștea pe Maria Ghica de cînd aceasta fusese cu soțul ei la Stambul, cînd el era capuchihaie acolo. Dacă

în adevăr dorea dragomanul s-o atragă acum pe lîngă dînsul apoi alte or fi fost gîndurile lui, mai vinovate decît acele de a vrea s-o ia de soție. De altfel, că doamna Maria plăcea dragomanului e un lucru sigur, deoarece vedem pe Grigorașcu Vodă îngrijorat la culme de cererea aceasta ce se făcea de a-i porni nevasta la Constantinopol. El interveni pe lîngă împăratul Leopold s-o ducă la Viena, ceea ce împăratul refuză, temîndu-se ca turcii să nu cumva să privească o atare faptă ca o rupere a tratatului de pace. Grigorașcu, mîhnit, se stabili în Polonia, deocamdată la Scepuzia, moșia contelui Lubomirski, de unde trimitea regulat scrisori nevestei, precum și mulțumiri lui Apafi și lui Rothal pentru felul cum îngrijeau ei de iubita lui doamnă.

Dar cu atare platonică corespondență nu se putea mulțumi Grigore Vodă. Într-o bună zi, în martie 1665, el părăsi pe prietenul său Lubomirski și sosi pe neașteptate la Viena, rămînînd incognito într-o mahala afară din oraș, cu treizeci de oameni care-i compuneau „casa". A doua zi, ceru audiență la împărat, însă nu fu primit. Repetînd cererile de mai multe ori, întotdeauna în zadar, el începu să urmărească, cu o rară energie, pe împărat în deplasările sale, și izbuti în sfîrșit, pe cînd acesta se afla la Luxemburg, să se prezinte în fața marelui Leopold, pentru a-i mulțumi „de îngrijirea grațioasă ce-i arătase" (după cum, cam ironic de altfel, se exprimă ambasadorul Veneției Cornaro într-una din scrisorile sale). În tot cazul întrevederea aceasta avu un rezultat favorabil, împăratul învoind pe Grigore Ghica să rămînă în țara lui, orînduindu-i găzduirea la Budweis în Moravia și dîndu-i și o rentă anuală, hrană pentru oameni și nutreț pentru cai.

Grigorașcu Vodă căuta de fapt să-și recapete domnia, dar se mulțumi deocamdată și cu atît. Abia sosit la Budweis, scrise lui Apafi cu rugămintea să-i trimită în grabă soția, căci căpătase învoire de la Leopold să poată veni și ea în Germania. Așadar, pe la mijlocul lui mai, doamna Maria părăsi în sfîrșit Racoșul de Jos, unde suferise mai bine de șase luni, și, luîndu-și mica odraslă

în braţe, porni cu femeile ei în carete trase de 66 de cai, prin Sighişoara, Bistriţa, Lemberg şi Craiova, la Budweis în Moravia, unde se întîlniră în sfîrşit, după un an de despărţire, mult încercaţii soţi.

De aici încolo, începe viaţa de pribegie, care ţinu încă aproape 7 ani. Renta ce o dădea împăratul scădea mereu, sau sosea cu atît de mari întîrzieri, încît oamenii lui vodă, pentru a se putea întreţine, erau nevoiţi să găinărească prin oraş, ceea ce pricinui necontenite plîngeri ale cetăţenilor. Grigore Ghica fu mutat de la Budweis. la Olmuetz, apoi din nou în Moravia la Neustadt, de foarte numeroase ori el mersese şi la Viena (Beciu, cum spuneau românii pe atunci) şi sfîrşi la urmă prin a se stabili din nou în Ungaria la Loecse, unde rămăsese multă vreme cu soţia şi copilul lui. Acolo, în Loecse, născu doamna Maria pe al doilea copil al lor, domniţa Maria, care fu botezată de Episcopul de Oradea Mare, Gheorghe Barsony (Iunie 1669).

Între timp, Grigoraşcu Vodă nu înceta a unelti fie pentru a-şi recăpăta domnia, fie pentru a-şi îmbunătăţi soarta. Văzînd că nădejdile ce-şi pusese în împăratul Germaniei erau zadarnice, el îşi întoarse privirile aiurea, la regele Franţei, Ludovic al XIV-lea, la dogele Veneţiei, la papa. La Viena se împrieteni cu Cornaro, ambasadorul Veneţiei, şi propuse acestuia trecerea lui la catolicism, în caz că republica ar fi dispusă să-l ajute în planurile sale de recăpătare a domniei. La 10 aprilie 1667, în ziua întîia a paştelor, el semnă chiar actul de trecere la confesiunea catolică, act care se află azi în biblioteca Academiei Române. Însă pentru o greşeală de formă, acest act a fost anulat, aşa încît Grigoraşcu Ghica pare a fi rămas ortodox.

Două lucruri mai importante se petrecură în timpul acestei pribegii, care fac să fie relevate. Una este goana după averea, închipuită de altfel, ce-ar fi rămas de pe urma morţii, la Sczecziu, a voievodului Moldovei Gheorghe Ştefan, unchiul şi poate chiar tatăl adoptiv al doamnei Maria. Cealaltă este urmărirea pribeagului domn de

către fraţii Cantacuzino pentru a căpăta de la el scrisorile de pîră ale lui Stroe Leordeanul împotriva tatălui lor.

Constantin Cantacuzino, al treilea fiu al postelnicului, cel pe care l-am văzut în 1663 la oaste în Ardeal alături de Grigoraşcu Vodă, se afla acum în Italia, la Padova, pentru completarea studiilor sale [68].

De acolo urmări el pe Grigore Ghica, luni şi luni de zile, prin emisari trimişi la Viena, pentru a obţine scrisorile Lorcanului, de care aveau Cantacuzinii nevoie pentru a da apoi în judecată pe cel ce fusese de fapt instigatorul omorului tatălui lor. Strîns cu uşa de atîtea nevoi băneşti, Grigore Vodă se hotărî *să vîndă* acele scrisori — şi astfel comise după mişelia omorului, nevrednicia trădării. În posesiunea acestor preţioase documente, stolnicul Constantin Cantacuzino se întoarse la Bucureşti, iar felul cum s-a folosit de ele, îl vom vedea mai jos.

Toate neizbutitele încercări ale lui Grigoraşcu Vodă printre străini, îl aduseră în sfîrşit la simţul realităţii, anume acel de-a încerca o împăcare cu Poarta, singurul mijloc eficace de-a recăpăta domnia Ţării Româneşti. Toţi domnii pribegi, de mai bine de 150 de ani, au urmat aceeaşi cale dar le-a trebuit la toţi experienţa întîi pentru a-şi da seama că împăraţii şi regii Europei nu se amestecau în trebile dinlăuntru ale turcului, nu în mod eficace în tot cazul şi sigura posibilitate de-a ajunge domn în ţările noastre era să fie cineva tare la Poartă. Aşadar, Grigore Vodă începu să lucreze în această direcţie, şi cînd primi răspuns că sultanul e gata să-l ierte, fără a mai şovăi, se puse la drum. Pentru a nu atrage luarea aminte a celor ce nu-l ajutase, dar nici nu voiau să-l lase să plece, el pretextă o călătorie la Roma pentru a vedea pe papa. Luîndu-şi nevasta, copiii şi casa, printre care se afla şi cumnatul său Toader Sturza, porni în iulie 1671, din Viena în Italia. Sosit la Padova, merse să se închine sfîntului Anton, cel care te face să-ţi regăseşti obiectele pierdute, cerîndu-i înapoierea tronului Munteniei — iar de la Padova, în loc de-a merge să sărute papucul papei,

se duse la Veneția, unde avea o treabă mai urgentă decît cea din Roma, anume să-și gătească o corabie pentru a trece în Turcia.

Cele cîteva săptămîni petrecute în Veneția fură pentru el și pentru doamna Maria o încîntare, o compensație pentru anii de suferință din Germania. Bine primiți și sărbătoriți de către doge, senat și aristocrația venețiană, ei se desfătară în acel oraș al tuturor minunilor pînă a uita aproape pentru ce veniseră. Doamna, de altfel, rămase acolo cu copiii pînă s-o alege în Stambul soarta soțului ei. Iar el, îmbarcîndu-se, ajunge după cîteva zile la Durazzo, iar de acolo, la sfîrșitul lui noiembrie, la Constantinopol.

Sultanul aflîndu-se la Adrianopol, la 3 decembrie îl aflăm și pe Ghica acolo, tratînd cu vizirul, obținînd audiență la padișah și căpătînd de la amîndoi făgăduiala că-și va recăpăta scaunul domnesc. Se întoarse dar la Constantinopol așteptînd ziua cea mare, care, după cum vom vedea, nu întîrzie mult.

Înainte însă de-a păși mai departe, cîteva vorbe se impun despre avenimentele petrecute în țară în timpul acestei pribegii a lui Grigore Ghica, care țin de la 1664 la 1672.

Fiindcă „sîngele nevinovat neîncetat strigă înaintea lui dumnezeu", juraseră fii postelnicului pe cosciugul tatălui lor că-i vor răzbuna moartea. Și s-au ținut de jurămînt.

În locul lui Grigore Ghica trimisese Poarta domn în Muntenia pe Radu Leon, zis Tridia, fiindcă ar fi fost în Stambul vînzător de stridii. Deși drept moldovean, fiu, nepot și strănepot de domni (Leon Tomșa, Ștefan Tomșa II și Ștefan Tomșa I), el, născut și crescut pe malurile Bosforului, se grecizase întru atîta, încît, las că abia vorbea românește, dar veni în țară cu o droaie de grecotei după el, lacomi de bani și gata la jupuială. Pentru Cantacuzini, nici o scofală. Lor le trebuia un om cinstit, cu dragoste de țară și de dreptate, care să le priceapă păsurile și setea lor de răzbunare. Lui Radu Leon, dimpotrivă, îi trebuia oameni cari să-l ajute a se îmbogăți, și pe cine putea găsi mai nimerit decît pe același Stroe Leordeanul

care-şi arătase iscusinţa în timpul domniei lui Ghica Vodă. Mai luă pe lîngă el doi meşteri în arta socotelilor, doi greci, un rumeliot şi un ţărigrădean, Sofialăul şi Balasache. Cu aceşti trei boieri şi cu vodă în frunte, mergea ţara de rîpă de-i plîngeai de milă. Dar nemulţumirile mocnesc în tăcere şi răscoalele sufleteşti la umbră înfloresc.

Pe cînd vodă benchetuia, pe cînd la logodna fiului său Ştefan cu domniţa Catrina, fata lui Duca Vodă al Moldovei, se risipeau banii îi nesfîrşite petreceri, Cantacuzinii lucrau. Ei obţinură de la obştească adunare o mărturie că părintele lor fusese nevinovat, cerînd de la Leordeanu să o iscălească şi el, ceea ce visternicul nu putea refuza fără a-şi dezvălui vina. Merseră apoi la vodă şi-i cerură darea în judecată a iubitului său sfetnic. Radu Leon le făgădui dreptate, dacă vor stărui ei la Poartă să i se prelungească domnia pe încă trei ani, ceea ce Cantacuzinii, prieteni cu vizirul, obţinură uşor. Însă, odată domnia reconfirmată, Radu Vodă, după foarte mari şovăieli, nu găsi altă cale de-a scăpa de încurcătură, decît dînd o carte la mîna Cantacuzinilor (1668), prin care recunoaşte nevinovăţia tatălui lor şi vina Leordeanului, fără însă a se hotărî să dea pe acesta în judecată. Nemulţumiţi, fiii postelnicului începură atunci o propagandă, în boierime şi în popor, împotriva înstrăinatului domn şi a grecilor lui.

Şi astfel începu lupta aceea între români şi greci, care mai ţinu 11 ani de acum înainte, şi care a prezentat această ciudată anomalie că în capul românilor a stat o familie de greci, Cantacuzinii, iar în fruntea grecilor stăteau românii neaoşi, ca Stroe Leordeanul şi Radu Vodă Leon.

Lupta se înteţi pînă într-atît, încît boierii cerură alungarea grecilor din ţară, iar Cantacuzinii personal aţîţau poporul la neplata haraciului. Exasperat, într-o dimineaţă de iarnă, miercuri 3 decembrie (1668), Radu Leon convocă în grabă Divanul şi o dată boierii adunaţi la curte, puse să se închidă porţile, poruncind gărzii, ca-n vremea lui Lăpuşneanu, să măcelărească pe toţi potrivnicii lui.

Dar boierii prevăzuseră lovitura. Ei veniseră la curte armați, iar poporul de afară, din stradă, sparse porțile, pătrunse în palat și scăpă boierii din ghearele morții.

Apoi cu toții împreună merseră la mînăstirea Radului Vodă, trăgînd toate clopotele a primejdie, de se adună într-un ceas toți Bucureștenii laolaltă. Răzmeriță ! Cuprins de groază, vodă ceru sprijinul mitropolitului, alergă împreună cu el la mînăstire și jură boierilor pe evanghelie că va izgoni pe toți grecii din țară, „dar mai vîrtos pe acel Necula Sofilău ce-a fost clucer și pe Balasache ce-a fost paharnic".

Toate se liniștiră, lumea merse fiecare la casa lui, dar vodă, firește, nu făcu nimic din cîte făgăduise. Grecii rămaseră în țară. Sofilăul, Balasache, Leordeanu triumfau.

Cantacuzinii din partea lor nu se dădură învinși. O deputație de treizeci de boieri merse la Larissa, unde se afla împărăția, și se jăluiră sultanului de cele ce se petreceau în țară, cerînd extrădarea grecilor și un domn pe placul lor, un domn român, un boier de-al lor. Jalba aceasta fu ascultată, Radu Leon cu oamenii lui alungați din țară, și bătrînul Anton din Popești numit voievod al Țării Românești (1669).

Anton Vodă era de viță veche — din boierii craioveşti — feciorul lui Mihai ot Tîrșor, și înrudit cu Cantacuzinii. Cum se urcă în scaun, una din primele lui griji fu să cheme pe Leordeanu în fața judecății Divanului domnesc. Acesta tăgădui, firește, să fi îndemnat el pe Grigoraşcu Ghica la omorul postelnicului. Dar Cantacuzinii scoaseră scrisorile lui de pîră, cele pe care, la Viena, le vînduse Ghica Vodă stolnicului Constantin, și i le vîrîră sub nas. Nici el nu mai avu ce să zică, nici Divanul nu se mai putu îndoi. Fu osîndit la moarte, sînge pentru sînge, sînge nevinovat pentru sînge nevinovat.

Dar în taina acestei lumi, pe care încă nici o minte omenească n-a pătruns-o, este un lucru care *este*, și care se cheamă norocul. Postelniceasca Ilinca, cu o mărinimie care apare aproape din povești, fu cuprinsă de mila acestui ucigaș al bărbatului ei, și stărui pe lîngă vodă să-i

dăruiască viața. Pedeapsa fu deci îndulcită și Stroe condamnat a fi călugărit. În huiduielile poporului, fostul mare vistiernic în picioare, într-un car, aproape dezbrăcat, cu scrisorile de pîră spînzurate de gît, fu plimbat prin fața curții domnești, pe dinaintea mitropoliei, pe drumul Ploieștilor înainte, pînă la mînăstirea Snagovului, unde-l așteptau frații lui întru Hristos pentru a-l învăța ce înseamnă pocăința. Dar cînd i se puse scufia în cap, el se apucă să strige : „Fără voia mea este !". Iar cînd aceiași călugări, cari cu șase ani înainte văzuseră sugrumîndu-se în fața lor pe postelnicul Constantin, îi spuneau ucigașului : „Pocăiește-te Silvestre", el le răcni în față : „Decît Silvestru, mai bine Mahomed !".

Rău făcu jupîneasa Ilinca să ceară iertare pentru un om ca acesta. Un an mai tîrziu el scăpă, noaptea, din mînăstire, și fugi în Ardeal, de unde intrigile lui se transformară într-o veșnică amenințre plutind deasupra capului bieților Cantacuzini.

În atare condițiuni ne pare parcă aproape bine să citim în cronica Filipescului, că Sofilăul fu spînzurat în ocnă, că Balasache Filipescu : „cu ochii mei, zice, cînd îl scotea din cămară și-l ducea în palme, care de dese și de multe nu mai aveau număr".

Urmă în timpul domniei lui Antonie Vodă o luptă cînd pe față, cînd mai pe ascuns, între românii Cantacuzinilor și grecii Leordeanului. Sfetnicii domnului erau acum Șerban Cantacuzino vel spătar, logofătul Radu Crețulescu și banul Mareș Băjescu. Iar dușmanii lor de moarte erau Gheorghe Băleanu, vornicul, ginere-său, Hristea Caridi și Radu Stirbei (un grec și doi români). Toate intrigile acestora din urmă nu putură însă clinti credința bătrînului voievod în rudele și prietenii săi Cantuzini, așa încît, în anii domniei lui, fiii postelnicului putură trăi în pace, văzîndu-și de moșiile și de trebile lor.

Cînd însă se împliniră cei trei ani, deveniți acum reglementari pentru o domnie la noi, Antonie Vodă trebui să plece la Adrianopol [69] pentru a căpăta reînoirea. În țară începu de pe atunci să se șoptească cum că Grigore Ghica întors din pribegia lui din Germania, se află în Turcia,

din nou în grațiile sultanului. Frații Cantacuzini cei mai mici (Mihai, Matei și Gheorghe) se și porniră la Constantinopol pentru a afla ce-o fi adevărat din zvonurile aceste. Pe cînd se întorceau înapoi, se întîlniră în drum, la Dunăre chiar, cu Antonie Vodă, cu fratele Șerban și cu toți boierii din partida lor, și le deteră atunci vestea cea proastă că într-adevăr Ghica era la Poartă și că foarte s-ar putea să le vie iar domn. Șerban, cel mai iute din fire din toți fiii postelnicului, se aprinse grozav la auzul acestei vești și răcni acolo, în fața tuturor: „De-o fi să fac pod de pungi de la seraiul românesc pînă la al vizirului, totuși îmi va fi după voie. Să mergem numai și vom vedea!".

Însă, o dată ajuns la Adrianopol, cel mai prudent fu tocmai el. Pe cînd Antonie Vodă merse la Divanul vizirului să îmbrace caftanul, întovărășit de toți credincioșii lui, Șerban se opri la Caragaci, un sat din apropriere și făcîndu-se că-i este rău, zăcea lîngă foc, trimițînd numai pe Ieremia comisul să vadă ce vor să facă la Poartă domnul și boierii. E inutil, credem, să mai adăugăm că alergaseră la Adrianopol și toți prietenii Ghicăi Vodă, în frunte cu fostul călugăr Silvestru, Stroe Leordeanul.

Ieremia Comisul se întoarse în grabă la Caragaci să înștiințeze pe stăpînu-său vel spătarul Șerban că Antonie Vodă a fost mazilit, boierii lui închiși, și Grigoraşcu Ghica numit domn al Munteniei (20 martie 1672).

Trimis la Constantinopol, Antonie Vodă muri în curînd de bătrînețe și de inimă rea; Șerban Cantacuzino fugi în Moldova, iar Grigoraşcu Vodă porni triumfător, să-și ocupe din nou scaunul după care suspinase opt ani de-a rîndul.

În București, toate lucrurile se răsturnară din nou. Stroe Leordeanul cu ai lui erau iar mari și tari. Din prima noapte, la lumina făcliilor, că nu-i mai răbda inima să aștepte, chemară pe fiii postelnicului să le ceară bani. Apoi îi închiseseră în turnul de la poarta curții, pe tustrei într-o singură odaie, de la fereastra căreia ei puteră vedea cum au fost omorîți, din porunca lui vodă, doi căpitani, prieteni de-ai lor.

Toți ceilalți boieri, socrii, veri, prieteni de-ai Cantacuzinilor fură închiși și jupuiți de bani, dar Grigoraşcu Vodă nu îndrăzni să-i omoare, căci prea erau mulți și prea puternică partida lor. Numai pe Şerban — care era de fapt capul tuturor — tocmai pe el nu putea pune mîna, căci îi scăpase printre degete. Trimise, ce e drept, în toată graba și cu mari stăruințl la Duca Vodă la Iași, să-l ceară, însă domnul Moldovei răspunse că n-are știință să fi pribegit spătarul în țara lui. Știință avea firește, domnul, dar își ținea prietenul ascuns la mînăstirea Hangului și nu voia să-l dea pe mîna lui Ghica. Iar ce-a ieșit mai tîrziu și din această prietenie, se va vedea.

Acum, cît de haină o fi firea omului și de rea, — că acest Ghica Vodă a ajuns de-a oprit și convoiul mortuar al unui boier, a scos mortul din sicriu și l-a spînzurat — tot este ceva care zace ascuns în fundul sufletului, de te-ntrebi de unde mai iese și cîte o floare din atîta buruiană.

Grigoraş Ghica își iubea nevasta și copiii. Prima lui grijă cînd căpătă domnia, fiind încă la Adrianopol, fu să trimită pe cumnatul său Toader Sturza la Veneția să-i aducă familia. Domana Maria, din nou însărcinată, aştepta cu înfrigurare veşti de la bărbatul ei. Prin apriI (1672) știa acum că el a fost numit domn și că fratele ei va veni s-o ia. La 24 mai Sturza era la Veneția. Ospitalierii venețieni îl primiră frumos, ca un cumnat de domn ce era. L-au plimbat cu gondola, i-au arătat Arsenalul, i-au oferit un banchet. La 3 iulie doamna Maria, cu copiii, cu fratele, cu femeile „casei" părăsiră perla Adriaticei și la 6 ale lunii era la Spalato, unde fu găzduită în frumosul palat de pe malul mării. De acolo se porniră, cu caretele, prin munții Macedoniei, pînă la Giurgiu, unde veniră întru întîmpinarea ei jupînesele bucureştene — nu ale Cantacuzinilor desigur — care mult se minunară văzînd-o îmbrăcată în scumpe haine occidentale, cum nu mai văzuseră ele pe nimeni nicăieri. Purtată prin Ungaria, Austria și Italia, doamna Maria adoptase portul statelor civilizate, căci nu era să umble la Viena și la Veneția cu năframă în cap. Dar rochiile acele cu corsete, cu crinoline, cu horbotărie de sus pînă jos, pe perucile buclate à la Madame de Sévigné nu le-a putut purta doamna lui Ghica

în capitala noastră, unde nu era îngăduit pe atunci să-ţi baţi joc de datinele ţării. Ajunsă la Bucureşti, Maria Ghica se îmbrăcă iar românește, ceea ce însemna, în veacul al XVII-lea, a purta un fel de haină bizantino-turcească, foarte asemănătoare cu a bărbaţilor: o rochie lungă de mătase, încinsă cu-n colan încheiat cu o frumoasă pafta, şi deasupra o altă rochie de atlas sau brocart, care era în formă de manta, cu sau fără mîneci, dar întotdeauna garnisită cu blană, de vulpe sau de urs, după punga fiecăruia. Pe cap purtau femeile o broboadă, (năframă, văl) care le acoperea o parte din spate şi umerii, însă, în ultimii ani, începură, doamnele mai ales, a purta căciuliţa împodobită cu pene. Juvaierele erau iarăşi după punga fiecăruia: lanţuri de aur, inele, paftale, brăţări.

În Bucureşti, doamna nu-şi găsi soţul, care plecase la război, căci era ca un făcut că de cîte ori intra el în scaun să aibă turcii bucluc cu vreun vecin. De data aceasta se războiau cu polonii din pricina Ucrainei, şi Grigore Vodă trebuise să plece, împreună cu Duca al Moldovei, tocmai la Cameniţa. În locul lui lăsase caimacani în ţară pe Leordeanu şi pe Băleanu, aşa încît îşi închipuie oricine ce avură de pătimit fiii postelnicului. Scoşi din închisoare, fură duşi în beciuri şi bătuţi la talpă, ca hoţii de drumul mare, iar care nu mai putea umbla, era tras cu funiile. Constantin Stolnicul, al treilea fiu al postelnicului, cuprins de mila frăţiorului Gheorghe, cel mai mic din toţi şi copilul răsfăţat al jupînesei Ilinca, se rugă de călăi să i se dea lui lovituri îndoite pentru frate-său. Acordîndu-i-se acest hatîr, el suferi bătaia fără a crîcni „cosa stupenda narrata mi da persone degni di fide che vi si trovanno presente", spune Del Chiaro, care, douăzeci de ani mai tîrziu, află aceste la curtea Brîncoveanului.

Ce-o fi zicînd doamna Maria de toate aceste, ea care avusese timp să se obişnuiască acum cu altfel de moravuri în străinătăţile ce colindase, ce i-o fi şoptit conştiinţa, ei, care purta o atît de grea răspundere în ura aceasta dintre Stroe şi Cantacuzinii ei, care între timp pătimise destul pentru a putea pricepe în sfîrşit ce înseamnă nedreptatea omenească? Cronicarii tac. Singur Constantin Filipescu, omul Ghiculeştilor, înseamnă laconic, că în-

torcîndu-se vodă de la oaste „au găsit pe doamnă-sa şi coconii şi s-au bucurat; şi aşa, domni cu pace şi cu linişte".

Doamna Maria născu în curînd o fată, al treilea copil. O botezară Cristina, care fu mai tîrziu nevasta lui Gheorghe Rosetti, fiul lui Anton Vodă Ruset.

Cît despre pace şi liniştea de care vorbeşte cronicarul iat-o:

Şerban Cantacuzino fugise de la Hangu, atunci cînd intrase Ghica în Moldova pentru a merge la Cameniţa, nesimţindu-se în siguranţă pe acelaşi pămînt pe care trecea şi neîmpăcatul său duşman. Prin creierii munţilor trecu în Ardeal, şi apoi prin Banat şi Macedonia merse la Adrianopol, unde începu să lucreze, cu vorba şi cu punga, pentru a scoate pe fraţii săi din închisoare. Kara — Mustafa, caimacanul, de fapt întotdeauna binevoitor faţă de fiii postelnicului, trimise un capugiu la Bucureşti cu porunca către Ghica Vodă să sloboadă din temniţă pe Cantacuzini. Jupîneasa Ilinca merse se zice, noaptea la curte să arate turcului turnul şi odaia din turn în care zăceau fiii ei. Necăjită femeie mai fu şi fata aceasta de domn, menită să ispăşească în lunga şi chinuita ei viaţă păcatele nu ştiu cui. Nici acum nu se putu bucura ea de odihnă, căci capugiul primise ordin s-o ducă, împreună cu fii ei, la Stambul. Totuşi, ştiindu-l pe Şerban acolo, se putea mîngîia bătrîna că copiii ei au scăpat de închisoare şi de bătaie şi vor putea duce, acolo, printre turci, un trai mai omenesc decît în ţara lor.

Bătrîna jupîneasă, cu feciorii ei mai mici, cu fetele şi ginerii, rămase o vreme mai îndelungată la Constantinopol. Însă Şerban, Constantin şi cumnatul lor Creţulescu, fură trimişi în exil în insula Creta — la Crit, cum se spunea pe atunci. Surghiunul acesta nu se poate tălmăci în alt chip, decît că vizirul, neîncrezîndu-se în Ghica Vodă, dar nici voind a-i deştepta bănuielile, păstra pe Cantacuzini în raialele otomane pentru a se servi de ei la nevoie, însă îi trimise de formă într-un exil pentru a linişti grija la care căzuse Grigoraş Vodă cînd văzu că-l sileşte Poarta să sloboade pe duşmanii lui din închisoare. De altfel, o grijă bine întemeiată, căci cîteva luni mai tîrziu, el primi

poruncă să-şi trimită nevasta şi copiii zălogi la Constantinopol, întrucît campania din Polonia reîncepuse şi Poarta cerea o chezăşie a credinţei lui. Grigore Vodă încercă în toate chipurile să-şi reţie nevasta în Bucureşti. Nu fu chip. Pe cînd lua el, în fruntea micii lui oştiri, drumul Moldovei, doamna Maria cu fetiţele ei şi cu micul Matei, puşti de nici zece ani, plecară spre Stambul. Nu ştia, mult încercata doamnă, că părăsea pentru totdeauna pămîntul ţării ei.

Bănuielile Porţii asupra relei credinţe a domnului Munteniei erau bine întemeiate. La Hotin, 11 noiembrie 1674, Sobieski, care pe atunci nu era încă regele Poloniei, învinse pe turci, omorînd o bună parte din oştirea lor, iar cealaltă parte făcînd-o să fugă ruşinos, în neorînduială, pînă în inima ţării Moldovei. Iar pricina acestei înfrîngeri fu iarăşi trădarea Ghicăi Vodă. El, cu cei cinci mii de ostaşi ai lui, se lăsă prins de poloni, care-l primiră în tabăra lor cu cinste şi alai.

Dar doamna Maria şi plozii erau în mîna turcului. Grigore Vodă fugi din lagărul lui Sobieski, şi apăru, deodată, cînd era cel mai puţin aşteptat, în faţa vizirului. Începu el deci să învinuiască pe comandantul turc, Hussein Paşa, că de-ar fi ascultat sfaturile sale să fi făcut aşa şi pe dincolo, victoria ar fi fost a lor. Se vede treaba că Grigore Ghica era bun de gură, căci vizirul îi dete crezămînt şi porunci să i se taie capul lui Hussein. Ba mai mult, doamna Maria fu scoasă din închisoarea în care zăcea, restituită soţului ei, care primi făgăduinţa de a fi trimis din nou domn în Muntenia. Din nefericire pentru el, peste puţin sosiră la Adrianopol soldaţii scăpaţi din măcelul de la Hotin. Ei restabiliră faptele aşa cum fuseseră, învinuind pe Ghica de trădare, şi cerîndu-l vizirului pentru a-l sfîşia.

Prin bani, probabil, scăpă nenorocitul de această groaznică moarte. Şi mai avea încă nădejde c-o să-şi recapete tronul. Însă sultanul numi domn în Moldova pe Dumitraşcu Cantacuzino, acel nepot al postelnicului care fusese amestecat în omorul lui şi în Muntenia numi pe Gheorghe Duca, despre care va fi vorba în volumul viitor, în care vom fi siliţi să vorbim mai pe larg despre aceste ultime

evenimente. Atunci abia, pierzînd orice nădejde, Grigoraşcu Vodă ceru învoire de la împărat, care se afla la Adrianopol, să se retragă la Constantinopol, „în casa lui". Într-o scrisoare către un prieten, spune : — „M-am lăsat de domnie, căci sunt bolnav". Dar nici o boală din lume, zice cu dreptate N. Iorga, nu l-ar fi făcut să lase de bună voie puterea.

Totuşi Grigore Vodă Ghica era în adevăr bolnav. În campania din 1672 răcise atît de rău, încît credea că va muri acolo în lagăr. A doua campanie şi toate emoţiile ce-au urmat nu erau făcute să-l îndrepte. El muri în curînd, la Constantinopol, „în casa lui".

Rămasă văduvă cu trei copii mici în circă, doamna Maria, care în 1674 nu putea avea mai mult de 35-40 de ani, rămase la Constantinopol, unde pare a-şi fi petrecut restul vieţii. Aşa s-ar explica şi căsătoriile copiilor ei numai cu greci (Matei cu Ruxandra Mavrocordat, fata Exaporitului, şi Cristina cu Gheorghe Rosetti, fiul lui Chiriţă Dracu.)

Cît despre Cantacuzini, îi vom întîlni din nou în paginile ce urmează, cînd vom urmări lupta dintre ei şi greci, care nu luă sfîrşit decît abia cu urcarea în scaunul ţării a lui Şerban Vodă.

NOTE EXPLICATIVE

1) Vicina era probabil Isaccea de azi.

2) Vlaicu Vodă, care şi-a spus numai Vladislav Voievod, era însurat cu fata lui Ştefan al Bosniei. (St. Greceanu : Genealogii. Tabla Basarabilor)

3) După N. Iorga. Dar după Sever Zotta ar fi fost nevasta lui Simion, regele Serbiei. Arhiva Genealogică. Anul I 2—3. Idem St. Greuceanu, Genealogii.

4) P. P. Panaitescu : Hruşenscki (Kiew 1927) dovedeşte neexistenţa lui Juga Koriatovici ca domn al Moldovei. N. Iorga s-a raliat acestei păreri (Revista Istorică. XIV. 1928, p. 320).

5) După P. P. Panaitescu (Alexandru cel Bun) acest Juga ar fi fost fiul lui Petru, văr deci cu Alexandru v.v. (p. 6).

6) După I. Nistor, iar după alţi istorici, tatăl lui Petru, bărbatul Muşatei, ar fi fost Costea.

7) După P.P. Panaitescu (Alexandru cel Bun) acest Ştefan, care a domnit de la 1394—99, n-ar fi fost fiul lui Costea (sau Ştefan) şi al Muşatei, ci un uzurpator (p. 6).

8) Ana fu mama lui Ilie v.v. precum şi a unui fiu Roman, mort copil şi a Vasilisei.

9) Al. cel Bun ar fi avut şi o ţiitoare Stanca, ce ar fi fost mama lui Ştefan (Steţcu). Vezi P. P. Panaitescu, Al. cel Bun p. 35.

El a mai avut cu Marina, pe Alexandru şi pe Chiajna, care mai trăia încă pe vremea lui Ştefan cel Mare.

10) Ştefan era frate cu Ilie numai de pe tată, fiind fiul lui Alexandru cel Bun, cu Stanca ţiitoarea.

11) Charles Diehl, celebrul bizantolog francez, expune faptele diferit. (Hist. de l'Empire Byzantin. Paris 1—20 p. 218 et suiv.). După el, ultimul împărat din Trebizonda (mort tot în 1461) ar fi fost David Comnen. Despre Olobei nu pomeneşte. Iar familia sa ar fi fost internată din ordinul sultanului, la Seres, în Macedonia. Xenopol şi Iorga vorbesc însă de Mangup, şi trebuie să aibă dreptatea lor. Căci Maria era din Mangup, nu din Seres.

12) Si ale Paleologilor. Pe pînza mortuară stă scris : „Marias Pal". Nu se poate lămuri de ce Paleolog şi nu Comnen, cînd ştiut este că Comnenii au domnit în Trebizonda, începînd de la Alexis I. 1204—22. (Charles Diehl. o.c.p. 217). Afară doar dacă — lucru pe care bizantologii de azi poate nu-l ştiu — Comnenii şi Paleologii, înrudiţi, formau în secolul al XV-lea o singură familie.

13) După „Cronica Germană a lui Ştefan cel Mare", această nuntă ar fi avut loc la 1 decembrie 1476, dată arătată de Letopiseţul de la Bistriţa ca fiind aceea a morţii Maricei din Mangop. Rămîne în această privinţă o controversă. De asemenea din nepotrivirea acestor izvoare, rămîne controversată data morţii lui Bogdan I şi aceea a naşterii lui Bogdan II.

14) Această afirmaţie a lui Wisnowiecki e singurul izvor cu privire la această căsătorie a fetei lui Ştefan cel Mare. Documentar, ea nu e dovedită.

15) Samonida era mama lui Radu cel Mare 1496—1508.

16) Foarte interesantă în această chestiune este părerea lui P. P. Panaitescu, care crede că Bogdan-Vodă nu era nici chior, nici orb, nici încrucişat, ci bolnav de ochi şi nimic mai mult. El dovedeşte că Bogdan-Vodă trimisese în străinătate după doctori de ochi şi că la fel a făcut şi fiul său Alexandru Lăpuşneanu, precum şi fiul acestuia, Bogdan al VI-lea. Trei generaţii, tată, fiu şi nepot, suferind de ochi.

17) Radu de la Afumaţi mai fusese însurat o dată cu fiica lui Vlaicu Vornic.

18) Constanţin Căpitanul.

19) Doamna Miliţa-Despina a murit în chinurile ciumei, în anul 1554, la Sibiu.

20) Radu Paisie, care a purtat în boierie numele de Petre, Petre din Argeş, fusese însurat cu o fată de boier, jupîneasa Stana. După moartea acesteia, el se călugări la mînăstirea Argeşului, luînd

numele de Paisie. Cînd în 1535, după moartea lui Vlad Vintilă (însurat cu Rada) i se oferi coroana Țării Românești, el părăsi mînăstirea lui pentru a veni domn în Tîrgoviște, unde fu uns sub numele de Radu, (Istoricii i-au zis Paisie, iar el s-a intitulat în hrisoave cînd Petru și cînd Radu Vodă). Însurat a doua oară cu Ruxanda, fu alungat din scaun de Laiotă Vodă, se refugie cu nevasta la Nicopole, și cu ajutor turcesc se așează din nou în scaun. Amestecat apoi, împreună cu Petru Rareș, în omorul lui Gritti în Ardeal, el fu scos din scaun de turci și exilat tocmai în Egipt, la Alexandria. Nu știm dacă frumoasa lui doamnă îl însoți acolo sau dacă rămase la Constantinopol sau în țară. Urmele ei se pierd, iar el muri acolo, în orașul reginei Cleopatra.

21) Doamna Elena era fiica despotului sîrb Ion Brancovici și a Elenei Iaxici, care era fiica lui Gh. Iaxici, despot și el.

22) Constantin moare în timpul domniei lui Ștefan Vodă, căci pe cînd sub Ilie Voievod îl aflăm în documente întotdeauna trecut alături de frate-său, sub Ștefan Vodă el nu mai apare. (Vezi și Gh. Ghibănescu, Surete și Izvoade, vol. 19).

23) Ștefan Vodă Lăcustă n-a fost însurat. El era logodit cu Maria Gritti, fiică naturală a cunoscutului aventurier Alois Gritti. Fata avea un renume dubios și mai fusese logodită cu un italian Gigogna, ceea ce nu împiedică pe Ștefan Vodă s-o dorească de nevastă, fiindcă Gritti era pe atunci candidat al tronului Ardealului, om influent la Poartă și foarte bogat. Căsătoria nu avu loc.

24) Care se pretindea fiul lui Bogdan Vodă cu nevasta unui boier Cornea.

25) Acesta era vestitul Cozma Șarpe, frate cu Costea Gane sau Gănescu, pîrcălab de Neamț. El era însurat cu Draga Hărman, fata pîrcălabului lui Ștefan cel Mare.

26) După moartea lui Bogdan Vodă, căci în timpul domniei acestuia el e întotdeauna citat de tatăl său în documente, alături de celălalt fiu al său, Ștefăniță, și întotdeauna după el, ceea ce este o dovadă că era frate mai mic al lui Ștefăniță (vezi Surete și Izvoade de Gh. Ghibănescu vol. XIX).

27) Doamna Chiajna n-a fost mama decît a unui singur domn Petre, mort în floarea tinereții, și supranumit din această pricină cel Tînăr. Eroarea a venit de la confuzia ce s-a făcut între asemănarea numelor, Petre fiul Chiajnei și al lui Mircea Ciobanu și

Petru zis Schiopul, fiul lui Mircea Vodă nepot al lui Mihnea cel Rău. Chiajna, fiind luată drept mama lui Petru, nu cel Tînăr, cum de fapt, era, ci drept a lui Petru Schiopul, ea devine astfel, în cugetul istoricilor, mamă şi lui Alexandru care era fratele lui Petre Schiopul, şi devine deci bunica lui Mihnea, fiul lui Alexandru. Iar de-aici s-a clădit o întreagă fantasmagorie pe socoteala Chiajnei, care ar fi făcut şi desfăcut domnii, la care în viaţa ei nici nu se gîndise.

28) Patriarhul Iosif Paleologul (de neam împărătesc şi el) se încuscrea cu Cantacuzinii, căci Muselim Paleologu ţinea pe sora lui Mihai Şaitanoglu, iar fiul său, Constantin Paleologu, ţinea pe fata lui Antonie Constantin Monoret.

29) La nunta care avu loc în iunie 1582, braşovenii trimiseră nuntaşilor în dar o frumoasă cupă de argint.

30) Nu ştim dacă era în acest convoi şi soacra fostului voievod, jupîneasa Armanca a lui Lupu Huru. Dar ştim că 7 ani mai tîrziu, sub domnia lui Iancu Sasu, ea era în Iaşi şi, ajunsă probabil la sărăcie, vindea pe 30 de zloţi tătăreşti, moşia sa din Oteşti (G. Ghibănescu, S. şi I. XIX p. 144).

31) În Arhivele Braşovului dăm de urmele lui Weiss Iörg, cismarul (der Schuster), care în 1532 făcea parte din sfatul celor 100 de cetăţeni ai Braşovului (un fel de consiliu comunal).

32) Îl chema Alexandru, despre care au scris unii istorici că n-ar fi fost fiul lui Iancu Sasu. Însă, într-un document din 1581, april 21, acest voievod spune : „credinţa prea iubiţilor fii ai doamnei noastre, Alexandru Voievod şi Bogdan Voievod", astfel, încît filiaţiunea lui Alexandru este stabilită (Gh. Ghibănescu Surete şi Izvoade, XIX, p. 142).

33) În 1589 ea trimise la Roma pe un văr, Mihai Cipriotul, cu o scrisoare pentru Papa, cerîndu-i sprijinul pentru urcarea fiului ei Bogdan în scaunul Moldovei. Acest fiu avea atunci 14 ani. Papa nu primi solia.

34) Pătraşcu cel Bun era fiul Radului Vodă, dar nu se ştie exact al cărui Radu. Nici Onciul, nici Grecianu nu sînt de aceeaşi părere.

35) Pătraşcu Vodă a mai avut doi fii care par a fi fost legitimi : Marcu (Vodă) şi Vlad (pretendent). Dar ciudat că tocmai

aceşti fii legitimi n-au ajuns la domnie, pe cînd cei nelegitimi au domnit.

36) Doamna Stanca mai fusese măritată cu banul Dumitru din Vîlcăneşti. Mihai Vodă o luă văduvă.

37) Lui Ion logofătul din Piteşti, (zis şi Ivan vornic) i s-a mai zis Norocea, Ivan Norocea Dvornic, proprietar în Răzvadul-de-sus.

Nevasta lui, jupîneasa Stana, a mai fost măritată înainte cu Datco stolnic, cu care a avut un fiu, pe jupînul Datco, mort tînăr, (însă însurat şi cu copii).

(Vezi Bul. Com. Ist. a Rom. X 1931. N. Iorga : Documente privitoare la Ion Norocea, p. 95—102).

Din cuprinsul acestor documente se constată că jupîneasa Stana a avut de surori pe Maria, Neacşa şi Voica. Cum aceste numiri nu corespund cu acele ale fetelor Doamnei Chiajna, care se chemau Stana, Maria, Anca, Alexandra şi Dobra, rămîne de cercetat dacă este adevărat că jupîneasa Stana a logofătului Ion din Piteşti (zis Ivan vornic din Răzvad) era fata lui Mircea Ciobanul şi a doamnei Chiajna. Din informaţiile documentare ale lui G. D. Florescu, genealogist, rezultă că Mircea Vodă Ciobanul ar fi avut o primă soţie, pe Maria şi că domniţa Stanca era fata lor. E deci probabil că jupîn Datco, Maria, Voicu şi Neacşa erau de asemeni copiii Mariei şi nu ai Chiajnei.

38) Această afirmaţie a lui Ştefan Nicolaescu (Portrete istorice : domniţa Florica) a fost combătută de C. Kogălniceanu, care afirmă la rîndul lui că Florica n-a fost nici la Viena nici la Praga, că ea a întovărăşit pe mama ei în Transilvania şi că de altfel la finele anului 1600, Florica era măritată cu Preda din Greci. În orice caz, e lucru sigur că împăratul Rudolf, poate chiar fără a fi văzut-o, s-a gîndit la o atare căsătorie, după refuzul arhiducelui Carol de a-i da fata. Siguranţa aceasta provine din textul unei scrisori din Memoriile contelui Khevénhueller, care zice : „Întrucît priveşte ceea ce scrie împăratul despre fiicele moscovitului şi a românului împărăteasa (mamă) e de părere deoarece naţiunile acelea sînt barbare, iar fetele nu aduc altceva decît propria lor valoare, ca împăratul să nu se îngreueze cu moravuri barbare, care îl vor servi mai mult spre rău, decît spre mîngîiere". Scrisoarea fiind de la începutul anului 1600, nu priveşte epoca cînd era Mihai la Praga (1601), ceea ce nu exclude totuşi călătoria Floricăi acolo.

39) Acest Purice totuşi a existat. („Cronica germană a lui Ştefan cel mare"). Dar că l-ar fi făcut Ştefan Vodă din purice movilă şi c-a fost străbunul viitorilor domni, e departe de a fi dovedit.

40) Erau toţi înrudiţi cu Movileştii. Dumitru Buhuş e viitorul soţ al doamnei Dafina Dabija.

41) Fiul hatmanului Balica şi al Scheucăi Movilă, sora lui Eremia Vodă.

42) E celebrul erou al romanului lui Sienkiewicz : Prin foc şi prin sabie.

43) În paginile Istoriei, mai apar, ce e drept, peste vreo 3—4 decenii, fiii acestor domni, Mihnea-Radu şi Ilieş-Alexandru. Însă, lasă că filaţiunea primului n-ar fi sigură, dar domniile lor au fost atît de efemere, încît e ca şi cum n-ar fi fost.

44) Unul din ei, Mustafa bei, trăia în Silistra, unde tată-său avusese un palat. În 1636 îl văzu acolo solul polon Krasinski, în trecerea lui spre Constantinopol. „Era un om în vîrstă, gras, înalt", (însă un renegat, după cum credea solul) care se prezintă polonului în stare de completă ebrietate, mort de beat din cauza „masticii" ce înghiţise, care băutură, zice secretarul solului, „îmbată aşa fel, încît cel ce-o ia îşi pierde minţile". Din vorbele lui Mustafa, solul polon nu putu înţelege nimic şi audienţa se termină fără nici un rezultat. (P. Panaitescu. Călătorii poloni).

45) Alexandru Coconul, primul bărbat al Ruxandrei, fiul lui Radu Mihnea, a fost deseori confundat cu Alexandru Ilieş, fiul lui Ilieş, nepot al lui Petru Rareş. O ameţitoare confuzie face Xenopol în „Istoria Românilor", (volumul IV, ediţia I), iar printre istoriografii moderni mai sînt încă unii care n-au deslusit bine confuzia, amestecînd domniile acestor doi voievozi (I. Moga în Anuarul Institutului de Istorie Naţională vol. IV 1926—27, p. 417). Nici afirmaţia lui Moga că nunta lui Alexandru cu Ruxanda a avut loc în 1632 nu poate fi exactă. Ea a avut loc în vara anului 1624, după cum am arătat. Prin 1632 trebuie să se fi măritat Ruxanda cu Nicolo Mavrocordato (Nicolo, nu Pandele cum îl numeşte Cantemir), iar Alexandru Exaporitul s-a născut prin 1641—42. O scrisoare a lui Delahaye către superiorul colegiului grecesc din Roma, datată prin Pera 28 april 1656, (publicată de d. Moga în Anuarul de mai sus p. 416), ni-l arată pe Mavrocor-

dat elev la acea şcoală, la care mai învăţase, în 1585, Marcu Voievod, fiul lui Petru Cercel. În acea scrisoare, Delahaye, vorbind de tînărul elev de 14 ani, spune superiorului: „che quel giovinetto e d'otima nascita e d'una de piu nobile case tra Greci, essendo figlio di Nicolo Mavrovordato e di donna Rossanda, figliola del S. Scarlato, un de piu S-ri Greci de Const-poli, e la quel puo goder se titolo Principesa per haver, în primo nozze, sposato Alessandrio Radoulo, Principe di Valachia".

Faţă de această mărturie contemporană, eroarea raportată de Cantemir şi urmată apoi la Carra şi de Sincai, cum că Ruxanda a fost nevasta lui Matei Basarab, este suficient dovedită.

46) Agă, boierie necăftănită, introdusă de curînd la noi (din Turcia) însemna pe atunci „căpitan de oaste". Aga Matei era generalul unor rămăşiţe de oştiri (sîrbi, croaţi şi români), rămase la vatră din vremea lui Mihai Viteazul (generaţia a doua desigur), stabilite în Oltenia.

Matei Basarab i-a mobilizat şi cu ajutorul lor a luat domnia ţării. Ajuns domn, el a dat acestei oştiri numele de „seimeni" (după noul corp din Stambul, menit să înlocuiască pe prea tulburătorii spahii şi ieniceri), iar funcţiunea de agă o introdusese în Divan, de unde n-a mai ieşit pînă la 1858.

47) Aceste versuri, care evident nu sînt geniale, au fost răspîndite de Hasdeu. Unii istorici moderni contestă autenticitatea lor, bănuind pe însuşi Hasdeu de a fi autorul lor.

48) Regnier către împărat.

49) Această mînăstire a ars în întregime în anul 1930.

50) Arvanitochori.

51) Numele de familie al lui Vasile Lupu era Coci (de unde poate Cocea).

Dosoftei, patriarhul Ierusalimului, este acel care ne dă amănunte asupra familiei lui, spunînd că el este din „satul arnăuţesc" sau arvanitocori lîngă Tîrnovo din Bulgaria, dar că venise din Macedonia. Cum pe de altă parte un document cu privire la pomenile ce s-au făcut la moartea celui din urmă Stirbei arată că Vasile Lupu, cu fii şi nevasta lui, au clădit o biserică în Morea (Peloponez) la Kalavryta, N. Iorga crede că ar fi cu putinţă ca originea familiei să fie din Morea (dar tot de origine româno-ma-

cedoneană, întrucît locuitorii Kalavrytei erau albanezi și macedoneni. (Vezi N. Iorga, Studii și documente, vol. XI, p.p. 113—117).

52) El era vistiernic al doilea.

53) De la care se trage numele străzii Batiște din București.

54) Manuscris descoperit de C. G. Giurescu în Biblioteca Națională din Paris abia în 1925.

55) De altfel o simplă ceremonie, căci sultanul era un copil de 12 ani.

56) Fiind amîndoi de prin părțile macedonene, lucrul acesta poate fi adevărat.

57) Miron Costin în Letopiseți.

58) Sultanul Mahomed al IV-lea era un copil de opt ani. Prin urmare nu despre el, ci despre marele vizir vroia să vorbească cronica.

59) Agafia era fata lui Ion Prăjescu și a Nastasiei Gane, fiica lui Cozma Șarpe postelnicul. Cît despre Toader Boul el era strănepot lui Dragoș Bou, vornicul lui Ștefan cel Mare. Familia Boul se numea și Bour, Ștefan Bour, fratele doamnei Safta, fost clucer în 1639, era ginerele lui Ștefan Vodă Tomșa, (Revista Ion Neculce, 1931, p. 63), iar surorile Saftei erau Paraschiva, măritată cu baronul Iuliu Tarquato Frangipani, Anița, nevasta lui Pătrașcu Ciogolea, și Maria a stolnicului Niculachi Siachil.

60) Ambasadorul Franței la Constantinopol.

61) Milescu a fost cunoscut în străinătate numai sub numele de Spatarius.

62) Farină pentru făină, robie pentru rochie, ăi (alium) pentru usturoi, etc.

63) El domnea la Stambul, sultanul Mahomed al IV-lea fiind încă copil.

64) Sau Ghețea, cum îl numesc cronicarii.

65) Că avea acest Grigore Vodă o fire neliniștită și ciudată o mărturisește el însuși într-o scrisoare ce-o trimite postelnicului Cantacuzino în 1660, și în care îi destăinuiește că „...știi dumneata că sînt cam melancolic...“ (Arhiva Iași anul 18).

66) Nu Vlad Țepeș.

67) Sala de mîncare a călugărilor.

68) Studenți români la Padova mai fuseseră la sfîrșitul secolului al 16-lea : Radu-Mihnea după cum am arătat mai sus ; iar

după Constantin Cantacuzino vor mai merge acolo și alți membri ai acestei familii, pînă în secolul al 18-lea. Casanova, care prin 1736 era și el student acolo scrie că atunci cînd se spunea de un tînăr „vine de la Padova, unde și-a făcut studiile", toate ușile îi erau deschise, părinții de familie îi făceau complimente și bătrînele îi sărutau. (Memorii, cap. IV).

69) Sultanul rezida cînd la Stambul, cînd la Adrianopol.

CUPRINS

Cap. I	Primele doamne ale Munteniei şi ale Moldovei	5
Cap. II	Muşata şi nevasta lui Alexandru cel Bun	12
Cap. III	Doamna Marinca a lui Ilie Vodă	17
Cap. IV	Familia lui Ştefan cel Mare	24
Cap. V	Doamnele muntene din veacul al XV-lea	35
Cap. VI	Doamna şi domniţele lui Neagoe Basarab	44
Cap. VII	Doamna Elena a lui Petru Rareş	51
Cap. VIII	Doamna Ruxanda a lui Lăpuşneanu	62
Cap. IX	Doamna Chiajna a lui Mircea Ciobanul	70
Cap. X	Doamna Ecaterina a lui Alexandru Voievod	84
Cap. XI	Doamnele Maria şi Irina ale lui Petre Şchiopul	99
Cap. XII	Ultimele doamne din veacul al XVI-lea	108
Cap. XIII	Familia lui Mihai Viteazul	121
Cap. XIV	Doamna Elisabeta Movilă	139
Cap. XV	Domniţele Movileştilor	169
Cap. XVI	Doamnele şi domniţele lui Radu Vodă Şerban	187
Cap. XVII	Familia voievodului Radu Mihnea	200
Cap. XVIII	Doamna Elena a lui Matei Basarab	214
Cap. XIX	Doamnele Tudosca şi Ecaterina ale lui Vasile Lupu	228
Cap. XX	Domniţele lui Vasile Lupu	254
Cap. XXI	Doamna Safta a lui Gheorghe Ştefan şi principesa Mihailowa	286
Cap. XXII	Doamna Maria Ghica	298
Note explicative		331

Redactor : VIRGIL CUTITARU
Tehnoredactor : CONST. FLOREA

Apărut 1971. Format 54×84/16. Coli de tipar 21.50.
Editura JUNIMEA Iași, Palatul Culturii, România

Tiparul executat sub comanda nr. 10 437 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piața Scînteii nr. 1, București — R.S.R.

EDITURA
JUNIMEA
IAȘI

Lei 8,75